تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

تاپۆ و بوومەلیل

سوارە ئیلخانی زادە

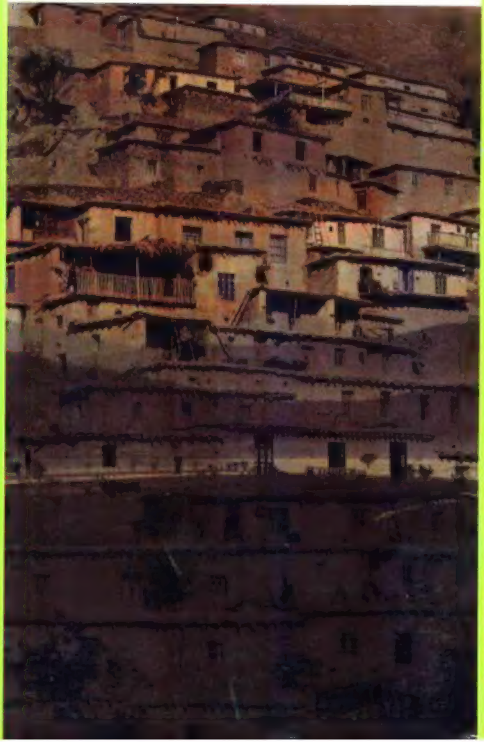

تاپۆ و بوومە لێڵ

سوارە ئیلخانی‌زادە

ایلخانزاده، سواره، ۱۳۱۶ ـ ۱۳۵۳.
تاپو و بوومه لیل / سواره ئیلخانی زاده ـــ تهران: نشر پانیذ، ۱۳۷۹.
[۹]، ۲۹۲ ص.
ISBN 964-90549-0-1
فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا.
۱. شعر کردی -- ایران -- نقد و تفسیر. الف. عنوان.
۹الف۲۳ک۵/۲۲۵۶PIR ۸فا۹/۲۱
۱۳۷۹
کتابخانه ملی ایران
م۷۸ـ۲۵۹۲۹

✓ تاپو و بوومەلێڵ
✓ سوارە ئیلخانیزادە
✓ پەخشان
✓ چاپی یەکەم ساڵی ۱۳۷۹
✓ ئەژمار : ۳۰۰۰
✓ پیتچن: عەتا بەرفی
✓ پێداچوونەوە: سەلاحەددینی عەرەبی
✓ رووبەرگ : گیرا گرافیک
✓ لیتۆگرافی: ئابرەنگ
✓ چاپ: ساڵحان
✓ سەحافی: جەعفەری
✓ بلاوکردنەوە : پانیز
دوورنیگاری ناوەندی بلاوکردنەوە: ۲۷۹۰۲٤٤٠

ژیانی نووسەر

سوارە ی ئیلخانی‌زادە کوڕی ئەحمەد ئاغای ئیلخانی‌زادە لە هۆز و هێلی دێبۆکرییە لە ساڵی ١٣١٦ ـ ی هەتاوی لە ئاوایی «تورجان» لەدایك بوو، هێشتا شیرەخۆرە بوو کە بابی «تورجانی بە قەرەگوێز» سەودا پێ‌کرد. سوارە خوێندنی سەرەتایی لە لای مامۆستای تایبەت لە ـ قەرەگوێز ـ تەواو کرد، بۆ خوێندنی ناوەندی هاتە بۆکان. لە جەنگەی خوێندنیدا تووشی نەخۆشی قاچ‌ئێشە هات و سێ ساڵی ڕەبەق لە سەر گازەرای پشتی دە جێیەدا کەوت و هەموو لەشی بە دەستووری حەکیم لە گێچەوە پێچرا؛ دوای هەستانەوە لەو نەخۆشییە سەخت و بڕست‌بڕە لەژنۆی لاکێکی نەدەوشتاوە و گۆچانی بە دەستەوە گرت؛ بەو حاڵە خوێندنی ناوەندی لە بۆکان دەس پێ‌کردەوە و لە تەورێز تەواوی کرد و لە زانکۆی تاران لیسانسی حقووقی قەزایی وەرگرت.

سوارە لە تاران لەگەڵ گۆڤاری «سُخَن» و چەند گۆڤارێکی ئەدەبی دەسی کرد بە هاوکاری و نووسین و شێعر کوتن. چەند ساڵ دواتر لە بەشی کوردی ڕادیۆی تاران بە ئەندام وەرگیرا و پەرەی بە نووسین و کاری ئەدەبی دا. پەخشانەکانی لە ڕادیۆ بڵاو دەبوونەوە بەڵام شێعرەکانی کە بۆنێکی تریان لێ‌دەهات ئاشکرا نەدەکران.

سوارە ئاڵ و گۆڕێکی گەورەی بە سەر شێعردا هێنا و پایە و بناخەی شێوازێکی تایبەت و نوێی لە کوردستانی ئێران دارشت کە لە شێعرەکانیا هیچ چەشنە لاساکردنەوەیەك بەرچاو نەدەهات بە قەولی مامۆستا «شێرکۆ بێکەس» «بە ئاوازێکی هەسری‌ترەوە لە شاعیرانی پێش خۆی چریکاندی». کۆمەڵە شێعرەکانی بە ناوی «خەوە بەردینە» بە هیممەتی کاك «ئەحمەدی قازی» و خوالێخۆشبوو کاك «عارفی ئاغایی» لە لایەن «ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی ـ ئینتشاراتی سەلاحەددینی ئەیووبی» لە ورمێ تا ئێستا دوو جار چاپەکەی تازە کراوەتەوە. سوارە بە دیوانێکی شێعری چکۆلەوە هاتە مەیدانی کەڵەپاوانی ئەدەب و زانستی کورد. بە شارەزاییەکی زیاتر بە سەر زمانی فارسیا. هاتە ڕیزی ئەم زانا گەورانەی گەلی کورد کە ناوی فەرزانەیان لێ‌نان و لەساڵی ١٣٧٥ لە شاری سنە کۆنگرەیان بۆ گیرا. بە داخەوە مەرگ مۆڵەتی نەدا کە شوێن و قۆناخی ئەدەبی کوردی بەرزتر لە ئێستا بکا و بیگەیەنێتە لووتکەی بەرامبەر بە هەموو پلەکانی ئەدەبی دنیا و لە ساڵی ١٣٥٤ هـ ـ لە شاری تاران کاتێك لە «جامی جەم» دەهاتە دەرەوە بەرەو ماڵ بێتەوە یەکێك لە هاوکارانی بە شوخی پا بە... ماشێنی لێ‌دا و دوای چەند ڕۆژ لە نەخۆشخانە کەوتن کۆچی دوایی کرد

سوارە نووسەرێکی بەدەسەڵات بە زمانی کوردی و فارسی بوو، بە هەر دوو زمانەکە نووسراوەی هەیە. هیواداریین بەرەودوا نووسراوەکانی بڵاو بکرێنەوە و ببنە هۆی دەوڵەمەندتر کردنی ئەسری کوردی.

عومەر ئیلخانی

نیوەرۆك

پێشەکی	١
پاش پێشەکی	٩
دوو هەوارگە	١٥
ئەوین	٢١
کەمویار	٢٧
ژیان چییە؟	٣١
«سەبا» لە گێژی پەرچەمی خاوا	٣٥
ناسۆری دەروون	٣٩
مردن سەفەرێکی دوور و درێژە	٤٥
حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی	٥١
شاعیر و حەقیقەت و واقیعیەت	٥٥
شیعر زیاتر لە فەلسەفە نیزیکە، هەتا مێژوو	٦١
کێشەی زانایان و شاعیران ئەبەدییە	٦٧
روانگەی جیاواز لەسەر حەقیقەت	٧١
شار	٧٧
هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی گەلە	٨١
ئاواتی پیرۆز	٨٧
چاوەڕوانی	٩٣
پیرەمێری	٩٩
ئەرکی سەر شانی شاعیران و نووسەران	١٠٥
تەنز لە وێژەی کوردیا	١١١
ئەسکەندەر شاخی هەیە	١١٧
شیعری باش کامەیە؟	١٢١

ئاوات ئاوێنکی خۆشە ١٢٧
«پێترۆس دووریان»ی ئەمر ١٣١
پرشنگی هەتاوی بیری غەزالی ١٣٧
رووبەندی شار ١٤٣
ئادەمیزاد و لەشیا و هونەر ١٤٧
غەریبی ١٥٣
رووناکبیر ١٥٧
گەڕانەوە ١٦١
ئاسۆ روونە ١٦٥
وەنەوزی بۆری شەوانی درنجاوی ١٧١
تۆران ١٧٥
بژی! بژی! ١٨١
شەرگە ١٨٥
«سەججادی»، «گۆران» ناناسێ ١٨٩
«گۆران» و سیحری بەیان ١٩٥
«گۆران» و جوانی ٢٠١
«گۆران»ی ڕچەشکێن ٢٠٧
«شێرکۆ بێکەس» و گرۆکاڵ دوای «گۆران» ٢١١
«مەحموودی» بەشوێن مامۆستا «گۆران»ەوە ٢١٥
زاراوەکانی زمانی کوردی ٢٢١
سەرەتایەك لەسەر وێژەی کوردی ٢٢٧
بەیت بە تانوپۆی خۆماڵی چندراوە ٢٣٣
بەیت بانگەوازی بلاوێنی ژێر دەوار ٢٣٩
وەزنی «عەرووزی» و وەزنی «بەیتی» ٢٤٣
شیعری کوردی و کێشی عەرووزی ٢٤٩
جیاوازی نێوان «حافز» و «نالی» ٢٥٣
کەی کێشەی نێوان شیعری کۆن و نوێ ئەبڕێتەوە؟ ٢٥٩
تامی تاڵی بەزین ٢٦٥

کام شاعیر لای کۆمەڵ رۆڵەیە؟ ٢٦٩
بەرەھەر لە لای تەنکیەوە لەدرێ ٢٧٣
تراویلکە ٢٧٩
ژیان و ئەوین ٢٨٣
تاپۆو بوومەلێڵ یانی چی؟ ٢٨٩
«روودەکی» مامۆستای مەزنی شێعری فارسی .. ٢٩٣
داخۆ «روودەکی» یەکەم شاعیری فارسە؟ ٢٩٩
بەھاری دڵداری ٣٠٥
دیمەنی بەفر و زستان ٣٠٩
خەڵکی شاری لەوینم ٣١٣
رووناك ٣١٧
«نووری» شاعیری خەم ٣٢١
شەوە ٣٢٥
سیحری نیگا ٣٣١
شالۆگەری چۆن و کەی سەری ھەڵداوە؟ ٣٣٥
راسپێری ھونەر ٣٣٩
گەورمشێت ٣٤٣
رەخنەیەکی لەدیبانە ٣٤٧
وەڵامی رەخنەیەکی لەدیبانە ٣٥٣
یەکەم و دووەم قۆناخی ئەسری کوردی . ٣٥٧
دوایین قۆناخی ئەسری کوردی ٣٦١
وەڵامی گۆیگرێکی خۆشەویست ٣٦٥
جیاوازی نێوان شێوە وێژەییەکانی فارسی ٣٦٩
«گۆران» و «ھەژار» کامیان بەرزترن؟ ٣٧٣
تراژیدی «سەیدەوان» ٣٧٧
نومایشنامەی «سەیدەوان» ... ٣٨٣
درێژەی نومایشنامەی «سەیدەوان» ٣٨٩

بەناوی خودای گەورە

پێشەکی

پاییزی ساڵی ۱۳۷۰ی هەتاوی، لە شاری بۆکان خودالێخۆشبوو مارفی ئاغایی و چەند کەسێکی تر لە بەرپرسانی «ئینتشاراتی سەلاحەددینی ئەییووبی» و بەڕێز کاک فەتاحی ئەمیری دیدەنێکیان لێکردم و دوای باس‌وخواسێکی زۆر هاتنەسەر مەسەلەی چاپی ئەسەرەکانی سوارە و قەولیان دا هەر ئەسەرێکیان بدەمێ بەزوویی چاپ بکرێ و بڵاوی کەنەوە. کاک مارف هەر لەو مەجلیسەدا دەستی دا قەڵەم و کاغەز و چەند پرسیارێکی لە بابەت چلۆنایەتی ژیانی ئاسایی و تایبەتمەندییەکانی سوارە لێکردم و جوابم داوە.

هەروەها لەمێژ بوو دۆست و ئاشناکانی خۆم و هۆگرانی سوارە هەڵیانپێنچابووم بۆ کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی شێعر و پەخشانەکانی. منیش لێرەولەوێ وەحەول و دەول کەوتم و رامئەسپارد لای هەر کەسێک کە پێم شک‌هاتبا رێی دەهێتێ ئەسەرێکی سوارەی لەلا بێت بەڵکو وەکۆیان کەم و لە چاپیان بدەم.

بۆ خۆم بەشێکی زۆرم لە کۆمەڵە شێعر و دەقی پەخشانەکانی لەلا بوو و لەو حەیس‌وبەیسەشدا برای خۆشەویست و وەرگێڕی رێزدار کاک «موحەممەدی بەهرەوەر» و نووسەر و لێکۆڵەری هێژا کاک «ئەحمەدی شەریفی» و هەستیاری ئازیز کاک «مەلا عومەری خوسرەوی» کە هەرسێکیان خۆیان زەمانێک هاوکار و ئاشنای سوارە

بوون لە رانیۆ، هەرکام بەشێك لە بەرنامەکانی «تاپۆ و بوومەلێڵ»یان بەلای خۆیانەوە راگرتبوو و پاش ئاگاداری لە دەس‌بەکاربوونم بۆ چاپ، زۆر بە دڵاوایی و خۆشییەوە دەقەکانیان وێدام و جێی خۆیەتی سوپاسیان بکەم. هەروەها بە پێویستی دەزانم سپاسی شاعیر و نووسەری خۆشەویست و هێژا کاك سەلاحەددینی عەرەبی بکەم کە لە کۆکردنەوە و دۆزینەوەی دەقەکانا یارمەتی دام و ئەرکی پێداچوونەوە و راستەوپاستەکردنی کتێبەکەی زۆر بە گەرمی وەئەستۆگرت.

چەند مانگێك دوای ئەو دیدارە کە باسم کرد، کۆمەڵە شێعرەکان و ئەومەندەی لە «تاپۆ و بوومەلێڵ»ەکان لەلام بوون، ناردم بۆ ورمێ بۆ چاپکردنیان، بەو هومێدە کە بەڵکوو لەو رێگایەوە خزمەتێکم بە «نیشتمان و فەرهەنگی» سوارە و «سوارە» و فەرهەنگ و نیشتمانی کردبێت و مەڵحەمێکم خستبێتە سەر زامی دەروونی دەردناێن و وردەفرمێسکی گەرمم بە دەم هەناسەی ساردەوە هەڵوەراندبێ و سکاڵایەکم بۆ روحی کڵۆڵی خۆم پاش مەرگی سوارە کردبێت.

زۆری پێ‌نەچوو دیوانەکەی بە ناوی خەوەبەردینە هاتە دەرێ و دوا مانگێك تاقە نوسخەیەکی نەماوە، بەڵام پەخشانەکە لەو ناوەندە قەتیس ما.

لە سەر خواستی دۆست و ئاشنایان لەبەر ئەوە کە من شارەزاتر بووم بە ژیانی سوارە، ژیاننامەیەکی سوارەم نووسی بۆ دیوانەکەی.

مارفی خوالێخۆشبوو قەولی دا لە چاپی پەخشانەکاندا خۆی سەرپەرشتی بکا کە جوان و رازاوە بێتەدەرێ و هەر خۆشی پێشەکی بۆ بنووسێ و داواشی لە من کرد کە دەگەڵ نووسراوەکەی خۆی ئەو

وتوویژەی - کە لە هەوڵێوە باسم کرد لەگەڵ من کرابوو - بڵاو ببێتەوە، کە من ئەوندەم رازی نەبووم، چونکە پێم وابوو هەر ئەو پێشەکییە کە لە «خەرمەرمێنە»دا چاپ بووە، بەڵام ئێستا کە مارف ماڵئاوایی یەکجاری لێکردووین و دیداری قیامەتیش گەلێك دوورە، دڵم هەڵێنەگرت پاسێك لە شۆڕەسواری مەیدانی ئەدەب، شاعیر و نووسەری گەنج، نەوەی نەمامی باخی کوردستان، مارفی ئاغایی لە ناو کتێبی شەنگەسواری ئەدەب و زانای فەرزانە سوارەی ئێلخانی زادە نەکەم.

ئەوە دووهەمین نووسینمە لە سەر کتێب کە هەردووکیانم بە دڵی پڕ لە دەرد و کوڵ نووسیوە. مارف یەکێك لە هۆگرانی راستەقینەی سوارە بوو، شاعیر بوو، نووسەر بوو، لە موساحەبە لەگەڵ پیاوە گەورە ئەدیب و زاناکانی کورد لێزان بوو، تا بڵێی رەزاسووك و خوێنشیرین و جوانچاك بوو، «ئاك گڵە کوێر بێ!» لە کوردستانی ئەمدیو و ئەودیو لە ناو شاعیران و نووسەرانی بەناوبانگی کورد ناسراو بوو.

مارف زۆری زەحمەت بە ئەسەرەکانی سوارەوە کێشا و بە دەوروبەریاندا هات، بەڵام بەداخەوە ئاگر و گڕی مەسەلەی چاپ لە ساڵی حەفتارا هەر هات لە ساردبوونەوە و کوژانەوەدا بوو، هەرجارێك کە لە چاپی کتێبەکەم دەپرسی، «ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی» بە بیانووی بێپووڵی بێدەنگیان دەکردم.

ساڵی ١٣٧٦ کە مارف بەتەما بوو بە دەزگای کامپیوتێر بیاننووسێتەوە و ئامادەی چاپیان بکا، داخیداخانم کۆچی بێوادەی مۆڵەتی نەدا و کتێبیش هەر وەك دۆستانی تازیەبار و رەشپۆش بوون و دڵپەسۆز و شتەکەش هاتەوە سەر «حوللەمەرەسێ».

نازانم وایە یان نا، بەڵام پێموایە لە کوردەواریدا نەبێ، لەهیچ کوێی ییەکەی دنیایە وا نییە کە شاعیر و نووسەر دەبێ بۆخۆی ئەرکی چاپی کتێبەکەی وەئەستۆ بگرێ و بە هەزار قەرز و قۆڵە شان بداتە بەر ئەو کارە قورس و گرانە و زیاتر واش هەڵدەکەوێ کە شاعیر یا نووسەر لە باری ماڵییەوە توانای چاپی ئەسەرەکەی خۆی نییە، بە ناشکوری نەبێ ئەوەش هەر بەشێکە لە فەرهەنگی ئێمەی کورد.

دیسانەوە چووەمە ماڵی فکرەوە کە ڕێگایەکی بدۆزمەوە بۆ چاپی کتێبەکە، کە خوداوڕاستان مرۆڤێکی فەرهەنگی و ئەدیب و ئەدەب خۆشەویست، بەناوی بەڕێز کاك حاتەم عەلی موڕادی پەیدا بوو، لەسەر داوای خۆی ئەرکی چاپی گرتە ئەستۆ و ئەو گەوهەرەی کردە دیاری بۆ خەزێنەی فەرهەنگ و زانستی گەلەکەی. لە خودای مەزن داوا دەکەین چۆن چاکە ئەوەی بێتە ڕێگا و لەو خزمەتە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییانەدا سەرکەوتوو بێت.

تاپۆو بوومەلێڵ سەردێڕی زنجیرە بەرنامەیەکی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی بوون کە لە ساڵانی پەنجادا سوارە دەستی کرد بە نووسین و بڵاوکردنەوەیان لە بەشی کوردی ڕادیۆ تاران و لە ماوەیەکی کورتدا توانی لایەنگرانی هەڵبژاردە و گوێگری تاسەبار پەیدا بکا و ببێتە نوقڵی کۆڕ و مەجلیسان. لەناو ئەو بەرنامانەدا کە زۆربەیان ئەرکی لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبین، پەخشانی دڵگر و کورتەچیرۆکی سەرکەوتووشی تێدایە.

زمان و شێوەی داڕشتنی نووسراوەکان کە خۆی قوڵێکی سەربەخۆیە لە ئەدەبدا، من خۆی لە قەرە نادەم و بە وتەی مامۆستایەکی

فارسزمانی زانستگەی تاران کە دەڵێ (پێشەکی نووس نابێ حەول بدا هیچ چەشنە لێکدانەوە و ناساندنێك لە سەر کتێبەکە بنووسێ، بەڵکوو تەنیا ئەبێ نووسەری کتێب لە هەر بارێکەوە بناسێنێ و لە خوێنەر گەرێ خۆی بیخوێنێتەوە و داوەری لەسەر بکا)، جا منیش بە گوێی مامۆستا لەوە زیاتر باسی کتێبەکە ناکەم، بەڵکو خودا یار بێ لە داهاتوودا کەسانێکی زانا و شارەزا لەسەری بنووسن و چلۆنایەتی شوێنەدانانی نووسەرانی پێشوو لەسەر سوارە و تەئسیری سوارە لەسەر شاعیران و نووسەرانی هاوزەمان و دوای خۆی تەواوتر هەڵاجی کەن و ئاسۆی ئەسری کوردی روونتر کەنەوە.

با بێینە سەر باسی سوارە:

سوارەی ئیلخانیزادە کە هەموو شاعیر و نووسەرەکان بە کاك سوارە ناوی ئەبەن، هەروەك چۆن شاعیرێکی پایەبەرز و خاوەن شێوازێکی سەربەخۆ بوو و ئاڵوگۆڕێکی گرینگی بەسەر شێعری کوردیدا لە کوردستانی ئێران هێنا، ئاواش بە سەر شێعری فارسیدا زاڵ بوو، لە نووسینی پەخشانی فارسی و کوردیدا مامۆستا و بەدەسەڵات بوو. لە پێشەکی دیوانەکەیدا کە سوارە کێیە و کوڕی کێیە و چۆن و لەکوێ خوێندوویەتی و لەکوێ لەدایك بووە و چۆن ژیاوە و تایبەتمەندییەکانی کام بوون، تا ساڵ و رۆژی کۆچی دوایی بە وردی باس کراوە و ئیتر نیازێك نابینم باسی بکرێتەوە و بە هێنانی موساحەبەیەکی شاعیری بەناوبانگی کورد شێرکۆ بێکەس ـ کە ئەلحەق بێکەس نییە و شێعرە جوان و بەرزەکانی کەسوکاری ئەون و لە ژمارەی ٦٨ی گۆڤاری سروەدا بڵاو کراوەتەوە، کۆتایی بەم نووسینە دێنم.

لێی دەپرسن: «باری گشتی شیعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا چۆن هەڵدەسەنگێنی؟» دە وەڵامدا دەڵێ: «من پێموایە لە وەفایی شاعیرەوە کە شاگردێکی قوتابخانە گەورەکەی نالی بووە، هەتا ئەگاتە سەر هەژار و هێمن، شیعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا هەر دووبارەکردنەوە و لاسایی‌کردنەوەی بەردەوامی ئەو قوتابخانەیە بووە. هەژار و هێمن لە شاعیرانی پێش خۆیان بەهرەوەرتر بوون، ناوبەناویش وەک هونەری شیعر لە هەندێ کۆت و پێوەندی تەقلیدی یاخی بوون....

لە خەرمانەی شیعری تازەی کوردستانی ئێراندا سوارەی ئێلخانی‌زادە رێگەیەکی نوێتر و بەهرەی ئەزموونێکی تازەتر بوو، بە ئاوازێکی عەسری‌ترەوە چریکاندی، سەرهەڵدانێکی سرنجڕاکێش بوو، بەلای منەوە گرنگترین خاسیەتی شیعری سوارە لەوەدایە دەنگدانەوەی کەسی دی نەبوو، سێبەری ئەم و ئەو نەبوو، خۆی خۆی بوو.»

بەڵێ، بەڕاستی سوارە نزیك بە سی ساڵ لەمەوبەر کە نووسینی کوردی ـ بەتایبەت لە کوردستانی ئێراندا ـ زۆر کەمڕەنگ و بێ‌برەو و شاراوە بوو، قۆڵی هەڵماڵی و لە ماوەیەکی کورتدا توانی بەرزترین شوێنەواری ئەدەبی بخولقێنێ و دەتوانم بڵێم، ئەو نەسرانەش پتر دەنگی ڕاستەوخۆی خۆی بوون و ئێوەش نازانم.

خوێنەری خۆشەویست و بەڕێز!

ئەو مەبەستانەی کە ئێستا لە بەر دەست دایە، هێندێك جار بە شێوەی کورت براونەتەوە و بە بەرنامەیەك سەروبەریان پێکهاتووە،

وەختی واشە چەند بەرنامەیەکی رادوینی بۆ تەرخان کراوە و باسەکان بە درێژی مەودایان دراوەتێ. بە هەر حاڵ ئەگەر هات و تووشی مەبەستی وا هاتی کە تەڵوڵۆیان تێکەوتووە و ئی واشیان هەبێ کە کەموکووڕی لاپەڕەیان هەبێ، ئەوە دەگەڕێتەوە سەر وەدەسنەکەوتنی تەواوی دەقەکان، یانی دەتوانین بەداخەوە بڵێین ئەوەی ئێستا چاپ کراوە لە سێ بەشان بەشێکە. هیواداریـن بە بڵاوبوونەوەی ئەو کتێبە، هەر کەس لە هەر کوێ دەقی تر، یا دەقی تەواوتر و نوسخەی سەحیحتری لایە، بۆمان بەرێ بکا کە هەم لە چاپی داهاتوودا بە شانازییەوە کەڵکی لێوەرگرین و هەم زۆریش مەمنوون دەبین.

عومەری ئێلخانی

زستانی ساڵی ١٣٧٧

پاش پێشەکی

من ئەڵێم
هەتا هەتایە دەوری جوانییە.
ئەمڕۆ گەر هەتاو کەسیرەیە. ئەماوە ئاگر و گڕی.
مێرگی ئاسمان بە سووتمانی هەوری لۆکەیی ئەزۆك.
پڕ لە خاڵ و قۆپەنە!
بەنگەڵێ کە جێژوانی پۆلە پۆڕی بارییە.
جێگە مۆڵی کەمتیار و گورگ و ڕێوییە!
شۆڕەبی کە بۆتە داری چاکی بێ ئەشە و شنە.
زەلکە گەر تەیاری تیر و قۆشەنە.
خۆشەویستەکەم!
لە پەنجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە
چاوی من لە دیمەنی کچی بەیانییە!
لە حەنجەرەی زەمانەوە
گوێم لە زەمزەمەی زوڵاڵی خێزە وردەکانییە!

هیوایەك پەری‌ئاسا باڵ دەنگێوێ و لە مەڵبەندی وشك و قاقڕی ناهومێدییا دەنیشێ و بە خوناوکەی نارەناری بەهاری ئاوپڕیشکێنی گوڵی ژاکاوی ژیان دەکا.

گوێ بە بیستنی ئەو زمزمە زوڵاڵ و نوێیە دەلاوێتەوە و ڕوح بە لێکدانەوە و تەعبیری شەپۆلی ئەو مووسیقایە بەرەو سەما دەچێ و

درەوشانەوەی لە ئەستێران تێدەپەڕێ....

ئەوە ئەوەری سەرەکی بیری باریکی شاعیر و نووسەری هەڵکەوتەی سەردەم، کاك سوارەیە.

وتەی کاکەسوار بۆ من هەمیشە چەشنی رەهۆڵێك وایە کە لە زینداني بێ رۆچنی خەمی هەبوون و دەردی نەبووندا بەرەو سنووری نوور و بوون دەکشێ. هەر بەڕاستی ئەوەندەم شەو و رۆژ پێ‌ئێکخستوونەوە، لێم بوونە بیرەوەری ئەمری ژیانم و سەربەندی گشتی وتەکانم.

دڵ کامە هەواری پێخۆشە کاك سوارە لەوێ رەشماڵی خۆی هەڵدەدا و بە زمانی شیرن و پاراو میوانداری دەکا و نەقڵ و نەزیلەی دنیای کۆنە و نوێ دەگێڕێتەوە. لێرەدا بەرامەی سەرخۆبوونی مرۆڤ تۆمار بە تۆمار وڵات دەتەنێتەوە و ترووسکەی بیری ئازاد خۆ دەردەخا و بەرگێڕەوەی بۆ نییە.

ئەسری کوردی خەریکە کەسایەتی پەیدا دەکا و کەوتۆتە سەر راستەڕێیان. ئەم کتێبە درێژەی ئەو قۆناخە شکۆدارەیە و بە دەستی هەڵکەوتەیەك لە بەرەی مامۆستایان: هەژار، هێمن، قزڵجی، زەبیحی و شوکور مستەفا بەهێزتر دەکرێ. بە لای منەوە بڕینی ئەو رێگایە لە لایەن کاك سوارەوە کارێکی یەگجار گرینگ و بەرچاوە، بۆ؟ چونکە چاپ و بڵاوکرانەوەی چاپەمەنی بە زمانی کوردی لە ئێراندا بە دەگمەن بوو؛ ئەوەی بە وردی و بە پارێزەوە کاری لەسەر دەکرا و تین و گوڕێکی وەبەر هەناوی ئەدەب دەنا، زیاتر دەسنووس و تاق‌تاقە کتێبی دەستاودەست گەڕاوی سنوور پەڕاندووی گەرمێن بوون و هیچی دیکە. بەڵام تێکەڵاوی نزیکی کاك سوارە لەگەڵ کۆڕ و کۆمەڵی رۆشنبیری کورد و پلەی بنەماڵەیی لەو بارودۆخەدا توانیویانە باڵی بە سەر بکێشن و هەلی بۆ بڕەخسێنن. جا بۆ درێژەی مەنتیقی باسەکە پێویستە لێرەدا

ئیشارە بۆ ڕووداوێکی زۆر گرینگ لە مێژووی ئێرانا بکرێ کە بە «شۆڕشی سپی» نێودێر کراوە. ئەم پێشهاتە کە دەگەڕێتەوە سەر گەڵاڵە و زەختی لاوەکی، ریفۆرمێك بوو لە کۆمەڵی داخراو و نیمچە دەرەبەگی وڵاتا و بە بڕوای زۆربەی پسپۆڕان لە پێشکەوتی کۆمەڵا دەورێکی مەزنی بینیوە.

هەڵبەت بەر لەوەی ئەو ئاڵوگۆڕە بە شێوەی ئاشکرا بێتە ئاراوە، لە ژێرەوە جێگا و ڕێگای بۆ خۆش دەکرا. بۆ وێنە لە ساڵی «١٣٣٨»ی هەتاویدا مانگنامەی «کوردستان» بە زمانی کوردی لە تاران هاتە چاپکران و سوارەش یەکێك بوو لە هاوکارانی، کە بەداخەوە تەنیا چەند ساڵی تەمەن کرد.

هەر لەو سەروبەندەدا بەشی کوردی رادیۆ کرماشان کرایەوە و بوو بە درێژەی بە ڕەسمی نووسین و خوێندنەوەی کوردی؛ هەڵبەت تەنیا لەم چوارچێوەیەدا. زۆربەی نووسەران و هاوکارانی مانگنامەی «کوردستان» بوونە کارگێڕ و هاوکاری رادیۆ کرماشان.

بەکورتی مەودای ساڵانی چلی هەتاوی کە سوارە تووشی زیندان و بگرەن هات و دوای ماوەیەك ئازاد کرا، هەر دەسبەرداری کاری ئەدەبی نەبوو؛ تا ئەو جێیەی کە توانی شوێنەواری بەنرخی «تاپۆ و بوومەلێڵ» بخوڵقێنێ و لە رادیۆوە بڵاو کاتەوە....

حەقیقەت ئەوەیە چونکە تاپۆ و بوومەلێڵ تەنیا باسێك و دوو باس نییە و پتر لە شێست بەرنامەی سەربەخۆیە و لە چەند ساڵاندا نووسراوە، رادەربڕین و لێکدانەوەی ورد گەلێك ئەستەم دەکا و لکی زۆر لێ دەبنەوە و پێتوو بکەوینە ئەو لێرەوارە چڕە، دەرکەوتنمان ئەوەندە ئەخایەنێ کە وەڕەزی لە دوو دەبێ و لە پێشا باسی ئەوەی سەرەکی هەڵوێستی نووسەر کرا و بە هەڵەی دەزانم شەقڵی بیرم بخەمە سەر دەقی بۆچوون و روانگەی سوارە و

ئۆگران.

ئادەمیزاد بوونەوەرێکی ڕەمزاوییە، جاری وایە دڵی خۆشە، خۆشی بۆ دێت و ڕوون دەبێتن، لە بازنەی شادیدا هەڵدەسووڕێ، هەستی دەبزوێ و بە ژیانەوە دەخافڵێ؛ هەلی وایە خەمناکە، هەموو شتێك لەبەرچاوی تەم گرتوویە و قاپوڕی ژیان بە زیندان دەشوبهێنێ؛ ئینجەل لە مابەینی هەرکیاندایە، لە تەنگەبیران لا دەدا و قوول دەبێتەوە، بۆیە لە چیرۆکی «شەرگە»دا بە لێکدانەوەیەکی عالمانە شەڕ وەلا دەنێ و دەسکە گوڵی ئاشتی و پێکهاتن دەکاتە دیاری؛ پێکهاتنێك لەسەر بناغەی مرۆڤایەتی و خۆشەویستی ئادەمیزاد.

وەك ڕوونە گێڕانەوەی نێوەرۆکی زۆربەی چیرۆکەکان لە زمان یەکەم کەسی تاکەوەیە و دەتوانم بڵێم خوێنەر زۆر چاك بەدوای خۆیدا دەکێشێ. فۆرمی چیرۆك، تەنز، پەخشان، لێکدانەوە و ناساندنی کەسایەتیکان برێ لە قەڵافەتی ئەدەبی فارسی نێزیکن، بەڵام جیاوازییان زۆرە. بەرچاوترین جیاوازی سوارە لەگەڵ ئەدیبانی سەردەمی خۆی ئەوەیە کە سەرەڕای زاڵبوون بەسەر فەرهەنگی ڕەسەن و زمانی فۆلکلۆر و زگماکیدا، بە بوونی چێشکەیەکی (زەوقی) سەربەخۆ و هەڵکەوتە، نووسراوەکانیشی وەکوو شێعرەکانی پڕن لە وێنەی جوان و خەیاڵ ورووژێن و وردەکاری زیرەکانە و کەمتر وایە ناوەڕۆکی نووسراوەکانی گرێ نەدرابن بە مەبەستێکی گرینگی بەرزی گەلی بندەرەتان. کاکەسوار ئەوینداریکی لەجۆشە و هەموو شتێك لە جوانی و خۆشەویستیدا دەبینێ. یانی مەلی جوانی پەرەستی ڕوحی لەوپەڕی نارەحەتی و کلۆڵیشدا، سەرەڕای بڕوا بە ئەوینی ئاسمانی، هێشتا نەیتوانیوە خۆی لە داوی ئەوینی زەوینی تێژتیەڕ ڕزگار کا و هەتا جێیەك چۆتە پێش کە لۆمەی کراوە!؟

بە ڕای من سەرجەمی بابەتەکانی ئەو کتێبە دەتوانێ گەلێك قوژبنی

تاریك و ونی روحی ئەوسای كۆمەڵی كوردەواری، بەتایبەت توێژی ڕووناكبیر و خوێندەوار و چۆنیەتی هەڵوێست و ویستی بەرەنگاری و ملكەچی وەدەر بخا. واتە مەودایەك كە لە نێوان نووسەرانی ئاوارەی كوردستانی ڕۆژهەڵات و هەڵسوكەوت و هەڵوێستی خەڵكا بەدی دەكرا، بە بڵاوبوونەوەی ئەو كتێبە چاكتر دەردەكەوێ و مەیدان بۆ لێدوان و شیكردنەوە فرەوانتر دەبێتەوە.

خوێندەواری دەلال!

بەڕێز «حاجی عومەراغای ئێلخانی» بە درێژی باسی بەسەرهاتی كتێبەكەی كردووە و من خۆی لێ‌دەبوێرم، بەڵام پێم‌خۆشە لەم مەبەستانەی خوارەوە ئاگادار بن:

١ـ ئەگەر وشەیەك لە سەر باوی ڕێنووسی رابردوو بووە، بەپێی پێویست هاتۆتە سەر ڕێنووسی ئێستا و تاق و واز هەڵەی تێدا ڕاست كراوەتەوە.

٢ـ ئەو دەقانەی بە خەت و دەنگی كاك‌سوارە نەبوون، زۆر وردەكاریان لەسەر كراوە و بریتین لە:

ـ دوو هەوارگە
ـ «نووری» شاعیری خەم
ـ «سەججادی» . «گۆران» ناناسێ
ـ «مەحموودی» بە شوێن مامۆستا «گۆران»ەوە
ـ «گۆران» و جوانی
ـ كەی كێشەی نێوان كۆن و نوێ لەبڕێتەوە؟
ـ بەهاری دڵداری

ـ دیمەنی بەفر و زستان

ـ خەڵکی شاری ئەوینم

ـ رووناك

ـ تراژیدی «سەیدەوان»

دیارە پێتوو لە داهاتوودا نوسخەی حاشا هەڵنەگرتر پەیدا بن، ئۆباڵیان بۆ دەکێشم.

٣ـ تەواوی ئەو شێعرانەی نووسەر کەڵکی لێوەرگرتوون، لەگەڵ دەقە هەرە باشەکان لەبەر یەکم رۆناون و پێم وایە گرێیان لێبراوە.

٤ـ دەقەکان لە سەر بنەمای پێوەندی و مێژووی نووسران یان بڵاوبوونەوەیان یام بە دڵخواز ریز کراون.

٥ـ تەواوی ئەو ناوانەی بەسەر نووسراوەکانەوە هەن ـ بێجگە لەو ناوانەی خوارەوە ـ من بۆم هەڵبژاردوون.

ـ دوو هەوارگە

ـ کەوبار

ـ بەهاری دڵداری

ـ دیمەنی بەفر و زستان

ـ خەڵکی شاری ئەوینم

ـ رووناك

ـ نومایشنامەی «سەیدەوان»

سەلاحەددینی عەرەبی

١٣٧٧/١٢/١٧

دوو هەوارگە

لە هەوارگەی یەکەمی بەرنامەکەماندا دەچینە سەیری گوڵزارێکی بێ خەزان و باخێکی جوان و رازاوە بە گوڵاڵە و ڕێحان؛ تێراو و پاراو لە سەرچاوەی تەبعێکی ڕەوان و یان جیهانێکی رووناك و رەنگین کە پڕە لە سەفا و سەیری کاڵای پڕ لە نەخش و نیگاری عیشق و ئەوین؛ پارچە هۆنراوەیەکی تەنراو بە تانوپۆی خۆشەویستی دوو دڵداری نەخشین‌کراو بە تاری رەنگاوڕەنگی وەفاداری، دەسکردی زانا و هەستیاری شیرین‌وتاری کورد خوداليێخۆشبوو مەلا مەحموودی مفتی (بێخود).

بێخود لەم پارچەیەدا بە دڵێکی پڕ لە ئاە و ناڵەوە مەحرومی و بێبەشی خۆی لە دیداری ئازیز و نازداری دەرئەبڕێ و بە زبانێکی هەستیارانە و بەیانێکی ڕەوانی عاشقانە لە چاوگەی تەبع و نرخێکی بەهێز و نوکتەسەنجەوە دیمەنێ لە حاڵات و پەرێشانی و پەردەیێ لە سینەی پڕ لە ئاە و فوغانی خۆی لە هەر ساتوکاتێکی تاریکی و ناکامی و ناهومێدی لە ژیانی دەرئەخا، کە چۆن پەژارەی دڵداری شەوی لێ‌کردووە بە ڕۆژی

بەدبەختی و ڕۆژی لێکردووە بە شەوی ڕەشی پڕ لە سەختی.

لە دولبەر گفتوگۆیێکم نەبیست، ئەی سینە ئەفغانێ
لە لێوی پێکەنینێکم نەدی، ئەی دیدە گریانێ
دەمێ ناگاتە شووشەی گەردنی مینایی، ئەی ساقی
دەمێ ناگاتە چاوی، ئەی عەرەق خۆرینە فینجانێ
پەرێشانم، لە رووی ئەو شۆخە لاچۆ ساتێ ئەی پەرچەم
دڵم بەینێکە زۆر تاریکە، ئەی شەو ماهی تابانێ
گەهێ زامداری تیغی ناز و غەمزەم، چارێ ئەی جەڕراح
گەهێ بیماری چاوم، ئەی رەئیسی سیحەحە دەرمانێ
بە شەو شێواوی زوڵفی عەنبەرم، ئیمدادێ ئەی سومبوڵ
بە ڕۆژ چەوتاوی باڵای دولبەرم، ئەی سەرو جەولانێ
لە شەوقی ماهی رووی ئەو شۆخە تۆخودا پەرتەوێ ئەی ڕۆژ
بە یادی چاکی سینەی، ئەی سەحەر سا دەی گریانێ
بە تاو هات لەشکری غەم، سا لەخۆڕۆیشتنێ ئەی دڵ
منالی زۆرەشاری سینە، ئەی مەجنوون بیابانێ
زەلیلم، بگرە دەستم، کەوتووم، سا ڕەحمێ ئەی گەردوون
فەقیرم، نامرادم، بێنەوام ئەی مونعیم ئیحسانێ
وەکوو بێخود لەمەولا بگرە بۆ خۆت ڕێگەیێ ئەی پێ
لەمەولای خۆت بوێ تۆش چەشنی ئەو، ئەی دەست دامانێ

کاروانی ئێمە لە گوڵزاری بێ خەزانی مامۆستا بێخودەوە بەرەو لووتکەی بەرز و باسەفای هونەر و هونەروانی سەوزەزاری تەڕ و زیندوو بە شێعرە جوانەکانی «نالی»ـ

مامۆستای راستەقینەی زانین و کەمال، سەرتۆپی ئاسک خەیاڵان و ویژموانانی ئەدەب و هونەری کوردی ــ وەریدەکەویٚ و هەوارگەی دووهەمی ئەم بەرنامەیە بە پارچە هەڵبەستێکی بەستراو بە رایەڵ و پۆی هاوریشمینی وڵاتدۆستی و ئەویندارییەوە ئەرازێنینەوە.

ئەمجار لە گوڵستانی بەعەتر و بۆنخۆشی ئەم هەوارگەیە داوێن پڕ ئەکەین لە گوڵاڵەسوورە و هەڵاڵە و سونبول و ئەگەڕێینەوە بۆناو هەڤاڵ و دۆستەکانمان.

نالی لەم شێعرەدا سکاڵای دووری لە مەوتەن و خۆشەویستانی رائەگەیەنێ. بەدڵێکی پڕ لە سۆز و گودازەوە هەزاران ئاخ و پرسیار ئەکا: ئایا زرووف و مەجال هەیە بۆ هاتنەوە ناو باوەشی شارەکەی و عازیزەکانی؟ ناهومێد و دڵسارد ئەڵێ بڵێی لە سەر زەمانان مابێ و یا لە ناو دڵاندا یاد ئەکرێم؟ ئەتوانم بێمەوە، یا ئەبێ تا حەشرم ئەکەن، هەر لە دیاری غوربەتدا بژیم؟

شەرحی دووری و سۆزی بەدبەختی و دەربەدەری، دەردی ئاوارەیی و سەرلێشێواوی، بێبەشی لە بزەی لێوی خۆشەویست و ئاساوان، دڵی پڕ هەست و ئاسکی ئەکاتە ئاو و بەچاویا تێئەپەڕێ.

ئەوەندە بێهومێد و تووڕەیە، ئەوەندە ترساوە و رۆژانی رەشی دیوە؛ بە «باد» ئەڵێ بە چپە و نهێنی بە یارەکەم، بە یارە دڵڕەقەکەم بڵێ کە سوودی دووری من بۆ ئەوە و بەس.

نالی کە ئەم پارچە هەڵبەستە لە ناخی دڵیەوە هەڵقوڵیوە، بەڕاستی شاکاری ئەوین و خۆشەویستی خوڵقاندووە؛ تابلۆی جوان و ئەخشین؛ یانی ئەم هۆنراوە، پەڕاوی بەبایەخ و بەنرخ لە دەربڕینی هەستی دەروون، یانی ئەم پارچەیە کە هەر دڵێك ئەکا بە دڵۆپدڵۆپی ئاو و بە چاوا ئەیهێنێتە خوارەوە.

ناڵەی گەرووسۆزی دڵ، ئەم شێعرە بەرز و بەرز ئەکاتەوە تا ئەیگەیەنێتە گومبەدی کەیوان و سەوز و ساف لە بانی عەرشی شێعری کوردی ئەدرەوشێتەوە و

تروسکە دەدا.

جا ئەمەش چەند شیعرێك لە قەسیدە بەناوبانگەکەی نالی:

قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروور
ئەی پەیکی شارەزا بە هەموو شاری «شارەزوور»
ئەی لوتفەکەت خەفیی و هەواخواە و هەمدەمە!
وەی سرووەکەت بەشارەتی سەرگوشەیی حوزوور!
گاهێ دەبی بە رەوح و دەکەی باوەشێنی دڵ
گاهێ دەبی بە دەم دەدەمێنی دەمی غوروور
سووتا رەواقی خانەیی سەبرم، دڵ و دەروون
ئەیماوە خەیری گۆشەیی زیکرێکی یا سەبوور
هەم هەم عەنانی ئاهم و هەم هەمرێکابی ئەشك
رەحمێ بەم ئاه و ئەشکە بکە، هەستە بێ قوسوور
ئەمجا مەوەستە تا دەگەییە عەینی «سەرچنار»
ئاوێکە پڕ لە نار و چنار و گوڵ و چنوور
چەشمێکە میسلی خۆر لە سەد جێ، بە رۆشنی
فەورانی نووری سافە لە سەر بەردی وەك بلوور
یا عەکسی ئاسمانە لە ئاوێنەدا کە وا
ئەستێرەکانی رابکشێن وەك شەهابی نوور
یا چەشمەساری خاتری پڕ فەیز و عاترە
یا ئاوی رۆحبەخشە کە وا دێ لە کێوی توور

داخڵ مەبە بە عەنبەری سارایی «خاك‌وخۆڵ»
تاکوو نەکەی بە خاکی «سولەیمانی»یا عوبوور
شارێکی عەدل و لە جێگێکی گوڕ و نەرم
بۆ دەفعی چاومزارە دەڵێن شاری شارەزوور
خاکی میزاجی عەنبەرە، داری رەواجی عوود
بەردی خەراجی گەوهەرە، جۆباری عەینی نوور
شامی هەموو نەهار و فسوولی هەموو بەهار
تۆزی هەموو عەبیر و بوخاری هەموو بخوور
ئەهلێکی وای هەیە کە هەموو ئەهلی دانشن
هەم نازمی عوقوودن و هەم نازری ئومور
سەیری بکە لە بەرد و لە داری مەحەللەکان
دووری بدە بە پرسش و تەفتیش و خوار و ژوور
ئاخۆ دەروونی شەق نەبووە «پردی سەرشەقام»؟!
پیر و فوتادە تەن نەبووە داری «پیرەسوور»؟!
«سەیوان» ئەزیری گومبەزی کەیوانە سەوز و ساف
یا خۆ بووە بە دائیرەیی ئەنجومی قوبوور
ئێستەش مەکانی ئاسکە، ئەو «کانی ئاسکان»؟
یا خۆ بووە بە مەلمەبەیی گورگ و لوورەلوور؟
ئاخۆ دەروونی روونە گوڕەی ماوە «تانجەرۆ»؟
یا خۆ نەسیری خاکە بە لێڵی نەکا عوبوور؟
زارم وەکوو خیلال و نەحیفم وەکوو خەیاڵ!
ئایا دەکەومە زار و بە دڵدا دەکەم خوتوور؟

لەم شەرحی دەردی غوربەتە، لەم سۆزی هیجرەتە
دڵ وەختە بێ بە ئاو و بە چاوا بکا عوبوور!
ئایا مەجالی هاتنە لەم بەینە بێنەوە
یا مەسڵەحەت تەوەققوفە تا یەومی نەفخی سوور؟
حاڵی بکە بە خوفیە: کە ئەی یاری سەنگدڵ
«نالی» لە شەوقی تۆیە دەنێری سەلامی دوور

ئەوین

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ؛ قسەی دڵداری و ئەوین هەرگیز نابڕێتەوە. وا دیارە کاتێ گڵی ئادەمیزادیان خۆش ئەکرد، ئاوی ئەوینیان لێ‌ڕژاند یا گڵی ئادەمیزادیان بە ئاگری ئەوین هەڵگرساند.

ئەوینی ئینسان، تەنیا برووسکەیەکی یەزدانییە کە مرۆ ئەباتە لای سەرتری بارگای فریشتەی خواوە. ئەوین هەوێنی هەست و هان و هەناسە و هەبوونی ئینسانە.

ئەوین پەرەدارترە لەوە کە تەنیا لە نیگای حەزلێ‌کاریا، یا لە شۆر و شۆقی بەیەکگەیشتنی پیاوێك و ئافرەتێکا بگونجێ.

ئەوین نەفسی ژیانە؛ جوانییە، پاکییە، خۆبەختکردنە، ڕەنجکێشان و لەگەڵ دەردا جووتبوونە. تەنیا لە هەرێمی ئەویندا ئەم ڕازە بەرزە یەزدانییە مانای هەیە؛ بژی بۆ ئەوین، بمرە بۆ ئەوین... و ئێستە گوێتان لە پارچە پەخشانێك ئەبێ سەبارەت بە ئەوین و ئەوکاتە کورتە بە بەهرە و پیتانەی ئەوین کە بە تەرازووی زەمان و بە پێی ڕوانینی

چاوی سەر، کەم خایەنن، بەڵام بە چاوی دڵ هەمیشەن و هەموو شتن، توشەی هەزار ساڵ ڕێگای بە هەوراز و لێژی ژیانن.

ئەمشەو زۆرتر لە شەوانی پێشوو تەنیام، بۆنی غەریبی پڕ بە هۆدەکەم شەپۆل ئەدا، بە شووشەی پەنجەرەی هۆدەکەما شۆڕاوەی باران نەرمەنەرم دێتە خوارەوە. وەك پیرەپیاوێك کە لە گۆشەی خەڵوەت و بێدەنگییا، لە ئێوارەیەکی زەرد و خەماوییا بۆ ڕەنجی خەسار، بۆ ڕۆژانی ڕابردووی بەهار، بۆ بووژانەوەی بیرەوەری هەزاران یادگار، ئەسرینی خوێنبار بڕێژێ.

خوای گەورە ئادەمیزادت چۆن دارشتووە کە لە سینەیا بلووریکی ناسك بە ناوی دڵ ئەبێ خۆبگرێ لە بەر دەریای دەرد و خەم؟! لە بەر سەودای زۆر کەم؟! لە بەر ئاگری زۆر و ستەم؟!

ئەگەر ئادەمیزاد بەم هەستە ناسکەوە کە لە هەر تەلێکی بە هاتوچۆی نەرم و نیانی هەناسەیەك، هەزار نەغمەی پەژارەڕێژی داستانێژ هەڵئەستێ، بەڵێ، ئەگەر لە ئەم هەموو ناسکییەدا پشتیوانێکی وەك ئەوینی نەبوایە، چی ئەکرد؟! ئەگەر گیانی ئەمری ئافرۆدیت پاسەوانی نەبوایە، لەم شەوەزەنگی ژیانەدا بەرەوکوێ ئەچوو و لە کام هەڵدێری کلۆڵیا گۆڕ ئەکرا؟

چی هەیە چەشنی ئەوین، کە گریەنەکەی لە پێکەنین گیان پتر بگەشێنێتەوە و ڕەنج و پەژارەکەی شیرینتر بێ لە پێکەیشتن و شادمانی؟!

باران هەر ئەبارێ، بەڵام ئاسۆی زەرد و ئاڵتوونی تاجێکی کردۆتە سەر لووتکەی چیای ئەلبورز. ڕنووی بەفری چەن ساڵە وەك گەوهەری شەوچراغ لە سەر تاجی ئاڵتوونی چیا تروسکەی دێ. گریانی هەور پڕدوو چاوی شینی پەنجەرە و بزەی زەردەی ئێوارە پڕ بە زاری دۆڵ و شیوی چیا!

وا دیاره سروشتیش سەودای ئەوینی لەسەردایە کە بە چاو ئەگری و بە دەم پێئەکەنێ.

ئاخۆ من سروشتم، یان سروشت منە، کە هەردووک وەک یەک ئەگرین و پێئەکەنین!؟

ئەمڕۆ من چاوەڕێی گەڕانەوەی خۆشەویستێکم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا ترس و خورپە، وەک تەزووی بەرەبەیانێکی پاییز بە دەماری لەشمدا دەگەڕێ. لە پەنجەرەکەمەوە کە وەک چاوی کاڵی پاش گریان، رەنگی ئاڵ و واڵای لێنیشتووە ئەڕوانمە سەرشەقام؛ دەنگی هەر سۆزێک لە پێشا وەک دەنگی مووسیقا ئەهاتە بەرگوێم، بەڵام کاتێ تێئەپەڕی و دوور ئەکەوتەوە لە رۆڕۆی ئەناسراوێک ئەچوو بۆ ئەناسراوێکی تر. ئەوەندە بەرەوپیری دەنگی ئەو سۆزانە چووبووم و بەڕێم کردبوون، بێ ئەوە تەنیا جارێک نیگایەکی گەرم و ئاشنا لە رووم بڕژێ، سەرم هاتبۆوە ئێش و ئێستە دوو دەماری ماندوو، دوو ماری شین لە ملمەوە هەڵگەڕاون و لە هەر دوو لای ئەوێڵمەوە خۆیان کێشاوەتەوە ناو مێشکمەوە.

نە، کاتێ بێزەیی تێئاپەڕێ، خۆرەتاو لە کۆچی رۆژانەی بەرەو سەرای شەو دوودڵە، وەستاوە تا بزانێ چاوەڕوانیی ئادەمیزادێک بە کوێ ئەگا؟! رەنگە خۆرەتاو خۆی زۆری دەردی چاوەڕوانی چێشتبێ!! رەنگە بە شوێن دڵبەرێکی گومبوودا وێڵ بووبێ کە بە هەموو هەرێمی رۆژا ئەگەڕا و پاشان تەواوی مەڵبەندی شەوی ئەپشکنی!؟ هەر شەو و رۆژەی جارێک و هەرگیزیش نە ماندوو ئەبێ و نە دەسەبەڵندەگرێ و تەنانەت چاوی گەش و پڕشنگداری لێکئەنێ بۆ حەسانەوەیەکی کورت و پشوویەکی کەمخایێن.

گەرووی تاریکایی دوا دڵۆپی رووناکایی هەڵمژی، وەک قوڵە رەشێکی سەرخۆش کە جامی ئاڵتوونی نیوە خاڵی بە سەرەوە نێ و یەکبین هەڵیدا.

من هۆدەکەم شەو بوو؛ چاوی شینی پەنجەرەکان بە حەریری رەشی شەو بەسترا بوو، بەڵام لە دڵما هێشتا نوورێک وەک پڕشنگی ئەستێرەیەکی دوورەدەست، یا ئاگری

دەشتەوان، لە شەوێکی تاریکا ئەدرەوشایەوە؛ وا دیارە خۆرەتاو لە دەروونا درەنگتر ئاوا ئەبێ! ئەبوو خۆم بە شتێکەوە خەریك کەم، چونکە لەم بێدەنگییەدا، دەنگی لێدانی دڵم لە هەورەگرمە بەرزتر دەنگی ئەدایەوە و هەموو دەماری لەشم وەك تەلی تار لە ژێر پەنجەی زاڵی مووسیقارێکی خەمبارا ئەلەرایەوە و پرووشەی خەم و ماتەمی ئەکرد. بۆ جاری دەهەم نامەکەیم بە دەستەوە گرت و خوێندمەوە، نووسیبووی:

«چیای من! پیاوی سەربەرزم! باڵداری بچووك تاسەی هێلانەکەی کردووە و خەریکە ئەگەڕێتەوە بۆ لات، باوەشی تۆ هێلانەی منە. چاوەڕوانم کە بە چەپکێ گوڵی شێعرەوە پێشوازم بکەی، لەو چەپکە شێعرانە کە هەموو رۆژێ بەیانی لە باخچەی زەوقت ئەتچنی و بە خەیاڵەی خاوی ئەوین ئەتبەست و لە گوڵدانی خۆشەویستییا ئەتچەقاند و کاتێ من هەڵئەمستام، بۆنی چەپکە شێعرەکەی تۆ تێکەڵ ئەبوو لەگەڵ هەناسەی بۆنخۆشی چیای بەگوڵ خەمڵیو و شەپۆلی ئۆخەی بە لەشما ئەگەڕا...

لە بیرت ماوە تۆ ئەبووی بە «عیسا»ی من و من کە زوو ئەژاکام و لە هەوای دووکەڵاوی شارا لێڵ ئەبووم، وەك «ئەلعازر» خۆم بە دەستی زیندووکەرەوە و مەسیحایەت ئەسپارد و بە ئیعجازی دەستەکانت ژیانێکی نوێم دەس پێ ئەکردەوە، کە لە ژیانی رابردووم گەلێك جوانتر بوو....

ئێستە «ئەلعازر» کە مەرگی دووری پێ هەموار ناکرێ، ئەگەڕێتەوە بۆ لای مەسیحی خۆی. پەپوولە دیسان لە سەر گوڵ ئەنیشێتەوە و شۆڕەبی باخچەکەمان دیسان ئەبێتەوە جێژوانی چۆلەکەی وردیلە و عەجوول. ژیان دیسان واتەی تایبەتی خۆی ئەدۆزێتەوە و بەربەیانە ئەبێ بە هەمیشە، هەمیشەیەك بە درێژایی ژیانی من و تۆ؛ تا مەرگ بە رواڵەت لە یەکمان جیا کاتەوە!»

نامەکەی لێرەدا دوایی هاتبوو و من لە بەر خۆمەوە گوتم: «جوانترین چەپکە گوڵی شێعرم پایەندازی تۆ ئەکەم، تۆ کە جوانترین شێعری خودای.» سەرم هەڵبڕی و لە

ژێر پەردەی حەریری فرمێسکا هەیکەلێکم دی لە بەر دەرگا وەستا بوو، دوو دڵۆپ ئەسرینی گەرمی شادی لە بەر دەرگای چاوی هەردووکمانەوە ڕێگای سەرەولێژی گۆنای گرتە بەر و شەڵاڵ بوو. زمان لە کار کەوت و دوو باوەش کرانەوە و دوو ئادەمیزاد بوون بە یەك... باڵداری ئێسك سووکی من گەڕایەوە بۆ هێلانەی مات و چۆڵی خۆی.

کەوبار

بوومەلێڵی بەیانی بوو؛ تەزوویەکی سارد بە لەشی کێو و چیادا ئەگەڕا و گاهێ گیای شلك و گوڵی کێوی چاو بە خەوی رائەچڵەکاند.

مەحموود ماوەی سەعاتێك بوو چاوی نەتروکاندبوو و هەروەها روانیووی بۆ باوکی کە بە هەڵپەسەرنجی کەلەکەی پێشانی ئەدا.

مەحموود خۆیشی نەیەزانی چۆن وا کوتوپڕ ئەو بیرەی کەوتبووە مێشکیەوە کە باوکی لە درندەیەك ئەچێ کە زگی برسی مەلاسی زەوی کردبێ و چنگوڵەی دادابێ، تاکەی نێچیر ئەگاتە بەر هەڵمەتی!

رەنگە ئەبزووتنەوەی باوکی، بە گەرمە روانینی، بوو بە هۆی ئەمە کە مەحموود وەها بێتە بەرچاوی؛ ئاخر سێ چوار سەعات بێ چاولەسەریەك دانان، بێ وچان، بێ روانین بۆ ئەملاوئەولا، تەنیا چاوبڕینی شوێنێك وەها کە پیاو لای وابێ ئەم جووتە چاوە یا هەر ناگەڕێن یا بە هەودایەکی نادیاری بە شوێنێکەوە بەستراون؛ ناچارییە کە هەزار

بیر ئەخاتە مێشکی ئادەمیزادەوە.

مەحموود بیری کردەوە کە ئەم روانینە بە هەڵپەی هەرگیز بە باوکیەوە نەدیووە. نە کاتێ کە دایکی نەخۆش بوو چاوی نابووە سەریەك و باوکی چاوەڕوان بوو ئەو چاو هەڵبڕێ و دەریخا کە هێشتا گیانی تێدا ماوە، نە ئەو جارە کە کوڕەیەی برا گەورەکەی، کە ئەبوو بە نەوەی باوکی، خرا باوەشی. کوڕەیەکی ئێسك سووکی خوێن‌شیرین کە بۆنی شیر و گۆشتی زیندوو، لیباسی تازەی بەنەسپۆن‌شۆراوی لێ ئەهات و چاوی شینی پڕشنگێکی خستبووە سەر بەروانکەکەی. بە کورتی مەحموود هەرگیز ئەم هەموو تاسە و هەڵپەی لە روانینی باوکیا بەدی نەکردبوو.

مەحموود پڕبە دڵ پێی خۆش بوو پاکانەی باوکی بکا:

«...دەی جا چی بوو، باوکم خێزانێکی زۆری بە ریشەوە بووە، منالی ورد و درشت و سەر و پێچکەی هەیە، دایکم کەوتوو و ڕەوتوو و ناسازە، ئەویش بۆ تێرکردنی ئەم هەموو زارە ئاواڵە و زگە برسییە، ئەبێ هەوڵ بدا، هەوڵ بدا و بە هەموو لایەکا پەل بکوتێ، قەیدی چیە؟ کار، کارە! چ کشت وکاڵ، چ سەودا و سەرمنوێ، چ سەپانی و درویّنەوانی و چ راوکەری. باوکم بەم راوکردنە هەم بژێوی خۆمان پەیدا ئەکا و هەم بە فرۆشتنی نێچیرەکان بە کەلەبەرەکانی تری ژیانمان رائەگا.»

مەحموود لە دڵی خۆیا ئەیویست ئەو مەبەستانە قبوڵ کا، بەڵام ئەم روانینە بە هەڵپە بۆ کوشتنی کەوی بەستەزمان، «ریسەکەی لێ ئەکردەوە بەخوری». هەموو شتێکی لێ هەڵئەوەشاندەوە!

دیانەوە روانیەوە بۆ باوکی، ریشی ماش و برینجی بە دەم شنەی ساردی بەر بەیانەوە ئاڵۆز ئەبوو، دەم و چاوی گنجاوی و لە بەرتاو سووتاوی باوکی کەوتبووە سەر بەردێکی قەوزەگرتوو و بە هیچ بارێك لەگەڵ بەردەکە جیاوازی نەبوو. باهۆی هەڵکراو و رووتی لەگەڵ داری تفەنگەکەی نەتکوت دوو بەوشی یەك باسکن. ئەمانە هەموو

چاریان نەکرا، بەڵام ئەم روانینە کە بۆنی خوێن و رەنگی دڵڕەقی پێوە بوو، شتێك نەبوو کە مەحموود لێی خۆش بێ.

مەحموود لەبەر خۆیەوە کوتی: بابە، و گوێی گرت بۆوەرامی باوکی.

دیسان بای ساردی بەیان بوو کە تۆزی خەوی لە چاوی وڵاتی خەواڵوو ئەسڕی، بەڵام باوکی مەحموود هیچ دەنگی لێوە نەهات. سینگی کە گیا نەرمەکانی شێلا بوو ئەهاژا؛ هاژانی مارێك لە بەر گەرمای هاوین. هاژانی سینگی درندەیەکی برسی کە بە شوێن نێچیرا رایکردبێ.

مەحموود بەرزتر هەرای کرد: «بابە!»

دیسانەوە باوکی رووی وەرگێڕا و وەرامی نەداوە. دەنگی مەحموود بە هەرای بابە بەرزتر بۆوە و کێوی ئەوبەر وەرامی داوە: بابە... بابە...!

تەقەی تفەنگ هەستا و باوکی مەحموود ئەڕاندی: «یەك، دوو، سێ، چوار، پێنج، شەش،...»

مەحموود هاواری کرد: «بەسە! بەسە!»

چەن کەو کە هەرکام ساچمەیەکان بەر کەوتبوو هەڵئەبەزین. کەوێکیش باڵی شکاوی بەسەر زەویا خشکەی ئەکرد و خۆی ئەکێشا بۆ ژێر بنجە تووترکێك. باوکی مەحموود وەك تاوێزێ کە خلاری کەیەوە بە چەن باز و چەن سەرەنگرێ خۆی گەیاندە کەوە کووژراوەکان. چەقۆیەکی تیژی دەرهێنا و کەوەکانی سەر بڕی و خوێنی چەقۆکەی بە لکی پشتێنەکەی پاك کردەوە و نایەوە ناو گیرفانی. کەوەکانی جەللە کرد و لاقی بە پەتێکەوە بەستن و هەناسەیەکی کە لە مێژ بوو لە سینگیا قەتیس مابوو، دا دەرەوە.

مەحموود وەك خەڵفێکی ساوا کە لە بەرامبەر دارێکی پیرا شین بێ لە بەر دەمی باوکی چەقی و بە ئەسپایی کوتی: «بابە!»

بابی وەرامی داوە: «رۆڵەم!»

مەحموود گوتی: «یەکێ بۆ خۆمان، دووی تریش بۆ فرۆشتن، ئەوانی ترت بۆ کوشت؟!»

باوکی مەحموود لە پڕ هاتەوە بیری کە بە گوللەی دوایی دوو کەوی پێکاوە و ئەبووا حەوت کەوی سەربڕاوی پێ بێ، بە پەلە گوتی: هەر لێرە بە رۆڵەم! و لە بەر خۆیەوە گوتی: «کەوەباڵ شکاوەکەم لە دەس دەرچوو!»

دەستی قوژبن پشکنی باوکی مەحموود بە ناو تووترکەکانا گەڕا و بە کەلاکی کەوەکەوە هاتەدەر.

مەحموود گوتی: «مندار بۆتەوە! بڕوانە پەڕە جوانەکانی شەلاڵی خوێنە.»

باوکی بە رقەوە گوتی: «حەیف بوو، چەن قەڵەوە!» پاشان بێ ئەوە قسەیەك لەگەڵ مەحموودا بکا، ملی ڕێیەی گرت و بەرەو ماڵ بۆوە.

بای دەمەوبەیان ئەیلووراند. چەن پەڕی نەرم تێکەڵ بە گەردەلوولێکی کەمخایێن بەرەو ئاسمان بەرز ئەبوونەوە و بە لەرینێکی بە ئەسپایی ئەکەوتنەوە سەر زەوی. مەحموود ماوەیەك وەستاو تماشای باوکی کرد. تفەنگەکەی وەها گرتبوو ئەتکوت دەستی خۆیەتی و درێژتر بۆتەوە.

هێشتا مەحموود لە گێژی رزگار نەبیوو کە دەنگی گڕو پیرانەی باوکی بە گۆرانی «کەویار» بەرز بۆوە.

ژیان چییە؟

ژیان چییە؟ ئەو دەنگەیە کە لە دوورەوە دێ و نەرم نەرم پەردەی گوێت ئەلاوێنێتەوە و تاری دڵت ئەلەرێنێتەوە؟! یا ئەو بۆنە خۆشەیە کە لە پرێسکەی ئەسیمەوە ئەپێچرێ و لە بەر هەناسەت ئەکرێتەوە، بێ ئەوە بزانی رۆژێك هەڵدەستی و ئەڕوانی خۆرەتاو هەر وەك رۆژان لە خۆرهەڵاتەوە سەری هەڵداوە، وێنەی تازە بووکێکی شەرمن و رووسوور بە کراسی خارای زەردەوە لەنجەولار ئەکا. مەلی هەڵەشە و تیژباڵ بە بەر پەنجەرەی ژوورەکەتا هەڵەفرن و چەشنی دوێزدیکی تیژ ئەتڵەسی شینی هەوا ئەبڕن. ژیان تۆمار بە تۆمار بۆنی خۆشی هەوا و لاوی بە سەرتا ئەپژێنێ و تۆبە هەموو بڕوایەکەتەوە کە خستووتەتە ناو چوارچێوەی ئاڵتوونی زەردەخەنەیەکەوە، بە خۆت ئەڵێی «ژیان چەند جوانە! سروشت چەندە دڵاوا و بەدەمەندە!؟» تۆ وای لە پەنا پیرس و چیای شیرن و جەبەل حەمرین و قەندیلی ئاکۆ و هەڵگورد!

ژیان هەموو واتەی بەرین و پەزدانی خۆی ئەگرێتەوە. هەست ئەکەی هەزاران

ساڵە ئەژی. لەوکاتەوە کە تیری تۆنێژە بوو لە چاوی هەڤاڵانی گزنفۆن (gzenefon)، لەو کاتەوە کە تۆ کەوڵی ئاسنگەریەکەت کردە ئاڵای کەیانی و بە نیشانەی هێرشی گەرمت لە سەر هەموو چیایەکی بەرزی وڵاتەکەت بڵێسەی ئاگری پاك بەرز بۆوە و کۆشکی پێدادی «زوحاك»ی مێشك خۆری کرد بە خۆڵەمێش؛ لەو کاتەوە کە «فەرهاد» کەوتە ناو گێژاوی خەیاڵاوی ئەوینی شیرینی «شیرین»ەوە.

تۆجارێك «مەم»ی «ئالان»ی، جارێك «سیامەند»ی، کاتێ شادمانی، کاتێ دڵمەندی؛ بەڵام هەمیشە هەر بووی و ئێستە نە تۆبێ ئەم خاکە تەواوی، نە ئەو خاکە بێ تۆ ئەتوانێ بژی بە پاراوی.

رۆژێك هەڵدەستی، تەمێك تەواوی مێشکت پڕ ئەکا. لە ئاسمانا بە شوێنی خۆرا ئەگەڕێی، لە هەوادا چاوت پەل ئەکوتێ بۆ مەلێکی تیژباڵ، بە هەموو هێزێکی هەستەوە خۆت مڵاس ئەکەی تا چپەیەك، جریوەیەك، کورکەی پێکەنینێك، یا تەنانەت نووکەی گریانێك پێت بڵێ: تۆماوی! تۆهەی!

بەڵام داخێك و هەزار ئەفسوس، ژیان ئیتر دڵی لێ نادا، چاوی ناڕوانێ، لێوی زەردەی تێناژێ!

تۆهەمیشە لە بەستێنی دەریایەکی پڕ شەپۆلدا ژیاوی، شەو بە لایەلایەی قورینگی دەریایی و لاوکی شەپۆل سەرت ناوەتە سەر سەرین، ئێستە ناچاری لە کەناری گۆلێکی لێڵ و لیخن دانیشی و چاو بڕیە چاوی گۆلی مردوو کە بێ هیچ جووڵانەوەیەك تەسلیمی چارەنووسی تاڵ بووە و دوورە لە باوەشی دایکی دەریا، تەرێك لە خانەدانی ئاو، دوا هەناسەی داوە و گۆڕی تەنگی خاك گرتوویەتە بەر گۆڕەوشار.

لەپڕ هەست ئەکەی هەور ئەگرمێ، برووسکە ئەدا و قەمچی ئاگرینی تەوێڵی پاکی وڵاتەکەت هەڵئەدڕێ، خەلە و خەرمانت کە هیوای سەوزی هەزاران کشتیاری

رهنجبهره، ئهکا به پووشی سووتاو. ههر ماڵه قرمهی دێ، ههر مناڵه به دهم زامی تهڵهزمی بۆمباوه ئهناڵێنێ و تۆ که ههزاران ساڵ ژیاوی، ههست ئهکهی لهشت شهقار ئهبێ و زووخاو له بهر برینت ئهڕوا. تۆڵه وهك کارگی ژاراوی به گرمهی ههوری فرۆکهی دوژمن له ناو دهمار و ههناوتا سهر ههڵئهدا و دهست به پانایی «گهڵی عهلی بهگ» ئهگرێتهوه و ههرات بهرزتر له دهنگی ههورهگرمه و نرکهی فرۆکه به رهگی ئهندامی نیشتمانهکهتا ئهگهڕێ. تۆڵه، تۆڵه... ئهزمهڕو پیرس و قهندیل وهڵامت ئهدهنهوه: تۆڵه، تۆڵه... ئهو چهپکه گوڵه سوورهی که له داوێنی چیا چنیوته، تا بیدهیه دهست دڵدارهکهت، ئهیخهیه سهر گۆڕی شههیدێك که ماوهیهك بهر له بۆمباران زیندوو بوو و به پهله ئهچووه بۆ لای ماڵ و منالی چاوهڕوانی و لهبهر خۆتهوه ئهڵێی: «تفهنگهکهم!» ئهمه یه رهمزی مانهوهت؛ تۆ کلیلی تهلیسمهکهت دۆزیوهتهوه!

پاش ماوهیهك له پشت ئاوایی خاپوورتهوه بهرهو باوهشی پهنادهری چیا ههڵئهبی و لهگهڵ پۆلێك ئهکهوی که ههموو یهك زمان و یهك زانیاری و یهك ئاو و خاك و یهك خوێن و یهك رابردوون.

پێشان سڵاوێك و زهرده گرتنێك، پاشان سروودێکی تێکڕایی:
ئهی چیا، باوهشت هومێدی گهرمی گهل!
ئهی چیا، رهمزی هات و ههل!
بهرزی تۆ، گۆڕی دوژمنی!
سهوزی تۆ، ئاسمانه شینهکهی منی!
نانهوێ سهرت به بۆمبی ئاگرین.
ههر بژی چیای سهفین و ئاگرین!

خوێنی گهرم و گهشی ئازادی به جۆگهی دهمهوشکی دهمارتا ئهگهڕێ و چهشنی بنجه گیایهکی دووره ئاو ئهگهشێتهوه، دیسانهوه ههستی ههربوون و ههرمان لهشت پڕ ئهکا. تۆ یهکێکی و له جیاتی گهلێك پهژارهدار بووی و ئێستهش تۆ ههر ئهو یهکهی و له باتی گهلێك ئهتهوێ تا سهرلووتکهی دوورهدهستی ئازادی رێگا ببڕی، بهم چهشنه یه که

تۆ بە درێژایی مێژوو ژیاوی و لە بەر تۆفان و باو و بۆران و بەفر و سەخڵەت و سەرما وەستاوی. پیرەدارێك لە بەرامبەرتەوە کە هەزاران شەوی بە تۆف وساردی رۆژ کردۆتەوە. چیایەکە رووبەرووتە کە هەزاران سێلاو بە سەر سینگی سەخت و بەردینیا هاتۆتە خوارەوە، بەڵام هێشتا هەر ماون، چونکە سەریان بۆ مردن شۆڕ نەکردووە. لە بەر خۆتەوە ئەڵێی: «من رۆڵەی چیا، چۆن لە چیا کەمتر بم؟! چۆن لەبەر تۆفانی گوللە و بۆمبا و لەبەر هەورەگرمەی فرۆکە بیەزم؟!»

تۆ ئەزانی تەنیا یەك جار بەزین، تەنیا یەك جار ترسان، کۆتێك ئەخاتە گەردنت کە هەرگیز لە دەستی رزگار نابی. بیر ئەکەیەوە سێ رێگا هەیە:

یەکەم سەرکەوتن و پڕ بە هەموو دەشت و دۆڵی چیا سەربەرزەکانت نەڕاندن: «ئەی خۆبەختکارانی پێشوو، من سەرکەوتووم، من رۆڵەی حەڵاڵی ئێوە بووم. داری خێر و خۆشی و ئازادی بەری هێنا، دادگەری سەرکەوت.»

دووهەم، کوڵەدان و مردن، کە خۆی چەشنێکی ترە لە سەرکەوتن.

سێهەم، بەزین و سەرشۆڕی.

بیری تەسلیم هەناوت پڕ ئەکا لە بێزاری، چاوی گەشی کوڕەکەت کە بە جانتای پڕ کتێب لە قوتابخانە ئەگەڕایەوە و بە گوللەی دوژمن بۆ هەمیشە لە روانین کەوت، نیگای میهرەبان و ئەویندارانەی خێزانت کە لە ژێر خانووی رووخاودا بۆ هەمیشە خامۆش بوو، ئەمانە و زۆر بیرەوەری تریش تەنووری دەمار و بێزاریت تاو ئەدەن و بێ ئەوە بزانی کەست بە دەور و پشتەوە هەیە، یان نا ئەگورێنی: «نە، هەرگیز، هەرگیز...» و ئاسنی ساردی تفەنگەت دەستی گەرمت ئەلاوێنێتەوە.

«سەبا» لە گێژی پەرچەمی خاوا

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەنارمەی تاپۆ.

کاك حەسەنی سوهرابی کە ناوی هونەری خۆی ناوە «سەبا» نامەیەکی بۆ نووسیوین و قوتابی دەبیرستانێکی بۆکانە و پارچەشێعرێکی بۆ ناردووین کە نووسەری بەرنامەکە ئەیخوێنێتەوە:

شەهیدی تیر و پەیکانی، عەزیز و چاو کەژاڵێکم

بە ساتێ دای بە دەم بادا، بەوەڵڵا ڕەنجی ساڵێکم

هەموو ئەقوام و ئەغیارم، ئەکەن مەنعم بە سەودایێت
بەڵام بێ حاسڵە پەندم، عەجەب وێرانە ماڵێکم
لە تاوی دەبدەبەی عیشقی، بە دایم مەست و سەرخۆشم
خەریکی ڕەسم و نەقاشی، بڕۆ چەنگ و هیلالێکم
لە تیپی پەرچەم و زولفی، شکاوە عەسکەری ئەقڵم
ئەگەر سوڵتانی ڕۆمێش بم، ئەسیری ڕشتە تاڵێکم
چ لاوێ نوکتەزانم من، ئەڵێی پیرێکی سەدساڵەم
لە ڕەمزی مەدرەسەی عیشقا بە عەینەن وەك مناڵێکم
وەکوو مەجنوونەکەی شەیدا ڕەئیسی عاشقان وێڵم
...نەپرسن گەر هەواڵێکم
لە دەرسی مەدرەسەی مەجنون، چ شاگردێکی مومتازم
خەریکی جەمع و تەفریقی جەبین و وردەخاڵێکم
عەبەس بوو بۆ ڕەقیبانم، هەموو تەهدید و تەحبیم
لە مەیدانی وەفا، ناڕۆم بە چەپڵە و قرمە قاڵێکم
ئەوا خەڵکان هەموو مەستی شەرابی گیانی گیانانەن
بڵێم چی کاری ئەش وایە، فیدایی قەدد و شاڵێکم
سەباش وا کەوتە بەر تەعنەی ڕەقیبان و حەسوودانی
دریغ ئەی هاتفی بەختم، خودا نەیدا مەجاڵێکم

بە خوێندنەوەی شێعرەکانت، لاوێکم هاتە بەرچاو کە هەستێکی شاعیرانەی هەیە بەڵام هێشتا نازانێ سەردەمی «ناڵەناڵی نالی لەژێر سۆلی دڵدارا» نەماوە؛ نازانێ کە شێعری ئەمڕۆ هونەرێکی گرینۆك نیە و شاعیری ئەمڕۆ ئیتر ناتوانێ بە پەنجەی خەناوی کچێك شەهید بێ و شەهادەت بۆ شاعیری ئەمڕۆ تەنیا لە مەیدانی پان و بەرینی پاراستنی

سوودی گشتیا ئەگونجێ. شاعیرێکمان هەیە ئەفەرموێ:

بـاسـی زولـفـی درێـژ و چـاوی بـە خـەو

نـەبـراوە بـووە کـارەکـەی خـوسـرەو

برای باشم ئەتوانی بە من بفەرمووی ئەم دەردی دڵەی دڵبەر بۆ کۆمەڵ سوودی چییە؟ برا و خوشکەکانت لەم سکاڵا بێبایەخە بۆ دەرمانی دەردەکانیان چییان دەس ئەکەوێ یا هەر ویستووتە بزانی شێوەی کۆنی شیعری کوردی ئێستەش داشداری و پارێزگاری لێوە ئەکرێ یام نە. خوا لە گەورەیانی رابردوومان خۆش بێ، گۆڕی نالی و وەفایی و مستەفا بەگی کوردی و میسباح و تاهیربەگ پڕ کا لە نوور، ئەگەر بیانزانیایە وای لێدێ و هونەری شیعر و شاعیری بەم رۆژە ئەگا، خوا عالم کە شیعریان نەدەکوت. هەموو هونەرێك لەگەڵ کات و سات ئەبێ نوێ بێتەوە. ئەم زرمەزرمەی پەنا گوێچکەمان تەقەی سۆلی نازدارێکی بەناز نیە کە لە سێباری شەودا بەرەو ژوان ئەچێ. ئەمە دەنگی شەوەیە و کۆرپەی هیوا ئەبا. تو خوا خەسار نییە؟ تۆکە ئەزانی شیعر بڵێی لە باتی سڵەماندنەوەی نالی زاڵی شەو، لە جیاتی شەق کردنی جەرگی شەو، بە شمشێری دوو دەمی شیعر، دەس بکەی بە راژاندنی بێشکەی بەتاڵی هەستی خۆت؟

کاتی مەجنوون بەسەرچوو، برای چابە، شاخە بژوێنەکانی موکوریان مەکە بە دیجلەی قاقڕی مەجنوون. تکایە سەرێك لەو شاخە بدە کە ئەتدیون و هەر لە جیهانی بیرکردنەوەدا فەرمووتە وێڵی ئەو چیایانەی. بڕوانە دەستی بەهێزی فەلا چۆن تەوێڵی هەڵدڕیون و کردوونی بە گەنم و جۆو بێستان. گوێت لە هۆرەی جووتیار و بلوێری گیانبزوێنی شوان بێ و بزانە کە جوانی رووت لە تێکۆشانی ئادەمیزاددایە بۆ ژیان، بۆ ژیانی روو لە باشی و تەسەلی و تەیاری. برای من ئەوین جوانە، بەرز و خودایە؛ بەڵام تۆی کورد بۆ بە عەرەبی عاشق بووی. گوێ بگرە بۆ ئەم شیعرەت:

هەموو ئەقوام و ئەخیارم، ئەکەن مەنعم بە سەودایێت
بەڵام بێ حاسڵە پەندم، عەجەب وێرانە ماڵێکم

ئەش وشەی عەرەبی لە تاقە شیعرێکا. من تەنانەت لە سەر ئەم بڕوایەم کە ئەو کچە بەستەزمانە ساکارە هەر تێناگا تۆ چی هەڵئەڵێی یا تەوس و پلاری پێدا ئەدەی؟

کچی کوردی هۆگری مەزرا و دەشت، هاودەمی شنەی نیانی بەیانی ئاوایی کە بە وشەی ساکار و لەدڵەوەهاتووی کوردانە ڕاهاتووە، وەك ئاسکی ڕەوەك لەم عەرەبیە تەق و ڕەقەی تۆ سڵ ئەکا. وا ئەزانی بە چاویا ئەدەیەوە کە تۆ خوێندەواری؛ تەنانەت ئەگەر کیژێکی خوێندەواریش بێ تا لە ناو قامووس و ئەلمونجیدا بۆ مانای وشە عەرەبییەکانت ئەگەڕێ، کوڵ‌وکۆ و تاسە و تامەزرۆیی ئەوین لە دەروونیا دامرکاوە. پێش بە هەستی شاعیرانەت مەگرە. بەری بەردە با بازوێ. جوان دوان و دژوار دوان دوو مەبەستی لە یەك جیان. شاعیر بەو کەسە ئەڵێن کە جوان ئەدوێ و ئەو کەسە کە دژوار ئەدوێ مەتەڵۆکەبازە، قوتابی بەشی عەرەبییە نەك شاعیر و هەستیار.

جگە لەمانە هەڵەی دەستووری و فەنیش لە شیعرەکانتا هەیە کە من چاویان لێ ئەپۆشم چونکە بووکی دزێو نابێ قسە لە بەرگەکەی بکەی. هیوادارم لە ئامۆژگاریەکانم کە بۆ ڕێنووێنیتە ئاڵۆز نەبی. ئەزانی کە دۆستی باش ئەو کەسەیە هەڵەت بخاتە بەرچاو نەك بە لێخۆشبوون و چاوپۆشین هانت بدا بۆ هەڵەی یەك لە دوای یەك. تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین.

١٣٥٠/٢/٢٠

ناسۆری دەروون

سڵاوی گەرم و بەگوڵ، سەرچاوەی لە کانگای دڵ، پێشکەش بە گوێگری هۆگری هێژا. لە بەرنامەی ئەمڕۆدا پارچە پەخشانێکتان پێشکەش ئەکەین. هیواداریین بەدڵتان بێ و پەسەندی کەن.

گەڵاوێژ کەوتبوو. هەوا خەریک بوو بەرەو ساردبوون ئەچوو، بەتایبەت بە شەودا تەواو سارد بوو. لە جێگاکەما هەر ئەم بار و ئەم بارم کرد؛ بەڵام خەوم لێ نەکەوت. بایەکی سارد لە درزی پەنجەرەکانەوە ئەهاتە ناو هۆدەکەمەوە. یەکێ لە

شووشەی پەنجەرەکان شکابوو. کوتە رۆژنامەیەکیان بە هەویر پێوە نووساندبوو کە بەری سەرما بگرێ، بەڵام کوتە رۆژنامەکە درابوو. بایەکە کاتێ لێی ئەدا ئەتکوت دەنگی دووزمەلەیەکی شکاوە بە لای لێوی منداڵێکی ناشارەزاوە ویزەویزی دێ. من لەو کاتەدا زیاتر لە دوازدە ساڵ تەمەنم نەبوو و لەو دیوەخانە زلەدا کە تەنیا بە چرایەکی حەوت نمرەی پایەدار کە لە ناو تاقەی شانشینەکەدا ئەگرا رووناك ئەبۆوە، هەستم ئەکرد زۆر بە تەنهام. لەو تەمەنەدا دەروونی منداڵ پرەوەرییەکی وای تێدا کۆ ئەبێتەوە کە لە تەنهاییا پێیەوە خەریك بێ. منداڵ ئەیەوێ فێر بێ. ئەیەوێ لە ناو حەشیمەتا بژی. من ئەو شەوە بە تەنیا بووم و خەویش بە هاژەی با و ویژەی رۆژنامەکەوە لە چاوم تارابوو.

لە بەر هەیوانی دیوەخان چەن کێشکچی وریا بوون. گڕی ئاورێ وا کردبوویانەوە و حەوت جۆش و کتری چایان بە لاوە نابوو، منی بانگ نەکرد. هەستام خۆم پۆشتە کردەوە. هەر لە تاریکیا دەستم کوتا و کەوڵەکەم دۆزییەوە و بە سەر شانمدا دا و لە هۆدەکە دەرکەوتم. گەیشتمە لای پیاوەکان و پێش هەموو شت دەستم بە ئاگرەکە راداشت.

دوو لاو بوون و پیرێك. پیرەکە ناوی ئەحمەدە جەنگە بوو. تفەنگێکی سێ تیری لە لای دەستیەوە دانابوو. بە چاوپێکەوتنی من هەستا و بێ ئەوە هیچ بڵێ دەستی گرتم و لای ئاگرەکە لە سەر بەڕەیەکی کۆن دایناام و پاشان چاوی بڕیەوە گڕی ئاگرەکە. چرچ و لۆچی دەم و چاوی پیاوانەی لە بەر پرشنگی ئاگرەکە قووڵتر و بەسامتر ئەهاتە بەرچاو. بەرزایی لێو و گۆنا و لووتی روون و سوور بوو، بەڵام ئەو جێگایانەی وا کەوتبوە ژێر سێبەری گنجی دەم و چاویەوە، تاریکی ئەنواند. نازانم چۆن بوو کوت و پڕ، بە دڵما هات ئەم دەم و چاوە کە نە بزەیەك ئەیگرێ و نە بە پەژارەیەك تێك ئەچێ ئەڵێی ملەکێوێکی بە باسك و بانووە کە تازە خۆری بەربەیانی لێدابێ. سەرباسکەکانی رووناکە و ناو دۆڵ و شیوەکانی، ئێستا هەر بوومەلێڵ و تەپومژە. نەبوو، قسەیەك بکەم، چونکە

من لە تەنیایی رامکردبوو. کوتم: «چایەکەتان ئامادەیە؟» دەستێك بە گور جی حەوت جۆشە قورسەکەی هەڵگرت و قوروشکەیەکی تەنەکەی پڕ کرد لە چایەکی رەش و دوو کولۆ قەندی لە ژێرپیاڵەکە خست. یەکێ لە کێشکچییە گەنجەکان هەستا خۆی تەکاند و بە بای دەستی چایەکەی من پڕبوو لە خوڵەمێش، کوتی: «مام ئەحمەد پێت چۆنە دەورێکی دی بدەم.» مام ئەحمەد نەتکوت قڕوقپی کردووە، بێ ئەوە هیچ بڵێ تەنگەکەی بۆ درێژ کرد. لاوەکە وەریگرت و بە شانیا کرد و لە لێژی بەرەو هەیوانەکە چووە خوارەوە.

پرسیم: «مام ئەحمەد تەمەنت چەند ساڵ ئەبێ؟» بە دەنگێکی نەرم و پیاوانەوە کوتی: نزیکی شێست.» قەڵاشکاری سەر ئاگرەکە نیوەی سووتا بوو. قرچەیەکی کرد و بوو بە دوو کوتەوە. مام ئەحمەد سەرەبزووتەکانی لە سەر یەك هەڵچنی و بە لکی مێزەرەکەی گەشاندیەوە و گڕی تێبەردان. ئاگری دامرکاو دیسانەوە بڵێسەی هات. مام ئەحمەد لەپی دەستی بە یەکاسوو و دەنگی بە یەکاخشانی دەستی نەتکوت دەنگی دوو بەردە زوورەیە کە لە یەك ئەدرێن. جگە لە دەور و بەری ئێمە هەموو جێگایەك تاریك بوو. کۆڵانی دێ، دەشتی پشت ئاوایی و چیایەکی بەرز لەو پەڕی دەشتەکەوە لووتکەی لە تاریکایی ئاسمانا گوم ببوو. مام ئەحمەد بە سۆزە دەستی پێکرد بە بەیتی سوارۆ:

هۆ هۆ سوارۆ
سوارەکەی لە من بەتەنێ
....

بە کوڵ گوێم لەو دەنگە گرتبوو کە لە گەروویەکی پیر ئەهاتە دەر. وردە وردە هەستم کرد دەنگی مام ئەحمەد جادووم ئەکا. دەنگێك کە خەمی شێست ساڵ چەوسانەوەی تێدا بوو و پەژارەی تەمەنی پڕ مەینەت وەك پریسکەی رەبەنی ئەو شار و ئەم دێ گەڕاو، چەشنی ناندێنی شوانی برسی ئەکرایەوە. من ئەو کاتە نەمدەزانی ئەگەر

کورد گۆرانی لێ بستێنیەوە، ئەگەر ماوەی ئەدەی ویزەی باووبالزرە و بەیتی بێ، ژیانی چەندە حەستەمە. ئەو کاتە ئەمدەزانی ئەمانە کە بە سەر زمانی کوردا دێ و پێی ئەڵێن بەیت، ئەو فووە سیحراوییەیە کە لە گەرووی شمشاڵی شوان و دەشتەوانی کوردەوە دێتە دەر، برینێکە کە ئەدرێ و ئارامی لەشی سڕاکێشیەتی.

ئەو شەوە مام ئەحمەد بە سۆزە دەستی پێکرد، بەڵام بەیتی سوارۆ لە نیوەیا بوو بە هاواری دڵی خۆی. بەرز بۆوە، بەرزتر بۆوە. لەشی ساردی ئاوایی ئاخنی. گوێی کپی دەشتی پڕ کرد و بە لووتکەی چیادا هەڵگەڕا بەرەو ئاسمان، بەرەو ئەو جێگایە کە چارەنووسی لێ دیاری ئەکرێ و بەشی بەختەوەری و کوڵۆڵی لێ دابەش ئەکرێ. دڵۆپێ گریانم لە سەر چاوەی چاوی مام ئەحمەد بەدی کرد کە لووزەوی بەست بەرەو چرچی سەر گۆنای و گەیشتە سەر یەخەی مرادخانی تا دیسانەوە لە دەریای پڕ شەپۆلی سەر دڵیا دامرکێتەوە. ئەمزانی هەڵۆی پیری ئاواییەکەمان بۆچ ئەگری. ئاخۆ هەژاری و لەش بەباری یا ژێر چەپۆکی و ڕەنج بەخەساری، هۆی ئەو گریانەیە؟ مام ئەحمەد هەستی کرد کە گریانی ئەو ڕەنگە هەزار جۆر پرسیار لە دڵما زیندوو کاتەوە، ڕەنگە ڕوانینی گێژانەی من لەو کاتەدا مام ئەحمەدی تێگەیاندبێ کە پێویستە قسە بکا و پێم بڵێ بۆچ ئەگری. بە دەسرەی بەر خەنجەرەکەی، چاوی بە ئەسرینی سڕی و لە کاتێکا هێشتا پەنگاوی گریان بەری گۆنجەی گەرووی گرتبوو، کوتی: «لە ئاواییا ئەڵێن ئەحمەد جەنگە هەرگیز پێناکەنێ، ئەمە ڕاستە، بەڵام تا ئێستە کەسیش نەیدیوە من بگریم، تەنانەت کاتێ کە تەرمی کوڕەکەشم بەرەو گۆڕ ئەبرا نەگریام.» هەستم کرد ئەبێ دڵخۆشی بدەمەوە، بەڵام ئەمزانی بۆ کام کۆستی کەوتوو؟ باشتر بوو بێدەنگ بم. سوارۆ ئەشتەرێك بوو کە کوانەکەی دڕیبوو و ئەسرین ئاوێك بوو کە ئاگری دەروونی ئەوی دامرکاندبوو. بەیان بوو، من خەوم ئەهات. هەستام کە بڕۆم. کوتی: «بڕوانە کوڕم ژیان بەم چەشنەیە؛ تازە لە تۆدا چرۆ ئەدا، لە عەزیزی کێشکچیدا خۆی دادەڕژێ و

دیته بەر و لە منیشا گەڵاڕیزان ئەکا و پاشان...»

سەری داخستەوەو چاوی بڕییە ئاگرەکە. مانگ دەرکەوتبوو. حەزیزی کێشکچی بە تفەنگەکەیەوە لە ناو ئاوایی ئەگەڕاوە و لەژێر لێوەوە ویرەی ئەهات.

مانگە شەو خۆشە مانگ لە سەر ماڵان.

....

١٣٥٠/١٠/٣٠

مردن سەفەرێکی دوور و درێژە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پەخشانێک.

ـ «عەزیز! عەزیز، رۆڵە، درەنگە! هەستە کوڕم. مەلابانگانە!»

عەزیز هەستا. بە دەم خۆکێشانەوەوە باوێشکی هاتێ. شەو نەیتوانیبوو بخەوێ. بۆ مەگەر نەکرا؟! برا بچووکەکەی چەند رۆژ بوو لە ئاگری یاوێکی بەتینا وەك پشکۆ و

پۆلوی سوور نەگرا. پیرەژنی ئاوایی‌یەکە نەیانکوت کەوتوویەتی. دوێشەویش عەزیز خەو نەچووبووە چاوی. چرایەکی فتیلە لە سەر کورسییە شڕەکەی ماڵیان ئەسووتا و دووکەڵی ئەکرد. سێبەری دایکی کە مەمکی بێ شیری نابووە سەر دەمی ئاورینی کۆرپەکەی و هەر لەو بارەش خەوی لێ‌کەوتبوو، لە سەر دیواری قوڕماوی هۆدەکەیان سەمای ئەکرد و ئەتکوت منداڵەکە مۆ لە مەمکی دایکی ئەدا. تەنیایی و بێکەسی پڕبە ماڵەکە پەنگی خواردبۆوە. عەزیز تەماشای براکەی ئەکرد. بەحاڵ هەناسەی ئەهات. دەمی نیوەتاکی بە گۆی مەمکی دایکیەوە وشك ببوو. عەزیز هاتەوە بیری کە کاتێ منداڵ بوو، باوکی بە زستانێکی سارد هەر لەم هۆدەیە مردبوو. عەزیز لەپڕ مووچڕکێ بە لەشیا هات و چەق‌وچۆڕیەکی تیژتیەڕبە ئەندامیا گەڕا. ئەتکوت تێپەڕینی چەند ساڵ بە سەر ئەو زستانە ساردەدا خوێنی گەرمی لاوی کە ئێستە لە دەماریا ئەگەڕا ئەیتوانیوو ڕێگای بووژانەوەی سەرمای ئەو سەردەمە لە دەروونیا بیەستێ. هاتەوە بیری، وەك خەونێکی بێرەنگ، کە بە پێخواسی بە دوای تەرمی باوکیا چووبووە گۆڕستان، کەمێکیشی لە تەلقینی مەلا هەر لەبیر مابوو کە کوتبووی: «مام هۆمەری کوڕی خات ئەستی! تۆ مردووی، دوو مەلایکە دێنە سەرت و پرسیارت لێ‌دەکەن، خوات کێیە؟ پێغەمبەرت کێ؟ و کتێبت کامەیە؟» لەمە زیاتر بیری بری نەدەکرد. عەزیز دوێشەو زۆری بیرکردبۆوە و لە خۆی پرسیوو خوا کێیە؟ بەڵام زۆرتر سەری لێ‌شێوابوو، بەری بەیانی کە ئەبێ هەستێ و بچێ بەفری سەربانی تەویلەی ئاغا بماڵێ، بیری ئەمە کە بەیانی زەوادیان لە ماڵێدا نییە بیخۆن، ئەیهێشتبوو وەڵامێ بۆ پرسیارەکەی بدۆزێتەوە. عەزیز دوێشەو هەزار بیرەوەری هێرشیان کردبووە سەر مێشکی. بیری خودا و بیری نان و بیری دایکی کە لاپێژی ماڵی ئاغایە. بیری خۆی و برا بیمارەکەی و لە دوای هەموویانا بیری شاکوڵ.

هاتەوە بیری کە ڕۆژێکی بەهاری پاش هەستانەوەی جووت و کزربوونەوەی

زەوی، خەریکی جووت کردن بوو. پۆلەکچێك بۆ شنگ کردن هاتبوونە داوێنی ئەو کێوە وا جێ جووتەکەی ئاغا لە خواریەوە بوو. کراسی سەوز و سووریان لەبەر نووری خۆرەتاوا برووسکەی ئەهات و بە بالۆرە بانگی تاقینکی تریان ئەکرد کە لەوبەرەوە بوون؛ هاتەوە بیری کە لەو کاتەدا کوری ئاغا بە سواری ئەسپێکی کوێت بە رەخت و بەرەی زێوەوە لێی پەیدا بوو و بە هاژەی قەمچیەك ئەوی لە جیهانی ئەوین و خەیالّ تاراندبوو و خۆی کەوتبووە شوێن کچەکان و نووزەی بە ئاسمانی برا بچووکەکەی و چاوی خەوتێشکاوی دایکی کە بە نالّەی پڕ لە دەرد و ئێشی کوڕیەکەی کرابۆوە هەودای خاوی بیرەوەری عەزیزی پساندبوو.

- «رۆلّە عەزیز بەخەبەری؟ بخەوە کورم، بەیانی کارت زۆرە. ئەرێ کورم پەنا بەرە بۆ خودا!»

دایکی عەزیز هەر ئەوەندەی کوتبوو و چاوی ماندوی لە سەر یەك دانابۆوە. لە سیمایا چەوساوەیەتی هەزارەها سالّ چینی هەژار دەهاتە بەر چاو. ئەو روالّەتە پەرپووتە لەتکوت پەیکەرەی توانجە دژی سەرکەوتنی مرۆڤایەتی. عەزیز چاوێکی بە ژوورەکەدا خشاندبوو. هێلەگێنکی هەلّواسراو و دوو سێ کاسە و کەوچکی چێوی، گۆزەیەکی سوور کە لە بەر تیشکی نیوەڕەنگی چرای فتیلەدا قاوەیی ئەنواند، دەستێ نوێنی قەدکراو لە گۆشەی هۆدەکە، دوو وێنەی خەیالّی لە دوو پیاوی گەورەی ئایینی کە لە ناو گۆوارێك دەرهێنرابووو لە بەر دووکەلّی ناومالّ رەش هەلّگەڕابوون و ئیتر هیچ. عەزیز لەوپەڕی گێژی و کاسیا بزەیەك گرتی. دایکم دەستە نوێنەکەی باوکمی پێچاوەتەوە لە گۆشەیەکا دایناوە. زۆر جار دیومە کە لە بەرامبەریا دانیشتووە و لەبەرخۆیەوە قسە ئەکا. لای وایە باوکم یەکجاری بەجێی نەهێشتووین. ئەلّێ ئەگەڕێتەوە. دلّنیام لەگەڕێتەوە.

راستی مردن چییە؟ بەرەو کوێ ئەچین؟ رەنگە دایکم راست بکا؛ مردن

سەفەرێکی دوور و درێژە، بەڵام گەڕانەوەی هەیە. ئەگەر ئادەمیزاد بەم ساکارییە بمرێ و ئیتر نەگەڕێتەوە چۆن ئەبێ؟! بێگومان من باوکم نابینمەوە. ئەگەر ئەم منداڵە بچووکەش بمرێ!...

لێرەدا عەزیز نەیوێرابوو بە شوێن بیرەکەیا بڕوا. تەنانەت بە خەیاڵیش دڵی نەهاتبوو مردنی ئەم ساوا خوێن شیرینە بهێنێتە بەرچاو.

ئەو شەوە تێپەڕبوو و عەزیز بەپانی چووبوو بە بێگار بەفری سەربانی تەویلەی ئاغای ماڵیبوو. بەرچایی نەخواردبوو و ئارەقەیەك کە بە گەرمی لە لەشی ئەهاتە دەرەوە و خێرا بە هەناسەی ساردی بای زستان ئەیەست و لە سەر سمێڵی تازە رواوی ئەبوو بە سەهۆڵ، دیار نەبوو لە بەر بێ هێزی برسییەتییە یا شەکەتی کاری بێگاری و ڕەنجی خەساری یا لەبەر هەر دووکیان. بۆ مەگەر هەزار دەردی یەك و دووانە؟ خوا نەکا مەینەت و چارەنووسی ڕەش ڕێگای دڵێك و تەوێڵێك بدۆزێتەوە. وەك قیلی کەوای سپی پێیەوە ئەنووسێ و بە هیچ بارێ بەری نادا، ئەمە ڕێگا و شوێنی جیهانە و «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدڕێ».

کاتێ ئێوارەیەکی درەنگ عەزیز بە زگی برسی و لەشی ماندووەوە گەڕابۆوە بۆ ماڵ، چاوی بە برای ساوای بیمار و لەش بەباری کەوتبوو کە پرشنگی ژیان لەسەر ئاسۆی لێوی کاڵەوەبووی خەریکی ئاوابوون بوو. دایکی عەزیز دەمی بە ڕوومەتی کاڵ و کرچی کۆرپەیەوە نابوو، ئەیویست لە گیانی خۆی بەشی بدا.

کاتێ منداڵێك دێ هەتاوێك هەڵدێ؛ بەهارێك پێئەکەنێ و کاتێ منداڵێك ئەڕوا، ڕۆژێك ئاوا ئەبێ و گوڵزارێك شەختەی لێئەدا.

عەزیز لە بەر دەرگا هێزی ئەژنۆی شکابوو. وڵات لە بەر چاوی سووڕابوو. گێژ و خولی خواردبوو و هێندێك پاشان دایکێکی هەژار نەیزانیوو بۆ کۆرپەی بگری یا بۆ لاوەکەی. کرێوەیەکی توند، دەرگای نیوە تاکی هۆدەکەیانی کردبۆوە و گەردالێکی بەفری

ڕژاندبووه سەر کەوشکەنی هۆدەکەیان. لە دەرەوە دەنگی گزیری ئاغا ئەهات کە هەرای ئەکرد: «بەیانی هەرچی پیادەی ئازا و کەڵەمێردە، ساز بێ؛ خان ئەچێ بۆ ڕاو.»

چەپەی دوو کوڕو کچی ئەویندار کە لە بەر دەرگای عەزیز و دایکی بڕیاری ژوانی شەویان ئەدا ئەهاتە بەر گوێ. پاساریەك لە ژێر پاسارەی ماڵێك بە جریوەیەکی نەرم دەرئەپەڕی و باڵی لەگرت بۆ رەشانگی جێدانگەی ڕانەمەڕی ئاوایی.

ـ «عەزیز! عەزیز! کوڕم! هەستە! کوڕم مەلابانگانە!»

عەزیز هەستا بە دەم خۆکێشانەوە باوێشکێکی دا و لە بەر خۆیەوە کوتی:

ـ «ئەهاتی خۆشە، قورتەکانی ناخۆشە.»[1]

٥١/٦/٦

---

١ - فەقیری خۆشە، قورتەکانی ناخۆشە.

هەقیقەتی شاعیرانە و هەقیقەتی عیلمی

سەلام لە گوێگری بەڕێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

گوێگرانی بەڕێز زۆر جار نامەیان بۆ ئێمە نووسیوە و گلەییان کردووە کە نامەکانیان وەڵام نەدراوەتەوە و دیارییەکانیان لە شێعر و لە نەسر لەم بەرنامەیەدا بڵاو نەکراوەتەوە. ئێمە جێگا و نیشانێکی ڕاست و ڕەوانمان هەیە و زۆر بە لامانەوە سەیرە کە چۆن نامەکان بە دەستمان نەگەیشتوون. ناچارین بڵێین کەمتەرخەمی بۆتە هۆی ئەم کارە. جا چ هی پۆستی بێ و چ هی هەواڵانمان لە کرماشان. ئێمە لەو هاوکارانە کە

راسپێری دابەشکردن و ناردنی نامەی گۆنگرەکانیان بۆ لێپرسراوان و نووسەرانی بەرنامەکان لە ئەستۆیە داوا ئەکەین ئیتر کارێك نەکەن ئێمە شەرمەزاری گۆنگرەکانمان بین. بەڵام باشتر ئەمەیە، ئێوە کە نامە بۆ بەرنامەی تاپۆ ئەنووسن بە ئادرەسی «تاران، مەیدانی ئەرك، رادیۆی ئێران، بەشی کوردی و بەناوی لێپرسراوی گشتی کاك مەزهەری خالقی یا بەناوی نووسەری بەرنامەکە» بنێرن و دڵنیا بن کە ئەگاتە دەستمان. هەڵبەت ئێمە لەم بروایەداین کە تەنانەت گلەکردنیشتان نیشانەی لوتفتانە بە بەرنامەکەمان، چونکە ئادەمیزاد هەر گلە لە دۆستی ئەکا. لە هەر حاڵێکا بەرنامەکەمان هەمیشە ئامادەیە بۆ هونەرنماییتان لە هەموو بارێکەوە. هیچ پێویست ناکا ئەوەی وا بۆ ئێمەی ئەنێرن، نووسراوێکی شێعری و یا ئەسری بێت. داب و دەستووری وڵات و دەربڕینی بڕواتان کە ئەم داب و دەستوورە پێوەندی بە چ بارێکی کۆمەڵایەتیەوە هەیە و تێکەڵاوی لەگەڵ هونەر و عاتیفەدا چییە، خۆی ئەتوانێ لە ئێوەوە بۆ ئێمە دیارییەکی باش و هێژا بێ.

نووسراوێکی هێژای ستانفۆردمان دەس کەوتووە کە مەنووچێهری ئاتەشی، شاعیری باشی ئێرانی وەریگێڕاوەتەوە بە فارسی و ئێمە کردوومانە بە کوردی و پێشکەشتانی ئەکەین. ناوی وتارەکە ئەمەیە: حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی. ئەم نووسراوە هەوڵی ئەمەیە کە روونی بکاتەوە راستەقینە و حەقیقەت لە روانگەی عاتیفەوە جیاوازی هەیە لەگەڵ حەقیقەتێ کە زانست ئەیبینێ و ئەیناسێ.

هەڵبەت ئەم وتەیە بەم مانایە نییە کە حەقیقەت خاوەنی دوو رواڵەتی دژی یەکترە یا ئەوەی وا عاتیفە بە حەقیقەتی دائەنێ یا ئەو شتەوا زانست بە حەقیقەتی ئەداتە قەڵەم یەکیان حەقیقەتە و ئەوی تریان دژی حەقیقەتە. ستانفۆرد STANFORD - W.P ئەیەوێ بڵێ زانست و هونەر هەردووکیان حەقیقەت ئەبینن و ئەیناسن بەڵام لێکدانەوەیان و روانینیان جیاوازە. ئەمە ئێوە و نووسراوەکەی ستانفۆرد.

داستانێ سەبارەت بە ویلیام باتلیر ییتس، شاعیری گەورەی ئینگلیزی

ئەگێڕنەوە کە بە باشی جیاوازی نێوان حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی زانستی لێدەرئەکەوێ. باتلیریتس شەوێك لەگەڵ دۆستێکی زانایا دائەنیشێ و پاش شێوخواردن بە پێی باوی ئەو کاتەی دوبلین لێەبڕێن چەند وردەیەك بە بانگکردنی گیان واتە ئیحزاری ئەرواحەوە خەریك بن. بۆ ئەم کارە شاعیر و زانا و دۆستەکانی تریان لە پشت پەنجەرەی ھۆدەکەیەوە کە ئەڕوانێتە سەرشەقام روو ئەکەنە گۆیەکی بلووری و بە گۆیەکەدا ئەڕوانن. لەپڕ باتلیریتس بە دەنگێکی جادووگەرانەوە دێتە قسە و ئەڵێ من تاپۆیەکی جادوویی و پڕشنگدار ئەبینم کە لە سەر تەپۆڵکەیەکی خاکی سەما ئەکا. شکڵی تریش ئەبینم رەنگیان سوورە، سەوزە، ئەرغەوانییە کە بە دەوری تاپۆیەکەدا دێن و دەچن. زانا قسەکەی ئەبڕێتەوە و ئەڵێ ئەوەی وا دێتە بەر چاوی بەڕێز باتلیریتس پڕشنگی ئەو شتانەیە کە لە دووکانی دەوافرۆشی ئەوبەری شەقامەکەوە لەم گۆ بلوورییەی ئەدا. ئەگەر باش سەیری دووکانەکە بکەن ریزە بوتریەك لە دووکانەکەدا ئەبینن کە پڕن لە دەوای سوور و سەوز و ئەرغەوانی. خۆرەتاو لەوانی داوە و پڕشنگیان ئەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەم گۆبلوورییە کە لە بەردەمی ئێمە دانراوە. ئەمەیە تاپۆی پڕشنگداری باتلیریتسی بەڕێز.

ئەم جیاوازی بیر و بڕوایە شتێکی تازە نییە. لەمێژە زانایان تۆانجی وەھا ئەگرنە شاعیران. لە سەدەی شەشەمی پێش میلاددا زانایانی وەك گزنۆفان و فیساغورەس شاعیرانی وەك ھۆمێر و ھێزیودیان بە درۆزنترین ئادەمیزاد ناو ئەبرد. ھیراکلیت ئەیکوت شاعیران لەبەر ئەمە کە لە حەقیقەت لائەدەن شایستەی تازیانە لێدرانن. ئەفلاتوونیش لە پەڕاوەی کۆمارەکەیا ئیشارە ئەکا بە کێشەی لەمێژینەی شێعر و فەلسەفە و شاعیران رێ ناداتە ناو شاری پاکژ، واتە مەدینەی فازیلەی خۆیەوە، چونکە لای وایە درۆی زیان ئاوەر ئەکەن. ھەڵبەت ئەفلاتوون قوبوولی ئەو درۆیانەی بەلاوە گرنگ نەبوو کە سەرچاوەی ئیعتیار و ھێزێك بن بۆ وڵات. ئێستەش زانایان تێکرا حیسابیان کەی و

کورتەیەك لە بڕوایان وەرگری ئەیتە ئەمە کە شاعیران یا درۆزنن یا بەداخ و دەردەوە دوورن لە راستەقینەی ژیان. ئەمەیە لێکدانەوەی گشتی سەبارەت بە شێعر کە بێگومان پایەیەکی دروستی نییە.

ئەگێڕنەوە رۆژێك شاعیرێك لە شیعرێکا گوتی لە هەر وردەیەکا ئادەمیزادێك ئەبێ و یەکێك ئەمرێ. ژمارەگەرێك رەخنەی لێگرت و گوتی ئەگەر ئەمە راست بوایە، ئەبوو حەشیمەتی جیهان هەرگیز نەگۆڕێ، نە کەم بێت و نە زۆر، لە کاتێکا وەها نییە. ئەبوو شاعیرەکە بڵێ لە هەر وردەیەکا ئادەمیزادێك ئەمرێ و یەك ئادەمیزاد و $\frac{1}{17}$ ی ئادەمیزاد لەدایك ئەبێ! بەڵێ تەرازوو ئەمەیە بۆ درۆزنی شاعیران!

رەخنەگران ئیتر هاتوونە سەر ئەم بڕوایە کە بەڵێ شاعیرانی وەك ییتس و بلیك blake شێتن، بەڵام لەو شێتانەن کە پیاو سەرگەرم ئەکەن، بەڵام لایەنگران ئەڵێن شاعیران هێزێکی جادوویان هەیە و ئەتوانن ئەو شتانە ببینن کە خەڵکی ئاسایی ناتوانن بیانبینن.

دژی ئەو بڕوایانە کە هەندێ لایەنگری شاعیرن و هەندێ بە شێت و درۆزنیان ئەزانن، مەبەستێك هەیە کە کەمتر کەس ئامادەیە بۆ قبووڵکردنی، ئەویش ئەمەیە کە شاعیر و زانا لە دوو باری زۆر گرنگەوە لە یەك ئەچن، پێش ئەوە ئەم لەیەكچوونە و ئەم دووبارە باس بکەم پێم‌خۆشە بڕوای ئەرەستوو سەبارەت بە لایەنگری لە شێعر لە بەرامبەر هێرشی توندی ئەفلاتوونەوە بۆ سەر شێعر باس بکەم.

ئەرەستوو ئەڵێ: «شێعر بە هیچ بارێك درۆی زیان‌ئاوەر نییە. شێعر هەر باسی ژیانی خەڵکە، هەر حەقیقەتە، بەڵام لە روانگەیەکی بەرزترەوە. شێعر خەڵك یا رووداوەکان وەها کە هەن و بەرچاو ئەکەون باس ناکا؛ بەڵکوو وەهایان باس ئەکا کە ئەکرا ببن.» یا ئەبێ ببن. ئەرەستوو بەم چەشنە بەرگری‌نامەکەی لە راستیری کۆمەڵایەتی شێعر درێژە ئەدا و ئەڵێ: «شێعر لە مێژوو پتر باری فەلسەفی تێدایە و زۆرتر لە مێژوو شیاوی شیکردنەوەیە.»

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسانەوە لەسەر باسەکە ئەڕۆین، بە خواتان لەسپێرین.

شاعیر و حەقیقەت و واقعییەت

سەلام لە گوێگری خۆشەویستی بەرنامەی تاپۆ.

لە بەرنامەی پێشوودا بەشێکمان لە نووسراوێکی ستانفۆرد پێشکەش کردن بە ناوی حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی زانستی. کورتەی بەرنامەی پێشوومان ئەمە بوو کە سەبارەت بە کاری شاعیران و رادەی تەئسیریان لە سەر کۆمەڵ، بڕوای جۆربەجۆر دەربڕاوە. فەلاسەفە و زانایان لە رۆژگارانی زووەوە تاقمی شاعیریان بە باشی نەهاتۆتە بەرچاو. تاوانباریان کردوون بە درۆ یا لانی کەم کوتوویانە لێکدانەوەی شاعیرانە

دووره له راستەقینەی ژیان. باسی ئەفلاتوونمان کرد که به شاعیران ئەڵێ درۆزنانی زیانگەیێن و هەر وەها باسی دیفاعیەی ئەرەستووشمان کرد له شێعر و کوتمان که ئەرەستوو، پسپۆڕ و بلیمەتی جیهانی کۆن له بەرگری نامەکەیا ئەڵێ شێعر له مێژووی نووسراو زیاتر له فەلسەفە نزیکه. هەڵبەت ئەم قسەی ئەرەستوو هەمیشه بۆته مایەی دڵەنەبوونی مێژوونووسانی زانستی. مێژوونووسی زانستی مەبەست لەو کەسانەیە که به بارێکی زانستییەوه سەیری مێژوویان کردووه و عیللەت و مەعلوولی رووداوه مێژوویەکانیان هەڵسانگاندووه و تەنیا به نووسینی وەقایع و رووداوەکان، بێ لێکدانەوه و بردنەوەسەر یەکی هۆو هەل و هەڵکەوتەکان، بەسیان نەکردووه. لەم مێژوونووسانه ئەتوانین ناوی توسیدید و گیبۆن بەرین. لام وایه که ئەو بناغەیه وا ئەرەستوو به هەڵیەوه دایڕشت رووکارەکەی لێکدانەوەی «جوانی‌ناسان» واته عالمانی عیلمی جەمال له ده ساڵەی دوایی سەدەی نۆزدەدا پێکئەهێنێ. ئۆسکار وایڵد له نووسراوێکیا ئەنووسێ: «هونەر، بەرزی و تەواوی خۆی له ناو خۆیا دەس ئەکەوێ. نه وەك له جیهانی دەرەوەدا. هونەر نابێ به تەرازووی وێچوون و شەباهەت لەگەڵ شتی دەرەوەدا هەڵسەنگێنرێ. هونەر گوڵی وەهای هەیه له هیچ جەنگەڵێکا دەس ناکەوێ، باڵداری وەهای تێدایه که له هیچ باغ و گوڵزارێکا نییە، هونەر به هەزاران جیهان دروست ئەکا و ئەیرووخێنێ و ئەتوانێ مانگ به دەزوویەکی سوور به ئاسمانەوه هەڵواسێ.»

هەڵبەت ئەم واتەیە لەگەڵ بڕوای ئەرەستوو جیاوازی هەیە؛ بەڵام سەیر ئەمەیه که هەم ئەرەستوو و هەم ئۆسکاروایڵد له سەر ئەم مەبەسته پێکهاتوون که شێعر هەرێمێکی سەربەخۆیە نه موستەعمەرەی شۆڕش‌کردوو و جیاوازی خوازی مێژوو یا زانست.

بەرامبەر کردنی شێعر و مێژوو له لایەن ئەرەستووەوه منی هێنا سەر ئەو بیره که

لایەنێکی تریش هەڵدەم لەو بڕوایە کە لە پێشا کوتم. زانایان قسەی شاعیران بە درۆ ئەزانن، تاقمێکی زۆر لە زانایانی دێرینەناسی هەوڵیان داوە راستەقینەی مێژوویی لە پەراوە حەماسییەکانی جیهانی کۆن وەك ئیلیاد و ئۆدیسە شوێنەواری هۆمێری یوونانیا بدۆزنەوە. وایان داناوە کە پیاو ئەتوانێ لەو پەراوانەدا بە ئاشکرا ئەوەی وا رووداوی مێژوویییە لەگەڵ ئەوەی ئەفسانەیە لەیەك جیاکاتەوە. لام وایە ئەو تاقمە زانا و دێرینەناسانە کاریان بە سەر شوێنەواری شاعیرانی وەك بلیك، مایتس، دانتە یا لویس کارۆلەوە نییە و مەبەستیان ئەو پەراوە شیعرییانەیە کە نیوەمێژوویین وەك کتێبی ژولیوس سزار نووسراوی شکسپیر.

هۆمێر شاعیری گەورەی یۆنانی لە جلدی دووەمی پەڕاوی ئیلیادا قایمەیەکی دوور و درێژی هێناوە لە فەرماندەرانی یۆنانی شاری ترۆوا لەگەڵ ناوی ئەو دەریایانە کە پێیدا هاتوون و ژمارەی کەشتییەکانیان. هەڵبەت ئەو وێژەوانانە کە لە هەرێمی مێژووییشا ئەیانەوێ لێکۆڵینەوەیان هەبێ، مافیان هەیە ئەو قایمەی «هۆمێر»، بە ناوی بەڵگەیەکی مێژوویی بە دەستەوە گرن و بیانەوێ لە بارەی ژیانی ئەو کاتەی ترۆوادا یا باری ژیانی پێنسەد ساڵ لەمەوبەری سەرزەوی مالسیا بە هۆی نووسراوەکانی شکسپیرەوە بزانن، بەڵام ئەبێ ئەمەش بڵێم کە ئەگونجێ ئەو بەڵگانە بە تەواوی نادروست و سەرشێوێن بن، بە تایبەت لە بارەی ئامار و ژمارەوە. چونکە لەگەڵ ئەوەشا کە شاعیر لە راستەقینەیەکی دەرەوە ئیلهام وەرئەگرێ و ئەسڵ و مایەی داستان و سووژەکەی لە سەر واقیعیەت دائەمەزرێنێ، بەڵام زۆر گوێ ناداتە وردبوونەوە لە ئامار و ژمارە و رەقەم. تەنانەت ناو و هەرێم بەو چەشنە کە ویستی زانایانە. شاعیر زۆرتر هەوڵ ئەدا وشەی بە ئاهەنگ و مووسیقا هەڵبژێری. بۆ نموونە کاتێ ناوێك بە لایەوە جوان نەبوو یا هەرێمێك خاوەنی وشەی ناقۆڵا و لە سەر زمان گران بوو، ئەیگۆڕێ. واتە فۆرم و قالب و وشە زیاتر بەلای شاعیرەوە گرنگە تا ناوەرۆکی راستەقینە. بۆ نموەی

دیـسانەوە تووشی هەڵەیەکی تر نەبین و وا نەزانین کە منیش شاعیران بە درۆزن دائەنێم و مەبەستم لەوە کە شاعیر دیوی دەرەوەی وتاری بەلاوە گرنگترە، گوایە ئەوەیە کە لە وتاری شاعیرا حەقیقەت نابینرێ، باشترە نموونەیەك بهێنمەوە و مەبەستەکە روون بکەمەوە.

شـاعـیـر رووداوێکی مێژوویی کە لە سـەردەمی شـەڕی سـەلیبیا هـەڵکەوتـووە ئەگێڕێتـەوە. ریچاردی شێردڵ و سـەلاحەددینی ئەیووبی بەشـی هەرە گەورەی ئەو رووداوەن. پانی داسـتـانەکە لە سـەر ئەوان ئەگەڕێ. شـاعیر ئەو دوو ناوە ناگۆڕێ، بەڵام ئەتوانێ چەشنی رووداوەکە بگۆڕێ. ژمارەی سپای سـەلیبی و مـسـوڵمـانەکان کـەم و زۆر بکـا. هـەرێـمەکەی وا شـەڕ لەوێ قەوماوە بگۆڕێ، وتووێژەکان بگۆڕێ و زۆرشتی تر. چونکە هەر وەك لە پێشا لە زمانی ئەرەستۆوە کوتمان شـاعیـر رووداوەکان وەك هـەن باس ناکا، بە چەشنێ کە ئەکرا و ئەشیا بێن، باسیان ئەکا. دەیجا ئاشکرایە، ئەکرا سـەلیبی سـەرکەوتایەن، ئەکرا باری ژیان لە ئورووپای ئەوکاتەدا چەشـنێك بوایە کە کـلـیـسـا دەستی ئەوەندە ئەڕۆیشتبایە کە زۆربەی کۆمەڵی ئورووپا بخەڵەتێـنن و شـایانی وڵاتە ئورووپاییـەکان بە هـیـوای وڵاتگرتن و تـاڵان، هـان دا بۆ لەشـکـەرکـێـشـان. ئـەکـرا سـەلاحەددین ئەوەندە بەهێز نەبوایە کە سـەلیبیەکان شکـسـت بدا؛ تەنانەت لە روانگـەی شاعیرێکی ئورووپایـیەوە کە پێوەند و دڵبەستراوی هەیە بە گەلەکەیەوە، باشـتر بوو وەها نەبوایە. باشتر بوو لەو شەڕەدا ئورووپا سەربکەوتایە و زانیاری شەرق زووتر لە غەربا پەرەگر بوایە.

نموونەیەکی تر لەوەی کە شاعیر بۆ پاراسـتنی مووسیقا و ئاهەنگی فۆرم، ژمارە و ئەرقامی ریازی ئەکاتە قوربانی. زانایەکی میکانیك و فیزیك کاتێ باسی کەشتیەك ئەکا کە «٣٠» پێی لە ناو ئاودایە و «١٢٠» پێی لە دەرەوە و بە سـەر ئاوەکەوەیە مـەبەسـتێکی فیزیکی هەیە و ئەڕوانێتە سـەر قانوونی فیزیکی، چونکە ئەگـەر ژمارەی «٣٠» و «١٢٠» ئەبێ لە باری فیزیکییەوە ئەگونجێ کەشتیەکە نوقم بێ یا لە بەرامبەر تۆفان و شـەپۆلی

دمریادا باش رانەوەستێ. بەڵام شکسپیر لە نووسراوەکەیا بە ناوی تۆفان کاتێ بە ئاریل ئەڵێ باوکت سی پێی تەواو لە دەریا چۆتە خوارەوە مەبەستێکی ریازی نییە و رەنگە هەر ئەشزانێ کە ئەگونجێ نادەمیزاد لە قووڵایی سی‌پێدا تووشی قورسایی‌یەکی لە رادەبەدەر بێت. شکسپیر وشەی «سی» هەڵبژاردووە، چونکو بەلایەوە لە بیست و چل مووسیقای زیاترە. هەر وەها یێتس yeats لە شیعری I nis free (ئای‌نیس‌فری)دا بێگومان لە بەر مووسیقای کەلام و ئاهەنگی خۆشی وشەی ۹ ئەڵێ: لەوێ نۆ ریز لووبیا ئەچێنم و پلوورێك ساز ئەکەم بۆ هەنگەکانم. بۆچی «یێتس»ی شاعیر نەیکوتوە ۱۳ ریز لوبیا و دوو پلوور؟ بێگومان لە بەر نابازی وشەی ۱۳ و دوو. ئەگەر ئەو شیعرانە هی شاعیرانی سەردەمە کۆنەکان بێ وەك سافۆ یا ئەنا کرئۆن Anakron و پێژەوانانی دێرینەناسی بە ناوی راستەقینە ناچار ئەو ژمارە و رەقەمانەیان وەرئەگرت و بێگومان لە رابردووی راستەقینەی مێژوویدا تووشی هەڵە ئەبوون. ئەمە بوو کە لە پێشا کوتم نابێ چاوەڕوان بکرێ کە شاعیر خۆی بە تەواوی واقعییەتەوە ببەستێتەوە. شتێکی تر، چونە کورتی کەمەوە و بڵێم کە شاعیر حەقیقەت ئەڵێ، بەڵام حەقیقەتێکی بێ واقعییەت؛ کەمتر وا ئەبێ کە حەقیقەت و واقعییەت لە شیعرا یەکتر بگرنەوە. هەڵبەت ئەم لێکدانەوەی من کاتێ دروستە کە ئێوەش لە مانای حەقیقەت و واقعییەتا بڕواتان بڕوای من بێ. من واقعییەت بەو شتانە ئەڵێم کە ئێستە وجوودی واقعی و بەرچاویان هەیە؛ وەك سەختی و زبری بەرد یا کەم‌نرخی ئەوین لە چاو سەردەمانی پێشوو. بەڵام حەقیقەتی بەرد تەنیا زبری و سەختییەکەی نییە و کەم‌نرخی ئەوین بە لای منەوە باش نییە، واتە حەقیقەت نییە لە کاتێکا واقعییەتە، لەوەی کە کوتم باش نییە شتێکی تریشم بە بیرا هات بۆ مانای واقعییەت و حەقیقەت؛ واقعییەت ئەو شتەیە کە ئێستە هەیە. چ باش بێ، چ خراپ. چ جوان بێ، چ دزێو. حەقیقەت ئەگونجێ ئێستە نەبێ، بەڵام ئەگەر هەبوو جوانە؛ئەوپەڕی پاکی و باشییە. باشی لە راستیا مانایەکی ترە لە حەقیقەت. واقعییەت ئەمەیە کە هەژاری و برسیەتی و شەڕ لە جیهانا هەیە. بەڵام ئاخۆ ئەوانە بۆ هەمیشە

پێویستن؟ حەقیقەت ئەمەیە کە نەخێر پێویست نین!

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسان لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین بە خواتان ئەسپێرین.

شیعر زیاتر لە فەلسەفە نیزیکە، هەتا میژوو

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا گوتمان کە حەقیقەت و راستەقینە لە روانگەی شاعیر و زاناوە جیاوازییان هەیە، بەڵام هیچکام لەم دوو لێکدانەوەیە، واتە لێکدانەوەی شاعیر سەبارەت بە حەقیقەت و لێکدانەوە و بڕوای زانا بەرامبەر بە راستەقینە، هەڵە نین. هەردووکیان بە پێی بڕوایان دەرك و تێگەیشتنێکیان هەیە. باسی بەرەنگاری زانایانمان کرد بەرامبەر بە شاعیران و گوتمان تاقمی زانا بە درێژایی مێژوو بەرهەڵستی شاعیران وەستاون و لایان

وابووە کە لێکدانەوەی شاعیر لە راستەقینە دوورە. ئەفلاتوونمان بە نموونە هێناوە و پاشان باسی ئەرەستوومان کرد کە یەکەم فیلسووف و زانایەك بووە ریزی بۆ شیعر داناوە و کوتوویەتی شیعر لە مێژوو زیاتر لە فەلسەفە نزیکە. بەڵام کوتمان نابێ چاوەڕوان بکرێ کە شیعر لە باری ئامار و ژمارەوە شتێکی لێ دەرکەوێ کە روونکەرەوەی راستەقینە و رووداوی مێژوویی و کۆمەڵایەتی بێ. هەڵبەت ئەمە بەڵگە نیە بۆ ئەوە کە شیعر لە پایە و بناغەشدا کاری بەسەر راستەقینەوە نیە، بە پێچەوانە شیعر هەوێنی لە راستەقینە وەرئەگرێ، بەڵام راستەقینەی دەوروبەر و رووداوی رۆژانە و رابردوو لە دەروونی شاعیرا رەنگیان ئەگۆڕێ و بە تارای خاتیفە دائەپۆشرێن. لە بەرنامەی رابردوودا کوتمان کە شاعیر وەك زانا و ژمارەگەر نیە کە هەوڵ بدا وتەکانی مووبەموو، یێکەموزۆر لەگەڵ راستەقینەی دەرەوەدا بێتەوە. بۆ ئەو باسەش میسالێکمان هێناوە لە شیعری شاعیرێك کە ئەڵێ: ٩ ریز لۆبیا ئەچێنم. لە وێژەی خۆشماندا زۆر جار تووشی شتی وەها ئەبین. بۆ نموونە شاعیر بەژنی یاری بە دارێکی راست و بەرز تەشبیه ئەکا. لێرەدا راستەقینەیەك لە بەر چاوی شاعیرە، کە زانا کاری بەسەریەوە نیە. حەقیقەتی بەرزی و تەرزی بەژن و باری دڵدار، جا با ئەکرێ بەژنی هیچ ئافرەتێك بە ئەندازەی چنار و سەوڵ بەرز بێ. شاعیر بەرزی باڵای لە بەرچاوە نەك ئەندازەی بەرزییەکە.

جا هەتا ئێرە هێشتا هەر باشترەو باسەکە باسی کەممی و چەندایەتیە. بەژنی یار بەرزە و سەوڵیش دارێکی بڵند و تەرزە. ئەمە تەشبیهی مەحسووسە بە مەحسووس. واتە لە یەکچواندنی دوو شتە کە هەست ئەکرێن و بەرچاو ئەکەون. هەم بەرزی دار دیارە و هەم بەرزی بەژنی دڵدار. بەڵام گاهێ هەڵئەکەوێ کە شتێکی مەعقوول بە شتێکی مەحسووس تەشبیه ئەکرێ یا پێچەوانەکەی. واتە تەشبیهی مەحسووس بە مەعقوول. لەم دوو جێگایەشدا چونکە یەکێ لە «موشەببەه» یا «موشەببەهونبیهی» هەست کراوە، کارەکە ساکارترە. شاعیر ئەڵێ: «رۆیشتنی ناو بە ناو جۆبارا وەك تێپەڕینی

تەمەن ئەچێ.» تەشبیهی مەحسووسە بە مەعقوول. یا ئەڵێ: «خەم لە سەر دڵم خەرمانەی داوە»، تەشبیهی مەعقوول بە مەحسووسە. خەم بە چاو نابینرێ، بەڵام خەرمانەی دەوری مانگ کە دەوری ئەگرێ و تاریکی لەکا شتێکی بەرچاوە و هەست ئەکرێ.

لەو جێگایەدا تێگەیشتن کەمێك دژوار ئەبێ کە مەعقوول بە مەعقوول تەشبیه ئەکرێ؛ «حافز» ئەڵێ:

سلامی چو بوی خوش آشنایی

بدان مردم دیده روشنایی

بۆنی خۆشی ئاشنایی شتێك نییە بە لووت هەست کرێ و هەروەها سڵاویش نامەحسووس و هەستنەکراوە. گلێنەی چاوی رووناکایش تەعبیرێکی شاعیرانە و نامەحسووسە؛ گوایە رووناکایی چاوی هەیە و ئەو کەسەش وا «حافز» ئەچێتە سڵاوی، گلێنەی ئەو چاوەیە. بڕوانن هونەری شاعیرانە چی کردووە. رووناکایی جگە لە پرشنگ و نوور شتێکی تری تێدا نییە؛ ئەزانین کە رووناکترین بەشی ئەندام چاوە، هەم رووناکە و هەم رووناککەرەوە؛ لە چاویشدا گلێنە بەکارترین بەشە بۆ دیتن، واتە رووناککردنەوەی شت؛ جا ئەگەر لەشێك ئەفسی رووناکایی بێ و لەو لەشەدا چاوێك هەبێ، بێگومان چاوەکە لە لەشەکە رووناکترە، واتە رووناکتر لە رووناکایی، جا گلێنەی ئەو چاوە ئەبێ چی بێ؟! رووناکتر و رووناککەرەوەتر لە چاوی رووناکایی!

دژایەتی زانا و شاعیر لەناو ویژەی فارسیشدا زۆر بەرچاو ئەکەوێ و تازەترینیان لە لایەن ئەحمەدی کەسرەوییەوە بوو بەرامبەر بە شێعری شاعیرانی ئێران وەك حافز.

کەسرەوی پەڕاوێکی نووسیوە بە ناوی «حافظ چه می‌گوید؟» و لەو پەڕاوەدا رەخنەی سەیر و ناڕەوای گرتووە لە حافز. کارم بە سەر ئەمەوە نییە کە رەخنەی کەسرەوی لە شاعیران بەتایبەت لەو شاعیرانەی کە کاریان مەدح و پێهەڵکوتنە

ڕەخنەیەکی دروست و بەجێیە، بەڵام وا دەرئەکەوێ کەسرەوی هەر لە پایەوە بێگانەیە بەرامبەر بە ڕاسپێری شێعر و زۆر ورد نەبۆتەوە لە ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی شێعرەکانی حافز و خۆی لەم ڕاستەقینەیە نەگەیاندووە کە ئیستعارە و ئیماژ گاهێ بە گوێرەی باری کۆمەڵایەتی ناچارییە بۆ شاعیر. وا دیارە کەسرەوی لای وایە کە شاعیر یا هەر کەسێکی تر لەوەی وا بەلایەوە دزێوە، ئەبێ بیڵێ و ئەگەر ترسی هەیە لە کوتن، باشترە هیچ نەڵێ و بە وتەی داپۆشراو ڕێگا لە خەڵك نەشێوێنێ. کەسرەوی لە ناو شاعیرانی ئێراندا فردەوسی پەسند ئەکا و ئەڵێ شێعرەکانی بۆ هاندانی دەماری نەتەوەپەرەستی بەکەڵکن. ئەمە ڕاستە، بەڵام ئەگەر فردەوسی پاش بووژانەوەی دووبارەی هونەری ئێرانی نەهاتبایە و بارێکی سازاوی وەك دەرباری مەحموودی نەبوایە خوا عالم کە ئەیتوانی یا ئەیوێرا ئەم شێعرە هاندەرانە بڵێ یام نا؟! ئەگەر فردەوسی پاش هێرشی مەغول بهاتبایە و لە ناو گەلێکا بژیایە کە بڕوایان بە خۆیان لەدەس چووە و ترس دایگرتوون، ئاخۆ لە دەروونیا ئاگری نیشتمانپەرستی هەر بڵێسەی ئەبوو یام نا؟

ئەزانین کە شاعیر بارهاتووی کۆمەڵ و شەرایتی کات و پێداویستی کۆمەڵ و مێژووە. بۆچی قەسیدە ئەگۆرێ بە غەزەل؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ساکارە، ئەگەر بزانین قەسیدە هی کام سەردەمە و غەزەل لە چ کاتێکا پێش‌کەوتووە. لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە گاهێ مێژووناس یا مێژوونووسی وێژەویست ناچار ئەبێ لەو پەڕاوە شێعرییانە کە سەبارەت بە ڕووداوێکی مێژوویی یا ئادەمیزادێکی مێژوویی نووسراون کەڵك وەربگرێ.

ئەو مێژوونووسانە تا چ ڕادەیەك ئەتوانن بڕوایان بەو پەڕاوە شێعرییانە هەبێ و پشت بەستن بەو نووسراوانەوە. ئەگەر ئەو پەڕاوانە نووسراوی شاعیرانی جیهانی کۆن بن وەك سافۆ و ئەناکریئۆن بە دوو دەلیل ئەکرا مێژوونووسان کەڵکی لێ وەربگرن: یەکەمیان لەبەر ئەمە کە شاعیرانی پێشوو تا ئەم ڕادەیە کە ئێستە باو بووە ئیزیان بە

داپۆشراوی و دوورکەوتنەوە لە هەرێمی راستەقینە و واقیعیات نەبووە، چونکە پێوەندی ژیان بەم هێندە پڕپێچ و تەمەچ و گرێوگۆڵ نەبووە، ئەمە دەلیلی یەکەم. دووهەمیش ئەمە کە ناچارە مێژوونووس لەم نووسراوە شێعرییانە کەڵک وەربگرێ، چونکە بەڵگەی تری بە دەستەوە نییە. لەگەڵ ئەوەشا کەڵکەڵەی هەڵەکردن هەر ئەمێنێ.

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسانەوە لەسەر ئەم باسە ئەڕۆین بەخواتان ئەسپێرم.

کێشەی زانایان و شاعیران نەبەدییە

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە دوو سێ بەرنامەی رابردوودا باسی ئەوەمان کرد کە حەقیقەت لە روانگەی شاعیران و زانایانەوە جیاوازی هەیە و گوتمان کە زانایان زۆر لەمێژە لێکدانەوەی شاعیران و چەشنی روانینیان بۆ جیهانی حەقیقەت بە هەڵە ئەزانن. لە گزنۆفان و فیساغورس تا هیراکلیت و ئیفلاتوون و تا ئەمڕۆکە کێشەی نێوان زانا و شاعیر بەردەوامە. لێرەدا پرسیارێک هەیە: بۆچ زانایان دژایەتییان هەر لەگەڵ شاعیر هەیە و خۆیان لە بەشەکانی تری هونەر ناگەیەنن؟ لەبەرچی

ئارشیتێکتۆرێك یا پەیکەرساز و نەققاش و نووسەرێکی تاتر و تەنانەت دەورگێرێکی تاتر نەکەوتوونە بەر تەوس و توانجی زانایان؟ مەگەر ئەوانە هونەرمەند نین؟ چما کارەکەیان بە هانی عاتیفەوە نەبەستراوە؟ پرسیار ئەمەیە کە شێعر لە هەموو هونەرێك زیاتر، باری عاتیفی موتڵەقی هەیە. هونەرەکانی تر ئەکرێ لە روانگەی زانایانیشەوە سوودێکی دەسبەجێی بۆ کۆمەڵ هەبێ. گوتم دەسبەجێ چونکە لانی کەم نەققاشی زینەتە، پەیکەرسازیش هەروەها؛ جگەلەمە پەیکەرەسازی بۆ مێژوونووسان زۆر شتی بەکەڵکی لێ‌دەس‌کەوتووە، وەك چەشنی بەرگی کۆن، چەشنی خۆرازاندنەوەی ئافرەت و پیاوی مێژوویی. ئارشیتێکتیش چەشنی خانووبەرە سازکردن و سەرای گەورەیان قەڵای شەڕی سەردەمانی کۆنی لێ‌دەرئەکەوێ. ئارشیتێکت ئێستاش سوودی لێ‌وەرئەگیرێ و بۆ کۆمەڵ بەکەڵکە. تەنانەت مووسیقاش ئەگەر راسپێرییەکی تری نەبێ، لانی‌کەم ئەوەی هەیە کە ئارامیبەخشی گیان و گوێیە. بەڵام شێعر چی؟ شێعر لە روانگەی ئەو زانایانەوە کە دژی شێعرن، لیزگەی چەند وشەی لە راستی بە دوورە و هیچی تر و کەڵکی نییە بۆ کۆمەڵ. بەرپەرچی بڕوای ئەو زانایانە بەم‌جۆرە ئەدرێتەوە کە ئەو تاقمە هەر لە بناغەوە راسپێری هونەریان نەناسیوە. شێعر و هیچ هونەرێکی تر نابێ بەمەوە راوەستێ کە تەنیا جوان بێ. شێعر لەگەڵ جوانییا ئەبێ بەکەڵکیش بێ، بەڵام چۆن‌بەکەڵکییەك؟ وەها کە دۆزینەوەی هێزی کارەبا لە لایەن ئێدیسۆنەوە بەکەڵکە، چەشنی ئەو بەکەڵکییە کە لە فیزیك و میکانیك و شیمی و پزشکییا هەیە، ئەگەر هەر ئەوانە بن بەکەڵکی، ئەی فەنی حقووق، زانستی ئەخلاق، کۆمەڵناسی و سیاسەت و زۆر بەرهەمی بەکەڵکی تری مێشکی ئادەمیزاد چین؟!

ئاخۆ هەموو کۆششێکی ئادەمیزاد بۆ ئەوە نییە کە باش بژی و مرۆڤانە بژی؟ بەرەوپێش بچێ و بەرز بێتەوە؟ ئایا تێکنیکی پێشکەوتوو، بێ‌ناسینی فەلسەفە و مانای ژیان، ئاگرێك نییە بە دەس منداڵێکی نەفامەوە؟ ئەگەر ئەمەمان قەبووڵ کرد و شارەزای

مێژووی هونەریش بووین و زانیمان کام پێویستی کۆمەڵایەتی، هونەری بەدی هیناوە، ناچارین قەبوولْ بکەین کە شێعر بێ ئەوەی ویستی کەسێکی تایبەت، یا تەفەنونی شاعیرێکی دیاریکراو بێ، لە کۆمەڵ پەیدا بووە، هەروەك بەشەکانی تری هونەری جادوویی. شێعر باشتر لە ئەسر لەبەر ئەکرێ و لەبەر ئەمە باری هەڵگرتن و ئەفەوتانی زۆر مەبەست و ڕووداوی کۆمەڵایەتی و مێژووی خراوەتە ئەستۆی شێعر؛ بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتا شێعر زیاتر لە هەموو هونەرێکی تر پێشینەی خزمەتی کۆمەڵایەتی هەیە. ئەگەر گاهێك و لە سەردەمێکی کورتا بە هۆی بارێکی تایبەتی، سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە شێعر لە ڕێگای خزمەتی گشتی لای دابێ، ئەمە نابێتە مایەی بێکەڵکی شێعر. ئاخۆ سەنعەت و زانست لە هەموو کاتێکا بەکەڵکە؟ تەنانەت ئەگەر بۆمبای ئەتۆمیش بێ و بەسەر خەڵکی بێتاوانی هیرۆشیما و ناکازاکیشا بکەوێ؟ ئەتۆم ئەتوانێ لە خزمەتی ئادەمیزادا بێ و چارەی زۆر دەرد و ئەخۆشی و کەمایەتی بکا، لەکاتێکا تا ئێستا ئەتۆم وەها نەبووە و بۆ ئەم ڕێگایە کەڵکی زۆر لێوەرنەگیراوە و ئەم مەبەستە نابێ بمانهێنێتە سەر ئەم بڕوایە کە گوایە زانستی فیزیك بێکەڵك و زیانگەیێتە.

مەبەستێکی تریش کە پێویستە بۆ پاکانەی شێعر لە لای زانایان، هەڵبەت ئەو زانایانە کە دژی شێعرن، بکوترێ، ئەمەیە کە شێعر و وێژەی پێش زانست هەستیان بە نیازی کۆمەڵی ئادەمیزاد کردووە و زۆر هەڵکەوتووە کە زانست بیری لە شتێك نەکردۆتەوە و بە لایەوە کارێکی نەگونجاو بووە، لەکاتێکا شێعر و وێژە لە خەیاڵ و هاتیفەی شاعیرا تەسویری کردوون و ڕێگاوشوێنی بۆ دامەزراندوون. زۆر ئوستوورە و ئەفسانە هەن کە ئیختراعاتی زانستی هەزار ساڵ پاش خۆیان پێشبینی کردووە. لە سەردەمی کۆنا فڕین بۆ ئادەمیزاد لە باری زانستییەوە نەگونجاو بووە و تاقیکاری زانایان ئەوەندە لەبووە کە تەنانەت ئاواتی فڕینیشیان هەبێ، بەڵام شاعیر و ئەفسانەوێژی کۆن لە جیهانی بەرینی هونەرا خۆی بە تاقیکاری کەموکورتی دەسکەوتی ئادەمیزادەوە نەبەستۆتەوە و ماوەی هەبووە تا بیر و خەیاڵ لە وزەیاندا هەیە، بڕوا و ئاوات بخوازێ بۆ

هەڵفڕین و نموونە و میسالی ئوستوورەیی ساز بکا. قالیچەی سولەیمان، چەرخوفەلەکی پیرێژن لە ئەفسانەی کوردییا و ماشێنی فڕۆك لە داستانی دێدالووسdaedalusدا پێشبینی کراوە و بۆتان روون ئەکاتەوە کە شاعیر و نووسەر سەرقافڵەی کاروانی پێشکەوتووی بەشەرییەت بوون. تەنانەت ئاریستۆفان لە پەراوێزێکی شێعریدا کە ناوی «بۆق»ە، شەڕی شیمیایی لە رێگای هەواوە پێشبینی کردووە و لووسین سەفەر بۆ مانگی باس کردووە. لە ئەفسانە کۆنەکانی یوونانا، کەسێك هەیە بەناوی ستانووس. کاتێ خەریکی مردن بوو، خوای بەیان لە لای زێئووس تکای بۆ کرد و تەمەنی هەمیشەیی پێ بەخشرا. ئەمەش نموونەیەکە هەزاران ساڵ لێرەوبەر لە وێژەدا هاتووە و تا ئەمڕۆش بەشەر نەیتوانیوە خۆی لە دەس مردن رزگار بکا؛ بەڵام ئەگونجێ زانست رۆژێك ئەم ئاواتە بەدی بهێنێ. زانست، ئەویش زانستی فیزیك و میکانیك و پزشکی کە هیچ پێوەندیێکیان بە زانستی کۆمەڵایەتییەوە نییە، هەر ئەوەندەیان لە دەس دێ، کە کەرەسەی ئاسوودەیی و پێشکەوتی سەنعەتی بۆ ئادەمیزاد پێکبهێنێ....

کەڵك وەرگرتن لەو کەرەسانە لە هەرێمی زانستێکی ترا دیاری ئەکرێ، واتە زانستی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵناسی و ئەخلاق و فەلسەفە و ئەدەب زیاتریان بەیەکەوە پەیوەند هەیە تا لەگەڵ زانستی تێکنیکی. من ناچارم جارێکی تریش ئەم راستەقینە بخەمە بەرچاو کە بە داخەوە زۆرکەس لایانوایە شێعر تەنیا جوانی رووتە و هیچ راسپێریەکی کۆمەڵایەتی نییە. ئەمە هەڵەیەکە کە تەنیا ئەو کەسانە تووشی ئەبن کە نایانەوێ ورد بنەوە لە ناوەرۆکی شێعر و هێزی هاندەر و بەرەوپێش بەری ئەم بەشەی هونەر. ئەم ریزە وتارە ئەتوانێ دەرگای وتووێژی ئێمە و ئێوە بکاتەوە و ئەگەر جگە لەمانە کە کوتوومانە شتێکی ترتان بە خەیاڵا دێ، یا رەخنەیەکتان هەیە، تکایە بۆمان بنووسن، بڕواتان بە ناوی خۆتان بڵاوئەکەینەوە و سپاستان ئەکەین.

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسانەوە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین، بە خوای مەزنتان ئەسپێرین و چاوەڕوانی نامەتانین.

٥١/٥/٢١

ڕوانگەی جیاواز لە سەر حەقیقەت

ژن:

سەلام لە گوێگری بەڕێز و هونەر پەروەری بەرنامەی تاپۆ. لە دوو بەرنامەی ڕابوردوودا کوتمان حەقیقەتێ کە زانا ئەیزانێ جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەو حەقیقەتە کە شاعیر ئەیبینێ و ئێستە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین.

پیاو:

فەرمووت ئەو حەقیقەتە وا زانا ئەیزانێ جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەو حەقیقەتە کە

شاعیر ئەبینن. شتێکم کەوتەوە بیر کە پێوەندی بە باسەکەوە هەیە. داستانێکە سەبارەت بە یەکەم دیداری مەولانا جەلالەددین و شەمسی تەورێزی. پێش ئەوە کە جەلالەددین بچێتە ناو کۆڕی تەسەووف و عیرفانەوە، زۆرتر بە ناوی زانا ناو بانگی هەبوو. لە سەرتاسەری وڵاتە ئیسلامییەکانەوە ئەچوونە قوونیە و لە دەریای بێ بنی زانستی جەلالەددین تێراو ئەبوون. بە سەدان خوێندکار لە زانستگەیەکا کە جەلالەددین خۆی بە سەریا رائەگەیشت و دەرسیشی تێدا بە شاگردانی ئەگوت، خەریکی دەرس خوێندن بوون. وەك لە نووسراوەکان دەرئەکەوێ مەولانا پیاوێکی خانەدان و یەکجار دەوڵەمەند بووە. تەنانەت خەرجی ئەو زانا و خوێندکارانەش کە لە زانستگەکەیا بوون، خۆی لە ماڵ و سامانی خۆی داویەتی. شەمسی تەورێزی پیرە پیاوێکی خواناسی دڵڕووناك بووە کە وەك سۆفی و عارفەکانی تری ئەو سەردەمە بە وڵاتە ئیسلامیەکاندا گەڕاوە. هەڵبەت هەرکەسێ کە بۆ گەشت و دیتنی وڵاتان شار و وڵاتی خۆی بە جێ ئەهێڵێ، مەبەستێکی هەیە؛ یەکێك بۆ دیتنی هەرێمی تازە، یەکێك بۆ هەڵسەنگاندنی زانیاری وڵاتانی جۆر بە جۆر و ئەزانین کە لەو کاتەدا سنوور وەك ئێستە دابڕاو و دیاریکراو نەبوو کە دانیشتوی هەرێمێکی تایبەتی جوغرافیایی و سیاسی نەتوانێ بێ پرس کردن و ماوەوەرگرتن لە وڵاتی خۆی بچێتە دەرەوە؛ ئەمڕۆ باری تایبەتی سیاسی پێداویستی بەم دیاری کردنی سنوورە هەیە کە لەو کاتەدا نەبووە. شەمسی تەورێزیش بێگومان سەرەڕۆی دوای مەبەستێك کەوتووە کە تەورێزی بە جێ هێشتووە و لە سنووری ئێران تێپەڕیوە و رووی کردۆتە وڵاتی رۆم. واتە تورکیەی ئێستا و رێگای کەوتۆتە شاری قوونیە کە جەلالەددین لەوێ بووە. رەنگە کێشەرێکی مەعنەوی شەمسی بردبێتە قونیە تا بە دیداری خۆی مەولانا بکاتە ئاگرێکی هەرگیز دانەمرکاو. شەمسی تەورێزی بە سەر و ریشی ئاڵۆزاو و بەرگی تۆزاوی رێگای دوور و درێژەوە ئەچێتە ئەو خوێندنگەیە کە مەولانا دەرسی لێ ئەڵێتەوە. لەو رۆژگارەدا بە پاڵ هەموو خوێندگەیەکی

ئاینیەوە مزگەوت هەبووە و جێگایەك بۆ خەوتن و حەسانەوەی گەشتیاران و ڕێبوارانی غەریب دروست کراوە. کامە ماڵ دەرگای بۆ غەریب ئاواڵەتر لە دەرگای ماڵی خودا و کامە خانەخوێ دڵاواتر لە خوایەك کە گیان ئەبەخشێ، چ بگا بە نان؟!

ژن:

شەمسی تەوریزی بە ڕواڵەتی هەژارانەوە ئەچێتە سەر ئەو گۆلە وا مەولانا لە کەناریا دانیشتووە و فەقێ و زانایان وەك پەپوولەی دەوری شەم لێی کۆبوونەتەوە. هەرکام لەو زانایانە کە لە وڵات و شاری خۆیان مامۆستایەکن و ئێستە بە شانازییەوە بوون بە شاگردی مەولانا، پرسیارێك ئەکەن. یەکێك لە بارەی فەلسەفەوە، یەکێك سەبارەت بە مەنتیق، یەك حەدیس و ئەوی تر زانستی فەلەکیات.

پێویست ناکا بڵێم مەولانا لەباری زانستەوە چەند بە هێز بووە. ڕادەی زانستی ئەو پیاوە بەرزە بە شێعرەکانیا دەرئەکەوێ، باسی ئەتۆم لە شێعرێکیا بە ڕووناکی دێتە بەرچاو. مەولانا ئەڵێ:

آفتابی در دل ذره نهان
وای اگر آن ذره بگشاید دهان
ذره ذره گردد افلاك و زمین
گر که آن خورشید بجهد از کمین

لەو کاتەدا کە کۆڕی وتوویژی زانستی لە نێوان مامۆستا و شاگردەکانیا گەرمە، شەمسی تەوریزی دێ و لە سەر گۆلەکە دائەنیشێ و گوێ ئەگرێ بۆ قسەیان. پاش ماوەیەك لە مەولانا ئەپرسێ ئەم هەرایە لە سەر چییە و باسی چی ئەکەن. مەولانا کە لای وا ئەبێ لەگەڵ سۆفیلکەیەکا ڕووبەڕووە، بە تەوسەوە ئەڵێ: ئەمە زانستی «قال»ە تۆ تێی ناگەی. شەمس بێدەنگ ئەبێ و مامۆستا و شاگرد دەست ئەکەنەوە بە لێکۆڵینەوە و وتوویژ. لە پڕ شەمس دەست ئەداتە چەند پەڕاوێك و لە گۆلەکەیان ئەخا. مەولانا تووڕە ئەبێ و

گومانی نامێنێ کە ئەو پیاوە پیرە غەریبە، شێتە. شەمس پاش ئەوە کتێبەکان ئەخووسێنێ دەس ئەبا و لە گۆلەکە ئەیانهێنێتە دەرەوە و لە یەکیان ئەدا تۆزیان لێ هەڵدەستێ. مەولانا و ئەوانی تر سەریان سوور ئەمێنێ و جەلالەددین ئەپرسێ ئەمە چ بوو ئەی دەروێش؟ شەمس لەسەرەخۆ وەڵام ئەداتەوە: ئەمە زانستی «حاڵ»ە و تۆ تێی ناگەی. شەمس ئەڕوا و مەولانا جەزبەی عیرفان ئەیگرێ و دەرس و خوێندگە ئەنێتە لاوە.

داستانێکی تریش سەبارەت بە زانین و دیتن، واتە عیلمی زێهنی و عەینی لە ئەبوو عەلی سینا و ئەبوو سەعیدی ئەبیلخەیر ئەگێڕنەوە. لە پەڕاوی مەقاماتی ئەبوو سەعید کە نووسراوی نەوەی ئەبووسەعیدە نووسراوە کە «شەیخوڕڕەئیس» ئەبووعەلی سینا و شێخ ئەبوو سەعید یەکتریان چاو پێکەوت. سێ شەو و ڕۆژ تەنانەت کاتی خەویش لە یەك هەڵنەبڕان و لە هۆدەکەیان نەهاتنە دەرەوە. کاتێ لە یەك جیا بوونەوە لە ئەبوو سەعیدیان پرسی: ئەبووعەلیت چۆن وەبەر چاو هات؟ فەرمووی ئەوەی من ئەیبینم ئەو ئەیزانێ.

هەرئەو پرسیارە لە ئەبوو عەلیش کرا لە وەڵاما کوتی ئەوەی من ئەیزانم ئەو ئەیبینێ.

ئاخۆ جیاوازی هەیە لە ناو ئیلهامی عارفانە و شاعیرانەدا؟ ئاخۆ کەشف و شهوودێ کە بۆ عارف هەیە بۆ شاعیریش نییە؟ ئایا هەر دووك لەو زانستانە واتە مەعریفەتی عارفانە و شاعیرانە هەر دووکیان سەرچاوەیان لە عاتیفەوە نییە؟ بەم چەشنە شاعیریش وەك عارف لە بەرامبەر زانادایە. هەر وەك زانایەك بە عارفێك ئەڵێ ئەمە عیلمی «قال»ە تۆ تێی ناگەی، بە شاعیرێکیش ئەڵێ لێکدانەوەت لە حەقیقەت دوورە؛ لە کاتێکا هەم شاعیر و هەم زانا ئەڕوانە سەر حەقیقەت. بەڵام هەر کام لە ڕوانگەیەکەوە. وەك دوو کەس کە لە دوو لاوە تەماشای چیایەك بکەن کە نساری بە دار

و دەوەنە و بەر ڕۆژی سیاسەنگ و ڕووتەن. یەکیان شینایی دار و درەخت ئەبینێ و ئەوی تریان ڕەقەن و وشکارۆ. هەردووك لەو دوو کەسانە یەك چیا ئەبینن، بەڵام هەرکام لە ڕووکارێکەوە.

لە شوێنەواری هونەر کەڵکی مێژوویی وەرگیراوە و بەناوی بەڵگەیەك بۆ ناسینی سەردەمی مایسنا ناسراوە؛ لە کاتێکا ئەو هەڵەیانە کە کوتمان ئەگونجێ سەر لە لێکۆڵەرانی مێژوویی بشێوێنێ و ئەو شتانە کە هونەر بۆ ئاهەنگ و وەزنی شێعر کوتوویە و تەنیا لە باری هونەرییەوە هەڵبژاردووە بە شتێکی ڕاست و ڕەوانی مێژوویی ئەزانن. شاعیر جگە لە عەناسوری سەوتی وەك: وەزن، ئاهەنگ و قافیە، سەرەمەشقێکی تریشی هەیە کە ئەبێ لە بەر چاوی بگرێ، ئەویش پێوەندی هەیە بە لەگەڵ یەك هاتنەوەی تەواوی وشەکان لەگەڵ یەك. یەك وشەی ناحەز تێکرای شێعرەکە ناحەز ئەکا. وەك ڕەنگێکی ناشارەزایانە کە لە تابلۆیەکی نەقاشی درابێ، یا مێلۆدییەکی نەرم کە بۆ سەمفۆنییەکی حیماسی کرابێتە پێشەکی یا بەردێکی نەتاشراو لە خانووبەرەیەکی بە بەردی تاشراوی مەڕمەڕ.

ژن:

لە بەرنامەیەکی ترا دیسانەوە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین. تا ئەوکاتە بە خواتان ئەسپێرین.[1]

١٣٥١/٦/٨

---

١ - ئەم بەرنامەیە بە دووقۆڵی خوێندراوەتەوە.

شار

سەلامێکی گەرم و گوڕو پڕبە دڵ پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر و یستیاری هەبیتاری بەرنامەی تاپۆ. تکایە لە سەرەتای بەرنامەکەماندا گوێ بگرن بۆ پارچە شێعرێك لە شوێنەواری نووسەری بەرنامەکە:

گوڵم! دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ
دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
دەڵێم بە جامێ ئاوی کانیاوی دێیەکەم
عەلاجی کەم
کوڵی دڵی پڕم، لە دەردی ئیتزارەکەت!
وەڕەز بوو گیانی من لە شار و هاڕە هاڕەی ئەو
لە ڕۆژی چڵکنی نەخۆش و تاو و پاوی شەو
دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت

لە شاری چاو لە بەر چرای نێۆن شەوارەکەت
بڕۆمە دێ کە مانگە شەو بزێتە ناو بزەم
چلۆن بژیم لە شارەکەت کە پڕبە دڵ دژی گزەم.
لە شارەکەت کە رەمزی ئاسن و منارەیە
مەلی ئەوین غەوارەیە!
دەڵێی لە دەوری دەست و پێم
ئەوەی کە تێل و تان و رایەڵە، کەلەپچەیە
ئەوەی کە پەیکەرە میسالی داوەڵە
ئەوەی کە دارەتێلە مەزهەری قەنارەیە!
لە شارەکەت کەمەندی دووکەڵە
کە دێتە دەر لە ماڵی دوڵەمەند
وە تیشکی بێ گوناهی خۆرەتاو ئەخاتە بەند!
لە هەر شەقام و کووچەیەك شەپۆلی شینە دێ بەرەو دڵم
دەستی گەرمی ئاشنا نییە کە ئەیکوشم
دەستی چێوییە!
لە شارەکەت زەلیلە شێر،
باوی رێوییە!
بە هەر نیگایەکو پەتایەکە!
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم!
گوڵم هەرێمی زۆنگ و زەل
چۆن ئەبێتە جارە گوڵ؟
لە شاری تۆ

له بانی عەرشە قۆندەرەی دراو
شارەکەت، ئاسکە جوانەکەم
تەسکە بۆ ئەوین و بۆ خەفەت هەراو!
کێ لە شاری تۆ، لە شاری قاتڵی هەژار
گوێ ئەداتە ئایەتی پەڕاوی دڵ؟
منێ کە گۆچی تاوی گەرمی بەر دەوارەکەی عەشیرەتم
بە دارە تەرمی کووچە تەنگەکانی شارەکەت
رانەهاتووە لەشم!
بناری پڕ بەهاری دێ
رەنگی سوور و شین ئەدا لە شێعر و عاتیفەی گەشم!

لاوێکی دێهاتی کە بەیانی رەنگاورەنگی بەهارانەی هەواری چیای بەرزی دیوە و هەمیشە چاوی بە روانگەی بەرین و راخراوی دەشتی بە گوڵ و گیا خەملیو راهاتووە، دێتە شار. کۆڵانی تەنگ و درێژ وەك تابووت لەشی ئازادی ئەو لاوە ئەگوشن. هەزاران بەندی رەسم و یاسا لە دەوری دەست و پێی هۆگری رزگاری ئەو ئەپێچن کەلەپچە. روالەتی شار جیاوازی هەیە لەگەڵ نیگای میهرەبانی دێ. لە شار ژیان چەشنی پیاز، هەموو تێکوڵە و کاکڵی نییە. روالەتی ژیان رازاوە و شکۆدار، بەڵام رەنگی ئەو ژیانە رەنگی دەسکرە. هەر وەك رەنگێ کە لێو و گونای ئافرەتانی شار سوور ئەکا. بەڵام لە دێ، هەموو شت سروشتییە. تەنانەت سوورایی نیوەرەنگی لێوی بزەتێزاوی کچێ کە لە ژێر گەرمای روانینی لاوێکی ئەویندارا شەونمی شەرم ئەکەوێتە سەر گوڵی گونای و خوێنی هەستی پاکی کچانە بە پێستی نەرمی دەموچاویا ئەگەڕێ، رەنگێکی سروشتییە. لاوی دێ‌نشین بە هەزار هەودای ئاوریشمین بە رابردووی خۆیەوە بەستراوە، فێر نەبووە

کۆشکی دەنەهۆمی سەر لە ئاسمان بینێ و بۆ ئەوە تماشای بکا کڵاوی سەری بەربێتەوە. لە دێ خانووبەرەی لار و کۆمی دیوە بەڵام هەنگاوی لاری لە ڕێگا لادەری نەدیوە...

لەو حاڵەدا دڵی ئەدا بە کچێك کە وەك گوڵی لەبلووبەری ئاوی لە ناو زەلکاوی شارا پشکووتووە. دوو هێزی کێشەر بۆ دوو لای جیاوازی ئەکێشن؛ هێزی ئەوین فەرمانی مانەوەی ئەداتێ لە شارێکا کە چەشنی پێڵاوی تەنگ پێی ڕێبواری ئەوین ئازار ئەدا و هێزی دەرچوون و ڕزگاربوون لە کەمەندی دووکەڵ و دراو و گەڕانەوەی بۆ دێ و دیسانەوە دەستەملانبوونەوەی پرەوەری خەیاڵووروژێنی هەست بزوێنی سەردەمی منالی و گەنجی لە لادێ و ئەم شێمرانە ئاکامی بەرەنگاری ئەو دوو هێزەن لە هەناوی لاوەکەدا و ئەبینین کە تەنانەت زەنجیری زێڕینی ئەوینیش پێی ڕەوەکی لاوەکە نابەستێ و ئەچێتەوە دێ کە ڕەنگی سوور و شینی بەهاری بنار لە عاتیفەی گەشی بدا.

تا بەرنامەی داهاتوو خواتان لەگەڵ ـ ١٣٥١/٦/١٥

هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی گەلە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ.

تا ئەمڕۆ سەبارەت بە هونەر و هونەرمەندی زۆر قسە کراوە و بەسەدان سپارە و پەڕاو لە بارەی هونەرا نووسراوە و هەر نووسەر و لێکۆڵەرێك ویستوویەتی لە روانگەی خۆیەوە سەیری هونەر بکا، بەڵام هەروەك شاعیری فارس ئەڵێ:

یك نكته بیش نیست غم عشق و این عجب

از هر زبان كه مى‌شنوم نامكرر است

باسی هونەریش هەر یەك باسە، هەر باسی جوانی و شکۆیە، بەڵام هەرکەس بە چەشنێ بە تانوپۆی هونەرا ئەچێ و لە روانگەی تایبەتی خۆیەوە ئەڕوانێتە سەر جیهانی بزوێن و هەمیشە بەهاری هونەر. ئەڵێی هونەر کۆشکێکی بەرزە بە هەزار پەنجەرەوە کە هەرکام لەو پەنجەرانە بەرەو جیهانێکی جیاواز ئەکرێتەوە. جیهانێك بە جەنگەڵێکی کاتی پاییزەوە کە گەڵاڕێزان رووی تێکردووە و بە لوورەی هەر کزەبایەك، گەڵایەك بە

سەمای مەرگەوە بەرەو زەوی شۆڕ ئەبێتەوە. جیهانێك بە دەشتێکی بەگوڵ خەملێوەوە کە هەتا چاو بڕ ئەکا سەوز و سوور ئەکاتەوە، ئەڵێی دەشت کـلکی تاوسە و چەتری ئەنگاوتووە و سەری ئەو تاوسەش چیایەکی بەرزە کە بە شانازییەوە بەرەو خۆرەتاو هەڵچووە.

بەڵێ هونەر ئەمەیە؛ بەڵام دیتنی ئەو جیهانە بۆ هەموو کەس دەس نادا، لە ڕاستیدا جیهانی هونەر لە گیان و هەستی هونەرمەندا خۆی ئەنوێنێ و هەناوێکی ساف و بێگەردی گەرەکە تا ببێتە ئاوێنەی هەستی هونەرمەندانە و ئەو جوانییانە کە لەبەر وردی و ناسکی بەرچاوی خەڵکی ئاسایی نایەن لەو ئاوێنەدا دەرکەون؛ لەگەڵ ئەوەشدا هونەرمەند چێشکەیەکی پاراوی هەیە، هەر ئادەمیزادە و خاوەنی هەموو هێز و هەستێکی ئادەمیزادییە، هونەرمەند بە زرنی هونەر لەشی نەبۆتە پۆڵا. شکست و سەرکەوتنی هەیە، وەك خەڵکی تر تەنانەت شکستی لە خەڵك تاڵترە و سەرکەوتنی شیرینترە. هونەرمەند بێ ئەوین ناژی، وەك ماسی بێ ئاو هەڵناکا جا ئەو ئەوینە چ ئافرەت بێ، چ تەبیعەت، چ شتی شکۆداری تر، بەڵام هونەرمەندی بەڕاستی ناتوانێ تەریك بێ لە کۆمەڵ. گریانی کۆمەڵ فرمێسك دێنێتە سەر چاوی و پێکەنینی خەڵك لێوی ئەکاتە گوڵزاری هەزاران خونچەی تازە پشکوتوو. لاپەڕەی سپی هەناوی وەك ئاوێنە بە هەناسەیەك لێڵ ئەبێ و حەریری سپی هەستی بە هەموو پەڵەیەك ئەشەمزێ، جا لەبەر ئەمەیە کاتێ جیهان بە دڵی ئەو نەسوورا، ئەکەوێتە پەلەقاژە، تەنگاوتێلکە ئەبێ و لێرەدایە کە ڕێگای شاعیران لەیەك جیا ئەبێتەوە.

هەندێ بە دیتنی یەکەم ناحەزی و تووش بوونی یەکەم شکست هەست ئەکەن ئیتر هەموو شت دوایی هاتووە و لەبەر ئەوە کە هەست بە بێ هێزی ئەکا دێتە سەر ئەو بڕوایە کە لە وزەیدا نیە بەگژ ناحەزی و ناباری ژیاندا بچێ و ناشتوانێ بێدەنگ دابنیشێ و هیچ نەڵێ، یا هۆگری ڕەشی و تاڵی و دزێوی بێ، خۆی کەنار ئەگرێ و خۆی

ئەدزێتەوە و گۆشەگیری ئەکاتە پیشە، تا بەواتەی خۆی لانی کەم ئەو لەم بازارە شێواوەی ژیانەدا سەرگەردان نەبێ و بەشێك لەو ناحەزیانە نەگرێتە ئەستۆ. هەندێکی تریش کاتێ چاویان بە ناحەزی و ئاڵۆزی ژیان کەوت لێ ئەبڕێن بەرەنگاری ناباری بوەستن و تا پێیان ئەکرێ بەرگری بکەن و هەوڵ بدەن بۆ پاراستنی جوانی و باشی، لە راستیا هەردووکیان یانی هەم دەستەی یەکەم کە هیوابڕاوە و هەم تاقمی دووەمم کە لە تێکۆشاندایە ئەناڵێن. یەکەمیان شینی مردوویەك ئەگێڕێ کە ئیتر بە هیچ بارێك هیوای زیندووبوونەوەی نییە، دووەمیان هاوار ئەکا بۆ رزگارکردنی نەخۆشێك کە هێشتا زیندووە و ئەکرێ بە داو و دەرمان چاری بکرێ و ببێتەوە ئادەمیزادێکی ساغ و لەش دروست.

شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاسایا تەنیا جیاوازی لەوەدا نییە کە جادووگەری بەدەسەلاتی هەرێمی وتارە و ئەتوانێ بە تەردەستی و پسپۆری گەوهەری وشە بهۆنێتەوە، بەڵکوو گەورەترین جیاوازی ئەمەیە کە شاعیر بە هەستی تیژ و چاوی وردبینەوە زووتر هەست بە مەبەستی ژیان ئەکا و ئەزانێ کام کۆسپ و قۆرت و گرێ دێتە سەر رێگا. شاعیر نابێتە شاعیر تا لە پێش هەموو شتێکا نەبێتە کۆمەڵناس، نەبێتە نوێنگەی ئاواتی سبەینێی کۆمەڵ و مەکۆی زانیاری دوێنێی کۆمەڵ.

شاعیر بەتایبەت شاعیری ئەمڕۆکە ئیتر کۆت و بەندی پێداهەڵکوتن و شاباش وەرگرتن لە دەوری دەست و گەردنی نەماوە، ئەبێ سەربەخۆبێ لە بیرکردنەوە و هەستیا، لە لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەیا. تا دوێنێ شاعیر ناچار بوو بۆ ژیان بە کەسێك هەڵبڵێ و بە شوێن کەسێکا بڕوا کە زۆر لە هونەر بێبەش بوو، هەڵبەت هەبوون شاعیرانی گەورەی وەك «ناسرخوسرەو» و «ئەبولعەلا» و «ئەحمەدی خانی» کە گەوهەری وشەیان نەدەخستە بەرپێی رێزنەگر و قەدرنەناسان، بەڵام ئەو شاعیرانە لە کەمایەتیدا بوون لەوکاتەدا، بەڵام ئەمڕۆ شاعیر ئامانجێکی تازەی دۆزیوەتەوە و راسپێرییەکی نوێی کەوتۆتە سەرشان. راسپێری بۆ خەڵك ژیان و لە پێناوی مرۆڤایەتییا

مردن؛ شاعیری لەمرۆئەبێ شارەزا بێ بەم راستەقینەیە کە هەزارها گوێگر بە تاسەوە گوێیان لە وتاری ئەو گرتووە و شاعیر ناچارە لە ئاسایی بەرزتر بێتەوە، لە هەموو تێکۆشانێکا هەنگاوی یەکەم ئەو هەڵیگرێ، هەڵبەت ئەم راسپێرییە هی گشت ئەو کەسانەیە کە بە چەشنێ ئەبنە جێگای چاولێکردنی خەڵك و قسە و کردەوەیان لە ناو خەڵکا لایەنگری هەیە و رەوایە.

هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی بەیانی کۆمەڵە؛ رێچەشکێن و هاندەر و رێپیشاندەرە؛ شاعیریش کە هونەرمەندی هەرێمی وتارە، رازێنەرەوەی جیهانێکە کە ئەبێ کۆمەڵ بەرەو ئەو جیهانە بڕوا. خەڵکی ئاسایی بە کەنار هەزار دزێوی وناحەزییا بێ ئەوە سەرنج بدەن و ئەو ناحەزییانە هەست بکەن تێئەپەڕن، تەنیا شاعیرە کە ئەتوانێ گاهێ بە هەڕەشەی وشەی ترسێنەر و گاهێکیش بە هیوابزواندن و وتاری ئاگرین خەڵك تێبگەیێنێ کە ئەوەی وا بێدەربەست بە پەنایا رائەبوورن نابارییەکە کە تازە خەریکی ریشاژۆ و سەرهەڵدانە و ئەگەر بژار نەکرێ بەیانی ئەبێتە کۆسپێکی پڕمەترسی.

شاعیر نییە ئەو کەسە وا وشە لێزگە ئەکا. ئەو کەسە هەڵبەستچییە نەك شاعیر؛ شاعیر تا دەردێکی نەبێ، تا بڕوایەك لە دەروونیا نەبێ هەوێن و شەپۆل نەدا، شیعر نالێ؛ کاتێ دەرد ئەوەندە زۆر بوو کە ئیتر دڵ و سینگ و هەناو هەڵینەگرت، سەرڕێژ ئەکا. ئەم سێلاوە کە لە کۆبوونەوەی هەزاران سەرڕێژی بەربەندی دەرد پێکدێ، مەزرای هەژار و جووتیار ئەگەشێنێتەوە و ماڵی چەوسێنەرەوە خاپوور ئەکا؛ بێگومان هەر دڵێ کە دەردی هەبێ ئەناڵێنێ، هەر زمانێ کە بڵێسەی بەتینی دڵی تێبەربێ دێتە وتار و هەر وتارێ لە ناخی دڵی بە دەردەوە هەستێ، ئەنیشێتە سەر دڵی خەڵك. «لانگ‌فلۆ» شاعیری ئامریکایی ئەڵێ: رۆژێك تیرێك لە کەوانێك دەرچوو بەرەو فەزای بێبن، هیچ چاوێك نەیدی تیرەکە لە کوێ کەوتە خوارەوە، پاش ماوەیەك تیرەکەیان دۆزییەوە کە لە دارێکی بەڕوو هەڵچەقیوو، چونکە تیرەکە لە داری بەڕوو بوو؛ رۆژێك من ئاوازێکم لە ژێر

لێوەوە زمەزمەمە ئەکرد، ئاوازەکەم نیوەتەواو مایەوە، پاش ماوەیەك هەر ئەو ئاوازەم لە دەمی دۆستێك بیست لەو جێگایەوە کە من نیوەتەواوم هێشتبۆوە...

وتارێ کە راستی و جوانی بنوێنێ بێگومان لەسەر کۆمەڵ کار ئەکا. کە وەهایە بۆناسینی شاعیر لە پێشا بزانە کێ شیعری ئەخوێنێتەوە.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. شەوباش.

۱۳۵۱/۶/۲۰

ئاواتی پیرۆز

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. تکایە لە پێشا گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك:

ماوەی نیوسەعات هەروا بێدەنگ دانیشتبوون و جار جار لە ژێر چاوەوە بۆ یەکتریان ڕوانیبوو، هەڵبەت وەها کە ئاشکرا نەبێ. هەر کات ئەم سەری داخستبوو ئەو چاوێکی بە چارەیا خشاندبوو. وا دیار بوو هەردووکیان لە دڵیانا بە خۆیان کوتبوو: وریا بە، هاوسەر گرتن و هەڵبژاردنی هاوبەشی ژیان کارێکی ساکار نییە. تەواو چاوت

بکەوە و باش بڕوانە دەم و چاوی، بەژن و بالای. بەڵام هەر دووکیان لەم بیرە کە بە دڵیاندا هاتبوو شەرمەزار بوون و دیار بوو هەر دووکیان لە دڵیانا بە خۆیان کوتبوو بۆ مەگەر هاوسەرگرتن و هەڵبژاردنی هاوبەشی ژیان هەر بەوەی کە ڕواڵەت جوان بوو، پێکدێ؟ باشترە خوو و ڕەفتاری بزانم. بەڵام هەر دووکیان کاتێ گەیشتبوونە ئەم جێگایە دامابوون چونکە نەیانەزانی بە چ ڕێگایەکا...؟

باوك و دایکی کچەکە پاش ئەوە زۆر لە سەر مارەیی و جل و بەرگ و خشڵ و زێڕ و گوڵ و گوارە و کرمەك و ژێرچەنە قسەیان کردبوو و کوڕەکە بە شەرمە هەموو شتێکی قبوڵ کردبوو، لە هۆدەکە چووبوونە دەرەوە، تا کوڕ و کچ بە یەکەوە قسە بکەن. خوا ئەزانێ شێرکۆ چەند جار لێبڕابوو ئەمە بڵێ و لە شەرما زمانی بەسترابوو و چەند دەسرەی بە ئارەق تەڕ کردبوو تا بە دەنگێکی نەرم و بە لەرزینەوە توانیبووی بڵێ من ئەبێ خۆم لەگەڵ «چرۆ» قسە بکەم و بزانم ئەویش ڕازییە یام نە. پاش ئەو چەند وشەیە قسەی تریشی کردبوو و کوتبووی من و چرۆ ئەمانەوێ بە یەکەوە بژین و ئەبێ ئەو بتوانێ لەگەڵما هەڵبکا و بتوانێ بە دڵ خۆشی بوێنم. بەڵام باوك و دایکی چرۆ، ئیتر گوێیان نەدابووە قسەکانی دوایی «شێرکۆ». تەماشایەکی یەکتریان کردبوو! وەك قسەیەکی سەیریان بیستبێ و هەر دووکیان لە دڵی خۆیانا کوتبوویان: یانی چی، چرۆ چ کارەیە، ئێمە داومانە و بڕاوەتەوە. بێگومان ئەم قسەیان لە دڵ گران هاتبوو کە زاوای داهاتوویان ئێستە هیچ نەبووە ئەیەوێ لەگەڵ کچەکەیان تەنیا بێ. شێرکۆ ئەمەی لە ڕواڵەتی خەسوو و خەزووری داهاتوویدا بەدی کردبوو، بەڵام ئیتر هێزی پاکانەی نەمابوو، چونکە هەموو وزەی خۆی بۆ دەربڕینی قسەکەی پێشوو لە دەس دابوو.

نیو سەعات بێدەنگ دانیشتبوون. تەنیا خشەی کراسی تازەی چرۆ جار جار هەوای کپی هۆدەکەی ئەلەراندەوە. ئەبوو شێرکۆ دەس بە قسە کردن بکا، بەڵام بڵێ چی. بیری کردەوە بڵێ ئەمڕۆ هەوایەکی خۆشی هەیە و ئەمە بکاتە سەرەتایەك بۆ وتووێژ،

بەڵام لەم بیرە هەم رقی هەستا و هەم پێکەنینی هات. رقی هەستا لە خۆی کە بۆچ خووی بێگانەی گرتووە، ئاخر ئەو لە فیلمی سینەما و لە نووسراوەکانی نووسەرانی رۆژاواییدا دیبووی و خوێندبوویەوە کە سەرەتای هەموو ئاشنابوونێك بەم جۆرەیە: ـ «هەوایەکی خۆشی هەیە، وا نییە؟» کچەکەش پێئەکەنێ و ئەڵێ: «بەڵێ زۆر خۆشە.» پاشان کورەکە ئەڵێ: «ئەهارێك لە فلان جێ بە مووسیقا و سەماوە؛ پێت چۆنە؟» کچەکە ئەڵێ: «باشە، زۆر باشە...» و ئیتر بوون بە ئاشنا و کاریان تەواوە، یا بەسەرهاتێکی تر دەس پێ ئەکا: ـ«ناوت چیە؟» «ئیناببلا، tresa یا ماری mary یا rose رۆز.» ـ«بەهـ بەهـ چ ناوێکی جوانە، بەراستی جوانە.» کچەکە ئەڵێ سپاس و زەردەیەك دێتە سەر لێوی. پاشان بانگ کردنە بۆ سەما و ئیتر کاریان تەواوە. ئەڵێی ساڵهایە یەکتر ئەناسن. بەم رقی لە خۆی هەستا و بەمەش پێکەنینی هات کە ئەگەر بڵێ هەوایەکی خۆشە، ئەو کچە ساکارە کوردە چ حاڵێکی بەسەرا دێ. بێگومان لە بەر خۆیەوە ئەڵێ مەگەر قسە نەمابوو کە باسی هەوا ئەکەی! ئێمە لە سەر دووڕێیانی ژیان وەستاوین و ئەبێ بە وردی و ژیری رێگایەکی ئەوتۆ هەڵبژێرین کە بگاتە ئاکامی بەختەوەری، کەچی ئەو باسی هەوا ئەکا.

شێرکۆ هەستی کردبوو کە لەمە زیاتر بێدەنگی بە لای چرۆوە مانایەکی باشی نابێ، چونکە سێ چوار جار دیبووی کە چرۆ چاو ئەبڕێتە چاوی و باری دانیشتنی ئەگۆڕێ و ئەڵێی لەم بێدەنگ دانیشتنە وەڕەز بووە. شێرکۆ گوتی: «چرۆ» و ئەو وەڵامی داوە: «بەڵێ!»

ـ «من و تۆ خەریکین دەست ئەدەینە گەورەترین کاری ژیانمان.»

چرۆ لە دەمی وەرگرتەوە: ـ «نا گەورەترین کار نییە، بەڵام گەورەیە. یانی زۆر کار هەیە لە بەختەوەری من و تۆ بانترە.»

ـ «کە وەهایە تۆ قەبووڵتە کە ئەم کارە بەختەوەری من و تۆی تێدایە.»

چرۆ بە چاوێکی پڕ سکاڵاوە سەیری شێرکۆی کرد و گوتی: «تۆ لات وا نییە من کچێکی ساکارم و تێناگەم ئەوین یانی چی؟ ئەگەر لات وا بێ هەم بێ ئینسافی و هەم بە هەڵە چووی.»

شێرکۆ لە ئاستانی سەرەتای قسە کردن ڕزگاری هاتبوو و ئەیتوانی بە زمردەی پیاوانە و ڕوانینی گەرم هەستی خۆی دەربڕێ.

لە دەرەوە بایەکی بە تەزووی پاییزی لە درزی دەرگا و پەنجەرەکانەوە خۆی بە ژووورێدا ئەکرد و پەردەی ناو هۆدەکەی ئەلەراندەوە. ئەتگوت بێچوە پشیلەیەکی بزۆز خەریکی کایەکردنە بە پەردەکە.

شێرکۆ گوتی: «تۆ ڕازی؟»

چرۆ تەنیا بزەیەك گرتی و سەری دانەواند.

شێرکۆ گوتی: «بیری لێ بکە. ماڵێکی خۆش و خنجیلانە. کوڕ و کچی جوان!»

چرۆ لەبەر خۆیەوە گوتی:

ـ «ئاواتەکانت جوانن، بەڵام شکۆدار نین. تەنیا بۆ خۆم و خۆتە.»

شێرکۆ بە سەرلێشێواوی پرسی: «دەیجا» و نەیتوانی قسەکەی تەواو کا. چونکە نەیدەزانی چرۆ مەبەستی چییە.

چرۆ ئەوی لەم سەرسامییە ڕزگار کرد: «بەختەوەری کاتێ تەواوە کە بۆ هەموو کەس بێ. بە چاوی گەش و کوڵمی سوور و لێوی بە پێکەنینەوە چون بژین، کاتێ فرمێسك لە سەر گوێنانی هەزار چاو، سەما ئەکا و کوڵمی منانی دەردەدار وەك بەهێی زەرد وەهایە و لێوی بە باری هەژاران بەختەوەری تاکی من و تۆ نەکاتە گەپجار؟! چۆن بێ دەربەست و سەرخۆش بە لای هەزاران کەمایەتیدا تێپەڕین، لە کاتێکا لە دەستمان نایە کارێکیان بۆ بکەین و نەمانکردووە!»

شێرکۆ لە ژێر لێوەوە گوتی ئەمە یە ڕازی مانەوەی ئادەمیزاد و بەرزتر گوتی:

«زەکاتی بەختەوەری دەسگیرۆیی هەژارانە. من و تۆش لەم سامانە خودا داوە زکاتی ئاتاجان ئەدەین. ئەگەر بەختەوەر بین بەهێزترین بۆ یارمەتی خەڵك.»

چرۆ بە پێکەنینێك دەریخست کە دژی ئەو بڕوایەیە و گوتی: «بەڵام بە داخەوە بەختەوەران لە دەردەداران دوورن.»

شێرکۆ بە ئاڵینەوە گوتی: «پێویست ناکا ئێمەش وەها بین. ئەگەر ئادەمیزاد هەر لە سەر باری پێشووی بڕوا، پێشکەوت مانای نابێ. چ دەبێ من و تۆ یەکەم ڕێبواری ئەم ڕێگایە بین؟»

چرۆ دەنگی نەکرد، بەڵام وەك ئەوە ئەچوو بڵێ با وا بێ.

گوێگرانی بەڕێز: بەرنامەکەمان لێرەدا تەواو بوو. چاوەڕوانی نووسراوەکانتانین و تا بەرنامەی داهاتوو هەمووتان بە خودای مەزن ئەسپێرین و سەرکەوت و بەختەوەریتان بۆ داوا ئەکەین. شەوتان باش.

٥١/٧/٢

چاوەڕوانی

سەلامێك لەم پایزەدا وەك گوڵێ كە مایتەوە لە بەر تاڵانی گەڵاڕێزان، پێشكەش بە ئێوە كە ژیان و هەرچی رازنەرەوەی ژیانە خۆشتان ئەوێ. پێشكەش بە ئێوە كە بە هەست و هونەرپەرستن. لەم بەرنامەیەدا نموونەیەكی نوێتان لە داستانی كورتی كوردی پێشكەش ئەكەین و چاوەڕوانین ئێوەش بە ناردنی داستانی كورتی شوێنەواری خۆتان یا شوێنەواری نووسەرانی ناسراوی كورد یارمەتیمان بدەن.

لە دێوە ڕێگایەکی پان و ڕێك ئەچوو بۆ کەناری چۆم. سەرەتای ڕێگاکە لە خوار دێوە لە پاڵ ماڵی پوورە پیرۆزەوە دەستی پێ ئەکرد. لە پردێکی بچووك کە لە سەر بەندەکە هەڵبەسترابوو ئەپەڕیمەوە و ئەچووە ناو ڕێگاکەوە. ئەم بەر و ئەو بەری ڕێگاکە بە ڕیز داری سپیدار و پەڵك و چنار بوو. سپیداری ئەستوور و گەڵا پان. پەڵکی لار و کۆم کە هەندێکیان گەندەڵ ببوون و لە جێگایەکەوە کە کرم لێی دابوون، کونی ورد و درشت، بەر چاو ئەکەوت. بارانێ کە باریبوو لەو کونانەوە، لە گەندەڵایی دارەکان زەلیبوو و ئاوێکی تاڵەی هەندێ سوور و هەندێ ڕەش لەو کونانەوە بە سەر لەشی دارەکانا هاتبووە خوارەوە، ئەتکوت پیرەمێردێکی کوردە کە لە تەنیایی و بێدەنگیا بە چاوی پڕوشر و کز گریاوە. چناری سەربەرز کە لە پەنا پەڵکەکانا ئەتکوت کوڕی گەنجی قیت و قۆزە لە پاڵ دەستی باوکی پیری نوشتاوەوەی، ڕاوەستاوە. پاش ڕیزی دارەکان لەم بەر و ئەوبەری ڕێگاکەوە پەلە وێنجەیەك بوو کە کاتی دروێنەی بەری سێهەمی هاتبوو. پڕشنگی خۆرەتاوی ڕەنگ پەڕیوی ئێوارێ ئەتکوت داوێنی کراسی بووکێکی شوخ و شەنگە لە پێچی کۆڵانێکا ئەدیو ئەبێ. نیوەی پەلە وێنجەکان لە بەر نووری خۆرەتاوا تێکەڵ یەك بوون لە شینی مەیلەوزەرد و نیوەکەی تریان کە لالە سێبەری بەسەر کێشابوو شینێکی تاریك و بەرەو ڕەش بوو. یەکەمیان ئەتکوت چاوێکی مەڕیبە کە گەشەی پێکەنینی تێکەڕاوە و بەشی دووهەمیان لە چاوێکی شین ئەچوو کە چاوەڕوانییەکی دوور و درێژ لێڵی کردبێ.

من هەموو ڕۆژێ کاتی ئێوارانە دائەکشام بۆ خوار دێ و لە لای ماڵی پوورە پیرۆزەوە تێئەپەڕیم و بە سەر پردەکەدا پێم دەنا ناو ڕێگا و ئەچوومە سەر چۆم. ئەوە کاری هەموو ڕۆژێکم بوو، بەڵام هەموو ڕۆژێش کە ئەگەیشتمە سەر پردەکە لە پێشا ئاوڕێکم ئەداوە بۆ ناو دێ و هەمیشە پوور پیرۆزم ئەدی کە لە ناو حەوشەکەیا دانیشتووە و چاوی بڕیوەتە ئاسۆی ئەوبەری چۆمەکە. چاوم کە لە دیمەنی تێکشکاوی پوور پیرۆز

ئەترازا نیگام بە ئاوی مەندی قەوزەگرتووی بەندەکە ئەکەوت کە بۆقی ورد و درشتی شین و خۆڵەمێشی بە سەر قەوزەکانییەوە خەریکی پشوودان بوون و ئەو پشوودانە تەنیا سێبەری مارێکی ئاوی تێکی ئەدا و بۆقەکان بە گورجی و کەمێک سەرشێواوی خۆیان ئەشاردەوە. پاشان کە ئەچوومە ناو ڕێگاکەوە پێش هەموو شت کونی دارپەڵکەکان سەرنجیان ئەدزیم. منداڵانی ئاوایی لایان وابوو لەشی پەلکەکان خوێنی تێدایە، چونکە ئەیاندی ئاوێکی خەستی تۆزێک بە سوور بەو کونانەدا دێتە خوارەوە و منیش نازانم چۆن بوو کە لە سەر پردەکە تا ئەگەیشتمە سەر کەندەڵانی چۆمەکە و چاوم بە ئاوی شینی گۆمی مەندی پڕ لە ماسی ئەکەوت؛ لەو نێوانەدا منداڵ ئەبوومەوە و ئەهاتمەوە سەر بڕوای منداڵانی ئاوایی. بڵێی خوێنی شەهیدێک بێ؟ بڵێی ئەم شەبابە کە گەڵا و لکی دارەکان ئەشەکێنێتەوە دەستێکی نادیاری پیرۆز بێ باوەشێنی ئەو شەهیدانە ئەکا؟!

بەڵام زوو ئەگەیشتمە سەر چۆمەکە و لەوێ دیمەنێکی تر بیری خاوێنی منداڵانەی لە مێشکم ئەتاراند.

لە مێژ بوو پێوە بووم دەرفەتێک بدۆزمەوە و لەگەڵ پوورە پیرۆز قسە بکەم. هەندێ شتم لە خەڵکی ئاواییەکە بیستبوو و لە باتی وەسوەسەم دامرکێتێ زیاتر هانی دابووم بۆ ئەوە لەگەڵ خۆی بدوێم. ئەو ڕۆژەش وەک ڕۆژانی دیکە، من چووبوومە سەر چۆم. ماسییەکان لەو بەشەی گۆمەکەدا کە ئەکەوتبووە ژێر سێبەری دارەبی کەناری چۆمەکە و تاوێشی بە سەر ئەکشابوو لە هات و چۆدا بوون. گاهێ بەر زگی زەردیان وەدەرئەخست و لەو کاتەدا ئەتکوت گۆمەکە ئەبێ بە زارێک کە بە زەردەیەک لە یەک ئەبێتەوە و پڕشنگی ددانی ڕێک و جوانی دەرئەکەوێ. من زیخێکی وردم ئەهاویشتە ناویان و کۆڕی ئەوێندارانەیانم ئەشێواند. ماسییەکان تێکڕا ئەهاتنەوە سەر زگ و بە بزوتنەوەیەکی بەپەلە کە لە باڵەیەکی توند ئەچوو، بڵاوەیان ئەکرد و لە یەک جیا ئەبوونەوە، ئەتکوت لە پڕ چرای هۆدەیەک کز ئەکەی. لە گۆمەکەدا تەنیا پڕشنگی نیوەڕەنگی

خۆرەتاوی ئێواریێ ئەمایەوە.

هەستم کرد یەکێك لە پاڵ دەستما دانیشت. ئەوەندە بە ئەسپایی کە ئەگەر دەنگی نەکردبایە، لام وا نەبوو هەستم بە هەڵە چووە و لە تێکەڵبوولی سنووری سێبەری خۆرەتاو کە ئێوارانە لە ناو گژوگیای رەنگاورەنگی دەشتی ئاوایییا هەر دێ و دەسەڵاتی تاریکی زۆرتر ئەبێ و خۆرەتاو پاشەکشە ئەکا، لام وائەبوو پنجەگیایەکی زەرد و بەرز لە پێشا لە ژێر نووری خۆرەتاوا بووە و ئێستە وەك سەنگەرەکانی تری خۆرەتاو تاریکی مۆنی ئێوارانە گرتوویەتی. بەڵام دەنگێك هاتە گوێم کە ئەڵێ: «میرزا!» دەنگی ئافرەتێکی پیر بوو. لە دەنگێك ئەچوو زۆر لە دوورەوە هەرات لێبکا و تۆ هەر ئەوەندە تێکەی لەگەڵ تۆیەتی، بەڵام نەزانی کێیە. کەمێك وەرسووڕام. دیمەنی پەڕپووتی پوور پیرۆزم ناسییەوە. لام سەیر بوو کە ناوی من لە کوێ ئەزانێ. خەڵك ئەیانگوت دە ساڵە پوورە پیرۆز تەنانەت یەك وشەش لە دەمی دەرنەهاتووە. من هێشتا سەرسام بووم کە پوور پیرۆز هاتە قسە. لە کاتێکا دەمی لەگەڵ گوێم لە مترێك زۆرتر نێوانی نەبوو، هەستم کرد لە ئاسۆی ئەوبەرەوە کەسێك قسەم لەگەڵ ئەکا. باش نەمدەزانی کە پوور پیرۆز لای منە یا لەو سەر ئاسۆیەیە کە چاوی کزی تێبڕیوە. نەمدەزانی قسە بۆ من ئەکا یا بۆ ئەو کەسە کە دە ساڵ لەمەوبەر لەو تیرەگە سەرکەوت و ئیتر نەگەڕایەوە.

ـ «... بەڵێ میرزا. ئاغا کردیە سەرمان کە بچین بۆ دێی ئەوبەری ئەم کێوە و لەوێ هێلکە و مریشك بکڕێ بۆ میوانەکانی ئاغا. نەخۆش بوو. لەشی وەك برێشکەی سەر سێڵ لە چەق‌وچۆڵ دابوو. ددانی ددانی نەدەگرت. پێش ئەوە گزیری ئاغا بێتە سەرمان بە چەند لیفەی گەرم داپۆشیبوو، تەندوورەکەشم بۆ ئێل دابوو. ئازانی لەو رۆژە چ تۆف و سەرمایەك بوو. تفت هەڵاویشتبایە لە حەوا دەیبەست. گزیری ئاغا هات و گوتی، ئەبێ زوو بڕوا و زوو بگەڕێتەوە. من گوتم، نەخۆشە و چەق و چۆیەتی. ناتوانێ بچێ. گزیری ئاغا گوتی، چارە نییە، فەرمانی ئاغایە، میوانی هەیە. من لە بەری

پاڕامەوە، داوێنیم بادا، بە سەر دەست و پێیدا کەوتم وەرینەگرت. بەم حاڵەوە هەستا و ڕۆیشت. لالایم گاتێ، پووزەوانەکانی دڕابوون، کاڵەی شڕی لە پێدا بوو. کاتێ گەیشتە سەر ئەم پردەی بەر ماڵی خۆمان ئیتر لە بەر چاوم گوم بوو. کرێوە بە باوە ئەیهێنا و ئەیوو بە دیوارێکی سپی و بەرچاوی ڕێبواری ئەگرت. ئەو ڕۆژە دە زستانی بە سەرا هاتووە و من چاوم لەم ئاسۆیەیە کەی ئەگەڕێتەوە. دڵنیام ئەگەڕێتەوە. ئەو منی خۆش دەوێ. دایکی پیر و لێقەوماوی خۆی خۆش ئەوێ.»

پوورە پیرۆز بێدەنگ بوو و من گریانم پێ بچووک بوو. لەم کاتەدا بۆ دەربڕینی هەستم، تەنیا چاوم بەم دەم و چاوی پڕ چرچ و گنجەدا خشاند کە هەر خەمێ شوێنێکی لە سەر دانابوو. لە زارم دەرپەڕی: «نا نا، هەڵناگرێ!» بەڵام دیتم بۆچ ئەو هەڵیەگرێ! لە پێ هێزیا ڕووم کردەوە کاتی ماڵێ. بڵێی ئەم دارانە شەهید نەبن و ئەم خوێنانە خوێنی پاکیان نەبێ بە سەریانەوە دیارە؟!

ڕۆژ ئاوا بوو. پوورە پیرۆز چۆن وەک پەڕێک با یەهێنی هاتبوو، چەشنی خەونێک کە شەقڵێکی تاڵ لە ناوی بەرێ، لە لام ڕۆیشتبوو. کۆشکی ئاغا هێشتا تاوی لێ ئاوا نەبوو کە بە چەن چرای تۆڕنوورباران کرابوو و ئەمە قسەی دوایی من بوو: «بڵێی لەم کۆشکانەش، ڕۆژێک خۆرەتاو نەتۆرێ؟!»

٥١/٧/٥

بیرەوەری

پاش چەند ساڵ ئەوم لە ئیستگەی قەتار چاو پێکەوتەوە. جانتایەکی بە دەستەوە بوو، ئەچوو بۆ شوێنی بلیتکڕین. هەیکەلی وردیلانەی و رووخسەتی لاوازی سەرنجی رانەکێشا؛ ئیتر مووی تەواو ماش‌وبرینجی ببوو و لە دوو لای ناوچاوانیەوە مووی سەری هەڵوەریبوو. دەوروپشتی چاوی، گنجی ورد و باریك چەشنی ئینزە هێرشیان بۆ چاوی بردبوو، کە ئەتکوت شوێنی کێڵگەیە. کاتێ پێکەنی گنجەکانی دەوری چاوی قووڵتر ئەبوو و پیرتر ئەهاتە بەرچاو. وەك ماسیەك کە بکەوێتە سەر زیخی بەستێن، بێ ئارام

بوو. لە مەیدانی ئیستگە بە پەلە هاتوچۆی ئەکرد و لەگەڵ کابرایەکا قسەی ئەکرد. ئەم بزۆزی و ئەسرەوتووییە بۆ من ئەناسراو نەبوو. هاتەوە بیرم کە هەمیشە زوو دانووی لەگەڵ خەڵکا ئەکولا. هەرکەس قسەی لەگەڵ بکردایە، پاش چەند جار بۆ لای ئەکێشرا. لەگەڵ هەرکەسێکا ئەبوو بە ئاشنا، پێش ئەوە باش بیناسێ، دەستی ئەکرد بە دەردی دڵ. ئەیکوت: «خەریکم هاورێیەك بدۆزمەوە و لەگەڵیا هەڵێم.» ئەگەر کەسێك لێی پرسیایە بۆ کوێ؟ خێرا تووڕە ئەبوو. ئەو ڕۆژە کە چاوم پێی کەوت لە خەیاڵا گەرامەوە بۆرابردوو. لە گەڕەکێکا ئەژیاین. ماڵیان نزیکی ماڵمان بوو. پاش نیوەڕۆیانە ئەمدی بە باوەشێ کتێبەوە لە ماڵ ئەچووەدەر؛ جار جارەش بە بەرگی حەسانەوەوە لە بەر دەرگای ماڵەکەیان ئەوەستا و سەیری هەرا و هوریای کووچەی ئەکرد. ئەو، لە بیرمە ئەو ڕۆژانەی زیندوو ئەکردەوە کە پڕبوون لە شادی و بزووتن. ئەو ڕۆژانە کە لە ژێر دیرەکی چرای بەرقا کۆ ئەبووینەوە و لە هەموو بابەتێکەوە ئەدواین و ئەو ڕواڵەتانە کە لە سەر بیرم بە یادگار هەڵکەنرابوون.

ئیستگەی قەتار قەرەباڵغ بوو، قەتارێك لە «خورمشەهر»ەوە هاتبوو، لە سەر پلیکانی ئیستگە ئادەمیزادی جۆربەجۆر و نەتەوەی جیاواز کەل و پەلیان بە باوەش و کۆڵ هەڵگرتبوو. وەك شارە مێروو بە ڕیز ئەچوونە سەر و لە ناو هەرای شارا گوم ئەبوون، چەفتە و عەگال و میزەری کوردی و ترکمانی؛ لاوەیی موو زەرد کە پرچیان بە سەر شانیانا هاتبووە خوارەوە و کۆڵەپشتێکی گەورەیان بە پشتیانەوە شەتەك دابوو و شتی دەسکاری ئێرانیان بە قایشی پشت و پەتی کۆڵەپشتییەکەیانەوە هەڵواسیبوو. بێگومان ئەم گڵێنە و ئەستێوڵك و قرۆشکەیە کە بۆنی ڕۆژهەڵاتی کۆنی لێوە ئەهات لە وڵاتی ئەوانا بە بایەخ بوون. منداڵی عەرەب کە کراسی سپی ئاودامێنیان لەبەرابوو، بەم و بەو لادا ڕایانەکرد و لە ناو دەستوپێی گەشتیارانا ڕێگایان ئەدۆزییەوە و لە گۆشەیەکا سەریان هەڵئەدا. ئەو بە تامەزرۆییەوە تەماشای یاری بێ خەیاڵانەی منداڵەکانی ئەکرد.

ئەو هەمیشە منالی خۆش ئەویست. زۆر جار لێم بیستبوو ئەیکوت: «منال ئەوەی باشە کە نازانێ فریودانی خەڵك چییە. خەڵك بە چاو ئەڕوانن، بە لێو پێئەکەنن و بە زار ئەدوێن، لە کاتێکا ئەو هەموو ئەمانە بە دڵ ئەکا.» هەمیشە قەرەباڵغی پێ خۆش بوو. کاتێ دەورووبەری پڕ ئەبوو لە دەنگ، کتێبە شێعرەکەی پێکەوە ئەنا و ئەیڕوانی. نیگای ئەتکوت شەقارێکی برسییە بە شوێن مەلێکا ئەگەڕێ راوی کا. هەر مەپرسە کە چەندە خۆشحاڵ ئەبوو کاتێ لەو ناو حەشیمەتەکەدا ناسیاوێکی ئەدۆزیەوە. رقی بوو لە تەنیایی و ئەگەر هەواڵێك بەجێی بهێشتبایە، هەتاهەتا لە بیری نەدەچوو. لە بەر ئەوە ئەمۆێرا بچمە لای. زانیم ئەبم بە گەپچاری نیگای.

ئەو هاوینە بێ ئەوەی بزانم یا بمەوێ، ئەو ئاواتە کە پیاو هەڵوەدای خۆی ئەکا کێشابوومی بۆ ئەو شارە. شارێکی غەریب. زۆر رازی وای هەیە کە پێت نالێ و ئەبێ خۆت هەڵیهێنی. غەریبی زۆر شتت فێر ئەکا. یەکیان ئەمەیە کە بیر بکەیەوە و رێگا بدۆزیەوە، بێ ئەوە کەسێك ژێر باڵت بگرێ. غەریبی زیز و مۆن و بێ بەزەییە، بەڵام فێرت ئەکا کە لە سەر پێی خۆت راوەستی و پاڵ بە کەسێکی ترەوە نەدەی. منیش بەو لێبازە چوویبوومە ئەو شارە دوورە. رۆژێك سواری ماشێن ببووم و رۆشتبووم. بە سەر چەند شار و دێ دا و هەر کوتبووم نا، هێشتا ماوە. ئێوارەیەك لەو شارە بچووکە دابەزیبووم کە دار و بەرد و شەقام و کێو و دەشتی بۆ من نەناسراو بوو. راستی جارجار تەبیعەت یاری سەیر ئەکا و روانگەی سەیر ئەخاتە بەرچاو. ئەو شەوە لە هۆدەی میوانخانەکەما راکشابووم و گوێم گرتبوو بۆ وتوویژی خەڵك کە بە بەر پەنجەرەی هۆدەکەی منا تێئەپەڕین. هەر دەنگێك ئەهات ئەمویست لەگەڵ دەنگێکی ئاشنا هەڵیسەنگێنم. پێکەنینم ئەهات کە لەو شارە دوورە بە شوێن دەنگی ئاشنادا ئەگەڕێم، بەڵام هەرچیم ئەکرد ئەم نیازەم لە هەناوم پێ دەر نەدەکرا. لە پڕ دەرگا کراوە و هەیکەلی لاوێکی لاواز خزییە ناو هۆدەکەوە و لە سەر تەختەکەی بەرامبەرم درێژ بوو. بێ ئەوە بۆم

بروانیّ لە کاتێکا جل و بەرگەکەی دادەکەند کوتی: «لە کوێوە هاتووی؟» دەنگی وەك دڵۆپەی وردەباران لە زەوی دەم وشکی تاسەبارێم چووە خوارەوە. ماوەیەك گێژ بووم. لام وابوو لە بیرەکەی پێشوومما کە دەنگی ڕێبوارانی ناو کوڵانم ئەپشکنی بۆ دۆزینەوەی دەنگی ئاشنا، ئەوەندە چوومە پێشەوە کە لێم بووە بە ڕاستی. لام وابوو خەو ئەبینم. بێگومان پرشنگی نیوەرەنگی چرای هۆدەکە ماوەی ئەئەدا بزرکانی رەنگم بەدی بکا. لای وابوو گوێم لە پرسیارەکەی نەبووە. کەمێك بەرزتر کوتی: «لە کوێوە هاتووی؟» بە دوو دڵییەوە کوتم: «فەرهادا!؟» کوتی: «بەڵێ!» بەڵام پاشان سەری هەڵبڕی و ورد بە سەرتاپای منی روانی. ـ «تۆ لێرە چی ئەکەی؟» کوتم: «نازانم.» وەك منداڵێك کە ئەسبابی یاری لێ گوم بێ و لەپڕ بیدۆزێتەوە، شادی بە هەموو لەشیا گەڕا و کوتی: «تۆش راتکردووە؟» نەموێرا بڵێم لە دەس چی، چونکە ئەمزانی تووڕە ئەبێ و ئیتر نامدوێنێ. کوتم: «بەڵێ چەشنە راکردنێك.» کوتی: «ئافەرین کوڕی باش» و هەستا لە بەر پەنجەرەکە کاسەیەکی هێنا کە کەمێکی ئاو تێدا بوو. ـ «بڕوانە ئەم ئاوە لە دوێشەوەوە لەم بلوورەدا قەتیس ماوە، بڕوانە خەریکە لیل ئەبێ. ئادەمیزادیش وەهایە. زۆر لە جێگایەکا بمێنێتەوە ئەگەنێ.» کوتم: «لێرە کار پەیدا ئەبێ؟» کوتی: «خەڵك لە هەموو شوێنێك وەك یەك وان. ئەیانەوێ بژین و بۆ ژیان کار پێویستە. من لێرە کار ئەکەم. لەگەڵ کارەکەما ئەڕوانم، هەرکات تۆزی کۆنی بە سەر ئەم شارەوە بنیشێ لێی ئەڕۆم، بەڵام ئێستە درەنگە، با بخەوین.»

بەیانی کاتێ هەستام لە جێگاکەیا نەمابوو. پەڕاوە شێعرەکەی کە مابۆوە بە دەستمەوە گرت. چەن دێڕ لە حاشیەکەی نووسرابوو. خەتی فەرهادم ناسییەوە نووسیووی: «هەموو شت جوانە بەڵام نەك تا سەر. تەنیا یەك شتە کە هەمیشە تازەیە، کار، کار کە جگە لە ژیان مانایەکی تری نییە. ژیانی بێکار وەك ڕۆژی بێ‌بەیان، وەك قەسیدەی بێ تەغەززول، وەك هەمیشە لە جێگایەکا مانەوە وەهایە!»

لە یادم نیـە چەند مانگ لەو شارە بچووکە ماینەوە، بەڵام باشم لە بیـرە کە فەرهاد هەرگیز پێی لە سەر زەوی نەبوو. هەمیشـە ئەتکوت مـیوانێـکی بـەپەلـەیە کە هەڵی گیرکەوتووە لە نەخۆشێك بپرسێ. لە بەر دەرگاوە دائەنیشت. لە رۆژ بە پەلە بوو کە بێتە شەو و بە شەوا بۆ هاتنی رۆژ چاوی ئەبڕیـە پەنجەرەکە، شەبەقی بەیان لێلایی لە سـەر لابدا....

تا حەوتەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین.

٥١/٧/١٥

ئەرکی سەرشانی شاعیران و نووسەران

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. ئەم باسە کە وێژە شتێکی راسپێری‌دارەو ئەبێ لە خزمەتی کۆمەڵا بێ، یام تەنیا هونەری رووتە و کاری بە سەر کۆمەڵەوە نییە، زۆری قسە لەسەر کراوە. هەندێك ئەڵێن ئەگەر هونەر و وێژە کە ئەویش بەشێکە لە هونەر، کاریان بەسەر کۆمەڵەوە نەبێ، بوونیان بێ‌سوودە. بەتایبەت لەم رادەیەش تێنەپەڕن و ئەڵێن هیچ رووداوێك، هیچ جووڵانەوەو هیچ قسەیەك، تەنانەت ئەگەر لە نێو دوو کەسیشا بێت گۆڕێ کار ئەکاتە سەر کۆمەڵ، بەڵام تەئسیری

ئەو وتووێژە دوو کەسییە ئەوەندە کەمە کە بەرچاو ناکەوێ، بەڵام لە لێکدانەوەی دوایدا و پاش سەرنجێکی ورد و قووڵ دەرئەکەوێ کە هیچ رووداوێك نیە کاری کەم یا زۆر بە کۆمەڵەوە نەدابێ. ئادەمیزاد هەرچی ئەیکا و هەرچی ئەیڵێ راگەیەنی مەبەستێکە؛ هیچ مەبەستێکیش نییە کۆمەڵایەتی نەبێ. لەگەڵ یەك‌دوانی ژن و شوویەك و قسەیەك کە لە نێوان دوو رێبواری نەناسراوا ئەکوترێ، پەیوەندی کۆمەڵایەتییان هەیە و ناکرێ وەها نەبێ. ژن و شوو یا باسی دڵداری ئەکەن یا سەبارەت بە مەسەلەکانیان ئەدوێن یا لەبارەی هاوسێ و کار و کڕینی شت‌وەکی پێویستی ژیانیانەوە باس ئەکەن. دوو رێبوار کاتێ گەیشتنە یەك سڵاو ئەکەن، پرسیار لە یەك ئەکەن، ئەگەر رێگایان بە یەکەوە بێ ئەبن بە هاورێ، سڵاوکردن کارێکی کۆمەڵایەتیە. پرسیار کردن بۆ روون‌بوونەوەی مەبەستێکی کۆمەڵایەتیە و هاورێیەتیش هەروەها کۆمەڵایەتیە. بەشەر کاتێ لە ناو کۆمەڵا بێ هیچ کارێکی، تەنانەت کارە تاکییەکانیشی ناتوانێ لە کۆمەڵا بێ تەئسیر بێ، بەڵام ئەو تەئسیرە گاهێ دژی کۆمەڵە و ئەبێتە هۆی وەدواخستن و راوەستاندنی کۆمەڵ، گاهێکیش تەئسیرەکە تەئسیری باشە و کۆمەڵ بەرەو پێش ئەبزوێنێ.

لە مانگی ئووتی ساڵی ١٩٦٣ی میلادیدا، لەگەڵ بەسترانی پەیمانی جیهانی وەستاندنی تاقیکردنەوەی ئەتۆم کە لە مسکۆ پێکهات، کۆڕێك لە نووسەرانی رۆژاوایی و رۆژهەڵاتی لە شاری لێنینگراد بەسترا و وتاری ئەو نووسەرانە سەبارەت بە وێژەی ئەمڕۆی جیهان، لە هەموو شوێنێکا دەنگی داوە. لەم کۆڕەدا دوو بڕوا پێشان درا کە لە راستیدا هەرکام ناوەڕۆکی یەکێ لە شێوە وێژەییە گەورەکانی ئەمڕۆن: «ریئالیستی سووسیالیستی» کە ئەڵێ نووسەر لە بەرامبەر کۆمەڵا مەسئولیەت و راسپێری هەیە و «رۆمانی نوێ» کە لای وایە نووسەر تەنیا لە بەرامبەر هونەرەکەیدا راسپێری‌دارە. «ئالێن روب گرییە» نووسەر و هەڵسەنگێنەر و فیلمسازی بە ناوبانگی فەرانسەیی لایەنگری رۆمانی نوێ لەو کۆڕەدا وتارێکی دا کە لە لایەن ئەبولحەسەن نەجەفی

وەرگێڕی ئێرانییەوە کراوە بە فارسی و ئێمە ئەیکەین بە کوردی.

ئالێن روب گرییە لەو کۆڕەدا وتی:

ـ «ئێمە لێرە زۆر قسەی باشمان بیست بەڵام ناتوانم ئەوەم پێ سەیر نەبێ کە لە لایەن زیاتری ئەو وتاردەرانەوە کە خەڵکی شوورەوی بوون ڕەخنەی زۆر توند و تیژ لەو کۆشش و کەند و کۆیانە گیرا کە ویژەی نوێ ئەیکا و ڕەخنەکان زۆر لەو ڕەخنانە ئەچوون کە لە کۆمەڵی بوورژوازی ڕۆژهەڵاتا لە ئێمەی ئەگرن. لێرەش هەر وەک ئەوێ، بێ‌کەڵکی و تێکوڵ‌پەسەندی و فۆرمالیسمی کارەکانمان لەسەر ئەکەن بە ئیراد و بە ویژەکەمان ئەڵێن دواکەوتوو و دژی مرۆڤ. پرسیارێک کە لێمان ئەکرێ ئەمەیە: «بۆچی ئەنووسن، کارەکەتان کەڵکی چییە و خۆتان بە چ کارێکی ئەم کۆمەڵە دێن؟» بێگومان ئەم پرسیارە پووچ و بێ‌مانایە. نووسەر و هەروەها هونەرمەندی تریش ناتوانێ تێبگا، کارەکەی کەڵکی چییە و بە کاری چی دێ. ویژە بۆ ئەو ئەسبابی پاراستنی بیر و بڕوایەک نییە. ئەڵێن ئێوە لاتان داوە لەو وەسیلە باشە کە ناوی ڕۆمانی سەدەی ١٩ بووە لە کاتێکا ئەو وەسیلە باشە ئێستەش ئەتوانێ دەردی جیهانی ئەمڕۆ چارە کا و خەڵک لە دەردەکانیان بگەیەنێ، هەڵبەت ئەگەر دەردێک پێویست بێ چارە بکرێ و ئەگەر پێویستیش نەبوو لانی کەم دەرمانی کەم‌وکوور، بەڵام باشتر بدۆزێتەوە. هەمیشە پێمان ئەڵێن نووسەر ڕاسپێری‌دارە و ناچارمان ئەکەن بڵێین گاڵتەمان پێ‌ئەکەن و بڵێین کە ڕۆمان وەسیلە نییە و ڕەنگە بۆ کۆمەڵ هیچ کەڵکێکی نەبێ.

نووسەر بێگومان خاوەن ڕاسپێرییە، بەڵام وەک ڕاسپێری خەڵکی تر، نە کەمتر و نە زۆرتر. واتە ئەو یەکێکە لەو گەلە. لە وڵاتێکا، لە سەردەمێکا، لە ڕێکخراوێکی ئابووریا و لە ناو داب و دەستوورێکی تایبەتی کۆمەلایەتی و ئایینی و ڕێگا و شوێنێ ترا ئەژی. هەر ئەوەندەی‌کە ئازادە، ڕاسپێریشی لە سەرە. یەکێک لەو شتانە کە ئازادی ئەو بەربەست ئەکا، زۆرێکە کە کۆمەڵ بۆی ئەهێنێ بۆ ئەوە پێی بسەلمێنێ کە

نووسەر ئەبێ بۆ کۆمەڵ بنووسێ، یا دژی کۆمەڵ بنووسێ، کە هەر دووکیان راسپێرین. ئەم مەبەستە شتێکی زۆر سەرنجڕاکێشە کە لە سەردەمی ئێمەدا ناویان ناوە «بێگانەبوون لە خۆ» Alienation روونتر بڵێم نووسەریش وەك هەموو ئەندامانی تری کۆمەڵ بە چارەرەشی خەڵك خەمبارە، بەڵام پێچەوانەی راستی و دروستییە ئەگەر لامان وابێ کە نووسەر بۆیە ئەنووسێ دەرمانی دەردێك بدۆزێتەوە. ئەو چیرۆکنووسەی ئاڵمانی رۆژهەڵاتی کە لەم کۆڕەدا رایگەیاند کە داستان ئەنووسێ تا بتوانێ لەگەڵ فاشیزم شەڕ بکا، من ئەهێتیە پێکەنین و زەحمەتە بڕوا بکەم ئەتوانێ؛ بەڵام بەختیاریم ئەمەیە کە هەموو ئەزانین کە ئەویش نازانێ بۆچی ئەنووسێ و بیانوویەك کە بۆ پاکانەی خۆی ئەیهێنێتەوە بێ بایەخە.»

پاشماوەی ئەم وتارە کە «ئالێن روب گرییە» نووسەر و هەڵسەنگێنەری وێژە و لایەنگری وێژەی نوێ لە ساڵی ١٩٦٣ دا لە لێنینگراد بڵاوی کردەوە، ئەهێڵینەوە بۆ بەرنامەیەکی تر و لە دوایی بەرنامەکەماندا کەمێك سەبارەت بە بڕوای لایەنگرانی «رۆمانی نوێ» ئەدوێین.

رۆمانی نوێ خەریکی دەرمانی دەرد و راستکردنەوەی چەوتی کۆمەڵ نییە و ئەگەر نووسەری رۆمانی نوێ ددان بەوەدا بنێ ئەرکێکی لەسەر شانە، ئەو ئەرکە تەنیا سەبارەت بە هونەرەکەیەتی، هەروەك «ئالێن روب گرییە» ئەڵێ نووسەریش وەك ئەندامانی تری کۆمەڵ بە دەرد و خەمی خەڵك پەرۆش و پەشێو ئەبێ، بەڵام ئەرکی سەرشانی ئەو لە خەڵکی ئاسایی زیاتر نییە و بۆ ئەوەش ناینووسێ کە بە هۆی نووسینەکەیەوە دەردێك دەوا بکا و یا رێگای چارەیەك بۆ دەرد و کەسەری کۆمەڵ بدۆزێتەوە. لەم وتەیە دەرئەکەوێ کە بە لای ئەو تاقمەوە نووسەر لەبەر ئەمە کە پێنووسی بە دەستەوەیە و خاوەنی هونەرێکە، راسپێرییەکی زۆرتری لە ئەندامانی ئاسایی بە ئەستۆوە نییە، واتە هونەرەکەی شتێکی تاکییە و دوورێکی لە ژیانی کۆمەڵا نییە. وەك

«گریـه» ئەڵێ: وێژه بۆ نووسـەر وەسیلەی پاراسـتنی بیروبڕوایەکی سیاسی و گشتی نیـه.

ئێمه له بەرنامەکانی پێشـووا بڕوای ئەو کەسانەشمان بڵاو کردۆتەوه کە دژی بڕوای «گریـه»ی فەڕانسـەیین و ئەڵێن هونەرمەند ئەبێ هونەر چەشنی چەکێك بۆ پاراستنی کۆمەڵ کەڵکی لێوەربگرێ و ئەم مەبەستە شیاوی شاردنەوه نیـه کە هونەرمەند قـەی له ناو کۆمەڵا رەوایه و لەبەر ئەمه باشتر ئەتوانێ له پێناوی بەختەوەری گشتیدا خەبات بکا. له بەرنامەی داهاتوودا له سەر ئەم باسه ئەڕۆین.

٥١/٧/١٧

«تەنز» لە ویژەی کوردییا

سەلام لە گوێگری هۆگری هونەر و بیستیاری هەستیاری بەرنامەی تاپۆ.

بەداخەوە لە ویژەی کوردییا بەشی نووسینی تەنز کەمە. تەنز نووسی، بە چەشنە نووسینێك ئەکوترێ لەودا مەبەستی کۆمەڵایەتی بە شێوەیەکی گاڵتەچیانە دەرئەخرێ. لە راستیا نووسینی جیددی و ئاسایی لەگەڵ شێوەی تەنزا هەریەك باری کۆمەڵایەتیان هەیە، بەڵام لە شێوەی تەنزا لە قەشمەری و گەپ و گاڵتە کەڵك وەرئەگیرێ بۆ ئەوە لە تاڵایی دەربڕینی راستەقینە کەم بکاتەوە. تەنز چەشن و جۆری زۆرە. هەندێك تەنزی

تاڵ و نادیاری لە وێژەدا هەن وەك شێوەی نووسینی چێخۆف نووسەری رووس یا نووسەری کلاسیکی فەڕانسەیی ئاناتۆل فرانس و هەندێ تەنزی تریش هەن کە رەخنەگر و ئاشکرا و توند و تیژن. وەك نووسراوەکانی ئارت بوخواڵدی ئەمریکایی و «عەزیز نەسین»ی تورك. جگە لەمانە لە بەشەکانی تەلز، تەنزی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەتوانین ناو بەرین.

مەبەستێ کە نووسەران بۆ لای نووسینی گاڵتەیی رائەکێشێ ئەمەیە کە لە تەنزا دیوار و شوورەی ئیماژ و ئیستعارە و داپۆشراوی بەرز و پتەوە. تەنزنووس لە پشت ئەو دیوارە بەرزەوە بە دڵنیاییەکی زۆرترەوە ئەتوانێ هێرش بکاتە سەر سەنگەری دزێوی و نالەباری ناو کۆمەڵ. تەنزنووس لە هەموو شتێك بۆنواندنی مەبەستی خۆی کەڵك وەرئەگرێ. لە زمانی پەلەوەرەوە، لە زمانی پرسوناژ و قارەمانی ئەوتۆوە کە لە ناو ئوستوورە و ئەفسانەکانا هەن قسە ئەکا. ئەتوانێ سەردەمی رابردوو لە رۆژگاری خۆیا زیندوو کاتەوە. واتە زەمان بەربەستی ناکا. بۆنموونە ئەگەر نووسەرێك بیەوێ گیانی پیاوێکی مێژوویی یا زانستی و هونەری بهێنێتەوە بەر لەشی و لە لایەن ئەوەوە قسە بکا، ناچارە رەنگی خۆڵەمێشینی تەنز و گاڵتە لە نووسراوەکەی بدا، دەنا نووسراوەکەی بە ناوی خوێنەوارێکی دژی راستەقینە ئەخرێتە لاوە و کەس نایخوێنێتەوە.

لەم بەرنامەیەدا نووسراوێکی تەنزی کوردیتان پێشکەش ئەکەین و هیواداریین ببێتە سەرمەشق کە نووسینی تەنز پەرە بستێنێ و لەو شێوە جوانە لەم رادەیە کە ئێستە لە وێژەی کوردییا هەیەتی بەرزتر بێتەوە.

لە گۆڕگی برسییەوە پێشکەش بۆ بەرانی دابەستەی بەرێز

پێش هەموو شت لە خودای مەزن ئەپاڕێمەوە کە ژیانی درێژت بکاتە نەسیب. بێگومان

لەم مانگە موبارەکەدا زمانم بە رۆژووە و لە گوناه ئەوەندە دوورم کە باپیرە گەورەم لە رشتنی خوێنی کوڕی یەعقووب دوور بوو. خوا نزام وەرنەگری، ئەمەی کە من بەرۆژووم و لە ترسی خودا وەک بێ ناو ناو ئەلەرزم، لە بیرت بێ و بیسەنگێتە لەگەڵ ئەزیلە مفتەکەی ئادەمیزاد کە ئەڵێ: «تۆبەی گورگ مەرگە»، تا بزانی ئادەمیزاد جنساتی چییە! و چۆن ئەو زمانە کە خودا پێی داوە تا یادی ئەوی پێ بکا، قسەی راستی پێ بکا و بە درۆ و دەلەسە چەپەڵی ئەکا، بە هەموو لایەکا ئەیگێڕێ. هەر لێم گەڕێ برای باشم، بڕبڕەی پشتم. چەندە لەو ئادەمیزادە تووڕەم. راستە ئێمە لەو کاتەدا یۆسفمان نەخواردووە و بوختانیان پێ کردووین، خودا کە خۆی هەموو ئاشکرا و نهێنییەک ئەزانێ، ئەواڵەی بۆ بڕیوینەوە و پێویستمان بە خواردنی گۆشتی تر نەماوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشا ئەگەر بۆم هەڵکەوێ ئێسک و پێستی ئادەمیزاد لەیەک ئەهاڵێم.

ببوورە کە سەرەتای نامەکەم باش دەست پێ نەکرد. بە راست کاک بەران چۆنی؟ چاکی شوکر؟! پێم بڵێ بزانم خەوت چۆنە؟ دوێنێشەو باش خەوتی، یام گوڵەبۆری خوێن تاڵی ئێسک گران هەر بە دەوری گەلەخانەکەتاندا هەڵسووڕا و حەپەی هات. ئەم خۆشیر پێ کردن و کلکەسووتەی سەگێشم بەلاوە زۆر شوورەییە کە بۆ پاروە نانێک ئەیکا. جا ئەگەر ئێمە بە یەکەوە باش بوایەین ئادەمیزاد چۆن ئەیتوانی ئەم چەرمەسەرییەمان بە سەر بێنێ؟!

بڕوانە گا جووت بەم هەموو زلییە بە ئۆجەیەکی جووتیار وەک مێو و رۆن لە سەرخەتی جووت ئەگەڕێتەوە. کاتێکیش لە گێرەیان کرد، دەمبێنی ئەکەن، ئەکا دەم بۆ دەنکە گەنمێک بەرێ کە بە رەنجی شان و پیلی ئەو هاتۆتە بەرهەم. دڵی بەمە خۆشە کە یەکەم گیانداریکە کە یارمەتی خێڵی ئادەمیزادی داوە. تکایە لە زمانی منەوە بەم گایە بڵێ نەبیستووە کە ئادەمیزاد لە ناو خۆیانا ئەڵێن: «جووتبەندەی باش ئەو کەسەیە کە گای لاواز بێ و سەگی قەڵەو!» ئەگەر مانای ئەم قسەیەشی لێپرسی هەر لە زمانی منەوە پێی

بڵێ کە گا ئەبێ زۆر کار بکا. بوورە و بەیار و چڕگەن و جاڕەفریزوو دەربهێنێ، تا ئەو لاواز بێ و سفرەی ئادەمیزاد برازێتەوە، سەگیش کە جگە لە پاسەوانی کارێکی لە دەس نایە ئەبێ تیر و تەسەل بێ تا بتوانێ قازانج و سوودی ئادەمیزاد باشتر بپارێزێ. ئەمە پێی ئەڵێن: «کار بە ئانەزگێ».

کاکی خۆم، بەڵام خۆمانین ئەو سەگە وا من ئەیناسم ئەگەر لە برسا لار بێتەوە و لاکەی سەری بێ، هێشتاش دەس لە کلکەسووتێ و نووزەنووز هەڵناگرێ. شتێك کە بۆ من سەیرە، ئەمەیە کە تۆ بەم گیانە ناسك و هەستە خاوێنەوە کە هەتە چۆن لەگەڵ چەق و لووری سەگ هەڵئەکەی؟ راستە من و تۆ لە بەر هەندێ شت لە یەك دووریین و باش یەکتر ناناسین، «خودا سەبەبکارەکەمان بکا بە کۆی زووخاڵ»، کە من و تۆی لەیەك کرد؛ بەڵام هەرچی بێ من و تۆ لە سەر چوار پێ راوەستاوین و ئادەمیزادی تەژەی لەندەهۆر بە دوو پێ ئەڕوا بە رێوە. رەنگە نەتبیستبێ کە ئادەمیزاد هەرکات بیانەوێ گاڵتە بە یەکێ لە خۆیان بکەن و بڵێن نەفامە، ئەڵێن: «ئەگەر ئەو دەستەی هەڵیهێناوە داینێتەوە سەر زەوی ئەبێتەوە بە چوار پێ.» تۆی زرنگی هۆشیار بێگومان بیرت لەمە کردۆتەوە کە ئادەمیزاد شیرت نەخوا و تەڕایی بۆ بەرخۆڵەکانت ناهێڵێتەوە. بە راست چ روانگەیەك دڵتەزێنترە لە روانگەی بەرخ تێبەردان، کاتێ کە ژنانی بێری بە شیرمەشك و مەڕدۆشکەی پڕ لە شیرەوە لە ناو ران دێنە دەرەوە و بەرخ و کارژەڵەی ساوای برسی بە کارەکارو باڵەباڵ بە شوێن دایکیانا ئەگەڕێن. بەڵام کاتێ ئەگەنە دایکیان هەر فنچکی یەکەم تێئەگەن پێش ئەوان تاڵانکراوە و هەڵچۆڕاوە. خۆیان ئەم دەردە بە سەر نێوەی خانەدان دێنن، بەڵام کایەیەکیان هەیە بە ناوی «دایە مەمدە بە گورگێ». بێگومان دیوتە کە منداڵانی ئادەمیزاد کۆئەبنەوە و یەکیان ئەکەن بە گورگ و یەکیان ئەبێ بە دایکی بەرخۆڵەکان، جا منداڵەکان بە دەوری دایکیانا هەڵئەسووڕێن و ئەڵێن: «دایە مەمدە بە گورگێ، گورگە ددانی تیژە». بەڵێ، باشە گورگ ددانی تیژە، بەڵام بەم ددانە تیژانەوە

نیوەی ئێوەی ئادەمیزادی ئەوەنــی تێرنەخۆر، خوێنخۆر نییە. گورگ گۆشتخۆرە، مەڕ گیاخۆرە، بەڵام ئادەمیــزاد گۆشــت ئەخوا، گژ و گیا ئەخوا، میوە ئەخوا... تۆ هیــچ درندەیەك ئەناسی کە قەسابی دانابێ؟

کاکی بەڕێز! کاتێ ئەوە هاتووە بیر بکەیەوە جگە لەمە کە ئادەمــیزاد شیرت ئەخوا، گۆشتی بەرخۆڵەکانیشت ئەخوا. من کە نازانم، بەڵام لە ئادەمیزادم بیســتووە ئەڵێن، کەبابی گۆشتی بەرخ زۆر بەتام و لەزەتە. ناڵێم گۆشــتی بەرخـم نەخواردووە، بەڵام ئەوەندەم برسی بووە کە بیرم لە تام نەکردۆتەوە. هەرچی خواردوومە بۆ ئەوەم خواردووە نەمرم. ئادەمیزاد لە ساڵی گرانییەکەدا یەکتریان ئەخوارد. بۆ من هەمیشــە ساڵی گرانییە. ئادەمیزاد ساڵێ جارێك وەك تێــوو تاڵانت ئەکا و خوری لەشت بە برینگ هەڵەپاچێ و گوێ ناداتە ئەوەی کە لەشت بریندار ئەبێ یام نە. خوری و بەرگنت ئەکا بە بەرگی خۆی و هەزار شتی تری لێ دروســت ئەکا. دەگەنالی ئینگلیزی و پارچەی زەردی ئاڵمانی و مافوورەی ئێرانی. بڕوانە ئەمانە چەندە فڕوفێڵ ئەزانن. ناوی تۆ هەر لە کوولەکەی تەرێشا نییە. بە خودا بە گوێما ناچێ، کام ئادەمیزاد لە هەموویان راســترە لە گوریــسی ناو هەمبانە پێچ و پلووچی زۆرترە. خۆیان ئەڵێن: «شتێ کە بۆ ماڵ پێویــستە لە مزگەوت حەرامە.» کەچی تۆ ئەکەن بە سلقی رووت تا خۆیان پۆشتە بنەوە. ســەرەڕای ئەم هــەموو درۆو ناپاکییە، بە من ئەڵێن «تۆبەی گورگ مەرگە». نازانی لەبەرچی مەرگی من بە ئاوات ئەخوازن؟ چونکە مـن وەك وشتری پێ پان بـاریان بـۆ هەڵـنـاگرم. وەك ســەگ کلکەسوتەیان لە بەر ناکەم و بیووڕە چەشنی تۆ شیریان نادەمێ و نابمە دەمدۆی خێزانیان. تکایە بۆ درێژەدانی وتووێژکەمان و بۆ ئەوە ژمنگی دوژمنایەتی لە دڵمان پاك کەینەوە تەشریف بهێنە بۆ رەوەزی پشت ماڵان تا باشتر باسی دوژمنایەتی ئادەمیزاد روون کەینەوە.

خوات لەگەڵ، برات گورگی برسی.

ئەم نامەیە پۆستەچی هێنای و دای بە شوان و شوانیش ئەو ڕۆژە گوڵە بۆری ناردە جێگای دیاریکراو.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ. ۱۳۵۱/۷/۱۹

ئەسکەندەر شاخی هەیە

پیاوێکی نزیک بە سی ساڵەی نە کورت و نە درێژ بوو. سمێڵێکی خورمایی و دەم و لێوێکی جوانی بوو. رانک و چۆغەیەکی کۆن بەڵام خاوێن، ئەندامی رێکی دائەپۆشی. سێ چوار گەز پشتێنی پەشمینەی گوڵوورد نێوقەدی باریکی ئەبردە رێکی کەلەکەی. جامانەیەکی رەش و سپی لە سەر ئەبەست و لکێکی بەرئەداوە سەر کەوای مرادخانی. هەتا دیبووم هەر بەم بەرگانەوە دیبووم، بەڵام هەمیشە لام وابوو هەرئێستە گۆڕیویەتی. خەڵک ئەیانکوت ئەدوێنە، بەڵام ئەو رۆژە کە من چاوم پێی کەوت زۆر

گەرم و گوڕ چاك و خۆشی لەگەڵ کردم. زۆر ئادەمیزادی وا هەیە کە بە رواڵەت خۆبەزلزان و خۆلەلازۆر دێتە بەرچاو، بەڵام کاتێ لەگەڵی دووای پەشیمان ئەیتەوە کە بۆچ لە هەوەڵەوە وات گومان بردووە. ناوی، کەم کەس ئەیزانی. راستییەکەی ئەمەیە کە خەڵکی ئاواییەکە لەو پەردەی رازە کە ئەو بە سەر خۆیا کێشابوو، ئەترسان. هەموو کەس باسی ئەکرد، بەڵام هەمیشە وەك باسی شتێکی نهێنی بکەن، بە چپە ئەدوان. هەموو شتێکی شاراوەی ئەناسراوە، لەگەڵ ئەوەشا کە پیاو ئەکێشێ و کەڵکەڵەی هان ئەدا ئەشیترسێنێ. چەشنی شەوێك کە لە بەرچاوی منداڵ پڕە لە جنۆکە و خێو.

ئەو رۆژە کە من قسەم لەگەڵیا کرد لەپەنا سێبەری مزگەوتا دانیشتبوو. بەربەیانێکی کەمێك ساردی پاییز بوو. بارانی دوێنێشەو گەڵای زەردی رێزە چنارەکەی نزیك مزگەوتی وەراندبوو. بایەکی نەرمی ئاماڵ سارد، گەڵای زەردی خەزەڵوەری ئەلەراندەوە، بەڵام نەیئەتوانی لە زەوی بەرزیان کاتەوە، چونکە بارانی دوێنێشەو تەڕی کردبوون و ملاسی زەوی ببوون. گەڵاکان خشە و خشپەیان نەدەهات، بەڵام بە فووی ساردی دەمی با نیوەنووزەیەکی بە هاستەمیان لێ هەڵدەستا. وەك ئەوە ئەچوو تۆ لە دەری دێوە لە سێیاری شەوا، گوێت لە دەنگی بەئاسپایی ئاوایی خەواڵوو گرتبێ و ناڵەی نێوان دار و پچرپچری کچێکی تازەساڵت بێتە گوێ کە خەونێکی ناخۆش ئازاری ئەدا.

سڵاوم کرد و بێ ئەوە چاوەڕوانی وەڵامی بم لە سەر تاتەبەردی پەنایا دانیشتم و کوتم: «کوت‌وپڕ ساردی کرد.» سەری هەڵێنا و گەشەیەك کەوتە سەر چاوی. گەشەیەکی تیژتیپەڕ و بێباوەڕ، وەك ئەستێرەیەك کە راخوشێ و بکوژێتەوە. وا دیار بوو هەستی کردووە لەم ئاواییەدا زۆر خۆشەویست نییە و بە لایەوە سەیر بوو کە من وا بێ ترس لە پەنایا دانیشتووم. کوتی: «هەمیشە هەروا بووە، هێرشی کوت‌وپڕ! بێ ئەوە ئاگامان لە دەرد و مەرگی خۆمان هەبێ، تاوێری زەمان بە سەرمانا دێ و ئەمانهاڕێ.»

سەیرم کرد دەسرەدەستەکەی لە ناو دەستی بە هێزیا وەها ئەکوشێ لەوانەیە دەسرەکە

بدرێ. ئەتگوت ئەیەوێ هەموو رقی خۆی بکا بە هێز و بیدا بە پەنجەی دەستی و بیرژێتە ناو دەسرەکەیەوە. نیگای وەك بازی برسی هەڵفڕی بۆ دوورەدەستێکی گوم و نادیار. ڕەنگێکی خۆڵەمێشی گلێنەی چاوی داگرت. ئەتگوت ساڵهایە ئەو گلێنانە بوون بە دوو شووشەی گردی بێزرووتنەوە. لە بەرخۆیەوە گوتی: «دە ساڵ!» دە ساڵ خەم کووری کردبوو. دەستی بە پشتیەوە گرت و کەمێك خۆی ڕاست کردەوە. ـ«دەردێکی گەورەیە، بەڵام دەرکی ئادەمیزاد شێوەی کەوڵێکی بچووکی هەیە و هەزار دەریا خەم ئەبا.» گوتم: «باسی خەم ئەکەی. لات وا نیە ئەگەر بیدرکێنی خەمەکەت لە سەر سووك بێ؟» گوتی: «ئەزیلەی ئەسکەندەر و شاخێنی.» گوتم: «نەمبیستووە» گوتی: «ئەڵێن ئەسکەندەر شاخی هەبوو. هەر سەرتاشێك سەری ئەتاشی بەم ڕازەی ئەزانی؛ بەڵام هەموویان بە دەستووری ئەسکەندەر ئەکوژران. تا یەکێك لەو سەرتاشانە کە خزمی سەربڕی ئەسکەندەر بوو بەرەڵا کرا. سەرتاش بە نهێنی ئەژیا و نەشیئەتوانی ڕازی ئەسکەندەر بدرکێنێ، تا تووشی نەخۆشی هات. حەکیمان پێیان گوت، تۆ ڕازێکت هەیە و لە دڵتا بۆتە گرێ. ئەگەر ڕازەکە دەرخەی ڕزگار ئەبی. سەرتاش ناچار چووە قامیشەڵانێکەوە و لەوێ چەند جار لە ژێر لێوەوە گوتی: «ئەسکەندەر شاخی هەیە». «با» ئەم دەنگەی کرد بە گەرووی زەل و قامیشەکانا. هەرکات «با» ئەهات یا هەرکات زەلێکی ئەو قامیشەڵانە ئەکرا بە بلوێر و بلوێرژەن فووی پیا ئەکرد، ئەم دەنگە لە گەرووی قامیشەکان هەڵئەستا: «ئەسکەندەر شاخی هەیە».

بێدەنگ بوو. دیسان چاوی بڕیەوە کەلی ئەوبەری ئاواییەکە. ڕۆژ تەواو گەرمی کردبوو. هەڵمی زەوی تەڕوەك دووکەڵی نێرگەلەی پیرەپیاوێکی دێهاتی بەرەو هەوا هەڵئەچوو. گوتم: «کابرای سەرتاش چی بە سەرهات؟ پاش درکاندنی ڕازەکە نەخۆشییەکەی لە کۆڵ بووە؟» گوتی: «نەزانم ئەڵێی چی. ئەسکەندەر شاخی هەبێ یا نەیبێ گرنگ نیە، گرنگ ئەمەیە گوێی نەبێ.» سەرم سوڕمابوو. نەمئەزانی ئەڵێ چی و

لە پڕ هەستم کرد منیش وەك هەموو خەڵکی ئاوایییەکە لێی ئەترسم. ئەم کابرا گەنجە بەم ئەندامە ڕێك و جوانەوە، چی وەها لە لەش و گیانیا هەبوو کە بۆ لێ ترسان بشێ؟

دیسانەوە دەنگی خەمبار و پیاوانەی کە زۆر لە تەمەنی پیرتر دیاری ئەدا هاتەوە بەر گوێم: «بەڵێ ئەکرێ ئەسکەندەر شاخی هەبێ، بەڵام ئەگەر گوێتی لە حاند ناڵەی دەردەداران کەڕ و نەبیست بێ....»

قسەکەی تەواو نەکرد، دەستی بە ئەژنۆیەوە گرت و هەستا. چاوی لە چاوم بڕی، وەك ئەمە بیەوێ سپاسم بکا کە بۆماوەیەك لە تەنیایی دەرمهێناوە؛ بەڵام بە زار هیچی نەگوت. سەری بەرداوە و ڕێگای گرتەبەر. لە پشتەوە لە پیاوێکی زۆرهانی لە کارکەوتوو ئەچوو. ئەتگوت سەری بە زۆر بۆ ڕائەگیرێ کە شۆڕ نەبێتەوە سەر سینەی. بێ ئەوە بزانم مەبەست چ بوو لە بەر خۆمەوە گوتم: «دە ساڵ! دە ساڵ خەم و دەرد! ماڵی ئادەمیزاد شێوەی کەوڵێکی بچووکی هەیە و دەریایەك خەم ئەبا».

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ ـ ١٣٥١/٨/١٠

شێعری باش کامەیە؟

سەلام لە گوێگری بە هەستی بەرنامەی تاپۆ. زۆر جار ئەم پرسیارەمان لێکراوە کە شێعری باش بە کامە شێعر ئەڵێن. هەڵبەت ئێمە وەڵامی ئەم پرسیارەمان زۆر جار داوەتەوە و بە چەشنێکی گشتی روونمان کردۆتەوە کە هونەری باش بە چ هونەرێک ئەکوترێ. ئەوەی وا ئێمە لەم بارەوە دەرمانبڕیوە بڕوای خۆمان بووە؛ بەڵام کۆتاییشمان نەکردووە لە بڵاوکردنەوە و نووسینی بڕوای جۆربەجۆر سەبارەت بە هونەر. هەندێک هەن کە ئەڵێن شێعر و وێژە کە بەشێکە لە هونەر، کەڵکی نییە و قازانجێک بە کۆمەڵ ناگەیەنێ

و تەنانەت بەرگری لە پێشکەوتنیشی ئەکا. ئێمە لە بەرنامە پێشەکانا کوتوومانە کە ئەم بڕوایە چۆن پەیدا بووە. تەنانەت تاقمێکی زۆریش لە زانایان هەن کە دژی شێعر و وێژەن، بەڵام ئەگونجێ هەموو ئەم دژایەتییانە لە مەوە پەیدا بووبێن کە زۆر بە وردی سەیری پێشینە و ئەرکی هونەر نەکراوە. میـــداق و مەفهوومی هونەر زۆرجار یەکتر ناگرنەوە. واتە سەرنج نەدراوەتە ئەم مەبەستە کە هونەر خولقاوی ویـــست و نیازی کۆمەڵی سەرەتایی ئادەمیزاد بووە و گەورەترین یارمەتی داوە بە بەرەی ئادەمیزاد و هەروەهاش کاتێ هەڵبەست و نووسراوێکی بێ کەڵک کە بە داخەوە لە وێژەدا نموونەیان زۆرە و رەنگە زۆربەش بن، بەرچاو کەوتووە بەم ئاکامە گەیشتوون کە شێعر و وێژە بێ کەڵکە. بە لێکدانەوەیەکی تر هەر کات میـــداقی شێعر خراپ بووە، حوکم بە خراپبوون و بێ کەڵکی مەفهوومی شێعر دراوە. کوتمان کە بە داخەوە شێعری بێکەڵک زۆربەی شێعرە. ئەمەش هۆی تایبەتی هەیە. چونکە چینی هەڵبژاردە، واتە ئیلیت elite (هەڵبەت هەڵبژاردە لە باری زیادەبەشی ئابووری و دەسەڵاتەوە) سوودیان لە مەدا نەبووە کە شێعر ئەرکی کۆمەڵایەتی لە سەرشان بێ و بۆ ئەوان باشتر بوو کە شێعر لە جیاتی هاندان و بزواندن، سستی و وەستان بگەیەنێ. تاقمێکی تریش هەبوون کە لایان وابووە شێعر زیل و بەمە و ئاهەنگ و وشەی جوان جگە لە لاواندنەوەی پەردەی دڵ و گوێ بە کاری شتی‌تر نایە. ئەمانە چ سووررێئالیست بن، چ لایەنگری رۆمانی نوێ، چ دادائیـــست و چ تاقمی «هونەر بۆ هونەر»، هەموویان ئەکرێ لە ژێر ئەم ناوەدا کۆ بکەینەوە؛ لایەنگرانی قالب و دیوی دەرەوە. ئێمە لەگەڵ ئەوەشا ئەزانین ئاهەنگ و وشەی جوان و رازاندنەوەی رواڵەتی وتار، بەشێکی گرنگ و هێژایە لە شێعرا؛ بەڵام وەسیلەیە نەك ئامانج. مەبەستی ئەسڵی لە شێعرا ناوەرۆك و کاکڵە نە رواڵەت و توێکڵ. شێعری فەنی و مامۆستایانە ئەمەیە کە ناوەرۆکێکی بە کەڵکی هەبێ لە ناو قالبێکی جوان و رازاوەدا و ئاهەنگی تایبەتی خۆیشی دۆزیبێتەوە. ئاهەنگی تایبەت شتێکی شیاوی

لێوردبوونەوەیە، چونکە هەر شیعرێك بە پێی موحتەوا و واتەی خۆی ئاهەنگێکی تایبەت ئەخوازێ و بۆ ئاهەنگی تایبەتیش وشەی تایبەتی گەرەکە. بۆ نموونە شیعرێکی نەتەوایەتی و هاندەر کە ئەیەوێ دەماری گەلپەرەستی بە هێز کا، ئەبێ ئاهەنگێکی حەماسی هەبێ و وشەی تایبەتی بۆ هەڵبژێری. وەك ئەم نیوە شیعرە کە ئەڵێ: «پێ و چەك زرمەیانە و خرمە». ئاهەنگی ئەم نیوە شیعرە نەرم و نیان و ئەویندارانە نییە و زۆرتر لە مارشێکی سپایی ئەچێ و وشەکانیش لاوێنەرەوە و نەرم نین. بەڵکو راپەڕێنەر و هاندەرن. باسەکە باسی پێیە و چەك کە زرمە و خرمەیان دێ. هەروەهاش ناوەرۆك و مەفهوومی غەرامی و ئەویندارانە یا واتەیەك کە لە بارەی تەبیعەت و جوانییەوە ئەدوێ پێویستی بە ئاهەنگێکی لاوێنەرەوە و نەرم و نیان هەیە و وشەکانیشی ئەبێ لەگەڵ ئاهەنگەکەدا یەك بگرێتەوە. وەك ئەم شیعرە:

بەڵێ وای ئەتۆ،
وەك زرێناری بێ خێوەتی مانگەشەو
بە مەندی شکۆدار و گەورە و گرانی
بەڵام پێکەنە، تۆ پەریزادی گوڵخەندەرانی.

لەم شیعرەدا وشەی زرێنار و خێوەتی مانگەشەو و پەریزادی گوڵخەندەران هاتوون کە هەموو وشەی نەرم و ئەوین بزوێنن. بەڵام کاکڵ لە شیعرا ـ کە بەلای ئێمەوە مەبەستی ئەسڵییە ـ ئەتوانێ دوو جۆر بێ: یەکەم کاکڵێکی ئەوتۆ کە کەڵکی کۆمەڵایەتی لێوەرناگیرێ. واتە باسێك لە شیعرا دێتە گۆڕ کە یا زیانی زۆربەی کۆمەڵی تێدایە یا مەبەستێکی شەخسی و تاکی تێدا هاتووە کە ناتەنێتەوە بۆ مەبەستێکی گشتی. وەك باسی ئەوینێکی ئەشرافی و هەڵدانی شەوێکی خۆش رابواردن، بێ ئەوە ئاورێك بۆ خەڵکی ئاسایی درابێتەوە. دووهەم کاکڵێك کە کەڵکی کۆمەڵایەتی تێدا هەیە. ئەم مەفهوومە شیعرییانە دوو چەشنن، یا چەشنێکن کە قالب و وشەیەکی ساکار و نزیك لە

دووالی رۆژانەی خەڵکیان هەیە، یا قالب و دیوی دەرەوەیان کەمێك رەق و دژوارە و وشە و تەعبیری رازاوەو فەننی و دوور لە وتوویژی خەڵکیان تێدا بەکار براوە. سەبارەت بەم دوو چەشنە، دوو بڕوای جیاواز هەیە: یەکەمیان ئەڵێن شێعر پێش هەموو شت و پێش ئەوە کە وتارێکی ورژەوانانە و جوان بێ، پێویستە کەرەسەیەك بێ بۆ بزواندن و تێگەیاندن. جا ئەگەر قاڵبی وتارەکە ئەوەندە رەق بێ و وشەی ئەوەندە تەریك و تەعبیر و لێکدانەوەی پڕپێچ‌وقەمچی تێدا هاتبێ کە زۆربەی کۆمەڵ نەتوانن کەڵکی لێ‌وەرگرن، جیاوازی چییە لەگەڵ شێعرێکا کە ناوەرۆکێکی دژی کۆمەڵی هەیە. هەندێکی تریش ئەڵێن شێعر ئەگەر ئەوەندە ساکار بێ کە تا رادەی وتاری ئاسایی نێوان خەڵکی گەڕەك و کۆڵان نزم بێتەوە، نابێتە شێعر؛ چونکە شێعر ئەبێ رەنگی عاتیفەی لێ‌بدرێ و لەگەڵ زانستا جیاوازی هەبێ. بۆنموونە باسی پیاوێکی برسی، یا ماڵێکی بێ‌دایك، یا دیمەنی رێگاوبانێکی کاتی پاییز نابێ لە شێعرا وەها بکرێ کە لە زانستا ئەکرێ.

لێکدانەوەی خەڵکی ئاسایی و دووالی رۆژانەیان چەشنێکی ساکارە لە زانست و شێعر. شاعیر ئەم چەشنە ساکارە زانستییە لە کارگای عاتیفەی شاعیرانەیدا بە رەنگ و رواڵەتێکی تازا بەسەراکشاو ئەڕازێنێتەوە و ناچار کەم و زۆر لە وزەی دەسکورتی خەڵك دوور ئەکەوێتەوە. ئەو تاقمە ئەڵێن شاعیر نابێ ناچار بکرێ کە وەك خەڵك ببینێ و لە روانگەی خەڵکەوە بڕوانێتە سەر مەبەست. شاعیر ناچارییەکەی هەر ئەبێ لەمەدا بێ کە بە سوودی ئەو خەڵکە بیر بکاتەوە و مەبەستەکانی وەها نەبن کە زیانی گەلیان تێدابێ. لایەنگرانی ئەم بڕوایە کە ئەڵێن شێعر ئەگەر ناوەرۆکی کۆمەڵایەتی هەبوو، با دیوی دەرەوە و فۆرمی شێعرەکەش دوور بێ لە دووالی رۆژانەی خەڵك، هەر هونەرە و هونەرێکی کۆلێکتیڤیشە collective. ئەڵێن شاعیر هونەرێکی عاتیفی ئەخوڵقێنێ و عاتیفە، یانی رووبەڕووبوونی موحەرێکاتی خاریجی و لێکدانەوەی دەروونی، یانی ئاوێتەبوونی زانست کە شتێکی نەگۆڕاوە و بە لای هەموو کەسەوە هەر یەك چەشنە

لەگەڵ ڕێنەکسیۆن و عەکسولعەمەلی عاتیفی کە لە هەر نیهاد و دەروونێکدا جیاوازی هەیە لەگەڵ نیهاد و دەروونێکی تر؛ لەبەر ئەمەیە کە لە هەر کەس بپرسێ دوودوو ئەکا چەند ئەڵێ ئەکا چوار. بەڵام بڕوای دوو کەس سەبارەت بە جوانی، کە باسێکە لە هەرێمی هونەرا وەك یەك نییە. یەکێك چاوێکی گەش و رەشی پێ جوانە، ئەوی تر چاوێکی نیوەخەوی شینی خۆش ئەوێ.

تا بەرنامەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین. شەوتان باش.

٥١/٨/٢٧

ئاوات ئاوێکی خۆشە

هەر کە فەرهاد هات و دانیشت زانیم شەوێکی خۆشمان لەپێشە. من ماوەی ساڵێک بوو لەو ئاوایە سپای زانست بووم، کەمتر کەس ناوی منیان ئەزانی. هەر پێیان ئەکوتم ئاغای سپا یا ئاغای مودیر. من لە سنەوە چووبووم بۆ موکریان و بەڕاستی لەو ماوەیەدا ببووم بە ئەوینداری ئەو هەموو جوانیە دەس لێنەدراوە کە هیچ پەڵە و خەشی تێکەڵایەتی تێدا بەرچاو نەدەکەوت. خوسرەو کوڕی ئاغابوو کە لە تاران گەڕابۆوە و هەموو ئێواران ئەمدی کە بە بەرگی ئەفەندییەوە، پێچێکی کوردی لەسەر بەستبوو و

چەند کتێبی بەژێر باوەشەوە گرتبوو، لەچوو بۆ چنارستانەکەی ئەوبەری رووبارە بچووکەکەی ئاوایی. وەفا و مەحموودیش هەڤاڵی من بوون کە هاتبوون سەرم لێبدەن. کۆمەڵی ئاوایی ئەوەندە بچووکە کە تۆ نەتوانی هەناسەی دانیشتووانی هەست بکەی. هەرچی هەیە لەبەر چاوە. تەنانەت چاوداگرتنی گەنجانی و ژوانی پاش مانگ هەڵاتنی نیوەشەوانی. دێ ئەوەندەت لەگەڵ ئەیێتە خۆماڵی کە زوو بە زوو پرێسکەی دڵیت بۆ ئەکاتەوە و لەتکا بە هاوبەشی بزە و خۆشی و خەم و پەرۆشی. لەبەر ئەمە لاتان سەیر نەبێ کە هەر ئەو رۆژە کە وەفا و مەحموود بە سەری رووت و بەرگی شاریەوە و هەرکام بە جانتایەکەوە لەو ئوتوومبیلە کە کاروانی نێوان دێهاتەکانی ئەکرد دابەزین و لەبەر دەرگای قوتابخانەکەدا کە ژوورێکی کرابوو بە هۆدەی حەسانەوە و خەوی من، تەپ و تۆزی رێگایان لە خۆیان تەکاند. خوسرەو ئەم هەواڵەی زانی و هێشتا من تایبەتیترین پرسیارم سەبارەت بە «بەهار»ەی دەزگیرانم مابوو کە لە هەڤاڵەکانمی بکەم، کە خوسرەو پەیدابوو.

زۆر زوو، زۆر مەبەستمان دۆزییەوە کە هەرچوارمان ئەمانتوانی لە بارەیانەوە بدوێین. لە باسی سینەماوە دەست پێکرا و خوسرەو بە گورجی بڕوای هەموومانی هێنا سەر ئەوە کە فیلمی باش لە شەڕی باش کەمترە. پاشان باسی ڤیەتنام و ئەفریقای جنووبی و رۆدزیا کرا و هەمو ئەمانزانی بازرە بووین و وەسەر خۆمانی ناهێنین. لام وایە وەفا بوو لەبەر خۆیەوە گوتی:

«مالا یدرك کله یترك کله». من ویستم بڵێم هەڵەت کرد، بەڵام بزەی سەر لێوی تێی گەیاندم کە هەڵەکەی بە ئەنقەسد کردووە و ئەیەوێ بڵێ سەرێ کە لایەشێ لە پرێسکەی مەبەستە.

مەحموود گوتی: «یدرك» ریشەکەی کوردییە و لە مەسدەری درکاندنەوە هاتووە و ئیتر بۆم دەرکەوت کە باس ناچارە بەرەو هەرێمێکی تر لێخوڕێ و چ هەرێمێك

جوانتر و هەر لەگەڵ جوانیا بێئازارترە لە هەرتیمی بژوێن و سەوزی ئەوین. هەستم کرد منی خانەخوێ لە سەرمە سەرەتای باسەکان دامەزرێنم، بەڵام نەترسام نەکا لە لایەن ئەو سێ گەنجە ڕووناکبیرانەوە بکەومە بەر هێرشی توانج. ڕاستییەکەی پێم خۆش نەبوو دیسانەوە بۆ هەزارەمین جار گوێم لە کاوێژی وشەی بورژوکراسی و پێچ‌وەمۆرەی دامەزرێنەر و ئەم باسە پڕوپووچانە بێ. هەر چۆنێك بوو لێبڕام بە چەشنێ کە هەستیان نەژاکێنێ، باسەکە بگۆڕم. لە خوسرەوم پرسی لەگەڵ کچانی زانستگەدا نێوانی چۆنە، وتی «بێرناردشاو، نووسەری ئینگلیزی ئەڵێ: کچ دوو تاقمن.» وەفا بۆی تەواو کرد: «یا جوانن، یا زانستگایین» و هەموومان پێکەنین. ئەم پێکەنینە ڕێگای بۆ من کردەوە کە زیاتر لەسەر باسەکە بڕۆم: «ڕاستی کوڕگەل سەبارەت بە ئەوین بڕواتان چییە؟» هەر سێکیان بە یەکەوە کوتیان: «ئەوین؟» و من ڕاچڵەکیم و خۆم ئامادە کرد بۆ هێرش: «بەڵێ ئەوین. مەگەر شتێکی سەیرم پرسیوە.» خوسرەو کە ئەمەی لە دەرەبەگی بۆ مابۆوە زۆر قسە بکا و کەم گوێ بگرێ، کوتی: «ئەوین نەجیبزادەیەکی لێکەوتووە کە ئەمڕۆ کەس خەتی ناخوێنێتەوە؛ یا مەلێکی گەرمێن و کوێستانکەر بووە کە سەدها ساڵ لێرەوبەر بەرەو گەرمێن بووەتەوە و هێشتاش نەگەڕاوەتەوە. خوا عالِم کام ڕەشەبای توند باڵی شکاندووە، یا کەوتۆتە بەر شاڵاوی کام شمقاری کۆترخۆر؟»

مەحموود لەبەر خۆیەوە کوتی: «بەرەو ڕۆژهەڵات چووە و لەوێ هێلانەیەکی گەرم و نەرمتری دروست کردووە.»

وەفا پرسی: «مەبەست لە ئەوین چییە؟» و من بۆم شی‌کردەوە: «مەبەست خۆشەویستی نێوان کوڕ و کچێکە، یا لانی‌کەم لێرەدا مەبەست ئەمەیە.» تووڕە بوو کوتی: «تۆ لە کەیەوە بەم بێ‌دەربەستییە کوفر ئەکەی؟ چی بۆتە هۆی ئەمە کە بووی بە پووشی سەر ئاو؟»

بە سەر خۆم نەهێنا و کوتم: «ئەوین لەگەر ئەوینی ڕاستی بێ یەکجار جوانە و

لەو شتانەیە کە ئەم هەموو هەناسەکێشانە، ئەم ژیانە بێبار و بێئاکامە لەسەر پیاو سووك ئەکا.» خوسرەو کوتی: «باشتر بوو لە شارا بمێنیتەوە و دەفتەری بیرەوەری بۆ کچان بنووسی.» وەك ئەمە لە توانجەکەی تێنەگەیشتبم، کوتم: «مەبەستم ئەوینی رۆمانتیك نییە. ئەو ئەوینە ئەڵێم کە لەسەر راستەقینەی ژیان دامەزراوە.»

وەفا کە هێشتا رقەکەی دانەمرکابوو کوتی: «ژیان؟ کام ژیان؟ هی ئەو کەسانە کە بە قامکی دەست ئەکرێ بیانژمێری؟ تۆ لە کوێی کاکی مامۆستای منالان؟ من لەو کاتەوە کە هاتووم، بۆنی ناخۆشی گەرەك و کۆڵانی رێ نازارم ئەدا، تۆ خەریکی لەم ھۆدەدا کە سیبەری منالی هەژار، وەك گیانی سەرگەردان سەمای تێدا ئەکا، تەدارەکی باڵەی «دەریاچەی قوو»م بۆ ئەگری؟»

کوتم: «وەفا، شەو کرو کەرە و نەوەنووزەی تۆ بە گوێیا ناچێ. کە وەهایە هەرا مەکە با لاتی‌کەم دەنگت نەنووسێ.»

خوسرەو ئەمەشی هەر لە دەرەبەگایەتی بۆمابۆوە کە لای وابێ کەیخودایی و بڕیاری دوایی مافی ئەوە. کوتی: «شەوگار درێژە و عەبدالّ بە تالّ. باسێکی تر بکەین.» بەڵام وەفا وەك بیەوێ کەنار بگرێ، هەستا و خۆی بە سەیری دەرك و دیوارەکەوە سەرگەرم کرد. ماوەیەك لەبەر دیوارێکی هۆدەکەما وەستا و پاشان کوتی: «گوێ بگرن! من دایکم نەخۆشە. ناوم ئاواتە. ئاغای مودیر ئەڵێ ئاوات ناوێکی خۆشە. ئەڵێ تۆ بە ئاوات ئەگەی. ئاواتم ئەمەیە، باوکم ئەمرۆ کە گەڕاوە بۆماڵ، ئەوەندەی پارە هەبێ کە دایکم بەرێ بۆلای دوختوور.»

ئەم چەند دێڕە نووتایەکی من لەسەر دیوارەکەی نووسیوو.

پێدەنگییەك باڵی بە سەر هۆدەکەما کێشا. شەو لە دەرەوە رەشتر دیاربوو و زۆر حەستەم بوو کەسێ لە ئێمە لەو کاتەدا بڕوا بکا مەلی ئەوین ئەگەڕێتەوە و لە پەنا شەتاوێك ئەنیشێ و زەمزەمەی ئاوازێك پڕبە گەرووی ئەماسێ.

١٣٥١/٨/٢٩

«پێتڕۆس دووریان»ی نەمر

سڵاوێکی بە تین لە ناخی دڵەوە پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر. بە هیوایین بەرنامەکەتان بە دڵ بێ. لەم بەرنامەی ئەمجارەماندا باسی شاعیرێکی هەرەگەورەی ئەرمەنیتان بۆ ئەکەین و لە سەرەتادا وەرگێڕاوی شیعرێکی ئەو شاعیرەتان بۆ ئەخوێنینەوە، تکایە گوێ بگرن:

ئەگەر دێوی دزێوی مردن،

بە پێکەنینی ناحەزی هەمیشەیەوە

به سەرما بدا
گیان و دڵی پڕ خەمم لە ناو بچێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر چرای ژینم لە سەر سەرینی سەرەمەرگم
پرشنگی ساردی دوایی بدا و دواتریفەی بێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر زەنگی کلیسا، بانگەوازی مەرگم بکا
عفریتی مردن بە قاقا بکەوێتە شوێن تەرمی سارد و سڕم
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر پیاوانی نزاکار و
ژنانی شینگێڕ و رووداپۆشیو
لە دوای دارە تەرمم پرمەی گریانیان بێ
و داری عوود بسووتێنن
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر بە ئەسرین و فرمێسکی چاوی کەژاڵی دەزگیرانم
بە ئاوی چاوی کەس و کار و دۆست و هەڤاڵم
کێلی گۆڕم بخووسێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
بەڵام ئەگەر گۆڕی من بێ‌ناونیشان
لە گۆشەیەکی ئەم جیهانە پانەدا داکەوێ
و بیرەوەریم لە یادی خەڵکا بێڕەنگ بێ
ئاخ... ئەو کاتەیە کە من ئەمرم!

چەپكە شێعرێك بوو لە گوڵزاری هەستی پێترۆس دووریان كە سەد ساڵ لە مردنی تێپەڕیّ و بە واتەی خۆی هێشتا زیندووە، چونكە گۆری، رووگەی لاوانی دڵپاكی ئەرمەنییە و بیرەوەرییەكانی لە یادی خەڵكا رۆژ بۆ رۆژ گەشتر و بە رەنگتر ئەبێ.
دووریان ساڵی ١٨٥١ ی میلادی لە گەڕەكی ئەسكیوتاری شاری «ئەستەمبوڵ» ا لە دایك بووە و هێشتا گوڵێك لە هەزار گوڵی ژیانی نەپشكووتبوو كە گێژەبای مەرگ تێكیەوە پێچا و رایماڵی. دووریان ٢١ ساڵ پتر نەژیا و ساڵی ١٨٧٢ ی میلادی بە نەخۆشی ئازارەباریكە چاوی مەینەتكێش و دووربینی لە جیهانی بێبەینەت پۆشی.
باوكی «پێترۆس دووریان» ئاسنگەرێكی هەژار بوو. لەبەر ئەمە شاعیری ئەرمەنی لە منداڵیەوە، رواڵەتی ترسێنەر و دزێوی هەژاری و برسیەتی ناسی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا كە یارمەتی باوكی ئەدا و ناچار بوو بۆپەیداكردنی بژێوی خێزانەكەی كار بكا، توانی لە ساڵی ١٨٦٧ دا خوێندنی ناوەندی تەواو بكا. دووریان بۆبەڕێبردنی خێزانەكە كە بە نەخۆشی دایكی و پیربوونی باوكی هەموو قورسایەكی كەوتبووە سەرشانی ئەو، دەستی دا كاری جۆر بە جۆر. ماوەیەك كرێكاری كرد. پاشان لە چاپخانەیەكا خەریك بوو. ماوەیەك بە شاگردی چووە لای پزشكێكی دەواساز، پاشان هەر چەند مانگێك لە شوێنێكا خەریكی كار كردن بوو. حیسابداری، سەرافی، مامۆستایی قوتابخانە، وەرگێڕی، نەقش‌گێڕی تاتر، برێك بوون لەو كارانە كە «پێترۆس دووریان» كردنی بە پیشە.

جۆششی هەستی شاعیرانە لە نیهادی پێترۆس دووریانی تازە گەنجدا لە هەڵقوڵینی كانییەكی ژێر گاشەبەردێكی زل ئەچوو كە بە هیچ بارێك رێگای نەبوو بۆ زەریە و زێ و نەدەزاندرا كە ئەو ئاوە روونە پاكە لە وشكارۆی دەشتێكی قاقڕو لە ژێر لەشی قورس و رەقی ئەو گاشەبەردەدا چۆن ئەجۆشێ و بناوانی ئەگاتەوە كام رووباری خوڕۆشان! ژیانی منداڵی دووریان جگە لە دووپاتە كردنەوەی شەوان و رۆژانی رەش و

سارد و پڕ مەینەت هیچی تر نەبووە. ئەی ئەم هەموو جوانییە، ئەم هەموو گوڵزار و بەهارە لە دەروونی پێترۆس دووریاندا پشکوتووی کام هەناسەی مەسیحایە؟!

دووریان لە سێزدەساڵیا دەستی کرد بە شیعرکوتن و چەند نومایشنامەی نووسی کە هاتنە سەر شانۆ و ناوبانگی بە وڵاتا بڵاو بۆوە، بەڵام کاربەدەستانی تاتار لە گەنجی و ئاتاجی دووریان بە سوودی خۆیان کەڵك وەر ئەگرت و زۆریان بۆ ئەهێنا. لەو سەردەمانەدا بوو کە نومایشنامە هەرە بە نرخەکانی خۆی نووسی، وەك: «ئارداشیسی سەرکەوتوو» و «رووخانی بنەماڵەی ئەشکانی» و «گوڵی سوور و سوێسنە» و «خاکی رەش». هەموو ئەم نومایشنامەیانە لە لایەن خەڵکەوە بە باشی وەرگیران و بوونە هۆی ناوبانگ و خۆشەویستی پێترۆس دووریان. بەڵام جەرگی زامار و هەستی بەکەمگیراو و دڵی شکاوی دووریان بەم سەرکەوتانە نەهاتەوە سەرخۆ. هەژاری و دەسکورتی لە لایەکەوە و لە لایەکی ترەوە ستەمی نەتەوایەتی کە لە سەر ئەرمەنییەکانی ئەو کاتەی سەردەمی عوسمانی هەبوو، بەرز و نزمی بێ برانەوەی ژیان، ئەوەندەیان شاعیری بە هەستی ئەرمەنی شەکەت کرد کە ساڵی ١٨٧١ ئازاری سیلی گرت و لە جێگا کەوت. ساڵێك لەگەڵ دێوی زاڵی مردن دەستەویەخە بوو، پاشان لە تەمەنی ٢١ ساڵیا و پاش تەمەنێکی کورت و پڕمەینەت، بەڵام بە پیت و بەرەکەت دوا هەناسەی هەڵکێشا و گیانی بوو بە پەپوولەی باڵ زێڕینی گوڵزاری ئەوین و جوانی.

سەرەڕای تەمەنی کورت و کەم خایەن، پێترۆس دووریان چەن شاکاری گەورەی لە وێژەی ئەرمەنیا خوڵقاندووە کە بریتین لە ٩ مەقالە، ١٥ نامە، شیعرێکی درێژی شیوەنی، ١٣ نومایشنامە و ٤١ پارچە شیعر. ئەم شوێنەوارانە وەك گوڵێکی هەمیشەبەهار لە گوڵستانی وێژەی ئەرمەنیا ئەمێنەوە و هەرگیز سیس بوون و ژاکانیان بە سەرا نایە. شوێنەواری ئەو شاعیرە چەن جار لە ئەستەمبوڵ، بەیرووت، ئێرەوان، ویەن، باکۆ، وێنیز، نیۆیۆرك و حەڵبا لە چاپ دراوە. «سەمبات پانۆسیان»

هەڵسەنگێنەری ئەرمەنی سەبارەت بە دووریانی شاعیر ئەنووسێ: «لە ناو ئاسمانی تەمگرتووی وێژەی کۆنی ئەرمەنییا، شێعرەکانی پێترۆس دووریان ئەڵێی پەلکە زێڕینەیەکی هەمیشەیین».

بەڵێ گوێگری بەرێز، بەم چەشنە سەرپەنجەی هونەر، زەمان و کات ئەکا بە دیلی کۆششی زاڵی خۆی و مردنی لەش بە هۆی دەستی هێسای هونەرەوە ئەبێتە هەرمان و ژیانی هەمیشەیی بۆ گیان. لەگەڵ پێترۆس دووریان دووپاتەی ئەکەینەوە، ئەگەر ئەسرین و فرمێسکی چاوی کەژاڵی دەزگیرانم و ئاوی چاوی خزم و کەس و کار و هەڤاڵانم کێلی گۆڕەکەم بخووسێنن وا مەزانن کە مردووم، کاتێ ئەمرم کە گۆڕم نەناسراو بێ و یادم لە دەروونی خەڵکا نەمێنێ.

پاش سەد ساڵ ئەمڕۆ ئەنترۆپۆلۆژیستێکی هەرە گەورەی ئەرمەنی لە ئێرەوان، خەریکی دارشتنی پەیکەری ئەو شاعیرەیە.

راستی مردن پارووی گەورەی پێ قووت نادرێ. پیاوانی مەزن بە گەرووی تەنگی مەرگدا ناچن. مەرگ بۆ ئەوان خەونێکی خۆشی ئەبەدییە و گەشتێکە لە ئەسیری لەشەوە بۆ ئازادی گیان.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

شەوتان خۆش.

پرشنگی هەتاوی بیری غەزالی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

کاک ئیسماعیلی عەلی بابایی، سپای زانست لە مەرمەندەوە پرسیاری کردووە: «ئیمام محەممەدی غەزالی کێیە؟ ئاخۆ لە ریزی نووسەرانە یا فیلسووفان و یا ئەندامێکی کۆمەڵی عارفان و خواناسانە؟»

برای خۆشەویست. وادیارە خۆت لەبارەی غەزالییەوە گەلێک شت ئەزانی، چونکە پرسیارەکەت هەموو شتێکی لێ دەرئەکەوێ. غەزالی هەم نووسەرە، هەم

فیلسووف و هەم خواناس، بەڵام داستانی ژیانی ئەو زانایە لە دوو قۆناخی جیاواز پێکهاتووە. لە قۆناخی یەکەمی ژیانیا زانایەکی گەورەی ئایینی بوو و لە قۆناخی دووهەما واتە لە تەمەنی ٣٨ ساڵییا رێگای فەلسەفە و عیرفانی گرتە پێش، بەڵام فەلسەفەی غەزالی لە ئەخلاق و رەوشتی ئینسانیا کورت کرابۆوە و لە راستیا فەلسەفەی عیرفان و خواناسی بوو. غەزالی لە ساڵی ٤٥٠ی کۆچیدا لەدایك بوو. باوکی جۆڵا بوو و خۆی بە منداڵی دەستی کرد بە خوێندنی زانستی و ئایینی و لە ماوەیەکی کورتا ناوبانگی بە هەمو وڵاتە ئیسلامیەکانا بڵاو بۆوە. لە ساڵی ٤٨٨دا لەپڕ گۆڕانێکی سەیری بەسەرا هات. دەرس و مەدرەسە و قیل و قاڵی بەجێ‌هێشت و بەرگی مەلایانەی داکەند و ئاوارە و رەبەن دەستی کرد بە گەڕان. ماوەیەکی زۆر لە دوودڵی و گومانا مایەوە تا لە ئاکاما مرازی خۆی لە رێگای عیرفان و سەیر و سلوکا دۆزییەوە. ئەم چەشنە ژیانە لە ژیانی مەولانا جەلالەددینی رۆمی ئەچێ. سەعدی خوالێخۆشبوو دژی ئەم تەریکی و تاکییە بووە و ئەڵێ:

شیخی بە سوی مدرسە آمد ز خانقاە

بشکست عهد صحبت اهل طریق را

گفتم میان عالم و عابد چە فرق بود

تا اختیار کردی ازآن این فریق را

گفت: این گلیم خویش بەدر می‌برد ز موج

وان جهد می‌کند کە بگیرد غریق را

غەزالی پاش ئەم هەموو سەرگەردانییە، رێگایەکی راستی بۆ گەیشتن بە بەختیاری راستی دۆزییەوە و تا کاتێ مردن هەنگاوی ئەوی لە پیاسە خست، لە بڕینی ئەو رێگایە ماندوو نەبوو. «کیمیای سەعادەت» کە بە نەسرێکی جوان و رووح‌سووك و لەبەردڵان و بە شێوەیەکی ساکار نووسراوە و هێندێك کەس بە شاکارێکی وێژەیی ئەزانن،

دەسکەوتی ئەو سەیر و سەفەرەیە. کیمیای سەعادەت، دائیرەتولمەعارفی کامەرانی و رزگاری، گاهێ ئەوەندە لە هەرتەمی گیان و هەستی ئادەمیزاد نزیك ئەبێتەوە کە لێدانی دڵی مرۆڤایەتی لە ناو دێرەکانیا دێتە بەرگوێ. زۆر دەستووری ئەخلاقی ئەوتۆی تێدایە کە لە رەوانناسی و مەعرەفەتەلرووحی ئەمرۆشا بە ئەسڵ و پایەیەکی نەگۆڕاو ناسراوە. وەك ئەمە کە ئەڵێ: «دڵی پاکی منداڵ وەك گەوهەرێکی هێژا وەهایە، وەك مێو نەخش هەڵگرە و هێشتا هیچ گەردێکی لێ نەنیشتووە. وەك زەوی بەیاری بەرپێژە و هەر توویەکی لێ بچێنی دێتە بەر، هەر کارێکی کە بە دەس پیاوێکی گەورە جێ بەجێ ئەکرێ بە منداڵی لە نیهادیا هەوێنی بەستووە.» غەزالی کردەوەی باش و بیرکردنەوەی باش و خۆبەختکردن لە رێگای مرۆڤایەتیا ئەکاتە سەرمەشق و تەنانەت گیاندارانی تریش ئەهاوێتە داڵدەی بەزەیی خۆیەوە و ئەڵێ: «پیاوی گەورە بەم تایبەتیانە دەرئەکەوێ و ئەناسرێتەوە؛ خۆبەکەمگرتن، خۆهەڵنەکێشان بەسەرخەڵکی ترا، بیری باش کردنەوە، لێبوردن و خۆبەختکردن، درۆنەکردن، بەرگی ساکار و خواردەمەنی ساکار و جووڵانەوە بە پێی زانستێ کە هەیەتی.»

پاشان ئەڵێ: «کورم بێگومان بە کە زانستی نەزەری یارمەتی مرۆڤ نادا. ئەگەر پیاوێك لە بیابانێکا دە شمشێری هیندی و چەکی تریشی هەبێ و خۆیشی زۆر پاڵەوان و شەڕکەر بێ و شێرێك هێرشی بۆ بێنێ، بە شەرتێ لە چەکەکانی کەڵك وەرنەگرێ، مەترسی لێ دوور ناکەوێتەوە و ئەگەر زانایەکیش هەزاران مەبەستی زانستی بخوێنێ و فێریان بێ بە شەرتێ لە کردەوەدا کەڵکیان لێ وەرنەگرێ، لە هەڵەکردن و سەرلێشێوان نایپارێزن.»

غەزالی لە جێگایەکی ترا ئەڵێ: «کاری پیاوان دانبەجەرگاگرتن و بەشێتەیی بوون و سەرلێنەشێوانە. لەگەڵ خەڵکا رووخۆش بە و هەموو کەس لە خۆت پێشتر بگرە، تا لە دڵی خەڵکا جێگات هەبێ. کۆمەڵ بانگ کە بۆ کاری باش و وریایان

بکەوە کە چەوت نەڕۆن. کەسێك کە ئەم دوو دەستوورە بەڕێوە نەبا بەرەبەرە دڵی ڕەش ئەبێ و جیاوازی نێوان باش و خراپ نازانێ. کەسێك کە نیازمەندە و ئاتاجە، چاکەی لەگەڵ بکە، ئەگەر لە دەستت نەهات هاودەردی بە. هیچ کەس شیاوی ئەوە نییە کە بە برسییەتی سەربنێتە سەرسەرین.» ئەم وتەی غەزالی یەکجار بە کەڵکە. زۆر جار بیستراوە کە ئەڵێن ئەمە کاری خودایە، کەسێك هەژار و نەدار و نەخۆش و دەسکورت بێ. بەڵێ ڕاستە کە خودا شارەزایە کە ئادەمیزاد چی بەسەر دێ و چارەنووس ئەزانێ؛ بەڵام ئەمە نایێتە بەڵگە کە خودا بیەوێ کەسێك لە کەسێکی تر بەختەوەرتر بێ.

غەزالی فیلسووف و زانایەکی بێوێنە بووە و تەمەنی لە لێکۆڵینەوە و نووسین و ئامۆژگاریکردنا، بەسەربردووە. شوێنەوارە بەرزەکانی بۆتە هۆی ئەمە کە ناوبانگی لە ئورووپای سەدەکانی ناوەڕاستا بڵاو بێتەوە و کار بکاتە سەر بیر و بڕوای فیلسووفانی ئورووپایی. دیکارت سەدها ساڵ پاش غەزالی ئەڵێ: «من بیر ئەکەمەوە، من هەر ئەوەم کە هەم» ئەمە هەر وتەکەی غەزالییە کە کوتوویە: «بیر کردنەوە بەڵگەی هەبوون و وجوودە.» کانت و بیلز پاسکاڵ دوو فیلسووفی تری ئورووپایین کە زۆریان کەڵك لە نووسراوەکانی غەزالی وەرگرتووە.

ئیمام محەممەدی غەزالی، فەلسەفەی هەر تا ئەو جێگای قوبووڵە کە یارمەتی بدا بە بەرزبوونەوەی گیانی مرۆڤایەتی و ڕەوشتی پەسندکراو. لەبەر ئەمە ئەتوانین بڵێین کە غەزالی فیلسووفێکی ئینساندۆست و ئەخلاقپەرستە. غەزالی هەموو توانای خۆی تەرخان کردووە بۆ نواندنی خۆی. باش وخراپ لە دەروونی ئادەمیزادا بە هەمو هێزێکەوە لایەنگری ڕەوشتی جوان ئەکا و هەڵمەت ئەباتە سەر خدەی خراپ و ناپەسند. بە زمانێکی ساکار خەڵك تێئەگەیەنێ کە ژیان لە ڕوانگەی مرۆڤایەتییەوە چییە و ئەڵێ:

«ئەگەر ئەتەوێ باری ژیانت لەسەر سووك بێ خۆت لە تەماع دوور بگرە و زۆر بە خەمی سامانەوە مەبە! چاوەڕوانی ڕاستی لە تەماعکار مەبە و لە نیهادی بێبنیچە و

بێ خانەدانا بە شوێن ئەمەك و وەفادا مەگەڕێ.»

«... پیاو ئەو پیاوەیە کە لەگەڵ هەموو کەس باش بێ، بێ ئەوە بیر لە باشی و خراپیان بکاتەوە. دڵ چەشنی ئاوێنەیە و خووی خراپ چەشنی دووکەڵ ئەو ئاوێنەیە تاریك و لێڵ ئەکا. باشی لەگەڵ بەندەی خودا گەورەترین خواپەرستییە.»

ئەمە چەن وتەیەکی کورتی غەزالی بوون، کەسێك کە بیەوێ باشتر لە فەلسەفەی ئەو خواناسە تێگا پەڕاوی کیمیای سەعادەت بخوێنێتەوە زۆر بە کەڵکە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. شەوتان باش.

رووبەندی شار

چەن ساڵ تەریك بووم لە هەوای بژوێنی بنار و وردموردە خەریك بوو لە بیرم بچێتەوە ژیانی لادێ؛ بەرەبەرە بۆنی دووکەڵی شاری گەورە کە چەشنی تووتنی خاو گەرووگر بوو، جێگای بۆنی مێخەکی بەرۆکی کچی لادێ و هەناسەی زیندووکەرەوەی شنەی بەربەیانی دۆڵی پڕ گوڵی کێوی لەبەر لووتم ئەگرتەوە. لە شاری بە زەنا زەنا ئاخنراوەوە رووم کردە لادێی بێدەنگ. ئەتکوت لە چەقەخانەی مزگەوتی وەرزی زستانەوە چوومە ناو کۆڵانی دێ. بەیانی زوو بە جرووکە و جریوەی سێرووو و چۆلەکە لە

خەو هەڵئەستام. سەرلکی دار هەر جمەی ئەهات. جار جار وەك پەڵە هەورێکی بچووکی رەش ئەڕەوین و دیسانەوە یەکتریان ئەگرتەوە. پەرەسێلکە وەك یادێك کە خۆی لە پەردەی بیرەوەریمدا بنوێنێ و ماوەیەك کورت بخایەنێ و پاشان لە سنووری تەمگرتووی خەیاڵا گوم بێ، بە بەردەمی پەنجەرەی ئاواڵەی ژوورەکەما هەڵئەفڕین و من تەنیا وشەی باڵیان و جریوەی تێکڕاییانم بۆ هەست ئەکرا. هەموو شت لەم بێدەنگییەدا کەڵکەڵەی بیر و خەیاڵی ئەخستە مێشکەوە. بیری هەبوون. بیری هەرمان و خودا. بیری ئەوین و ژین.

هێشتا کۆڵانەکانی دێ بزەی بوومەلێڵیان ئەکردبوو بە قاقای خۆرەتاو کە من ئەچوومە سەر تەپکەی بەردینی بەرامبەر بە ئاوایی. لە پەنا بەردێکا کە هێشتا زۆری مابوو تیشکی گەرمی خۆر فێنکایی سایەقەی شەوی لێوەرگرێتەوە پاڵم ئەداوە و ئەمڕوانییە ئاوایی کە چەشنی کۆترێکی خەوتوو سەری لە ژێر باڵی دەردەهێنا و چاوی بە هەر چوار لادا ئەگێڕا و تاسەی فڕین گەرووی پڕبەستەی ئەماساند و باڵی لێکئەدا. پۆلێکم منالٚ ئەدی کە هەرکام چەند بەرخۆڵەی بچووکیان وەپێش داوە و بەرەو دەری دێ ئەیانبەن. دەنگی مەشکەژاندن و ترکەی کابانی مەچەك خڕ ئەبوون بە مێلۆدی ئاوایی. لە پشت سەری منەوە، خۆر وەك تەشتێکی مسی پڕ ئاگر دەرئەکەوت و سێبەر و تارمایی لەبەری ئەڕەوین. کۆرپیلکەی بەردی لە ژێر پڕشنگی هەتاوا وەك چاوی شینی کیژێکی تازە لە خەو هەستاو ترووسکەی ئەهات. ڕەنگی تاراوی کانیاوێکی بچووك بە هەڵاتنی خۆر ئەگەڕایەوە بۆ ناو هەموو دڵۆپەکان و لە گەردنی زەرد و زۆلی جارە گەنمێکی دروێنەکراو ئەبوو بە ملوێنکەی مرواری.

خەریکی بیرکردنەوە بووم و گەیشتبوومە سەر ئەو مەبەستە کە هەندێ لە ئادەمیزادان لە شاری گەورەدا لە ناو کۆشکی چەند نهۆما بە هەزار دەزگای وردەکاری سنعاتی، سامان و دارایی خۆیان بۆ ناژمێردرێ و هەندێکیش لە ئاواییە بچووکەکاندا بە

قامکی تاکە دەستێك سەروبەری ماڵ و سامانیان لێکدەدەنەوە.

دەستێکی میهرەبان کەوتە سەرشانم و دەنگێکی پیاوانە و کەمێك گڕ گوتی: «بەیانی باش!» لام سەیر بوو کە ئەم دەنگە هی ئەم گەنجە بێ کە بێگومان بە هەموو تەمەنی نەیدەکردە بیست بەهار. ئێمەی راهاتووی ترس و خۆگرتنی شار، بە هەڵکەوت ئەبێ بەم ساکارییە مل دانەوێنین بۆ راستەقینەی برایەتی و بەرەی ئادەمیزاد. کەم کەس هەیە لە شاری گەورە، رووبەندێکی بە رووەوە نەگرتبێ بۆ ئەوە خۆی لە ژێرا بشارێتەوە. ئەو سڵاوە بە رواڵەت گەرم و گورانەی ناو داڵانی ئیدارەکان، کڵاو هەڵگرتنی ناو شەقام، خوڵك‌کردن و فەرموو گوتنی ناو کۆڵان، کەمی وا هەیە هی ئەو کەسە بێ وا لە ژێر رووبەندەکەدایە. ئێمە تەواوی تەمەنمان ئەخش ئەگێڕین و گاهێ لە بیرمان ئەچێتەوە کە خۆمان چین و کێین و چیمان ئەوێ. تەنانەت لەناو خاووخێزانیشا کەم وا هەیە رووبەندەکەمان داڕنین و ببینەوە ئادەمیزادێکی بەراستی کە ئەتوانێ بێ ترس بڵێ «خۆشم ئەوێی.» ناچارم بڵێم لە خەویشا رووبەندەیەك ــ کە لە پێشا ئەمانگوت ئەبێ هەمانبێ، چونکە «شار شاری کوێرانە» و رووبەندە دەستێکە بۆ گرتنی بەر چاومان ــ هەر بە رووماننەوەیە، چونکە ئیتر رووبەندە نییە، ئەندامی خۆمانە. تەنها کاتێ کە ئەچینە لادێ و ئەم هەموو ساکارییە، ئەم هەموو رەفتارە سروشتییە ئەبینین، هەست ئەکەین کە رووبەندەی شار کەڵکی نەماوە.

گەنجەکە لەلام دانیشتبوو. چاوی لە پۆلێك کچ بڕیبوو کە لە کانیاوەکەی خوار دێوە ئەگەڕانەوە. خۆرەتاو لە سەر کوڵۆنجەی مەخمەر و ئەتڵەس و کراسی زەرد و سووریان سەمای ئەکرد. لاوەکە گوتی: «ئەمەویانە وا گۆزەیەکی سووری بە سەر شانیەوەیە! بڕوانە بەژن و باڵای، ئەڵێی بەختی خودا پێداوانە، راست و هەڵچوو. هەموو ساڵێ کاتی درووێنەی گەنم ئەیبەمە ناو گەنمەکان، ئەگەر گوڵی گەنمەکان بە ئەندازەی بەژنی نازەنینی بەرز بن، ئەو ساڵە داهاتمان باش ئەبێ. لەم دوورەوە بەر چاو ناکەوێ.

پرچی وەك تووی کاخڵی و ریشی گوڵە پێغەمبەرە زەردە. لار و لەنجەی لە کەروێشکەی گەنم و جۆ جوانترە. دەنگی لە قاسپەی کەو دڵرفێنترە.» کەمێك روانی بۆم و کەمێك بە شەرم و دڵشکاوییەوە کوتی: «نا، سوودی نییە. وا دیارە تێناگەی ئەڵێم چی.» پاشان بێ ئەوە هیچ بڵێ هەستا و گورج و گۆڵ رووی کردە هەورازی پشتی تەپکەکە. بیرم کردەوە، ئەمانە چەند دڵناسکن. چەند زوو هۆگر ئەبن و چەند زوو سڵ ئەکەن. ئاخۆ بۆ ئێمە زۆر سەخت و دژوار نییە پردێك هەڵبەستین بۆ هات‌وچۆی دڵی ئێمە و ئەوان؟! ئاخۆ هەر قسەی زل نییە ئەوانە کە لە هۆدەی پڕ لە دووکەڵی چغارە و پڕ لە کتێبی کۆمەڵناسیدا ئەیانڵێین؟!

تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

رەزبەر

ئادەمیزاد و ئەتیا و هونەر

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرست. [illegible]

ئادەمیزاد تاقەدارێکی تەریك نییە لە دوورگەیەکی گەمارۆدراو بە حەوت دەریا. لە پایانی بێ سنووری هەبوونا. ئادەمیزاد بەشێکە لەو پەیکەرە کە پێی ئەکوترێ کەون و لەگەڵ بەشەکانی تری هەبوونا پەیوەندی راستەوخۆی هەیە. ئادەمیزاد تێکەڵ و ئاوێتەی کۆمەڵە کە لە جەمبوونەوەی ئادەمیزادانی تر پێکدێ. هەروەها تێکەڵە لەگەڵ شت؛ واتە ئەو شتانە کە زیندوون و زیندوو نین. با نەچینەوە سەر ئەو باسە فەلسەفییە کە برۆ[illegible]

وا یە ئادەمیزاد لە جیمادیـیەوە بوو بە نامی، پاشان بووە بە زیندوو و ئەمجار بوو بە ئینسـان و لە ئینســانیـیەوە بەرزتر ئەبێتەوە بۆ پلە یەکی ئەوتۆ کە ئاوەزی بەشـەری ئاگاتێ! ئێمە لەم بەرنامە یەدا باسی ئادەمیزاد و ئەشیا ئەکەین بە لێکدانەوەیەکی ویژەیی و هونەری ئەڵێین ئادەمیزاد لەگەڵ ئادەمیزادی ترا ئەژی و لە ناو ئەو شتانەدا ئەژی کە دەوریان لێداوە.

ئاخۆ ئەو هەوایە کە ئادەمیزاد هەڵیئەمژێ، ئەو ئاوە کە ئەیخواتەوە، ئەو هەتاوە کە گەرمی ئەکاتەوە و گوڵی بۆ ئەپشکوێنێ و ئەو بارانە کە بە سەر کێڵگەیا ئەبارێ، هەمـوویـان شـت نیـن؟! تەنانەت ئـەو درکە کە لـەپێـی رائـەچـێ و ئەو بـەردە کـە سـەری ئەشکێنێ، بە کورتی هەموو ئەو شتانە کە خێر و خۆشی ئەدەنێ یا خەم و تاڵی بۆ پێکەهێنن، لە هەبوونی ئادەمیزاد کارێکیان بە دەستە و دەورێك ئەگێڕن!

ئاخۆ لـەزەت و خۆشـی ناپێتە مانـای ژیـان و خەم و پەژارە و دەرد و کەسـەر و نەخۆشی لەولەبەری خۆیا، ناگاتە مردن؟!

کە وەهایە ئایا مەرگ و ژیان دوو شت نین و ئێمە ناتوانیـن مانای شـت ئەوەندە بڵاو بکەینەوە کە تەنانەت مەرگ و ژیانیش لە هەرێمی دەسەڵاتیا جێی ببێتەوە؟!

تەنیا شت، واتە ئەشیا نین کە لە ئادەمیزادا تەئسیریان هەیە، ئادەمیزادیش کار ئەکاتە سـەر شـت. ئەیگۆڕێ، لێکی ئەداتەوە و شتی لوێتر پێکدێنێ. پێوەندییە کە لە نێوان ئینسـان و شـەیئدا هەیە، ژیانی بیر، واتە حەیاتی زیهنی ئادەمیزادە کە بە زمانی ئەڕەنگی پێی ئەکوترێ mind(مایند).

ئادەمیزاد کاتێ بە لـەش و بە ئاوەز و تاقیکاری لـەگـەڵ شـتا رووبـەڕوو بـێ، زانسـت لەو بەرەنگاریـیە پێکدێ. بۆنموونە هەوا ساردە، لەشی ئادەمیزاد ئەتەزێ و ئازار ئەبینێ. جارێك و دووان و سـیان، پاشـان ئادەمیزاد کەوڵی حەیوانێك کە خۆی راوی کردووە بە خۆیا ئەپێچێ، هەست ئەکا گەرمی بۆتەوە. ئەوجار بۆ بەرگری لە سـەرما کەوڵ بە خۆیدا ئەدا. بۆ ئەوە کە کەوڵەکە باش بە لەشیەوە بچەسـپێ و لـە کەلێنەکانییەوە «با»

لەشی ئازار نەدا، کەوڵەکە ئەدووریٚ و وردەوردە ئاوەز و تاقیکاری یارمەتی یەك ئەدەن و بەرگ بە چەشنیٚ کە ئەمرِۆ هەیە دروست ئەکریٚ و ئەمرِۆ زانستی ئادەمیزاد کە لەو تاقیکاریە وردە وردانە پێکهاتووە، زۆر شت لەم بارەیەوە ئەزانیٚ. ئەزانیٚ کە بەرگی رەش گەرما زیاتر ئەگریٚ؛ خوری لە لۆکە گەرمترە و بۆ هەموو ئەو زانستانەش بەڵگەی عیلمی بە دەستەوەیە. ئەمە بەرەنگاربوونی لەشی ئادەمیزاد بوو لەگەڵ تەبیعەت. هەر وەك گوتمان ئادەمیزاد کاتیٚ کۆسپێکی لە سەر ریٚگایا هەست کرد، هەوڵ ئەدا لای‌دا. لەم هەوڵە ئەبێتە هۆی گۆرانی تەبیعەت و تەبیعەت جگە لە کۆمەڵی ئەشیا شتێکی تر نیە. بەڵام ئادەمیزاد بە بارێکی تریش جگە لە لەش لەگەڵ ئەشیا واتە شتی سروشتیا رووبەرِوو ئەبیٚ. بە باری عاتیفی و زێهنی و لەم بەرەنگاربوونە ناسینی هونەری، واتە مەعرەفەتی هونەری پەیدا ئەبیٚ. ناسینی هونەری بێگومان هەوێنی ئەسڵی خۆی لە ئەشیا و تەبیعەتی دەرەوە ئەگریٚ. بەڵام لە زێهنی ئادەمیزادا ئەرِازێتەوە و بە چەشنیٚ دەردیٚ کە هونەرمەند ئەیەویٚ. بە جۆرێکی تر بڵێین هونەرمەندیش هەروەك زانا، کاری بە شتەوە هەیە و لەگەڵ شت تێکەڵە و شت وەرئەگریٚ و ئەیگۆریٚ و زۆرتر لە زانا خەریکە واقعیەت و حەقیقەت لە یەك نزیك بکاتەوە.

واقعیەت ئەو حاڵەتەیە کە ئەشیا لە دەرەوە هەیانە. وەك ساردی هەوای زستان و ژاکانی گوڵ و کزبوونی باری جوانی رەوشت لە کۆمەڵا. بەڵام حەقیقەت ئەوەیە کە ناشیٚ وەها بیٚ. واتە ئادەمیزاد باش نیە خۆی باشی وەلا نیٚ. هەروا باش نیە ئادەمیزاد ئازار بدا و رەوا نیە گوڵ سیس بیٚ و هەڵوەریٚ. لە هەناوی هونەرمەندا حەقیقەت یانی جوانی. جان کیتس john.keats شاعیری ئینگلیزی ئەڵیٚ: «جوانی حەقیقەتە و حەقیقەت جوانییە. ئەوەیە ئەو شتە کە لە سەر زەوی ئەیزانی و ئەبیٚ بیزانی.»

زانا شت ئەبینیٚ. تایبەتیەکانی شت ئەناسیٚ و ئەیانباتە کارگایەکەوە کە پایەی لە سەر لێکدانەوەی ئاوەز و تاقیکاری دانراوە. مێشك هەر ئەوەندە یارمەتی زانا ئەدا کە

واقیعیەت هەڵبگرێ. لەوپەڕی واقیعیەتا جیهانی زانست جگە لە تاریکی هیچی تری بەرچاو ناکەوێ. زانا ئەڕوا بەرەوپێش، بەڵام پێ‌بەپێی واقیعیەت. بەرد ڕەقە و بێ ئەوەی بە فێڵێکی زانستی و بە ڕێگایەکی عیلمیا چارە نەکرێ، نەرم نابێ. زانا ناچارە ڕاوەستێ و ئەو ڕێگایە بە هەڵسەنگاندنی ئەو دەسکەوتانە کە هەیەتی و ئەو تاقیکارییانە کە کراون بدۆزێتەوە. بێ دۆزینەوەی ئەو ڕێگایە زانا دەستی بەستراوە، بەڵام هونەرمەند وەها نییە. لە کارگای ئەوا کە پڕتییە لە هەرێمی پیر و ژیهن، بەرد زوو نەرم ئەکرێ. ئەوندە بەسە کە کابرایەك زۆری خەو بێت تا بەرد لە ژێر سەریا نەرم بێ وەك پەڕی قوو. یا کێشەری ئەوین بیکێشێ تا بەرد لە ژێر پێیا ببێتە مافوورەی نەرم. ئەمانە لە زانستا ناکرێن چونکوو زانست کاری بە لێکدانەوەی دەروون و هاتیفەوە نییە، بەڵام لە خەیاڵی شاعیرا و بە تەسویر و نەخشی ژیهنی واتە ئیماژ(image) باش ئەکرێ؛ هەر وەك زانا تەجرەبە و تاقیکاری و دەسکەوتە زانستییەکانی پێشووی هەیە، یارمەتییان لێوەربگرێ؛ هونەرمەندیش کەلەپووری زانیاری کۆمەڵی خۆی لە پشتە و یارمەتی ئەدەن. میراتی فەرهەنگی، ڕێ و شوێنە ئاینی و فەلسەفی و زانستی و هونەرییەکانن کە هونەرمەند زیاتر لە سونەتی دینی و هونەری کەڵك وەرئەگرێ.

شاعیرانی ئێرانی و ئیسلامی لە چارەنووس و بە سەرهاتی مەنسووری حەللاج کەڵك وەرئەگرن. هەر وەك حەللاج ئەڵێ: «انا الحق»، شاعیریش بۆی هەیە بڵێ: «انا الشیء». ئەزانین کە حەللاج خودا نەبوو و ئەشزانین خۆی لای وابوو درۆی نەدەکرد و بە ڕاستی لای وابوو لە کاتی جەزبەدا خودایە. لە بەرچی ؟ چونکوو لەگەڵ خودا واتە ئەو وجوودە کە هەبوونی بە دەستە و هەر بووە و هەرماوە لەو سەری هەبوونەوە تا ئەوپەڕی هەبوون دەسەڵاتی بووە و ئەبێ؛ تێکەڵ ئەبوو؛ وەها تێکەڵبوونێك کە خۆی نەئەدناسییەوە. چەشنی دڵۆپێك کە ئەچێتە ناو دەریاوە و ئەبێتە دەریا و ئەشزانین کە شاعیر شت نییە و ئادەمیزادە. بەڵام شاعیری بەڕاستی کە ندای

«انا الشیء» هەڵنەبڕێ و بانگەوازی «لافی جبة الآ الشیء» ئەدا بە ڕاستی لە جبەی دەروونیا جگە لە شت واتە کەرەسەی سەرەتایی پێکهاتنی سروشت هیچی تری نییە. شاعیر ئەگەر توانی ببێتە بەرد، ببێتە گژوبا، ببێتە خاڵی سەر گۆنای کیژێك، تفەنگی دەستی لاوێك، شەونمی سەر پەڕەی گوڵێك، گریی گریانی سەر چاوێك، ئەگەر توانی ببێ بە ژیان و ببێ بە مردن، ئەتوانێ ببێ بە شاعیرێکی باش.

٥١/١٠/٦

غەریبی

شەویان شوورەیی کردبوو بە قسەی پڕوپووچ. هەندێ کوتبوویان کە بەیانی ڕاوی قەل مراوی و پۆڕ خۆشە و هەندێك لایەنگری ڕاوی کەروێشك بوون. سەری شەو هەندێ لە ڕەشاییەکان یا لە سەرمای ماڵەکەیان ڕایانکردبوو یا لە بۆڵەی خێزانیان لە بەر نەکڕینی کەلوپەل و لێنەکردنی زمهەری زستان و کەوتوویی ماڵەکەیان، لە ماڵ تاراندبوونی و ڕوویان کردبووە دیوەخانی ئاغا؛ یا گزیر دەنگی دابوون بەیانی بەفری سەربانی ئاغا بماڵن و هاتبوون بڵێن وەروەرەیان نییە یا پارێنەوە کە بەیانی ئەچن بۆ شار

و ماڵەکەیان ئەبەن بۆ دەرمانگا. بەڵام پاش ماوەیەك دێ دامرکابوو. دەنگی لوورەی گورگ و وەڕەی سەگ تێکەڵ لوورەی بای ساردی زستان ببوو کە بەفری لە کۆڵانەکان رائەپێچا و ئەیکرد بە گەردەلوول و چاڵ و قووڵی تێکتەکردەوە. سەرما، وەك گیانی مردووی سەرگەردان خشکەی ئەکرد بۆ کەلێن و قوژبنی ناو ماڵەکانی ئاوایی، بەڵام لە دیوەخانی ئاغا کڵپەی سۆبە بە قەڵاشکاری وشك، لەشی پیاوی خاو ئەکردەوە و مزگێنی خەوێکی خۆشی پێوە بوو، بەڵام شەو درێژ و عەوداڵ و بەتاڵ.

ئاغا لە پەنا سۆبەی گەرموگوڕ دانیشتووە. دەست و پێوەندی هەندێ بە پێوە و هەندێ لە سەر ئەژنۆ دانیشتوون. شەویلکەش گاهێ بە شەوچەلە و گاهێ بە قسەی پڕوپووچ ئەبزوێ. بێدەنگی هی ئەو کەسانەیە کە خەمیان هەیە.

سەری شەو دیتم کابرایەك وەك سێبەری هەورێك کە بۆ ماوەیەکی کورت پەڵەیەکی بۆر بخاتە سەر زەوی و تیژ تێپەڕێ هاتە ناو دیوەخان، بەڵام کەس نە رووی تێکرد و نە تەنانەت زانی کە کەی هات و چەندە وێستا و چۆن چووە دەرەوە. من لە کۆڕی دیوەخانا وەك پینەیەکی ناحەز لە سەر بەرگێکی تازە وەها بووم. لە قەت تفەنگێکم لە کەوێك تەقاندبوو، نە هەرگیز راوی کەروێشکم دیتبوو و نە قسەی خۆشی وەهام ئەزانی ئاغای پێ بهێنمە گەشە. تەنیا ئەوەندەم لە دەس ئەهات لە گۆشەیەکا دانیشم و گوێ بدەمە ئەو قسانە کە هەموویان بە لامەوە بێ بایەخ بوون. لە دیوەخان هاتمە دەر و لە پێشخانەی نیوەتاریکی پێشخانەکەدا بە شوێن جێگایەکا چاوم گێڕا، چاوێکی لێ گەرم بکەم، کەچی چاوم بە هەیکەلێکی پەڕپووت کەوت کە هەر دوو ئەژنۆی لە باوەش گرتووە و سەری بە سەر باسکیا شۆڕ بۆتەوە. چرای گڕسۆزی پێشخانە ئەوەندە رووناکی نەبوو کە بیناسمەوە، بەڵام کاتێ منیش وەك ئەو لە تەنیشت سۆبەی دامرکاوی پێشخانەکە دانیشتم و باش سەرنجم دا زانیم ئەو کەسەیە وا سەری شەو هاتە دیوەخان و زوو گەڕاوە. لام سەیر بوو کە بۆچ نەچۆتەوە ناو خێزانەکەی خۆی. هەر لەو بیرانەدا

بووم که لێی پرسیم: «وا دیاره خەڵکی ئێره نیت؟»

لەو ماوەیەدا سەبیلەیەکی تێکردبوو؛ مژی یەکەمی لێدابوو؛ لە ژێر نووری ئاوری سەبیلەکەیا رواڵەتیم هاتە بەرچاو؛ لە پەیکەرەی خودایانی یۆنانی کۆن ئەچوو. دەم و چاوێکی زبری بە چین و گنجی ورد و درشت داپۆشراو، سەر گۆنای کەمێک قوت، گوێی تێکقوپاو، چەنەی پان و هەندێک هەڵتۆقیو.

کوتم: «نا من ئێرەیی نیم، بەڵام تۆ چی؟ تۆش خەریبەی؟»

مژێکی تری لە سەبیلەکەیدا و دووکەڵ وەک ئەژدیها بە جینگڵ‌دان بەرەو تاریکایی میچی هۆدەکە کشا.

ـ «نە، من خەڵکی هیچ شوێنێک نیم. لە هەموو لایەک خەریبم. تەنانەت لە ناو خێزانەکەی خۆشما خەریبم. پیروز پێم ئەڵێ، تۆ دەستەوەستان و بێکارەی، هێشتا تێنەگەیشتووە چارەنووس یانی چی؟»

بیرم کردەوە ئەم چارەنووسە، ئەم ئاسمان تاوانبارکردنە، گاهێ چەندە تەسکین ئەدا بە دڵی خەمبار. پرسیم، پیروز خێزانتە؟

کوتی: «بەڵێ، پیاو بێ‌ژن ناحەوێتەوە، ئەگەر هاوسەرێکیش پەیدا نەکا ئەمەیە ناکامی. لای وایە من خوام، نەخۆشی و ساخی منداڵەکەمان بە دەس منە. خوا ئەزانێ کاتێ ئەو کۆرپە ساوایە بە دەم تاوتێوە ئەناڵێنێ، من ئەبم بە برینشکەی سەر سێڵ. ئاخر ئەو بەستەزمانە تەمەنی دوو ساڵە و بەرگەی نەخۆشی ناگرێ.»

پرسیم: «دەی جا بۆ هەڵناسی بچیەوە بۆ لای؟»

بە ناڵینەوە کوتی: «چیم لە دەس دێ. ئاغا کردوویەتە سەرم، بەیانی باراشی بۆ بەرمە ئاش. زمهەری زستانی ئاغا، تا لینەکرێ و تەواو ئەبێ دە رۆژی پێ‌دەچێ و من ئەبێ ئەو ماوەیە لە لای باراشەکان بمێنمەوە. هاتم بە ئاغا بڵێم کەسێکی تر بنێرێ؛ بەڵام دیتم لە هۆدەی گەرما کە باسی راو و رابواردنە، چۆن ئەتوانم باسی سەرما و نەخۆشی

بکەم. بەڵێ من غەریبم. لە هەموو لایەك، تەنانەت لە ئاوایییەکەی خۆشما، لە ناو خێزانەکەما و لە ناو بەرگە شڕەکانیشما.»

قاقای کۆڕی دیوەخان، لوورەی گورگی بیابان و گڕەی بای زستان بە یەکەوە بەرز بووونەوە و تێکەڵ بوون. سەرم سوورما. رق و توانج و تووك بە قووڵترین ئاخی دڵما گەڕا. بەڵام... بەڵام، چیم لە دەس ئەهات؟ هەر وەك ئەو پیاوە چی لە دەس نەدەهات بۆ تیماری کۆرپەکەی. هەستم کرد ئەوەندە بێهێزم، ئەوەندە هیوا بڕاوم کە هاکا بڕوا بە چارەنووس بە سەرما زاڵ بێ. هەر دوو ئەژنۆم گرتە باوەش. خەو لە چاوم تارا و خەم خۆی خزانده ناو دڵمەوە. سەرم بە سەر ئەژنۆما شۆڕ کردەوە و چاوم نایە سەریەك و وامزانی لە ماڵی ساردوسڕی کابرا دانیشتووم.

کۆرپەیەکی نەخۆش، لەشی شلك و بێهێزی لە ئاوری پاوا ئەسووتا. تەنانەت هێزی گریانیشی نەمابوو، بەڵام ئەینااڵاند و هەر ناڵەیەکی ئایەتێکی خوایی بوو کە نوێژی ترسی هەڵەگرت. دایکی وەك ئاسکێ کە لە دەس راوچی رایکردبێ، نیگای پڕ بوو لە ترس و دوودڵی. چاوێکی لە چەپەری شڕی ناو ماڵەکە بوو کە مێردەکەی لە دیوەخان بگەڕێتەوە و چاوەکەی تری پاسەوانی نەخۆشە بچووکە بێ تاوانەکەی ئەکرد. هەر نیگایەکی توانجێك بوو بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد.

سەرم بەرز کردەوە. کابرا نەمابوو، هەر وەك بێ خشپە هاتبوو، بێ چرپەش رۆیشتبوو. راستی ئەکرد. ئەو لە هەموو شوێنێك غەریب بوو. بەڵام بەو چەن قسەیە منیشی کردبوو بە هاوسەفەری خۆی. سەفەری هەرێمی غەریبی. هەستم کرد کۆڕی دیوەخان بێدەنگە. خەوی بەربەیان لە هۆدەی گەرما کاری خۆی کردبوو. بەڵام من غەریب بووم. تەنانەت لە ناو بەرگەکانی خۆشما. ئەو بەیانەش کە خەریك بوو لە سنووری ئەو رۆژەوە دەرنەکەوت، غەریبی لێئەباری.

١٣٥١/١٠/٦

ڕووناکبیر

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك. هەڵبەت پێویستە لە سەرمان کە دووپاتەی بکەینەوە ئەم بەرنامەیە هەمیشە بە راسپێری خۆی زانیوە لەگەڵ روونکردنەوەی قوتابخانە وێژەیییەکانی کورد و ئێران و جیهان، نموونەی شێعر و نەسری کورد و نەتەوەکانی تریش بخاتە بەرچاو. ئێمە ئامادەین کە شوێنەواری گوێگرانی رووناکبیرمان لەم بەرنامەیەدا بڵاو بکەینەوە و سەبارەت بە پرسیارێك کە لە بارەی وێژە و هونەرەوە بۆ ئەوان پەیدا ئەبێ، وتووێژیان

لەگەڵ بکەین و بە هەر دوو لا تێکۆشین بۆ روونکردنەوەی ئەو گۆشە تاریکانە کە دێتە بەرچاو. ئەزانن کە ئەم بەرنامەیە هەوڵی داوە بە شێوەیەکی نوێ لە وێژە و هونەر بکۆڵێتەوە و هەرێمی باسەکەی پان و پۆر کاتەوە، بە چەشنێ کە هەموو ئەو شتانە کە تەئسیریان لە سەر هونەر هەیە بگرێتەوە، چونکە ئەزانین وێژە بە ناوی بەشێ لە هونەر، لە کۆمەڵا پەروردە ئەبێ. بێگومان هەموو رووداوێکی کۆمەڵایەتی، هەموو ئەو شتانە کە باری کۆمەڵیان هەیە، وەك مێژوو و ئابووری و زانیاری، تەئسیر ئەکەنە سەر وێژە و هەرێمی دەسەڵاتی باسەکەی ئێمە هەموو ئەوانە ئەگرێتەوە و لە رێبازی تەسك و تەنگی لێکدانەوی وێژەوانیدا ناوەستێ. چونکە ئێمە لامان وایە بە زانینی ئەم شتە بێبایەخانە کە فلان شاعیر کوری کێ بوو، تەمەنی چەند ساڵ بوو و یا ئیسارە شێعر لە باری تەقتیعی عەرووزییەوە چەندە رێك کەوتووە و ئیهام و ئیستعارە و فەننی تری بەدیعی چەندە زۆرە، شتێکمان پێنابرێ و دەسکەوتێکی هێژامان دەس ناکەوێ. گرینگ ئەمەیە بزانین کە نووسەر و شاعیر و هەر هونەرمەندێکی تر بۆ جوان کردنی باری ژیان و بەرەوپێش بردنی کۆمەڵ چی کردووە و چی لە دەس هاتووە؟ رەنگە هەندێك بڵێن شاعیر خاوەن دەسەڵاتی ماددی نییە کە بتوانێ کۆمەڵ بەرەوپێش بەرێ؟ ئێمە لە بەرامبەر ئەم پرسیارە چاوەروانکراوەدا ئەڵێین: بەرەوپێش بردن و جوانکردنی ژیان، پێویست ناکا بە چەشنێکی بەرچاو و دیار لە هەرێمی ماددیاتا بێ. کەس ئینتزاری لە هونەرمەند ئەوە نییە کە کاری کاربەدەستانی وڵات بگرێتە ئەستۆ. هونەرمەند کاری ئەوەیە کە رێگای خەڵك رووناك کاتەوە و لە رابردوو و داهاتوو و ئێستای تێبگەیەنێ. ناحەزییەکان دەربخا و کۆمەڵ ئامادە بکا بۆوەرگرتنی ژیانی بەرزتر و ئینسانی تر.

ئێستا پارچە پەخشانەکەتان پێشکەش ئەکەین، بە هیوای پەسندی ئێوە.

پەنجەرەکانم کردەوە. هەستم کرد هەوای فێنکی کۆڵان خۆی کرد بە ژوورەکەما

و چەشنی تەمی بەرەبەیان لە دەوری لەشم هاڵاو گەرمای لەشمی کرد بە هەڵم. ئەتکوت لە ناوەوە ئەسووتێم و دووکەڵم لە سەر هەڵئەستێ. ناو کۆڵانەکە رووناك بوو، وەك زەردەیەك کە نازانی هی شەرمە، هی توانجە یا هی خۆشەویستی. ناو هۆدەکەم گرژ و مۆن بوو و لەسەر بەرۆیەکی خرسەکی کۆن کتێبەکەم لەیەك کرابۆوە. ئەتکوت لە بەر شەکەتی سینگی رووت کردووە و هەر دووك دەستی راست راکێشاوە.

هەر کە زرەی زەنگی دەرگای حەوشەکە هەستا بە گورجی خۆم پۆشتە کردەوە و بە دوو لۆقی درێژ خۆم گەیاندە بەر دەرگا. دەستێکی بچووکی سپی بۆ جاری دووهەم درێژ کرابوو زەنگ لێبدا کە من دەرگاکەم کردەوە و دەستە بچووکەکە بە ئەسپایی هاتەخوارەوە و خۆی خزاندە ناو دەستی گەرم و تاسەباری منەوە. پرسیم: «درەنگ هاتی؛ لات وا نییە چاوەڕوانی لە وزەی مندا نیە؟»

لەسەرخۆ جانتایەکی پڕلە کتێبی کە بە دەستیەوە بوو لە گۆشەیەکا دانا و پاڵی دا بە دوو سەرینی کوردییەوە کە جێگای کاتی تەمەڵی من بوو. کوتی: «سەردەمی زوو بۆ هەموو شت کاتیان هەبوو. بۆ بەکتر دیتن، بۆ حەسانەوە، بۆ کار و بۆ بەزم و ئاهەنگ و راو و زەماوەند. بە تایبەت بۆ دڵداری.»

کوتم: «ئێستە چی، گوایە شەو و رۆژ کورتتر بوونەتەوە؟!»

بە کەمێك دڵرەنجییەوە کوتی: «رووناکبیر دەرگای لە سەر خۆی پێوەداوە و ئاگای لە ژیانی کۆڵان و گەڕەك براوە. تۆ تا بە ئەسپایی مژێك لە سیغارەکەت ئەدەی نیو سەعات ئەخایەنێ. لە کاتێکا لە ناو گەڕەك و کۆڵان هەموو کەس رانەکا؛ بەرەو کوێ، خوا ئەزانێ. زەنازەنا و دەنگ و هەرا هەرگیز نابڕێتەوە. تۆ ئیتر نابینی کەس بۆ لەدەسچوونی ئەوینێك، بۆ ژاکانی گوڵێك بگری. کەس چاوی لە هەڵفڕینی پەپوولەیەك نیە. باڵدارێ کە جار جار سەرنج رائەکێشێ، واشەی ئاسنە کە مەلی گیان راو ئەکا. ئیتر کەس بەمەوە ماڵدوو نیە کە مەلی گەرمێن لە بەهارا بێتەوە و لە پەنا شەتاوێکی سەوز و

مەندا بنیشنەوە و وتنەیان بکەوێتە ناو ناوێنەی گۆلاوەوە.»

کەمێك پشووی هاتەوە سەرخۆ و سەری هەڵێنا و دوو فرمێسکی روونم لە سەر گۆلاوی شینی چاوی بەدی کرد کە ئەهاتن ببن بە دوو دڵۆپی شەونم لە سەر پەڕەی گوڵی گۆتای.

کوتم: «ژیان ئەگۆڕێ و کەس ناتوانێ پێش بە گۆڕانی ژیان بگرێ.»

کوتی: «بەڵێ، ئەگۆڕێ، بەڵام پرسیار ئەمەیە، بۆچ بەرەو دزێوی ئەچێ؟ تۆ لات وایە چارەی هەموو دەردێك لەم پەڕاوانەدایە کە هزدەکەت پێ پڕ کردوون! لە کاتێکا من بڕوایەکی ترم هەیە. ئەڵێم دانیشتن و دەرگا بەستن و تەنانەت لە سەرما و گەرمای ناو کۆلانیش بێ خەبەر بوون خۆی دەردە. رووناکیی تەریك خۆی سەربارە.»
پاشان وەك کەسێك کە لای وابێ هەرچی ئەیڵێ بۆ ئەو کەسە وا گوێی لێگرتووە وەك بەردێك وایە بە گومەزێکیدا بدەی، کوتی: «قسەکە رۆشنتر و دیارترە لەمە کە لە سەری بڕۆم. کۆمەڵ وەك داری ،ئەلاقوچکێ هەڵەق مەڵەق، وەهایە. کەمێك لەو سەری دانیشتوون و زۆرێك لەم سەرەی. لای زۆرەکان نیشتۆتە سەر زەوی، وەك سەری نیری جووتیاری بێ گاجووت و توو، لای کەمەکانیش پەڕیوەتە بەرزی. تۆ لات وایە چار چییە؟ وەك تۆ دانیشتن و سەر بە کتێبا گرتن و دووکەڵی خەفەت بە با کردن؟ یا هاندانی ئەو زۆرانە کە هەستن و سەر داری ئالاقووچێ سووك کەن؟ ئەو دەمەیە کە ئەبینی کەمەکان دێنە خوارەوە. ئەگەر جووتیار بۆ خۆی بچێنێ و بۆ خۆی بدروێتەوە، دەرمبەگ کوا کۆشکی چەند قاتی بۆ بەرز ئەبێتەوە؟

٥١/١٠/٢٠

گەڕانەوە

هەر کە چاوی بە ڕووناکایی حەوشی نەخۆشخانە کەوت هەتاوێك لە دڵیا هەڵات. وەك فانووسێك کە هەڵیکەی و پرشنگی گڕەکەی بکەوێتە سەر شووشەکەی. هەتاوێك بە سەر حەوشی نەخۆشخانەکەدا پان ببۆوە و شەونمی لە سەر چیمەنەکەی بە تامەزرۆیی هەڵئەمژی. لە بەرچاوی هۆمەر هەموو وڵات ئەتکوت دەسێکە و بە زەردەیەك کراوەتەوە. لە حەوشی نەخۆشخانەکە تێپەڕی و پێی نا ناو شەقامەوە. پاش شەش مانگ بێدەنگی خەستەخانە و بۆنوبەرامەی نەخۆش و چرپەی بەئەسپایی نەخۆشەوانەکان، هەرای ناو شەقام بۆ گوێی هۆمەر لاوێنەرەوە بوو، چونکە نیشانەی ژیان و کار و زیندووبوون بوو. ماوەیەك لەبەر دەرگا وێستا. چەن جار ئاوڕی داوە بۆ حەوشی

نەخۆشخانە و چەن نەخۆشی دی بە بەرگی سپی نەخۆشخانەوە خۆیان لە بەر هەتاو هەڵخستبوو. بە پێکەنینێك و دەس ڕاوەشاندنێك ماڵاوایی لێ کردن؛ پاشان لە ناو هاتوچۆکەرانی شەقاما گوم بوو.

هۆمەر بێ ئەوە بزانێ بۆ کوێ ئەچێ لەم کۆڵانەوە بۆ ئەو کۆڵان، لەم شەقامەوە بۆ شەقامێکی تر پیاسەی کرد و هەموو دووکانێکی شار سەرنجی ڕاکێشا، چەند جار بێ ئەوە بڕوانێتە چرای سوور پێی نا ناو شەقامەوە و لێخوڕەکان قسەی سوکیان پێ کوت. هۆمەر لای سەیر بوو کە ئەمانە بۆچ جنێو ئەدەن. هەرچی ئەیکرد نەیئەتوانی هۆیەك بۆ ئەم هەموو پەلەیە بدۆزێتەوە. وەك شارەمێروو خەڵك ئەهات و ئەچوو و کەس کەسی نەئەناسی. لەپڕ تاسەی ئاواییەکەیان وەك تەڵخەك کەوتە سەر دڵی؛ پێی شل بوو و بازی بەهەڵپەی نیگای کە هەموو لایەکی ئەپشکنی، گەڕایەوە بۆ هێلانەی دەروونی. شانی لەشانی چەن کەس دا و چەن جار بە توڕەییەوە پێیان کوت: بەرپێت تەماشا کە، مەگەر کوێری؟! بەڵام هۆمەر هەر بە لەش لە شارا مابوو، بە گیان و دڵ گەڕابۆوە دێ. لە کەناری مەیدانێکی گەورە کە لە ناوەڕاستەکەیا پەیکەرەی پیاوێکی مەزن لە بەرد دروست کرابوو، چاوی بە تاقمێك کەوت کە بە جلوبەرگەکەیانا لە خەڵکی دێهات ئەچوون. گەنج و پیر و منداڵ هەموو لە بەربەرۆچکا دانیشتبوون. یەك خەریکی قەنەکێشان بوو، یەك بە تاسەوە لەنجەولاری ئافرەتێکی گرتبووە بەر ڕوانین و یەکی تر خەونووچکە ئەیبردەوە و زەنگن و پێمەرەکەی لەلای دەستیا دانابوو. هۆمەر هەستی کرد لەو تاقمە نزیکترە تا ئەو شاریانە کە جنێو ئەدەن، بێهوودە پەلەیانە و یەکتر ناناسن. هێندەی پێ نەچوو کە هۆمەریش یەکێك بوو لەو کۆڕە.

هۆمەر لە ژێر چاوەوە لە جلوبەرگی ئەو هەژارانە ورد بۆوە. کوردی نەبوو، بەڵام هێشتا لە بەرگی کوردی نزیکتر بوو تا بەرگی فەرەنگی. خەڵکی شار زمانیشیان کوردی نەبوو، بەڵام هۆمەر ئەیزانی ئەڵێن چی، چونکە زۆر وشەی کوردی لە زمانەکەیانا هەبوو.

ویستی لەگەڵ گەنجێکا کە لە پاڵ دەستیەوە دانیشتبوو و کۆتێکی کۆنی ئاتەگەدرێژی لەسەر بەرگی دیهاتییەوە کردبوو بەری قسە بکا، بەڵام گەنجەکە هەر خەریکی روانینی ئافرەتەکانی شار بوو. تا یەکیان لە دوورەوە ئەهات نیگای ئەو گەنجە وەك هەنگ بە سەر سینگ و کەمەر و دەموچاویەوە ئەنیشت و تا لەبەر چاو گوم نەبوایە دەستی هەڵنەدەگرت. هۆمەر ناچار کوشمەی کرد و بێدەنگ بوو. لە خەیاڵا گەڕایەوە بۆ ئاوایەکەیان. هاتەوەبیری کە شەش مانگ پێشتر لە کاتێکا خەریکی بەفرماڵینی سەر بانی خۆیان بوو کەوتە خوارەوە و رانی شکا. ئەو شەوە ساردانەی هاتەوە بیر کە تاوتێی برینداری برستی لێ بڕیبوو، بە چەشنێ کە خێزانی ئەیکوت حەوتەیەك لەسەریەك شەو تا بەیان وڕێنەی کردبوو. خێزانی ئەیکوت کە وڕێنەکانی ئەوەندە کوفر بوون کە لەوانە بوو بەرد بباری! بەڵام خوا بەزەیی پێیاندا هاتبوو و تەنیا تەرزەی بە ئەندازەی سەرەچۆلەکەیەکی باراندبوو و سەری منداڵەکەیانی شکاندبوو!

هەموای بیرکردنەوەی هۆمەر بە دەنگێکی تیژی وەك نووکی مقەست پچڕا و گەڕایەوە ناو هەرای شار. پیاوێکی چوارشانەی سمێڵ بابر چەن گەنجێکی لە هەژارە دیهاتییەکان بە پێوە راگرتبوو و چەشنی چێودارێکی پسپۆڕ ئەیڕوانییە بەژنوباڵا و دەستومەچەك و شانوباهۆیان. ئەتکوت خەریکە بیانکڕێ. گەنجەکانیش بێدەنگ هەرکام بە پاچێك، پێمەڕەیەك، یا زەنگن و قوڵێنگێکەوە راوەستابوون و چاوەڕوان بوون بزانن کابرا کامیان هەڵەبژێرێ بۆ کار. کابرا هاتە سەر سەری هۆمەریش، ماوەیەك تەماشای بەرگە کوردییەکەی کرد و بە پێکەنینەوە شتێکی کوت کە هۆمەر تێی نەگەیشت! پاشان چەمن کەسی لەوانی تر هەڵاوارد و خۆی کەوتە پێشیان و رۆیشتن. هۆمەر لە پیرەپیاوێکی کە خەریکی تەکاندنی خۆڵەمێشی سەیلەکەی بوو پرسی: «ئەمانە بۆ کوێ چوون؟»

وا دیار بوو هەژاری ئەو هێزەی هەیە کە ئەوان لە زمانی یەك تێبگەیەنێ. پیاوە

پیرەکە لە وەڵاما کوتی: «کارا» پاشان دەستی بە زگیەوە گرت. وا دەرلەکەوت برسیە تی. هۆمەر لە کیفە کۆنەکەی چەند ئەسکیناسی کۆنی دەرهێنا و کوتی: «من دراوم هەیە، بەڵام نازانم نان لەکوێ دەس ئەکەوێ.» کابرا پیرە بێ ئەوە لای وابێ پێویستە سپاسێك بکا، کەمێك لە دراوەکەی وەرگرت و پاش چەند وردەیەك هەر دەستی بە هەڵپە بوو ئەکشا بەرەو نانی گەرمەتەنوور.

هۆمەر لە ئوتوبووسێکی شەقوشڕا کە بەرەو موکریان ئەچوو سەری بەسەر سینگیا شۆڕ ببۆوە. لەسەر خوانی شەکەتی بە خەونێکی خۆش میوانداری کرابوو. خەونێکی خۆش و پڕ لە خەونی خۆش. خەونی ئەمە کە جارێکی تریش خەڵکی ئاوایەکەی ئەبینێتەوە، لەگەڵ خێزانیا لەسەر ئاوری نزیك لە دامرکان بە حەوجۆشی رەش و کتری تەنەکە چای تازەدەم ئەخۆنەوە، دیسانەوە خێزانی ئەڵێ، پیاوەکە ناشکوری مەکە خوا بۆ ئێمەش گەورەیە و ئەویش وەڵامی ئەم قسانە تەنیا بە بزەیەکی پڕ مانا ئەداتەوە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین.

ئاسۆ روونە

هەر کە ئەبوو بە لای ئێوارە، یەك یەك لەماڵ و لە سەر دووکان و لە شوێنی کار ئەهاتینە دەرەوە و هەموو رووەمان ئەکردە چایخانە و کەناری گۆلێکی گەورە کە جێگای ناولێهێنانی کچانی شارە خنجیلانەکەمان بوو. پۆل پۆل گەنجی تاسەداری دڵ پڕ لە هیوا بە پیاسەی نەرم و شۆخ لە شەقامەکەوە تێئەپەڕین و هەر کە ئەگەیشتنە نزیکی گۆلەکە هەنگاویان شل ئەبوو و بازی نیگایان لە سەر داری تازە ئەمامی بەژن و بارێکی بە کەشم و نەشم ئەنیشت. ئیتر هەر روانینی گەرم و بێ پەردەی کوڕان و نیولیگای نیوەناشکرای

کچان بوو کە ناڵوگۆڕ نەکرا. گاهێ دەستێکی پیاوانە بە سمێڵێکی خورمایـیا نەهات و لەو لاشەوە پەنجەیەکی نەرم و سپی، لکی پووشـین و دەسماڵەکەی لا ئەدا و بۆ ماوەیەکی کـورت چەشـنی هەورێکی سپی بێباران، بەری ڕۆژی گەشی چـاوی ئەگـرت و تەزوویەکی خۆشەویـستی وەك شنەی دەم بەیان ئەکەوتە سـەر دوو لەشی گەرم و گەنج، چونکە هەردووك لا ئەیانزانی ئەم ئیشارە کورتانە، بانگهێشتن و میوانداریـیەکە بۆ سەرخوانی ڕازاوەی ئەوین لە نیوەشەوێکی لە بیر نەچووا کە بە پرشنگی نیوەڕەنگی مانگەشەو ڕووناك ئەبێ و بە کاتی شیرین و کورتی بەیەکگەیشتنێکی پاکا لەگەڵ ئەبەدییەت و هەرمان تێکەڵ ئەکرێ.

فەرهاد بە پێچەوانەی هەموو هاوتەمەنەکانی زۆرتر لـەوە کە قـسە بکـا و بجووڵێتەوە، بیری ئەکردەوە و کش و مات ئەیڕوانی و لەم دوو چاوەوە کە ئەتکوت دوو شەوەی بێگەردن ئەتئەتوانی پێ بنێیتە ناو سەرای دەروونییەوە. ئەتکوت هۆدەیەکی تەریکە کە دوو پەردەی ڕەش دەرگای خۆرەتاوی لە سەر پێوە داوە. فەرهاد هەموو ژیانی لە ناو خۆیا بوو. ئەتکوت ئەو دەشت و کێوە کە بەهاران بە گەزیزە و نەورۆزە و هەزاران گوڵ و گیای ڕەنگاوڕەنگی تر خۆی ئەکرد بە بووك، ئەو هەموو زیل و بەمە کە لەسەر هەر لکی دارێکەوە دەنووکی بچووك و گەرووی ئەوینداری مەلی ئێسك سووك هەڵئەستا و لە پەنا هەموو جۆگە و ڕووبارێکدا «دارسیاس» خودای مووسیقا و شۆر و تاسە ئەبووژایەوە، لە دڵی فەرهادا هیچ هەستێکی لاوی نەدەلاواندەوە. ئێوارانە کە هەموو لاوانی شار دەستیان لە کار هەڵئەگرت و لە ناو شەقام و گەڕەك و کۆڵانا بڵاو ئەبوونەوە و بە دڵی خۆیـان ئـەژیـان و ژەنگ و ژاری شـەکەتیـان لە چاوەی پیرۆزی کەوسەری دڵداریا ئەشوت، فەرهاد بە باوەشێك کتێبەوە ڕووی ئەکردە چۆڵی و لەگەڵ جیهانی زانست و هونەرا تێکەڵ ئەبوو و ڕۆژپەڕی ئێوارێ ئەگەڕایەوە و ئەچۆوە ناو ماڵ. ئەگەر هەواڵێك تەوسی بدایە لە جیهانی تایبەتی ئەو، بیکوتایە لەم هەموو سەر بە

کتێباگرتنە چی دەس ئەکەوێ، لەسەرخۆ ئەیکوت: «بەری داری باخچەی کتێب، بیرکردنەوەیە.» ئەیکوت: «جیهانی ئێوە هەرچی هەیەتی بە روانینی یەکەم دێتە بەرچاو. جیهانی ئێوە قاشێکی بچووکە لە زەمان، بەڵام من لە جیهانی کتێبا دوێنێ و ئەمڕۆ و بەیانی ئەبینم و هەست ئەکەم رووبارێکم کە خوڕو خوڕوشان بە مێژوودا دێمە خوارەوە، نەك وەك ئێوە کە ئەبن بە گۆلاوێکی قەتیس ماوی بە خاك‌وخۆڵ گەمارۆدراو و تەنیا لە روانگەیەکی تەنگەوە ئاسمان ئەبینن.»

فەرهاد ئەوەندە لە ناو خۆیا ئەژیا کە منیش کە لە هەموو کەس لێی نزیکتر بووم تا ئەو رۆژە نەمئەزانی دەنگی ئەوەندە خۆشە. ئەو رۆژە من هەستێکی نەناسراوی سەرکێش هەڵیگرتم بۆ کەناری رووبارێك کە دەوروبەری بە دارەبی و گیای بەهاری شینی ئەکردەوە و لەژێر دارەکانا ئەکرا چاو ببڕیە شەپۆلی بێ هەدای رووبارەکە و ژیانی رابوردووت بێتەوە بیر. ئەشکرا لەگەڵ کچێکا ژێردارەکان بکەی بە جێژوان و گوێ بگری لە جریوەی مەل و شنەی شەماڵ کە لەشی شلکی گیاوگژی لەیەك ئەخشاند و لە جیهانی خەیاڵا یا سواری ئەسپی شەپۆل بی کە باڵی شۆڕ کردبۆوە و پەلی ئەکوتا بەرەو ئاسمان، یا باڵی سپی هەوری بێ‌باران کە وەك قوو بە دەریای بێ‌سنووری ئاسمانا پۆل‌پۆل تێئەپەڕین بکەی بە قۆناخ. من سەرگەرمی ئەو خەیاڵانە بووم و ئەشکام بەرەو لێواری رووبارەکە کە دەنگێکی یەکجار بەکوڵ هاتە گوێم:

کچە بۆکانی کە بووکی نازن
قۆڵ بە بازن، مل و پێسیر وازن
زەردە مەم دیارە کە خاوەن نوستوون
بۆ پشوودان لە کراس دەرکەوتوون

....

تا دەستم نەنا سەر شانی و نەمکوت دەمخۆش، نەیزانی. لە پەنایا دانیشتم و پرسیم: «تۆ کە دەنگت ئەوەندە خۆشە، ئەوەندە جوان چاك و پێکەوتووی، بۆچ ناتەوێ لە کاتی لاوێت کەڵك وەربگری؟» دیسانەوە چاوی هەر ئەو جووتە شەوە رەشە بوو کە بە ئەندێشەوە نەتتوانی تماشای کەی، بەڵام بە پێچەوانەی هەموو جارانی پێشوو کە لە بەرامبەر ئەم پرسیارە تەوساوییانەدا زەردەیەکی ئەخستە سەر لێو، وەڵامی منی بەم چەشنە دایەوە:

«من بۆ خۆم ناژیم. من تەنیا نیم. ئەم خەڵکە هەموویان بەشێکن لە من؛ چۆن ئەتوانم تێر زگم بخۆم لە کاتێکا سەرم دیشێ. چۆن ئەتوانم پڕ بە دڵ پێکەنم لە حاڵێکا ئەندامێکم لە ئاگری دەردا خەریکی توانەوەیە؟ منیش ئەوین ئەناسم. جوانی ئەپەرەستم، بەڵام لە کاتێکا هەزار ئەوین لە دڵی هەژارانا ئەخنکێ، جوانی ئەسیری دەستی دێوی ناحەزییە، چۆن ئەتوانم ئەویندار بم و بە جوانی هەڵبڵێم؟»

ئەمە یەکەمین و دوامین قسەیەك بوو کە لەم بارەوە لە فەرهادم بیست.

تا بەرنامەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین.

١٣٥١/١١/١٨

وەنەوزێ بۆری شەوانی درنجاوی

بە سەرخۆشی لە بارێکی شەوانە ئەگەڕایەوە. خۆی بەم جێگایانەی ئەکوت: «نایت کلاپ». ئەهاتە بەرچاوی کە تا ئەژنۆی لە ناو شەقامی بێ‌هات‌وچۆ و بێدەنگا بە تەم و مژەوە ئەبێ. وای ئەزانی پێی لە زەوی بڕاوە و خەریکی فڕینە. فڕینێکی بە ئەسپایی، چەشنی نیشتنی قورینگ لە پەنا شەتاوێک. لەو «نایت کلاپ»ە چەند جار قامکیان بۆ لا راداشتبوو. ئەو وای زانیبوو تاقمی لایەنگرانین و شێعرەکانی ئەویان لە گۆوارە بەنرخەکانا خوێندۆتەوە و بێگومان هەر کامیان نوسخەیەکیان لە کۆمەڵەی

شێعری تازەی ئەو بە ناوی «وەنەوزی بۆری شەوانی درنجاوی» لە ماڵا هەیە. ویستبووی رواڵەتێکی شاعیرانەی هەبێ، هەستابوو بۆ تماشاکردنی دەموچاوی. رووی کردبووە ئەو شوێنە کە دەستی لێ نەشۆن. لەبەر ئاوێنە بە خۆیا روانیبوو و هەستی کردبوو مووی سەر و کاکوڵی رێکوپێکە. بە دەست کەمێکی شێواندبوو. بۆ ئەوە شیاوی ناوی «شاعیری شێواو» بێ. کاتێ گەڕابۆوە، ویستبووی بە بزەیەك تاقمی لایەنگرانی بە سەر کاتەوە و ئەوانیش وەڵامی بزەکەی ئەویان بە قاقایەکی تێکڕایی دابۆوە، شاعیر وای دانابوو کە ئەم قاقایە زۆرترە لەوە کە کاری ئاوی تاڵی سەرخۆشکەر بێ، کاری بزەی لاوێنەرەوەی ئەوە. بە دڵنیایی لەسەر جێگای خۆی دانیشتبۆوە و ئەم بیرە بە مێشکیا هاتبوو: «ئەگەر ئێمەی هونەرمەند نەبین و پەژارەی هەموو ئەم خەڵکە ساکارە نەکەین بە هی خۆمان، بەستەزمانانە چەندە زوو پشتیان لەژێر باری خەما کۆم ئەبێتەوە.» هەستی کردبوو کە ئەوەندە بەرز بۆتەوە سەری لە میچی هۆدەکە ئەدا. تەنانەت لەو کەسەی بە لای دەستیەوە دانیشتبوو پرسیووی: «ئەم میچەیان بۆچ وا نەوی دروست کردووە؟» بەڵام کابرا وەڵامی نەدابۆوە. بە بیریا هاتبوو شێعرێك بڵێ بۆ ئەو جیهانە کە هونەرمەندی تێدا نییە و لە دڵی خۆیا گەڵاڵەی شێعرەکەشی گرتبوو «وڵات هەمیشە زستانە، مەڵێ بەهار تۆراوە و هەرگیز ناگەڕێتەوە، بزەیەك لەسەر گۆنــوانەی لێوێك دیاری نادا، هەتاو کۆچی دوایی کردووە، ئەوین وەك کوانووی دامرکاوی پاش کۆچی خێڵ، سارد و سڕ هەڵگەڕاوە» و بە خۆی گوتبوو: «لەبیرم نەچێ ئەم شێعرە ئەبێ ئاهەنگێکی خەماوی هەبێ. بەڵام نەك تا رادەیەك کە ببێتە شێعری سەر شیوەن.»

سەرخۆشی ئارەق و دڵخۆشی کاتێ کە شێعرەکەی بە پیتی گەورە لە گۆواری وێژەیی ناسراو چاپ ئەکرێ، تێکەڵ بیوون و مەودای تەسکی هۆدەکەی لەبەر چاو تەنگتر بۆوە.

لە شەقاما تا ئەژنۆی بە تەم و مژی ئەفسانەوە ئەبوو، بەرەو کۆڕێك ئەفڕی کە

لەوێ چەن هونەرمەندی تر چاوەڕوانی بوون. کاك سروشت کە نەققاشی گەل بوو تابلۆکەی چەند رۆژ پێشتر جایزەی گەورەی «بینال»ی وەرگرتبوو. ئەو تابلۆیە کە نەققاش ناچار بوو بە ٣٧ هەزار تمەن بیفرۆشێ، بریتی بوو لە چەند کونی وەك گولۆتەی تەندوور، ئەگەر کەسێك چێشکەی هونەری نەبوایە لای وابوو نەققاشی منالێکی قوتابییە کە پاش تەواوبوون بە دڵی نەبووە و خەتی خواروخێچی بەسەرا هێناوە. نەققاشەکە ئەیگوت ناوی ئەو تابلۆیە «ویەتنام»ە.

کاك زیل و بەم کە مووسیقارێکی گەنج بوو، لووتی هەر لە «کلیلی سۆل» ئەچوو و خوشکە ئارایش کە تازە زانکۆی هونەرە جوانەکانی تەواو کردبوو. ئەوەندە نوێگەر بوو کە لەسەر دێرێکی چەڵەمەی بەستراوی بێ جەمسەر رۆیشتبوو و گەڕابۆوە سەر هەوڵی شارستانیگەری ئادەمیزاد. لای وابوو، ـ سوێندیشی بە زێئووس و وێنووس ئەخوارد ـ درۆناکا کە ناحەزی و دزێوی بەرزترین نموونەی جوانییە. ئەیگوت پیاو بێزی هەڵئەستێ کاتێ ئەچێتە ناو هۆدەیەکەوە کە هەموو شت لەسەر جێگای خۆیەتی. کاك شێواوی شاعیریش ئەم قسەیەی زۆر بە دڵ بوو و هەمیشە ئەیگوت: «تۆو شێعرێك لەسەر من خوشکە ئارایش، سەبارەت بە ئافرەتێك کە لەم وشکارۆی بێزەوقییەدا تێنەگا جوانی یانی چی.»

شاعیر هەروەها سەرخۆش بە ناو تەم و مژی ئەفسانەدا ئەفڕی. وای ئەزانی لە سەر چیای «ئەلەمپ» لە بارەگای خودایانا دانیشتووە. لەپڕ پشیلەیەك دەرپەڕی و شاعیری ئێمە کە کۆڵەباری راسپێری گرانی مێژوویی بەسەر شانیەوە ئەتگوت پووشێکە، راچەنی و دڵی دەستی کرد بە لێدان. جێگای کاك زیل و بەم خاڵی بوو کە میلۆدیەك لە لێدانی دڵی شاعیر دروست بکا.

بیری کردەوە. ترس دوژمنی گەورەی ئادەمیزادە، بەڵام نەیتوانی ناوەڕۆکی شێعرێك بدۆزێتەوە کە توانجێك بێ بۆ ترس.

گێژ و خولی خوێنی گەرم ترسی لە سەری ڕەواند و هەستی کرد کە یەکجار بە تاسەوەیە خۆی بگەیێتە لای خوشکە ئارایش و باسی حەیوانی سەرەتایی بکەن. باسی ئەو پشیلانە کە ددانیان بە ئەندازەی شمشێرێك درێژ بوو.

شاعیری شێواو بە کزۆڵانی تەمگرتووی ڕابردوودا گەڕاوە بەرەو دوا. هاتەوە بیری کە بە منالیش ئاوگۆشتی پێ ناخۆش بووە. هەڵبەت ئەو کاتە نەیدەزانی لەبەر چی، بەڵام ئێستە هۆی ئەو پێ ناخۆش بوونەی بۆ دەرکەوتبوو. شاعیری ئێمە دڵی وەك پەڕی گوڵ ناسك بوو. ئاشکرایە کە ئاوگۆشت پێویستی بە سەربڕینی گیاندارێك هەیە و ئەو لە فەلسەفەی هیندییەوە گۆشت نەخواردنی هەڵبژاردبوو. لە بیری مابوو کە تەنانەت جارێك لەگەڵ کاك «زیل وبەم»دا کە لووتی لە کلیلی سۆل ئەچوو لێیان بوو بە کێشە. چونکە کاك زیل و بەم گوتی: «هیندییەکان کارێکی باش ناکەن. لە برسا ئەمرن و ئەو هەموو گایەش لە هیندا بە شەقامەکانا ئەسووڕێنەوە.»

شاعیری شێواو ئەیزانی کە ئاوگۆشتی پێ ناخۆشە. ئەیزانی کە لایەنگری فەلسەفەی گۆشت نەخواردنی جووکییەکانە و لە بیریشی مابوو کە لەگەڵ کاك زیل و بەم دەمەقڕەی لێ پەیدا بووە؛ بەڵام هەرچەند زۆری بۆ مێشکی ئەهێنا نەیدەزانی لەبەر چی کەبابی پێخۆشە؟ هاتەوە بیری کە چەند ساڵ لەمەوبەر مەلی باڵ زێڕینی ئەوین لەسەر بەرزترین لقی داری دڵی هێلانەی کردبوو، دڵبەرەکەی کچێکی توولە ئەمامی قژ زەردی چاوکاڵ بوو، بەڵام بە داخەوە پاش ئەو هەمووە کە شاعیری شێواو هەوڵی لەگەڵ دا و ڕەنجی کێشا و سەدها جار بە گوێچکەیا چپاند: «هەبوون یا نەبوون، مەسەلەکە ئەمەیە». هەر تێیەگەیشت «شکسپیر» شاعیرێکی گەورەی ئینگلیسییە و هەر وای ئەزانی «گۆران» جەردەیە و «هەژار» پیاوێکی فەقیر و دەسکورتە. لەمەش خراپتر تائەو ڕۆژە کە بێ دەربەستانە شاعیری ئێمەی بە دڵی شکاوەوە جێ هێشت هەر نەیسەلماند کە گوڵێکی سیس و ژاکاو لە دڵێکی شکاو ئەچێ.

هەر لەم بیرانەدا بوو کە گەیشتە بەردەرکی ماڵی کاک سروشت. ئەو شەوە بە شادیانەی فرۆشتنی تابلۆی ویەتنام، لە ماڵەکەی خۆیا کۆڕێکی بەزمی پێکهێنابوو. شاعیر بیری کردەوە کاتێ گەیشتە ناو هۆدەکە چی بڵێ؟ ماوەیەك وەستا و لە قوژبنی مێشکیا شتێکی دۆزییەوەو چووە ژوورەوە. شەپۆلی مووسیقا وەك ئەژدەها بەرەولای کشا، کاك زیلوبەم خەریکی لێدانی سەمفۆنی ناتەواوی بتهۆڤن بوو، بەڵام هەر ئەچووەوە سەر هەوای شەمام شلکی. کاك شێواو رووی کردە سەرووی کۆڕەکە تا لەسەر سەندەڵییەك کە لە ژووری هۆدەکەوە بەتاڵ بوو دابنیشێ. لەپڕ مووسیقا و هەرا و بەزم بۆماوەیەکی کورت بڕایەوەو پاشان قاقایەکی تێکڕایی هۆدەکەی پڕ کرد. کاك شێواو روانی کە هەموو بە سەیرەوە تەماشای ئەو ئەکەن. کەمێك بە خۆیا روانی و دیتی پارچە کاغەزێك بە دەرزی لە پشتی کۆتەکەیەوە هەڵواسراوە. کاغەزەکەی لێ کردەوە و سەرنجی دا تیا نووسرابوو: «مکث کند.»[1] ئەودەمە بۆی دەرکەوت کە بۆچ لە نایت کلاپەکەش خەڵکی پێیەکەنین. جا رقی لە شێعر و هونەر و هونەرمەندی هەستا و چەشنی مەلێکی بەرزەفڕ کە تیری راوچییەك بیپێکێ، کەوتە سەر زەوی و هەستی کرد ئیتر ناتوانێ هەڵفڕێ.

٥١/١١/١٩

---

١ - قسە نەکا. بوەستێ.

تۆران

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی ئەم جارماندا پەخشانێکی کوردیتان بۆ ئەخوێنینەوە، هیوادارین پەسندی کەن.

دوو ڕۆژ بوو دایکی تۆرابوو. هەر لە بەیانییەوە تا کاتی برسییەتی، یا تا هەمو ڕۆژی بۆ لەمێتا لە بەر پەنجەرەی هۆدەکە دادەنیشت و چاوی ئەبڕییە پێچی کۆڵان و هەر ئافرەتێك لە دوورەوە دەرئەکەوت، پرشنگێك بە چاوی کاڵیا ئەگەڕا، بەڵام لەگەڵ ئافرەتەکە نزیك ئەبۆوە خەمێك وەك تانە سەر گۆمێلکەی روون و شینی چاوی ئەگرت.

ئەمڕۆ دوو ڕۆژ بوو کە تەنانەت یەك وشەش لە سەر لێوی سوور و ناسکی نەپشکووتبوو. وێنەی دایکی بە زەردەخەنەیەکی مات و بێرەنگەوە لە سەر تاقەی هۆدەکە دانرابوو و ئەتگوت هەموو خۆشەویستی دایکانە لەو زەردەیەدا کۆ بۆتەوە. سەری هەڵبڕی و بۆ ماوەیەکی کورت چاوی بە وێنەی دایکیدا گێڕا... کوڵی گریانێکی بێ‌گوناه بە دڵیا گەڕا و دڵۆپێك فرمێسکی خاوێن کە لە کاسەی پەلی چاویا شینی

ئەلواند، بە سەر گۆنای ناسك و تورتیدا هاتەخوار، پرسیاری کرد: «بابە تۆران یانی چی؟» وەڵامێکم نەبوو کە بیدەمەوە و نەیڕەنجێنم؛ لە بەر ئەمە گوتم: «کوڕم چیت ئەوێ بۆت بکرم؟!»

نازانم لەبەرچی بەم قسەیە رقم لە خۆم هەستا و لام وابوو خەریکم بە شت بۆکرین تاسەی دایکی لە بیر بەرمەوە!؟ گوتی:

«تۆران یانی مردن، نا بابە؟!»

بە شەرمەوە!؟ گوتم: «نە بابە، نە!!»

لە بەر پەنجەرەکە لاچوو و هات لە باوەشما کوروشمەی کرد، وەك بێچووە کۆترێك کە هێلانەکەی رووخابێ. دوو دەستە بچکۆلەکەی لە دەوری ئەستۆم ئاڵاند و رووەتی داغ و نەرمی بە سینگمەوە گوشی؛ هەستم کرد بووم بە دوان؛ منێکی منداڵ و ترساو و خەفەتبار و منێکی گەورە و شەرمەزار و تاوانبار. لە بەر خۆیەوە گوتی: «بابە، حکایەتی دێوەکەم بۆ بڵێ!»

...هێشتا لە «یەکێك بوو یەکێك نەبوو»دا بووم کە حەوسەلەی بە سەر چوو، بە چەشنێ کە دیار بوو هەوڵ ئەدا نەمڕەنجێنێ، گوتی: «دایکم باشتری ئەزانی.» گوتم: «بەڵێ ئەو باشتری ئەزانی.» هەر بەو چەشنە کە خۆی بە سینەمەوە ئەگوشی، گوتی: «تۆش داستانی دێوەکەت پێ خۆشە، نە بابە!؟»

گوتم: «ئەرێ کوڕی من پێم خۆشە، بەڵام ئەو داستانانە ئەفسانەن!»

سەری لە سەر سینگم هەڵگرت و بە چاوی پڕپرسیارەوە بۆی روانیم و گوتی: «چی بابە؟» گوتم: «ئەفسانە کوڕم!»؛ بەڵام خێرا تێگەیشتم کە ئەو لە ئەفسانە ناگا.

ـ «ئەفسانە بە داستانێك ئەڵێن کە درۆبێ، کوڕی من.»

ئەم قسەی زۆر بە لاوە ناخۆش بوو، باسکی بێ هێز و منداڵانەی لە ئەستۆم کردەوە و گوتی: «نە، درۆنییە، دایکم درۆ ناکا، ئەو ئەڵێ دێو هەیە، دێو پیاوێکی

چەپەڵ و خراپە، منالّی خۆش ناوێ، دایکم ئەڵێ دیو کلکی هەیە.»

دڵم نەهات دونیا خەیاڵاوییەکەی لێ تێکدەم لە بەر ئەمە هیچ دەنگم نەکرد؛ کورتەیەك بێدەنگ بوو، پاشان گوتی: «دایکم هەموو رۆژێ منی ئەبرد بۆ گەڕان.» تێگەیشتم کە ئەم هۆدەیە کە لەپێشا بە هۆی دایکییەوە بۆی ئاشنا بوو، ئێستە ئازاری ئەدا و ئەیەوێ لێی دوور کەوێتەوە.

لە باخچەیەکی گشتیدا لە سەر نیمکەتێکی دارین کە ریزێك شۆڕەبی ساوا سێبەریان لێ ئەکرد دانیشتبووین. باخچە پڕ بوو لە ژیانی کرچ و کاڵ، جریوەی مەل ومناڵ مێلۆدی بووژانەوەی سروشت بوو. دایك و باوك بە شوێن منالّەکانیانا ئەچوون بۆ ئەملاولەولا. ژن و پیاوی پیر سەیری کایەی منالّی جوانکیلەیان ئەکرد، بەڵام ئەو چاوی بڕیوە ئاسۆیەکی دوور، ئەتگوت لە ناو هەوری سپی و نەرۆکی لێوارەی هاوینا کە بایەکی نەرم ئەیبزواندن و کۆشك و باڵاخانەی لێ دروست ئەکردن، بە شوێن گومبووەکەیا ئەگەڕێ.

پیرەژنێکی سەرسپی کە نەمزانی لە کەیەوە بە پاڵ دەستمەوە دانیشتووە، پرسیاری کرد: «کوڕی تۆیە؟» گوتم: «بەڵێ!»

گوتی: «خوا بۆت بهێڵێ، جوانکیلە و روح سووکە، بەڵام وادیارە خەمبارە!

هەستم کرد کە توانجم تێئەگرێ و من بە هۆی خەمباری ئەو دائەنێ. ئەڵێن ئاوانبار لە خۆی بە شکە! ئەبوو بزانم کە ئەو ئافرەتە بێئەوە بەسەرهاتی من بزانێ ئەو قسەی کردووە. پیرەژن دەسهەڵگر نەبوو، گوتی:

«رەنگە نەخۆش بێ!»

گوتم: «نە!»

زانی کە من پێم خۆش نییە باسەکە درێژە بدا، لەبەر ئەمە بێدەنگ بوو. کورەکەم پرسی: «بابە تۆ ماندوو نەبووی؟ لەمەوێ بچم لەگەڵ ئەو منالّانە کایە بکەم.»

لە خوام ئەویست لەم تەنیاییە خۆی ڕزگار بکا و جریوەی شادی ئەویش تێکەڵ بێ لەگەڵ مێلۆدی تەیمەت. لەو مێلۆدییە کە بە لای منەوە بێدەنگی ئەو کەمایەتی تێدا هەبوو.

لە پێشا بە چەن هەنگاوی وردی دوودڵانە و پاشان گورج و توند لە کۆری منداڵەکان نزیك بۆوە و دەستی بچووکی لە هەوادا بۆ گرتنەوەی تۆپی ڕەنگاوڕەنگ کەوتە سەما. هەستم کرد بارێکی قورس لەسەر شانم سووك بوو و بیرم کردەوە چەندە ئەخایەنێ و چەندەی ڕەنج و مەینەت ئەوێ تا گوڵێك ئەخەملێ، تا جووجەڵەیەك باڵ و پەڕ دەرئەهێنێ و فێری فڕین ئەبێ؟!

هەتاو وردەوردە بە زەردەیەکی دایکانەوە دار و گوڵی باخچەی گشتی بەجێ ئەهێشت و بە لالایی شنەیەکی نەرم و نیان، چاوی کۆرپەی سروشتی لە خەو ئەکرد. خۆم ئەدی کە منداڵم و بە گۆنای سوور هەڵگەڕاو و خوێنی گەشەوە لە ناو هەواڵەکانما کەوتوومە شوێن تۆپی ڕەنگاوڕەنگ. لەلایەکی ترەوە خۆم ئەدی کە بە کۆڵێك بیرەوەری تاڵ و شیرینی سی و چەند ساڵ ژیانەوە لە ژێر شۆڕەبی خەواڵوا دانیشتووم؛ دەنگی خۆم بوو کە هاتە بەر گوێم: «بابە من ماندوو بووم با بچینەوە بۆ ماڵ.» دیسانەوە دەنگی خۆم بوو کە گوتم: «زۆر باشە کوڕم من ئامادەم.»

کاتێ کە گەیشتینەوە ماڵ چرای هۆدەکەمان ئەگرا، دایکی گەڕابۆوە و کوڕەکەم وەك خەونێکی فەرامۆش کراو ئەهاتەوە بیری کە دوو ڕۆژی تەواو چاوی لە پێچی کۆڵانەکە بووە.

ئەگەر ئادەمیزاد جادووی لەبیرچوونەوەی نەبوایە، چۆن ئەیتوانی لە ژێر باری خەما خۆی ڕاگرێ؟!

کاتی دانیشتن بۆ نانی شەو، وەك ئەمە ئەچوو کە هەرسێکمان دڵخۆشین.

بژی ! بژی !

خێوەتی سپاتی مانگەشەو بە سەر دەشتی پێدەنگا هەڵدراوە، هەزارها خێوەتی شینکی بچووك لەم پەڕی دەشتەوە تا ئەوپەڕی ئەتكوت مۆڵی وشتری ماندوون و بۆ پشوودان پێخ دراون. لە ژێر هەر خێوەتێکا چەند ئادەمیزاد ئەژین و لە دڵی هەرکامیاندا پەنگاوی بیرەوەرییەك شەپۆل ئەدا؛ شەپۆلی رق، تۆڵە، ترس و بێزاری و لە گوێیاندا دەنگی باڵی باشووی ئاسن و قاقای شێتانەی شەست تیر و رەشاش ئەزرینگێتەوە. بۆنی هەناسەی منالی تازەسالّ و ئاخی پیری خەولێ تاراو وەك سروەی شەوبا ئەچێ کە دووکەڵی چغارەیەك لەیەك بدا.

لێرە هیچ سنوورێك بۆ جیاوازی نەماوەتەوە، تەنانەت گەرەك و کۆڵان و ماڵ؛ دەردی هاوبەش هەموویانی کردووە بە یەك گیان، تەنانەت بە یەك لەش . روانینی نیگەران و ترساوی منالێك کە تەرمی دایکی لە ژێر خانووی رووخاوا دێتە بەرچاو، لە گەرمەی یاری منالانەدا ئەوەستێ و چاوی ئەبڕێتە ئەوپەڕی زاگرۆس و چیای

سەربەرز و نەبەزی بەمۆ و دایکی داوێن پاك و شەهیدی دێتە بەر چاو کە گەورە ئەبێتەوە، گەورەتر ئەبێتەوە و هەموو روانگەی بەر چاوی دائەگرێ. بزەیەکی میهرەبان و دایکانە وەك شەبەقی خۆرهەڵات لە ئاسۆی دەمی دایکییەوە، کە هەموو شەوێ بە ئەفسوونی ئەفسانە خەوی ئەکرد بە میوانی دوو چاوی کاڵی ئەو، سەر هەڵئەدا؛ بەڵام لە پڕ بەرگی سپی پەری ئەفسانە شەڵاڵی خوێن ئەبێ و دێتەوە بیری کە دایکی دوو جار بەرگی سووری کردووەتە بەر. جارێك کە ئەبوو بە بووك و ئەمەات بۆ کۆشکی رەنگاورەنگی بەخت و ئەوین؛ ئەو جارەی لە زمان دایکییەوە بیستبوو. بەڵام جاری دووهەم خۆی دیبووی کە دایکی جلی سووری کردە بەر و بوو بە بووکی مردن!

فڕۆکەی دوژمن وەك کۆڵارەی رەش، وشەی باڵی هات و پاسارە و سەردەرانی رووخاند و هێلانەی هەزاران جووجەڵەی تێکڕووخاند. پیری ژێر خێوەت ئارەقی سەرگۆنای ئەوەکەی بە لکی سۆزانی سپی سڕی و لە ژێر لێوەوە گوتی:

فڕۆکەی دوژمن دێی بۆمباران کرد
بە شەوێ هەزار پیر و جوان مرد
بەیانی نە دێ، نە ژن، نە کانی
هیچی نەما بوو!
بەڵام لە چۆڵێ، لە شیو و دۆڵێ
لە ناو دوو کێوان
وەك گردی «سەیوان»
گۆڕستانێ بوو پڕ حوزن و ماتەم
خودای تەم و خەم
ئەهات و پڕ مشت
کلۆڵی ئەڕشت...!

شەوی دوور و درێژ دوایی ئەهات و تۆزی ئاڵتوون بە سەر دەشتی خوڵەمێشیدا ئەکرا؛ وەك هیوایەك پاش هیوا بڕانێك؛ وەك بزەیەك پاش گریانێك، خوێنی سووری خۆرەتاو بە دەماری سروشتا گەڕا؛ قاپی زێوینی گزنگ ئەکرا سەر هەزاران خێوەت کە لەشیان لە ژێر باری گرانی شەوێکی قورس و تەڵخەکا کۆم بۆتەوە. مێردەزمەی شەو لە ترسی ڕمی ئاگرینی ڕۆژ هەڵدێ، هەر وەك سپای زۆردار و داگیرکەر کە لە بەر هێرشی گەلی ئازادیخواز ڕائەکا و ئەڕەوێ!

گەنجێك خەریکە بۆ چەن کەسێك قسە ئەکا، ئەڵێ: «ئەگەر بیابانی نۆگرەسەلمان و چیای جەبەل حەمرین وەك یەك بن، ئەگەر دڕووی وشتر خۆرکە و گوڵی شلێرە یەك ڕەنگ بن، ئێمە و ئەوانیش یەکین.

بیر ئەکەمەوە کە زۆر و ستەم وەك داری ژەقنەمووت بەری تاڵی ڕەگەزپەرستی ئەدا و فڕۆکەوان لەگەڵ هەر بۆمبایەکا جگە لە وێرانی و ڕووخان، تۆوی ژاراوی جیاوازی و بێزاریش بە سەرزەوی دڵی خەڵکا ئەپژێنێ.

کوڕێکی گەنج پەراوەکەی لێکەئەنێ و ئەڵێ: «عەزیایەك هەیە کە بە گفت و لفت پیاو ئەخەڵەتێنێ و ڕۆژی کردەوە خۆی بێدەنگ ئەکا. ئێستە بۆم دەرکەوتووە کە شاعیرەکەمان بە هەڵە ئەچوو بوو کە ئەیگوت:

«کــوڕگــەل وەگــوێــزن چــەك بــە کــۆ
کــڵاشــیــنــکــۆ و خــوروشــیــنــکــۆ
خــوێــن و مــەرگ و وێــرانکــردن
تــاڵان، گــرتــن، بــە دیــل بــردن
دیــاریــیــەك بــوو لــە کــرێــکــاران
بــۆ مــاڵ و مــەزرای هــەژاران»

لە ناو خێوەتێکا دەنگی نەرم و خەماوی ئافرەتێك کە بێشکەی کۆرپەکەی ڕائەژێنێ،

هەستی من بەرەو خۆی ئەکێشێ. خوای گەورە هۆزێکی لە مێژینە و خانەدان، هەموو پیاوی مەردی مەیدان، هەموو ژنی پاك داوێن، سەرچاوەی ئەوین و ژیان، هەموو هەستیار و دەروون جوان، ئەمڕۆ ئاوارەن؛ بەڵام نە، بۆچی ئەڵێم ئاوارە؟! چون بە گەلێك کە هەستاوە، لێیراوە، لە ماڵ و زەوی تاراوە، ئەکرێ بگوترێ بێچارە یا ناوی بنێن ئاوارە!؟

دەنگی لایلایەی دایك دێتە بەر گوێم و ئەڕۆم بۆ گەشتێك لە جیهانی جوانی و شێعر و مووسیقادا. شەپۆلی نەرمی دەنگی بەسۆز ئەمبا و ئەمبا و ئەمگەیێنێتە جێگایەك کە ئیتر شەڕ نەبێ! کۆڵارەی فڕۆکە گەرووی کەوباری چیا و کەڵەشێری بەیانی ئاوایی نەبەستێ.

«کۆرپەی ئێسك سووك، خونچەی نەپشکووت

بەهـاری بـاخـم، گـوڵـی سـووری رووت

بـاوکـی تـۆ رۆڵـەی «کـاوە»ی دلـێـرە

«زوحـاك» رێـویـیـە، بـاوکـی تـۆ شـێـرە

هـەر چـەنـدە مـاری سـەر شـانـی «زوحـاك»

پەل ئەکـوتـن بـخـوا مێـشـکـی روون و پـاك

بـەڵام تـۆ بـنـوو بـە دڵـنـیـایـی

خـۆر سـەر ئەکـەوێ، نـەك تـاریـکـایـی»

تەلی هەست و شعوورم بە شەپۆلی نەرمی لایلایە ئەلەرایەوە، لە دڵما جیهانێك راخرابوو، بە هەزار رەنگی برایەتی رازابۆوە؛ بەڵام لە جیهانی راستەقینەدا روانگەیەك بوو کە پڕبە گەروو هاواری ئەکرد: «تەنانەت ئەمڕۆش ئەژدەهاکی مێشکخۆر هەر ماوە.» بەڵام تیشکێك لەوبەڕی سنووری شعوورمەوە برووسکەی ئەدا، ئەتکوت لێوی بەیانێکی تازە پشکووتووە و بە موژدەیکی خۆش کراوەتەوە تا پێم بڵێ؛ ئەگەر ئەژدەهاك ماوە، کاوەش ماوە؛ ئەگەر هەستی برایەتی لە هەرێمێك کوژراوە، لە گۆشەیەکی ترا، لە

هەرێمێکا کە ئەمڕۆ هەزاران خێوەتی لە سەر سینەی میهرەبانی بۆ هەزاران ڕۆڵەی ئاوارە هەڵداوە، برایەتی لەمێژینە گەشە ئەکا؛ برایەتی مێژوویی ئەبووژێتەوە!!

نازانم لە بەرچی لە پڕ دڵم پڕ ئەبێ لە سروودێکی نەکوتراو و ئەمەوێ پڕ بە هەموو ئەو دەشتە بەرینە هەرا بکەم:

- «بژی! بژی!»

شەڕگە

خۆشەویستەکەم!

سێ شەو و ڕۆژە کە سووری ئیسرائیلی شەڕلێدراوە، ئەمڕۆ ئاگر لە هەموو ڕۆژێك بەتینتر بوو. وەك بلێسەیەك کە بەر پیتە پووش و پەڵاش ئەیتەنییەوە و ئەهاتە پێشەوە. ئەتکوت ماری سوجەی سوورە و گەرمای هاوین ورووژاندوویەتی. لوورەی مەرگ بێ وچان ئەهات، گەرووی تینووی تۆپ و ڕەشاش خوێنی گەشی لاوەکانی قومقوم ئەخواردەوە، بەڵام سوکنایی نەدەهات، لەو سەنگەرەدا کە منی تێدا بووم. دوو

لەشی بێ‌گیان درێژ ببوون. یەکیان دەستی گرتبوو بە زامی سەر سینەیەوە و بە دەرد و ئێشەوە گیانی دەرچووبوو. ئەوی تریان کە تازە مووی ریش و سمێڵی بۆر کردبوو، بە دەم بزەیەکەوە هەناسەی دوایی هەڵکێشابوو. من چاوێکم بڕیبووە ناو تەم و مژ و دووکەڵ و تۆزێ کە رووبەڕوومان وەستا بوو و هەر چەند وردەیەك لە ناو ئەو تەم و مژەوە سەنگەرەکەی منیان ئەگرتە بەر رەحێڵەی گوللە و ناچاریان ئەکردم سەرم لە پەنا بەردێکا کە دوو شەوی تەواو لە جیاتی سەرین لە ژێر سەرما بوو، بشارمەوە، بەڵام کاتێ چاوم بە لەشی سارد و سڕی شەڕکەرە لاوەکە ئەکەوت، لەشم ئەلەرزی. بەتایبەت بزەی سەر لێوی ئەیترساندم و پڕ بە زار هەرام ئەکرد، بە چی پێئەکەنی ئەی دوژمنی مردوو! بەڵام دوژمنی مردوو هەر بزەی ئەهات و وەڵامی نەدەدایەوە.

دیسانەوە سەرم لە سەنگەرەکەم بەرز ئەکردەوە و قاقای شێتانەی شەست تیرەکەم پڕ بە دەشتی شەڕگە بەرزئەبۆوە. ویزەی گوللەیەکی وێڵ بە لای گوێما تێئەپەڕی و لە سەنگەرێکی تری خۆیدا ئاخێکی ئەچزاند بە دوو لێوی تینووی هەواڵێکی منەوە. مردن وەك دەوارێکی زل، سپای ئێمە و ئەوانی دائەپۆشی. مردن تەنیا شتێك بوو کە لە نێوانمانا جیاوازی نەبوو. هەردووك لامان لێی ئەترساین و هەردووك لاشمان بۆی ئەچووین. لەپڕ بیرم کردەوە ئەگەر وەك لەسەر مردن پێکهاتووین و بڕوامان بۆتە یەك، بۆ ژیان وەها بوایەین، ئێستە ئەم لاوە دوژمنە کە لە سەنگەرەکەی منا کوژراوە و ئەم هەواڵەی من کە وردەیەك لێرەوبەر گیانی دەرچوو، زیندوو بوون و ئێستە لە جیاتی شەڕو کوشتار، من باسی تۆم بۆ ئەم لاوە ئەکرد کە ئەکرا دۆست بێ و دوژمن نەبێ و ئەویش بێگومان باسێکی هەبوو کە بۆمنی بگێڕێتەوە سەبارەت بە دایکی چاوەڕوانی، سەبارەت بە نیگای سڵ و رەوەکی چاوێکی کارمامزی.

ماوەیەکە دوژمن کشاوەتەوە. فڕۆکەکانی هێرش ناهێنن. دەشتی بێدەنگ بۆتە گۆڕستانی هەزاران گیانی بە هیوا و ئەگەر باش گوێ رابگری، پڕمەی گریانی خاك

ئەیـــتی. ئیتر ترسـمان نییە هاتـوچۆی سـەنگەرەکان بکەین، هیچکەس قـــەیەکی نییە بیکا. دووکەڵی باڕووت و تۆزی دەشتی گڵەسـووره، رواڵەتی شـەڕکەرەکانی رەنگاندووە. بۆنی خوێن لە هەوای بێ‌سـرەوی شـەڕگەدا مەند راوەسـتاوە. هەموو کەس خەریکی دۆزینەوەی وەڵامی ئەم پرسـیارەیە، کە بۆچ شـەڕ ئەکا؟ بۆچی ئەکوژێ و ئەکوژرێ؟ بەڵام هیچکەس دەرینابڕا. شەڕکەرێکی پیر لە بەر خۆیەوە ئەڵێ: «شەڕ بۆ ئازادی، مردن بۆ ژیان!» من کە خەریکم سوێنم ئەیێمەوە بۆ ئەوە کەسێك قـــەیەکم لەگەڵ بکا و دڵنـیام کا هێشتا هەر زیندووم، لە لای دائەنیشم. شەڕکەری پیر تێنەگا چیم ئەوێ. لەسەرخۆ ئەپرسێ: «چەند کەست کوشت؟» گیانم پڕ ئەبێ لە بێزاری، بەڵام ئەو لە سـەر قـــەی ئەڕوا: «ئەگەر رۆژێك دوژمن بتوانێ گیانیشـمان وەك لەشمان زنجیر بکا، ئەو رۆژە شکـــتی دوایێمانە، قڕانی ئەتەوایەتیمانە، شەڕ ناخۆشە، ئەم هەموو لێو وشك بوون و ترسانە، ئەم سام و لەرزینە ناخۆشە.» لەو کاتەدا قومقومەی ئاوەکەی کە لەبەر گەرما بۆتە ژەك، بە سەرەوە ئەنێ و چەند دڵۆپ ئاو بە سـەر سمێڵی زلیەوە ترووسکەی دێ و بە دەم هەناسەیەکەوە کە نازانی بۆ پشـوودانە یا لەبەر پەرۆشی ئەڵێ: «بەڵام لە شەڕ ناخۆشتر ئەمەیە کە تەسلیم بوون و سـەر شۆڕکردنمان پێ ناخۆش نەبێ.»

ئێستە کە من ئەم نامەیە بۆ تۆ ئەنووسم، بەربەیانێکی زووە. چاوەڕوانین کە لەگەڵ دەرکەوتنی خۆرەتاو، باشووی ئاسنین، سێبەری ترسێنەری لە ئاسمانا پەیدا بێ و مەرگ باڵ بە سـەر زەوی شەڕگەدا بکێشێ، بەڵام من بیرم بە لای تۆوەیە. دێتەوە بیرم کە باسی داهاتوویەکی پڕ ئەوین و دڵداریمان ئەکرد و لەسەر ناوی منداڵەکانمان ئەمانکرد بە کێشە. بیری ئەو رۆژە ئەکەمەوە کە رێ ئەکەوتم بۆ شەڕ و تۆ ئەگریای و من بە گریانەکەی تۆ پێکەنیم ئەهات و بەڵێنم ئەدا زوو بگەڕێمەوە بۆ لات. ئەمڕۆ شـەڕ دوایی دێ. ئەگەر نەکوژرێم، ئەگەر سـەرکەوین، دێمەوە و چاوی لێڵم لە گوڵاوی روونی نیگاتا ئەشۆمەوە. راستییەکەی ئەمەیە کە مردن تا ئەو کاتە کە زۆری لێ دووری ترسێنەرە. ناچارم نامەکەم

بیرمەوە، چونکە هەر ئێستە گرمەی فڕۆکە و قرمەی گوللە بێدەنگی دەشتی لەناو برد. دیسانەوە بەرەو سەنگەرەکە ئەڕۆم.

کاتێ شەڕ تەواو بوو، ئەم نامەیە لە پەنا لەشی بێگیانی شەرکەرێکی گەنجا دۆزرایەوە کە لە خوێن هەڵکشابوو!

ڕەزبەر

«سەججادی»، «گۆران» ناناسێ

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

مامۆستا عەلائەددین سەججادی لە سەرەتایەکا کە لە سەر کۆمەڵە شیعرێکی گۆران بە ناوی فرمێسك و هونەر نووسیویە ئەڵێ: «شیعر نەغمەیەکی خەیاڵ یا پەردەیەکی نازکی جەماڵە کە لە کوورەی دەروونێکی بە جۆشەوە سەر هەڵئەدا، لەو دەروونەوە سەر هەڵئەدا کە ئاوێنەی بێ گەردە بۆ وێنەی بارەگای تەبیعەت. شیعر گەلێ کەلێن و قوژبن و گەلێ یاسای جوان جوانی هەیە، لەمە بێجگە لەوە کە خۆی خەیاڵە،

باوەشیش ئەکا بە ئاسۆی تەبیعەت و عالەمدا. هەر کەسە ویستوویەتی ئەو عالەمە و ئەو تەبیعەتە بە جۆرێك و بە شێوەیەك پیشان بدا، بە تایبەتی کە لە رۆژهەڵاتا رێچکەی شێعر تا ئێستە با زۆریش بوویێت هەر لە سەر چەند پەلێکی تایبەتی هاتۆتە کایەوە. شاعیر با زۆریش بوویێتن لەو چەند پەلە زیاتر هیچی تریان نەگرتووە بە دەستەوە. ئەگەر شاعیرێك ویستبێتی تۆزێ ئەو نەغمەیە بگۆڕێ لە بەر ئەوەی‌کە نەغمەکە زۆر ئاشنای گوێگران نەبووە، خێرا گوێچکەیان لێی زرنگاوەتەوە و حەزیان کردووە با بدەنەوە بەلای ئەو رێچکە و شێوانەوە کە دەمێ ساڵە لەگەڵی راهاتوون. بەم بۆنەیەوە رەمەکی مەردمەکە ـ مەگەر هێندێکی تایبەتی نەبێ ـ شێعرێ کە دیلی قافیە یا خەیاڵێکی کۆن نەبێ زۆر بۆی ئاشنێتەوە. دیارە ئەمەش پێچەوانەی ئەو گۆڕانەیە کە بە سەر هەموو ورد و درشتێکی کەوندا دێت.»

مامۆستا عەلائەددین سەججادی پاشان گۆران بە دەستپێکەری شێوەی نوێ لە شێعری کوردیا ئەناسێنێ و ئەڵێ: «گۆران لە رەخنە و ئیراد نەترسا و شێعری لە کۆت و زنجیری قافیە رزگار کرد.» مامۆستای هەڵسەنگێەر و نووسەر عەلائەددین سەججادی هەر لەو سەرەتایەدا ئەنووسێ: «گۆران لە شێعردا شێوەیەکی رۆژئاوایی گرتووە. تاقە ئامانجی دەربڕینی خەیاڵ و دروستکردنی مەعنای شێعرە، نە وەك تەنیا وشەی شێعر.»

ئەمە بڕوای مامۆستا عەلائەددین سەججادییە؛ بەڵام من لام وایە مامۆستا هەڵەی کردووە، چەن هەڵەی زۆر بەرچاو. یەکیان ئەمە کە لای وایە شاعیری بەرز گۆرانی ئەمر شێعری بێ‌قافیە کوتووە، من لە سەرانسەری دیوانەکەیا بۆنموونەش پارچە شێعرێکی بێ قافیەم بەرچاو نەکەوتووە، تەنیا جیاوازی مامۆستا لەگەڵ شاعیرەکانی ترا ئەمەیە کە گۆران زۆرتر پەرژاوەتە سەر کاکڵی شێعر، واتە مەفهووم و مەعنا؛ قالب و توێکڵ واتە دیوی دەرەوەی شێعری ئەوەندە لا بەرز نەبووە کە بایەخی زیاتری لە مەفهووم و مەعنا بۆ دابنێ، بەڵام ئەمە نابێتە بەڵگە کە دیوی دەرەوەی شێعرەکانیش نارێك

و نالەبار بن. مەعنایەکی جوان لە قالبێکی دزێودا لە مەیەکی نەشەبزوێن ئەچێ کە کراپێتە ناو سوالەتە شکاوێکەوە و مەعنایەکی دزێویش لە قالب و توێکڵێکی جواندا لە ناوێکی لیخن و لێڵ ئەچێ کە کراپێتە زەرفێکی زێڕینەوە. شێعرێکی جوان کە ماناکەی گەشە بدا بە دەروون، هەر کام لەم دوانەی نەبێ، واتە کاکڵ و توێکڵ، هەرکام ناحەز و دزێو بن لە جوانی شێعرەکە کەم ئەکەنەوە. زۆر کەسی وا هەن کە پەیڕەوی شێوەی سووررێئالیستین و لایان وایە تەنیا وشەی شێعر ئەبێ جوان و بە ئاهەنگ بێ. «ژۆرژساند» ئەڵێ: «شێعرێکی وشەجوان و بەئاهەنگ هەر چەند بێ مەعناش بێ جوانترە لە شێعری بە روالەت ناقۆلا و بە مانا بەرز.»

مامۆستا عەلائەددین سەججادی ئەنووسێ کە مامۆستا گۆران ئەو شێوە شێعریەی داهێنا و شێوەکە شێوەیەکی رۆژئاوایە. ئەگەر قسەکەی مامۆستا سەججادی راست بێ، بەواتەی خۆیان مەردمەکە مافیان هەیە لێی بسڵەمێنەوە و گوێی بۆ شل نەکەن. لە وەڵامی مامۆستا سەججادیدا ئەڵێم کە شێوەی نوێ ئەگەر بە تێکشکاندنی ئوسوولی عەرووزی بڵێن، واتە نیوە شێعرەکان لە باری کورتی و درێژییەوە وەك یەك نەبن و قافیە وەك ئەسڵێکی نەگۆڕاو لە شێعرا نەبێ، ئێمەی کورد لە پێش شێوەی عەرووزییا کە هی عارەبەکانە «بەیت»مان هەبووە کە نە نیوە شێعرەکانی بە تەرازووی «ف ـ ع ـ ل» بەرامبەرن، نە دوو نیوە شێعرەکان وەك یەك و بەئەندازەی یەك کورت و درێژن. من ئێستاش بۆم دەرنەکەوتووە بۆچ نووسەران و هەڵبەستگیەرانی کوردی عێراق بە قوتابخانەیەکی هەرە بە نرخ و هەرە خۆماڵی ئەڵێن: «فۆلکلۆر»؟! بەیتەکان شاعیرەکانیان ناسراون. خەیاڵاوی و رازاوەن. گاهێ تراژێدییەکی ئەوەندە گەورەیان تێدایە کە تەنانەت لە تراژێدییەکانی ئورووپاییش بەرزترن. «زەماوەندی خوێناوی» گارسیا لۆرکا لە چاو بەیتی سەیدەوان ئەوەندە بچووکە کە پیاو ناتوانێ بەرامبەر یەکیان دابنێ و بە یەك هەڵیانسەنگێنێ.

پرسیاریکم لە مامۆستا سەججادی هەیە؛ ئەم مەردمە کە شیعر ئەخوێننەوە و لێی تێئەگەن، ئاخۆ لە گەشتی قەرەداغ و هەورامان باشتر حاڵی ئەبن یا لە «شیرین تەشی دەرێسێ»ی «وەفایی». بەڵێ تەشی رستن لە ناو ئافرەتانی کوردا باوە. بەڵام وەفایی کە بە شێوەی عەرووزی شیعری کوتووە، ئەوەندەی باسی ئەستێرەناسی و مەبەستی قووڵتر تێهەڵکێشاوە کە تەنانەت خوێندەوارانیش ئەبێ لە مامۆستایەکی گەورەی شیعرناسی بپرسنەوە تا سەرەندەری لێبکەن: «سەمای بە ذوذنب دا کف الخضیب شیرین» کەی بۆ مەردمە؟

شیعریك کە لە ژیانی خەڵك ئەدوێ و بە زمانی خەڵك ئەدوێ ئەم چەند شیعرەیە لە گەشتی قەرەداغ:

شەو دانیشتبووین گشتمان لە سەربان،
پیاوێك پەیدا بوو خەڵقی دێی دووکان؛
بۆ سەر زەماوەند خوڵقی ئەکردین،
کەوتینە راوێژ: «بچین یا نەچین».
من لە بەر ئەوەی بێ وڵاغ مابووم،
لە ئاستی «بچین» ترشم ئەکرد رووم.
پاش لێکدانەوەی زۆر و یەك و دوو
کە دیم وڵاغم بۆ جێبەجێ بوو،
ئەمجار دەستم کرد بە کۆمەڵ هاندان،
بۆ رۆیشتنی سەر شایی دووکان،
لەوێوە بووك تا «سەیوسێان» بردن
بینینی هەر دوو پەردەی ژن بە ژن!

○○○

بەیانی سەعات دەوری هەشت، کۆمەڵ
ڕێکەوت چەن سوارێك، ئەهالیش لەگەڵ
هەموو جل گۆڕیو، سەر و ڕیش تاشیو
لە ئەسب درابوو ڕەخت و ڕەشوەی زیو
ئیستا و تاوێ‌تر حیلەی ئەسپی شێ،
غار و ڕمبازێ تەختایی لاپێ،
وای خەریك کردم بە خەیاڵەوە
کاتێکم زانی، بە قەدپاڵەوە
«دووکان» دیاری‌دا لە بناری شاخ،
ژووری ئاش وبی، خواری شیو و باخ...

ئەم شێعرانە کامیان شێوە ڕۆژ ئاواییین؟ ئاخۆ لەمە جوانتر ئەکرێ دیمەنێك بخرێتە بەرچاوی کوردێك کە لەگەڵ ژن بە ژن و هەڵپەڕکێ و سواری و میوانداری گەورە بووە؟

دووی ڕێبەندان

«گۆران» و سیحری بەیان

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

هونەرمەند دوو ژیانی هەیە. ژیانێك لەو کاتەدا کە زیندووە و وەك خەڵکی تر هەناسە ئەکێشێ، ئەبزوێ و لە ناو کۆمەڵا دێت و دەچێت. بە کورتی ژیانێك کە ژیانی لەشە و ژیانی لەش سنوورێکی هەیە و پاش ئەوە گەیشتە سنوور ئەبڕێتەوە و بە رواڵەت مەرگی بە سەرا دێت. بەڵام لێرەدا هونەرمەند و هەموو ئەوکەسانە کە بە چەشنێ کاریان کردۆتە سەر کۆمەڵ و شوێنەواری باشیان لە پاش بە جێ ماوە لە خەڵکی ئاسایی

و عادەتی جیا ئەبنەوە. مەرگ تەنیا دەستی تالآنی ئەگاتە لەشیان و گیانیان لە دەسدرێژی مردن بەرزترە. ژیانی پاش مردنی لەش ژیانێکی هەتا هەتاییە و هونەرمەند تا کۆمەڵ هەیە و تا شوێنەواری جوان و باش ڕێزی هەیە، ئەژی.

بەڵام لە دڵی خەڵکا، لە ناو وتار و شێعر و نەخش و نیگار و لە ناو شەپۆلی سیحراوی مووسیقادا. کێ ئەتوانی بڵێ «بیتهۆڤین» و «باخ» و «فردەوسی» و «عەلی بەردەشانی» و «بووعەلی سینا» و «ئێدیسۆن» مردوون؟!

گۆران شاعیری پایەبەرزی کورد، یەکێکە لەو گیانە ئەبەدیانە کە هەتاهەتایە زیندووە. تا جوانی هەیە. تا هەورامان و ئەرەداخ بەهارانە بە گوڵ و گیا ئەخەملێن، تا تووترکی سوور ئەبێتە کۆشی بەخت بۆ بووکی شەرمن و نازداری وەنەوشە؛ گۆران هەر ئەمێنێ و بە واتەی خۆی تاجی شکۆ بە ئوستادێکی وەك ئەو ئەدرێ لە تونی شێعری تەلیسماویا.

سەبارەت بە بەسەرهاتی گۆران ئەوەندە بەسە کە بڵێم ناوی سولەیمان بەگی کاتبی فارسی بوو. لە شاری هەڵەبجە لە ساڵی ١٩٠٤ ی میلادیا لە دایك بوو و لە ڕۆژی ١٨ ی مانگی ١١ ی ساڵی ١٩٦٢ لە سولەیمانی مۆمی ژیانی توایەوە و تەواو بوو و بەوە کۆڕی هەستیاران لە پرشنگی گەشترین ئەستێرەی ئاسمانی ئەدەب بێبەش بوو و ڕەش داگەڕا.

گۆران جگە لە دەسەڵاتی هەرەزۆر و هەستی هەرە ناسکی لە شێعرا خاوەنی پلە و پایەیەکی تایبەتە کە لە شاعیرانی تری جیا ئەکاتەوە. گۆران دەسپێکەر و دامەزرێنەری شێوەیەکی نوێیە کە پاش خۆی بۆتە ڕێبازی شاعیران و ئەتوانین بڵێین قافڵەسالاری کاروانی شێعری نوێی کوردی مامۆستا «گۆران»ە، بەڵام کاتێ «گۆران» بوو بە ڕێبواری ئەو ڕێگایە، ڕێگاکە شوێنی پێی کەسێکی تری بە سەرەوە دیار نەبوو. گۆران لە سەرەتای کاری شێعری خۆیا شێوەی کۆنی عەرووزی بەکار ئەهێنا، بەڵام زوو

تیکەیشت کە بەرگی خوازراوەوەی لاوەیی بۆ ئەندامی شل و ملی نۆبووکی وێژەی کوردی نابار و ناکوڵنوکارە. لەو پەلەوەرانەی هەستی کە لە ناو هێلانەی گیان و دڵیا جریوەیان ئەهات، لە چوار چێوەیەکی هەرووزی تەنگ و تیواردا نارامیان نەدەگرت. شابازی خەیاڵی گۆران ئەوەندە بەرزەفڕ بوو کە هاستەم ئەکرا لە چوار چێوەی هەڵبەستا قەتیس بکرێ. خۆی ئەفەرموێ:

هەر چەن ئەکەم، ئەو خەیاڵەی پێی مەستم،

بۆم ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستم!

لێکدانەوەی دەروون، قسەی زمانم

بۆچی وەها دوورن لە یەك؟ نازانم!

ئەمویست دەروون بکرایەوە وەك تۆمار

دەرکەوتایە دونیای جوانتر لە بەهار،

دەرکەوتایە: ئاوات، هیوا، خەوبینین

پڕشنگدارتر لە ئەستێرەی قوبەی شین!

گۆران باش شارەزای گۆڕانی هەل و مەرج و هەڵوێستی نوێی کۆمەڵ بوو. ئەیزانی باوی ئەماوە زولف وێچوێندرێ بە زرێ و مژۆڵ و برژانگ بە تیر و کەمەر بە موو، بەژن و باڵا بە سەوڵ و چنار. ئەیزانی کە ئیماژ و ئیستعارە و تشبیە لە شیعرا دەور و ئەخشی چییە و هەروەها ئەشیزانی بە کوردی شیعروتن و بۆ کورد وتن، بە جوانی کوردەواریدا هەڵکوتن، ئەبێ بە لێکدانەوەی تایبەتی کوردانە بێ. سەرەڕای هەموو ئەمانە گۆران ئەیزانی کە گوڵزاری وێژەی کوردی گژ و گیای دزێوی دەشتی زیخەڵان و درووی موغیلان دایگرتووە و باغەوانێکی وریای گەرەکە ئەم درکودالّ و گژوگیایە بژار کا تا گەشە و ئەشەی گوڵی ئاڵ و واڵای باخچەی کزی کوردی دەرکەوێ و لە سەر هەر پەڕەی گوڵێکی ئەو گوڵجارە بولبولێك بە ئەغمەی وردەوە هەوایەك بڵێ. هەوایەك کە خوروشی

ڕۆحی بێگانەی تێدا نەبێ و سکاڵایەك بێ بە لاوك و حەیران و نای نای لەگەڵ گیانی تامەزرۆی هەستیاران. گۆران لە باری تەشبیهەوە وردترین و گەورەترین و ئەگەر باشتر بڵێم جادووکارترین شاعیری سەدەی بیستەمە. نەك هەر لە ناو کوردا، بەڵکو لە ناو گشت جیهانی وێژەدا:

شنەی سێبەری داری گوێز و توو
ئەسرێ ئارەقی ڕێبواری ماندوو

● ● ●

ئەکشێتە ناو باخ توولەماری ڕێ

● ● ●

چەن پیرێك ئەبن بە خڵتەی لافاو

● ● ●

گوڵ بە ڕوژەی قژ زەردی چاوکاڵ
مل کەچ وەستاوە سەرگەرمی خەیاڵ

● ● ●

پەلکەزێڕینەی پاش بارانی زۆر
چەماوەتەوە بەرامبەر بە خۆر

● ● ●

ڕوو لە عەرشی پاك ئەلەرایەوە
بۆ گیانی مردوو ئەپاڕایەوە

● ● ●

گیانی من بۆ تەڵێ وەنەوشە پەرۆشە،
کە لە ژێر سێبەری تووترکا خامۆشە!

ئەوانە و هەزارها تەشبیهی تریش هەرکامیان بگرن خۆیان پەراوێکن کە ئەکرێ هەزارها لاپەڕەیان لە سەر بنووسرێ و جوانی و هونەری شاراوەیان بخرێتە بەرچاو. گۆران نەك هەر لە باری سەنعەت و فەننانییەوە، بەڵکوو لە باری کۆمەڵایەتیشەوە، شاعیرێکی تاقانەی کۆمەڵیەتی کە ئەڵێ:

پڕ ئەشکەوتێك سام و گومان
ئەخاتە دڵ بۆ داخوڕیان
هەوای قەفەس گەرووگیرە
قەنارەم قووڵایی بیرە

کام بیر؟ ئاخۆ مامۆستای بەهەشتی سکاڵای لە دەست کام بیر و کام هەوای گەرووگیرە؟

بێگومان دیتی دزێوی لە ناو کۆمەڵا خموش و خاڵی ئاڵۆزی ئەخاتە سەر لاپەڕەی سپی و بێگەردی هەناوی شاعیرێکی وەها ناسك خەیاڵ و خاوەن هەست کە تووڕەی ئەکا لە گیان، وەڕەزی ئەکا و ئاگر بەرئەداتە دەروونی و ئەو ئاگرە ئەبێتە بڵێسەیەك کە ناوی زمان و پێنووسە.

پلووسکی پێنووس ڕەهێڵەی بارانی خەم و خەفەت هەڵئەلووشێ و بە تەوژمێکی هەستیارانە دەرێئەداتەوە و ئەبێتە شێعرێك کە سوومان ئەکاتە ئەشتەر و ئەمانخاتە ناخی ئەو جیهانەوە کە گۆرانی تێدا بووە. ئەمەیە ئەوپەڕی هونەرمەندی کە بتوانێ خەڵك لەگەڵ خۆیا بەرێ و پەردەی ئەو جیهانەیان بۆ هەڵداتەوە کە چاو و هەستی وردی دیویەتی و ناسیویەتی؛ ئەو جیهانە کە ئێمە بێ دەربەست بەلایا تێئەپەڕین و هۆیەکانی ناتوانین شی بکەینەوە. گۆران ئەگەر لە وتارێکا بکرایە بیناسین ئیتر گۆران نەبوو. کە وەهایە ئەیهێڵینەوە بۆ وتارێکی تر و هەلێکەوت و هەلێکی تر.

تائەو کاتە خواتان لەگەڵ.

١٣٥٢/١/١٥

«گۆران» و جوانی

سەلام لە گوێگری بە هەست و بەڕێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

مامۆستا گۆران و شوێنەوارە بەنرخەکانی لەوانە نییە کە لە چەن وتارێکی چوار یەکە سەعاتیا بناسێنرێ. بەڵام ئەگەر هەموو جوانییەکانی هەست و چێشکەی مامۆستای ئەمرمان بۆ هەڵنادرێ و کاتی تەسك و تیواری بەرنامەکە رێگەمان نادا. خۆ ناشکرێ لەم هەموو جوانییە چاو پۆشین و بە لای گوڵزارێکی بۆن خۆشا تێپەڕین و پڕ بە دەروون سینەی لێ پڕ نەکەین. جا کە وایە ناچارین کارێك کە لە بەرنامەیەکا نالوێ، لە

بەرنامەدا بیکەین. هەڵبەت دیسانەوەش ناتوانین بەڵێن بدەین کە هەموو جوانییەکانی شیعری گۆرانمان باس کردووە.

مەولانا جەلالەددینی رۆمی، شاعیری هەرە گەورەی فارس لێرەدا ئەگاتە فریامان و بە جوانترین شێوە دەسکورتیمان ئەشارێتەوە. مەولانا ئەڵێ:

آب دریا گر کنی در کوزه‌ای چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

آب دریا را اگر نتوان چشید هم به قدر تشنگی باید چشید

مانای ئەم دوو شیعرە بە کوردی ئەبێتە ئەمە: ئەگەر بتەوێ ئاوی دەریا بڕێژیتە ناو گۆزەیەکەوە هەر بەشی ڕۆژێك ئەبا، بەڵام ئەگەر چی ناتوانین هەموو ئاوی دەریا هەڵمژین، لانی کەم بە ئەندازەی تینوێتی ئەبێ بیخۆینەوە.

گۆران نزیکەی ٢٣ ساڵ لێرەوبەر واتە لە بەرواری ١٩٥٠/٦/٢٥دا لە هەولێر سەرەتایەکی کورتی بۆ کۆمەڵە شیعرێك بە ناوی «بەهەشت و یادگار» نووسیوە و لەو سەرەتایەدا ئەڵێ: «بەهەشت و یادگار کۆمەڵە شیعرێکە لە دیوانەکەم. سەرانسەر لەگەڵ بابەتەکانی جوانی و دڵداری خەریکە. هەڵبەستی وای تیایە کە بیست وپێنج ساڵ، بەڵکوو زیاتر، لەمەو پێش دانراوە. هەروەکوو هی چەند مانگ لەمەوبەریشی تیایە. بەشی زۆری کۆنەکان بە وەزنی عەرووزی و کوردیەکی کۆنی تێکەڵاو بە زمانی بێگانە نووسراون. ئوسلووبیشیان کۆنە. یان وەك هی سالم و نالی لە سەر پێ‌وشوێنی غەزەل هەڵبەستراون، یان ئەو جۆرە ئوسلووبەیان تێدا کراوە بە سەرمەشق کە مامۆستا «م ـ نووری» و هاوڕێکانی لە ئەدیبە تازەکانی تورکی ئوسمانییان وەرگرتووە و لە سەردەمێکی سنووردارا(١٩٢٠ـ ١٩٣٠) شیعری کوردی ناوچەی سلێمانییان پێ تازە کردەوە. ئەم کۆنانە زۆربەیان بە ناوی «یادگاری کۆن»ەوە کراون بە بەشێکی جیاواز.» پاشان مامۆستا گۆران لە سەرەتایەکدا بۆ ناسینەوەی تازە و کۆنەکان مقیاس و تەرازوویەك ئەداتە دەست و ئەنووسێ: «ڕێگای هەرە چاك بۆ جوێ‌کردنەوەی تازە و کۆنیان چەند

وردبوونەوە لە زمان و لوغەتی پێنووسییان راسپێری ئەکەم، هەچ هەڵبەستێك وشە و تەركیبی عەرەبی و فارسی زۆر تیا بێ بە ئەندازەی ئەو زۆرییە، کۆنە؛ پێچەوانەی ئەوەش دیارە پێچەوانەیە!»

وا دەرئەکەوێ کە مامۆستا لە شێوەی غەزەلدا پەیڕەوی لە نالی شاعیری هەرە بەزر و ناسك خەیاڵی کورد کردووەو پاشان ماوەیەك چۆتە سەر ئەو شێوە تازەیە کە مامۆستا نووری و هاوکارەکانی لە شێوەی تازەی تورکەکانی عوسمانییان وەرگرتووە. ئەو شێوەیە لە ناوچەی سلێمانییا لە ١٩٢٠ەوە تا ١٩٣٠ واتە ماوەی دەساڵ لە گەشەکردنا بوو.

لە ویژەدا شاعیرە گەنجەکانی ئیمپراتۆری عوسمانی یانی ئەو ئیمپراتۆرییە کە ئاخر و ئۆخری ژیانی بوو، شێوەیەکی نوێیان دامەزراند کە لە چاو شێوە کۆنەکان کە لە سەر شێوەی عەرووزی عەرەبی بوو، شێوەیەکی تازە بوو. ئەو شێوەیە بە پێی پێویستی کات و بەگوێرەی گۆڕان و تەحەوولی بیروبڕوای گەلی تورك پەیدا بوو. شێوەیەك بوو شۆڕشگێڕانە و نەتەوایەتی. بەڵام هەرچی بوو لەگەڵ باری گەلی کورد نەدەهاتەوە و مامۆستا نووری و هاوڕێکانی بە هەموو کۆششیانەوە نەیانتوانی بەرگی کوردانەی لەبەر کەن و بیکەن بە خۆماڵی. چونکە لەگەڵ قۆناخێکا کە کورد ئەو کاتە پێیا تێئەپەڕی، جیاوازی هەبوو و یەکتریان نەدەگرتەوە. مامۆستا گۆران یەکەم شاعیری کوردە کە تا ئەو رادەیە ئەویندار ی جوانی بووە. جوانی هەڵاتنی خۆر، ئاوابوونی خۆر، رەوتی جوان، روانینی جوان و بە کورتی هەر شتێ کە ئەکرێ سفەتی جوانی بۆ بهێنرێ. بە تایبەت جوانی ئافرەت. لە کۆمەڵە شیعری بەهەشت و یادگارا چاومان بەم سەردێرانە ئەکەوێ:

ئافرەت و جوانی، رەوتێکی جوان، ئاواتی دووری، گوڵی خوێناوی، خۆزگەم بە پار، سکاڵا، بۆ جوانی سەرمێ، بەستەی دڵدار، جوانی لە لادێ.

هەموو ئەم شیعرانە سەبارەت بە جوانی ئافرەتن و ئێمە لە دوایی ئەم بەرنامەدا لە کۆمەڵە شیعری بەهەشت و یادگار، پارچە شیعریکتان بۆ ئەخوێنینەوە.

شیعرەکە ناوی سکاڵایە و لام وایە پێویست ئەکا کەمێك لە کاکڵەکەی بدوێنم.

کوڕێکی گەنجی ئاسایی کە نە زۆر جوانچاکە و نە لە هیچ بارێکی ترەوە زیادەبەشێکی هەیە، تووشی کچێکی هەرەجوان ئەبێ. کچێك کە لە هەموو بارێکەوە لە کوڕەکە لەپێشترە. لەبەر ئەمە کوڕە هەست ئەکا سوودی نیە قسەی لەگەڵ بکا و رازی دڵی لا بدرکێنێ، یا تەنانەت سەیری بەژن و باڵای کچەکە بکات. لەولاشەوە کیژۆڵەی جوانی بەلەنجەولار، لەبەر خۆیەوە بیر ئەکاتەوە کە ئەم کوڕە گەنجە بۆچ وەك گەنجانی تر سەری بۆ دانانەوێنێ و پرێسکەی دڵی بۆ ناکاتەوە. لەناکام وا تێئەگا کە ئەو گەنجە خۆبە گەورەزان و خۆپارێزە و ئەبێ بە سەدان دڵبەری جوانکیلەی هەبێ و ناپەرژێتە سەر ئەو. هەر ئەم خۆگرتن و پێلەنگیەی کوڕەکە کارێك ئەکا کە کیژەکە بیەوێ ئەم قەڵا پۆڵاینە برووخێنێ و سەر بەم گەنجە خۆبەزلزانە داچەمێنێ. لەپێشدا بە زەردەخەنەی نادیاری، پاشان بە نیشارەی چاو و برۆ پەیغامی دڵداری بۆ کوڕە رەوانە ئەکا. کوڕیش لەخودا لەخوازێ کە سەر و گیانی بخاتە پێناوی ئەو کیژە جوانە و ئێستە کە کچەکە خۆی ئەوینی خۆی دەربڕیوە،بە هەلێکی باشی ئەزانێ و وەڵامی پەیغامی ئەداتەوە و وێڵی ئەبێ. کەنیشکەکە لە پڕ تێئەگا شتێ کە ئەوی بۆ لای کوڕەکە ئەکێشا، غروور و قسەنەکردنەکەی بوو، ئێستە کە ئەویش چەشنی گەنجەکانی تر وێڵ و ئاوارە و ئەویندار و دڵبریندار بووە، هیچ جەزبە و کێشەرێکی نەماوە، لەبەر ئەمە رووی لێوەردەگێڕێ و نامیهرەبانی لەگەڵ ئەکا. کوڕەکەش تیری ئەوین لە دڵی سمیوە و بەم ساکاریە ناتوانێ دەس هەڵگرێ و ناچار شین ئەگێڕێ بۆ دڵی لە دەس چووی....

جا ئەمەش شیعرەکە:

لە سەمای بەرزی ئاوبانگی حوسنا

ئاقەستارە،

دەبووی لە وزەی دەسکورتی منا
ئاشکرا و دیارە!
هەر لەبەر ئەوە رووم لێ وەرگێڕای
یەکەم ئەسادوف
دڵەی حەسساسی تۆ، بەردم پیشان دای
بەڵام ئەئەسوف:
واتزانی کە من موستەغنی و غەیرام
حەریسی تۆ بووی لێم
تێهەڵچووی: بەدەم، لیشارەت، بەپەیام
پەیمانت دا پێم!
هەیهات! مەلی دڵ، خوێنگەرمی شەباب
ئەفرەی ئاسان بوو،
کەوتە شوێن قسەت، فڕی بە شیتاب،
ویڵی ئاسمان بوو...
کەچی ئەیشتهیشت، پێ لە سەر سینەت
بنیشێتەوە!
لاتبرە لە رێگای هەوای مەحەببەت
دوورت خستەوە!

○○○

مەلی ناو فەزای ئموتەئمیم!
دڵی لاوم رۆ!
مانووی ئینتیزار رێی وەعدی واهیم:
نووری چاوم رۆ!

«گۆران»ی ڕچەشکێن

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. هیوادارین بەختیار و سەرکەوتوو بن و ئەگەر ڕەخنە یاخود پرسیارێکتان سەبارەت بە مەبەستە هونەرییەکان هەیە، بۆمانی بنووسن، هەروەها ئێمە ئامادەین ئەگەر پارچە هەڵبەستێکی جوانتان هەبێ یا پەخشانێکی ئەدەبی و بۆمانی بنێرن بە ناوی خۆتانەوە بڵاوی کەینەوە بەشەرتێ بتوانین بڕوای خۆمان سەبارەت بە نووسراوە و شیعرەکانتان دەربڕین و ماوەی ئەمەمان هەبێ کە هەڵە بەرچاو و دیارییەکانی نووسراوەکان ڕاست کەینەوە.

مامۆستای نەمر گۆران سەرەتا دامەزرێنەری شیعری نوێی کوردی بوو و یەکەم کەسێك بوو کە رچەی شکاند و کەوتە پێش شاعیرانی دوای خۆی. رێگایەك کە مامۆستای بەرزی کورد لە هونەری شیعرا گرتیە بەر، تا ئەو رۆژە کەس پێیا نەڕۆیشتبوو. بەڵام دۆزینەوە و ئیبداع و خوڵقاندنی هونەری وەك هەموو شتێکی نوێ و بگرە پتر لە هەموو شتێکی نوێ پێویستی بە ئازادی بیر و بڕوا و سەربەخۆیی و بەهێزی مێشك و هەناوی ئەو کەسە هەیە وا یەکەم دەسپێکەر و دۆزەرەوە و خوڵقێنەرە. مامۆستا گۆران لە ناو خەڵکا ژیابوو، لە حوجرەی فەقێیان، لە دیوەخان و خانەقا، لە شار و لە دێ، لە ناو هێل و شاریا وەك یەك شارەزا بوو. هەروەها تێراوی سەرچاوەی ئەدەبی کۆنی کوردی و ئەو ئەدەبانەی تر بوو کە کاریان کردبووە سەر ئەدەبی کوردی. جا بە هۆی ئاینەوە بێ یا تێکەڵایەتی مێژوویی و هەرێمی و شتی ترەوە. لەبەر ئەمە گۆرانی نەمر لە پێشا شیعری عەرووزی گوت و لەم شێوەیەشدا هێز و دەسەڵات و مامۆستایی خۆی تەواو دەرخستووە. زۆر مەزموونی وا هەیە کە مامۆستا هەم بە شێوەی عەرووز و هەم بە شێوەی نوێ کردوویەتی بە شیعر. وەك ئەم مەزموونەی چوونە کانی و ئاوهێنانی ئافرەتان لە کوردستان، کە سووژە و هەوێنێکی خۆماڵی و ناسراوە لە ناو کورد و ئەدەبەکەیا.

«رێی کانی قوبان موتەزیری جیلوەیی نازە» یەکێکە لە شیعرە هەرە جوانەکانی مامۆستا. لەگەڵ ئەوەشا بە گوێرەی ناچارییەك کە شێوەی عەرووزی بۆ شاعیری ئەهێنێتە پێشەوە زۆر وشەی فارسی و لێکدانەوە و تەعبیری ئەدەبەکانی هاوسێی تێدا بەرچاو ئەکەوێ و شاعیری ناچار کردووە لە باتی قوربان بۆهاتنەوەی شیعرەکە بڵێ «قوبان»! هەروەها مامۆستا ئەم مەزموونەی لە جێگایەکی ترا بە قالبی عەرووزی و ناوەرۆکی نوێوە کردووە بە شیعر و ئەڵێ:

هەموو بە حەسرەتەوە گوڵ ئەکەن نساری رێت

بزانین ئاخۆ گوڵی کێ بە دڵتەوە ئەلکێت.

گوڵ بە دڵەوەلکان بە مانای ئەمە کە گوڵی کام گەنج کار ئەکاتە سەر هەستی کچانەت. تەعبیرێکی تەواو نوێیە و وێنەی لە وێژەی کوردیا نیە. مامۆستا بە شێوەی نوێ، نوێ چ لە باری کاکڵ و چ لە باری توێکڵەوە ئەم مەبەستەی کردووە بە شێعر. گۆران هەست ئەکا بۆ شاعیرێکی پێشکەوتوو تەنیا شارەزایی بە ئەدەبی کۆن و تەنیا ئەدەبی نەتەوەکەی و هەرێمەکەی بەس نیە. هەست ئەکا بەر لەوە هەرێمی رامیاری یا یەکیەتی گشت مرۆڤ پێە دی پێویستە لە وێژەدا بە تایبەت لە شێعرا کە لە هەموو هونەرێکی تر لە عاتیفە نزیکترە ئەم مەبەستە ئەبێ پێکبێ و مرۆڤ بێ ئەوە چاو لە زمان و زانیاری و نەتەوە و هەرێمەکەی بگرێ، ئەبێ بێتە یەك خێزان و بۆ ئەم مەبەستە شاعیر پێویستی بە روانین و شارەزابوون بە سەر وێژەی بێگانەدا هەیە. باشتر وایە کە شاعیر خۆی زمانی بێگانە بزانێ و بێ ئەوە ناچار بێ وەرگێڕاوی نووسراوەکانی لاوەیی بخوێنێتەوە بتوانێ راستەوخۆ لەگەڵ بیر و هەست و عاتیفەی شاعیری لاوەیی تێکەڵ بێ تا دیوانەکەی برانس و شیلی و شکسپیر بخوێنێتەوە و پاش خوێندنەوەی دیوانی برانس، بەم جۆرە شاعیرانە بچێ بە تانی جوانیەکانیا و بڵێ: دیوانەکەی برانس کە نەغمەی شێعری ئەڵێی کچە پێنەکەنێ یان ئەگری. راستی جوانتر لە گریان و پێکەنینی ئافرەت چی هەیە؟ هەردوو ئەم دوو حاڵەتە، واتە ئەمپەڕو ئەوپەڕی تێندرانی عاتیفە ئەبنە هۆی دەرکەوتنی گەوهەری بە ورشەی هەناوی ئافرەت، یانی ئەو ئادەمیزادە کە تانوپۆی لە هەست و نەرمی و خۆشەویستی پێکهاتووە.

گۆران، گەورەترین شاعیری کوردە کە کەلێن و قوژبنی گیانی ئادەمیزاد ئەپشکنێ و رووناکی شێعری ئەخاتە سەر تاریکایی هەست و عاتیفەی مرۆڤ. گۆران هەر ئەو شتانە ئەڵێ کە هەموو ئادەمیزادێك لە دڵیا هەستیان ئەکا. بەڵام ناتوانێ دەریانبڕێ. گەورەترین جیاوازی شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاسایا ئەمەیە کە پەریزادی خنجیلانەی ناو پەردەی خەیاڵ بە تەلیسمی وشە ئەخاتە بەرچاو و ئەیهێنێتە سەر

شانۆی دیدار. هەموو کەس جاری وا هەیە هەست ئەکا ئەوەی لە دلّیا ئەجوّشێ، لە لایەکەوە گەورەترە لەوە کە لە پەیمانەی مێشك و دەروونیا بحەوێتەوە. بەلاّم کاتێ ئەیەوێ لە پلووسکی زمانەوە هەلّبڕێژێ و بیخاتە ناو دەفری وشەوە ئەبینێ کە لە وزەدا نییە ئاوی دەریا لە گۆزەیەکا جێ بکرێتەوە.

تکایە گوێ بگرن بۆ چەن شیعرێك لە پارچە شیعرێکی مامۆستای بەرز و نەمر:

هەر چەن ئەکەم، ئەو خەیالّەی پێی مەستم،

بۆم ناخرێتە ناو چوار چێوەی هەلّبەستم!

لێکدانەوەی دەروون، قسەی زمانم

بۆچی وەها دوورن لە یەك؟ نازانم!

ئەمویست دەروون بکرایەوە وەك تۆمار

دەرکەوتایە دونیای جوانتر لە بەهار

دەرکەوتایە ئاوات، هیوا، خەوبینین

پڕشنگدارتر لە ئەستێرەی قوبەی شین!

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین و بەلّێتان ئەدەین کە لە بەرنامەکانی ترا باسی ئەو شاعیرانەتان بۆ ئەکەین کە شوێنی گۆرانیان گرتووە و هەروەها پلەی ئەمڕۆی شێوەی نوێ لە شیعری کوردیا باس ئەکەین. تا ئەوکاتە بەختیار و سەرکەوتوو بێتان ئاواتەخوازین.

«مێرکۆ بینکەری» و گروگاڵ دوای «گۆران»

سەلام لە گوێگری بەهەست وهونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی رابردوودا باسی مامۆستا گۆران و شێوە شیعرییەکانی ئەو شاعیرە بەرزمان کرد و گوتمان کە مامۆستای ئەمری کورد لە پێشا لەسەر رێگا و شوێنی دامەزراوی ویژەی رۆژگارەکەی واتە شێوەی عەرووزی ئەڕۆیشت و چەن پارچە شیعرێکی هەرەجوانی لەو شێوەدا هەیە، بەڵام تەنانەت لە شیعرە کۆنەکانی مامۆستاشا کە بەرهەمی سەرەتای شاعیری ئەون، تەعبیر و لێکدانەوەی نوێ بەرچاو ئەکەوێ. مامۆستا گۆران هەستی

کردبوو کە بە پێی گۆڕانی ڕۆژگار و پەیدابوونی نیاز و پێتەویستی تازە لە ناو کۆمەڵەکەیا شیعری عەرووزی ناتوانێ و نابێ لەمە زۆرتر بخایەنێ و بمێنێتەوە. ئەم پێتەویستییە لە چەند لاوە هەست ئەکرا؛ یەکەم ئەمە کە ئیتر وەك پێشوو شیعر مەزەی مەی ناو کۆڕی دەسەڵاتدارانی گیرفانپڕی مێشك بەتاڵ نەبوو و تەنها بۆ لاواندنەوەی گوێچکەی پارەدار نەدەکوترا کە هەرچی بە شکڵ و ڕواڵەت ڕازاوەتر بێ، باشتر بێ؛ شیعر هەروەك سەرەتای پێکهاتنی، هەروەك فەلسەفە و هۆی هەبوونی ئەیکوت و ئەیویست. دیسانەوە بوو بە چەك. چەکی تیژ و گورچك بڕ، خەوتارێن و ترسهێن، دووهەم ئەمە کە هەر لە پێشیشا شێوەی عەرووزی، خۆماڵی نەبوو، سەرچاوەی لە زانیاری کوردەوە نەدەهاتە خوارەوە و لەگەڵ تایبەتییەکانی زمانی کوردیش باش ڕێك نەدەهات، سێهەم ئەمە کە کورد لە پێشا خۆی شێوەیەکی لە شیعرا هەبوو و بەپێی پێ ئەکوترا و لە زۆر بارەوە نزیکە لە شێوەی نوێ، هەم لەبەر کورت‌ودرێژی نیوە شیعرەکان و هەم لە باری ئاهەنگەوە و شیعری کوردی بێ‌ئەوە لە تاقیکردنەوە بترسێ، ئەتوانێ شێوەیەکی نوێ بگرێتە بەر.

بە داخەوە مامۆستا لە کاتێکا گوڵستانی زەوقی ڕوو لە گەشە و پشکووتنی پتر بوو و شاگردانی هێشتا لەم سەرچاوە ڕووناکە تێراو نەبوون کە چاوی لە ژیان پۆشی و وێژە و وێژەویستانی کوردی بە داخ و مەینەتەوە بەجێ‌هێشت. بەڵام چرایەك کە مامۆستا هەڵیکردبوو پاش مەرگی ئەویش نەکوژایەوە و بەرێی پیاسەکارانی ڕێگای وێژەی نوێی ڕووناك کردەوە و شاگردانی مامۆستا لەم دیو و لەو دیو بە ڕچەی خۆش‌کراوی مامۆستادا ڕۆیشتن. هەندێك لە گەنجانی شوێنگری گۆران توانییان خۆیان بێن بە خاوەنی شێوەیەکی تایبەت و هەندێکی تر هەر بە لاساکردنەوە قنیاتیان کرد و نەیانتوانی ڕێگایەکی سەربەخۆ و لێکدانەوەیەکی شەخسی بدۆزنەوە؛ بەداخەوە لە گەنجانی شاعیری ئەم سەردەمە کەمتریان چەشنی مامۆستا گۆران لەناو کۆمەڵەی

کوردا ژیاون و تاڵ و سوێریان بە درێژایی ژیانێك چێشتووە و کەمیان شارەزای زانیاری کوردن، زانیاری بە هەموو لك و پۆپەکییەوە. کاتێ شێرکۆ بێکەس لە شوێنەوارە نوێیەکەیدا باسی تفەنگ و کاروان و شوکاك و ئاوزەنگی ئەکات، ئەڵێی منداڵێکی ئامەزرۆی سواری و غارکردنە کە هەرگیز لە شار دەرنەکەوتووە و باسی شوکاك و دەروێژە ساردەکەی ئەوی لە دەمی خەڵکی تر بیستووە. مەبەست ئەمە نییە کە ئەم گەنجانە سەرنەکەوتوون و یا شوێنەوارەکانیان بێ‌کەڵکە، بەڵام ئەگەر بتوانن زمانی شیعری خۆیان لە زمانی خەڵکی ئاسایی نزیکتر بکەنەوە و زیاتر لە لێکدانەوەی بێگانە دوور بکەونەوە و روو بکەنەوە تەعبیرە تەواو کوردییەکان، باشتر سەر ئەکەون. من ناڵێم کە گەنجە شاعیرەکان خزمەتیان بێ‌نرخە، بەڵام لام وایە کە شاعیر دوو راسپێری وێکڕا لە سەرشانە؛ یەکەمیان راسپێرییەکە کە بەرامبەر بە کۆمەڵ هەیەتی و ئەبێ بە زمانی ئەوان بدوێ تا بتوانێ واتە و مەبەستی ناو شیعرەکانی بەوان حاڵی بکا، دووهەم راسپێرییەکە کە سەبارەت بە هونەر هەیەتی و نابێ تەواو خۆی تەسلیمی ئەرمییەك بکا کە لە قسەو باسی وتووێژیدا هەیە، چونکە ئەگەر جوانی و بەرزی هونەری لە شیعرا نەبێ، قسەی شاعیر ئەبێ بە ئامۆژگاری رووت یا گێڕانەوەی داستان. شاعیر لە لایەکەوە ئەبێ خۆی لەگەڵ کۆمەڵ رێك بخا لە لایەکی ترەوە ئەبێ لە کۆمەڵ پێش کەوێ، بەڵام ئەم پێشکەوتنە نابێ چەشنێك بێ کە شاعیر ئەوەندە لە خەڵك و زمانی خەڵك دوور کەوێتەوە کە لەبەر چاو گوم بێ و تێکەڵێشی لەگەڵ خەڵك نابێ ئەوەندە بێ کە لەگەڵ ئەوان نەناسرێتەوە. ئێستە تکایە گوێ بگرن بۆ سەرەتای شوێنەوارێکی نوێی شێرکۆ بێکەس.

به هۆرەی تفەنگی کاروانی بێ‌بنار، لووتکەکان

ئەستێرەی پشکۆیان رژانە ناوچاوی بەیانی بەفرەوە

چەمەکان بەرزەوپێ هەڵسان و هەڵگیرسان
ئەسپەکان لە بێشەی ئاگرا ئاو دران
هۆرەیە وا «شوکاك» رەشەبا زین ئەکات
بە قاچی گەردەلوول، ئاوزەنگی لاقاوی باڵگرتوو... لێ ئەدات
هۆرەیە... هۆرەیە...
ئەشکەوتی گوێی شاخی بە مسی تاریکی ئاخنراو
وا بەربوو کەوتە بەر تەوژمی رووباری خۆرەتاو
هۆرەیە وا «شوکاك» رەشەبا زین ئەکات
بە قاچی گەردەلوول... ئاوزەنگی
لاقاوی باڵگرتوو لێ ئەدات
رەگ ئەبێ چۆغەی ژان لەبەر کات
بۆ ئەوەی لەبەردا گوڵ بڕوێ
ئاو ئەبێ خۆی تاڵ کات، بۆئەوەی
پەل و پۆی تینوێتی... خۆر بگرێ!

لەم شیعرەدا کە تەواو لە سەر شێوەی نوێیە، ئاهەنگ هەیە، بەلام وەزنی عەرووزی و قافیە بەرچاو ناکەون. کایە بە ئەلفاز و تەشبیهی تا ئەمڕۆنەکراو لە ناویا زۆرە. ئەوەندە زۆرە کە خوێنەرەوە پێش ئەوە کاکڵەکەی هەست بکا ناچارە بپەڕێتە سەر توێکوڵەکەی! قاچی گەردەلوول، ئاوزەنگی لاقاوی باڵگرتوو، ئەشکەوتی گوێی شاخی بە مسی تاریکی ئاخنراو و زۆر تەشبیهی تر کە شیعرەکە لە بەرچاو ئەکەن بە تەلەسم و جادوو. ئەگەر کاك شێرکۆ ئەم هەموو زۆرەی بۆ خۆی لەهێنابایە باشتر ئەبوو.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

محەممەد سەعدیقی مەحموودی، بە شوێن مامۆستا گۆرانەوە

گۆران هەڵکەوتەی شیعری کوردی، لە عێراقا چاوی کردەوە، لەوێ ژیا، لەوێ هەڵی‌دا و لەوێ چاوی لە جیهان پۆشی. شیعری شێوەی نوێ ئەگەر بە گۆرانیش دەس پێ نەکرابێ، لانی‌کەم ئەوە قسەی تێدا نییە کە بەهۆی گۆرانەوە پتەو بوو، رازاوە و جێگای خۆی کردەوە. گۆران ئەویندار‌ی راستی و رەوانی جوانی بوو! چ لە سروشتا و چ لە ئافرەتا. بۆیەشە گوتی: جوانی لە خواوە بەهرەیەکە پڕ بە پێست بۆ ئافرەت و گوتی:

بەڵام تەبیعەت هەرگیز اوەرگێز

بێ رووناکییە بێ بزەی نازیز

خورەی قەڵپەزەی کەف چەرێنی چەم، شنەی سێبەری داری گوێز و توو، توولەماری رێیە کە دەخوشێتە ناو دارستان، گاشەبەردێ کە گەردوون تێلی پێنەداوە، کۆلکەزێڕینەی پاش بارانی زۆر، گوڵەبەڕۆژەی قژزەردی چاوکاڵ، هەمووی ئەمانە و گش جوانیەکی تری سروشت بۆ ئافرەت، هۆی لێکدانەوە و هەستی ئایینی بوون. گیانی شادبێ کە بە ساکاری و دڵپاکی لادێییەکەوە کوتی: خوای یەکەمین جوانییە لە باری ئایینەوە.

گۆران ئەوتۆ بوو، ئەویندارى دڵ پڕ لە هەستی جوانی و ئەو خەیاڵەی وا پێی مەست بوو، باش توانی بیخاتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستی. شێعرەکانی نە رمبەڕمبی بێهوودەی ناسیۆنالیزمی تەواو ویشکی نیزیك بە فاشیزمی لێوە دێ، نە بێ دەربەستی شێعری ئیندیویدوالیستی (Individoalism) لە کۆمەڵ تەریکبوونی پێوە دیارە. ئەم دوو نموونەیەم بۆیە هەڵدا کە بەداخەوە لە هەر دوو بارا تاقمی وەهامان هەن، کە یا هەر خۆیان ئەبینن، یا هەر گەلی خۆیان و لایان وایە شەڕ، شەڕی نێوان دوو رەگەزە، یا دوو هۆز، یا دوو گەل و تەواو لە چلۆنی چینایەتی و ئابووری دوور و....

گۆران وەها نەبوو. ئادەمیزادێکی تێگەیشتووی شاعیر بوو؛ بەڵام شێوەی لە عێراقدا پاش خۆی پەیڕەوی زۆر بۆ پەیدا نەبوو. لەبەرچی وەهابوو؟ خۆتان لێکیدەنەوە. چونکە باسێکی ترە و لێرەدا جێگای نابێتەوە.

بەداخەوەم کە ناچارم ئەوە بڵێم کە شاعیری کورد لە عێراقا نەیانتوانیوە رێبەر بن؛ زیاتر چاولێکەر بوون. شوێنکەوتووی کۆمەڵ بوون، بێ ئەوە هەوڵێك بدەن بۆ گۆڕینی بەرەوپێش بردن. لەبەر ئەوە شێعرەکانیان زمنازەنای بێهوودەیە و رمبەڕمبی ساکار. مەبەستم شاعیرانی گەنجە، نەك ئەو برایانەی رابردوو. یەکێك لەو ئیستعدادە

بەفیرۆچووانە بە لای مەوە «هەژار»ە، کە بەڕاستی خەسارە. کەس نییە پێی بڵێ مامۆستا! خوێن، ئەویش خوێنی ئادەمیزاد، ئەویش بەم شێوە گشتییە کە تۆ کوتووتە چۆن پیس ئەبێ؟ و ئایا گوڕو فیچقەی خوێن لە پان تیغی دەبان لە شیعرا هێنانەوە، خووی سادیسمی و پیاوکوژی لە گەڵا ماندان، لە کاتێکا کابرا هات و گوتی: «برالە، ئادەمیزاد یەکن و ئەوەی تۆ بە رواڵەت ئەیبینی شەڕی نێوان دوو نەتەوەیە، لە راستیدا شەڕی نێوان دوو ئابووری‌یە» سوودی چییە؟ لێرەدا مەبەستم رەخنەگرتن نییە و زیاتر لەسەر ئەم باسە ناڕۆم؛ بەڵام ئەمەوێ بڵێم کە شێوەی مامۆستا گۆران پاش نەمانی خۆی لە عێراقا پەرەی نەگرت و لە ئێرانا زیاتر هۆگری بۆ پەیدا بوو. یەکێك لەو پەیرەوانەی شێعری گۆران، مامۆستایەکی گەنجە، بەناوی مامۆستا محەممەدسەددیقی مەحموودی موکریانی.

هەڵبەت ئەو مامۆستایە هێشتا نەیتوانیوە شێوەیەکی تایبەتی و سەربەخۆ بدۆزێتەوە و نە وەك قالب و دیوی دەرەوەی شێعرەکانی لە هی گۆران دەچێ، بەڵکوو هەر ناوەرۆکی شێعرەکانیشی هەمان ناوەرۆکی شێعری گۆرانە. ئەمەش شێعرەکانی مامۆستا محەممەد سەددیقی مەحموودی:

خـوڕەی هەڵـدێـر، شـەشـاڵـی شـوان
کـە بۆ هـەڵبـەسـت ئیلـهـامـی خـوان
چـەنـد بـە سـۆزن، چـەنـد سـیـحـراویـن
لای لایـەن بـۆ کـۆرپـەی ئـەویـن
دەمـی بـەیـان شـنـەی شـەمـاڵ
دڵـی بـێ تـیـن دێـنـێـتـە حـاڵ
وەنـەوشـەی کـز لـە نـێـو تـەمـا
ئـەخـاتـە نـاو کـۆڕی سـەمـا

بە پشت پشتی قامکی سروشت
وەختێ کە خۆر پڕشنگی ڕشت
گیتی هەمووی دەشت و کێو
بزەی زنوسنی دێنێتە لێو
بە ئاهەنگی هەوری بەهار
فرمێسکی شادی دێنێتە خوار
لە چاوی ئاسمانەوە
بە مۆژدەیی ژیانەوە
لە کێو و تەل، دەشت و چیا
لەسەر پەڕی گوڵ یا گیا
چەند نەخشینە، چەند جوان ئاونگ
کاتێ کە لێی ئەدا پڕشنگ
ورشە و تریفەی مانگەشەو
لە سووچی دڵ ئەدا پەرتەو
ئەخاتە ناو ئاگری سوور
تاسە، مەیل، هەست و شعوور
ئەوانە گشت ئەدەن بە گیان
ژیان، بەڵام کامیان
وەک نیونیگای هی دڵدارین
ئاوا لە ناخی دڵ کارین؟

مامۆستا گۆران ئەڵێ:

چەند بەناھەنگ، چەند سێحراوین

ئەگەرێن پۆزن یا مراوین

و کاک محەممەد سەددیق ئەڵێ: «چەند بەسۆزن، چەند سێحراوین». «وەنەوشەی خامۆش لەژێر تووترکا» هی مامۆستا «گۆران»ە، کاک سەددیقیش «وەنەوشەی کز»ی هێناوە. جگەلەمانە تەواوی شێعرەکە ناوەرۆکی هەر ئەمەیە کە مامۆستا گۆران کوتوویە:

کام تاسە، کام مەیل، کام چاوەڕوانی

تەلەسماویە وەك هی دڵداری

من لام وایە کە ئەم شاعیرە هەوێنی شاعیرانە لە ھەستیا زۆرە و چاوەڕوانی ئەکرێ بە زوویی ڕێگای تایبەتی سەربەخۆی، خۆی بدۆزێتەوە.[1]

١ - بۆ ئاشنایەتی پتر لەگەڵ خوالێخۆشبوو «مەلا محەممەد سەددیقی مەحموودی» (١٣١٦ـ١٣٦٥)، بڕوانە دیوانەکەی بە ناوی «وەنەوشە»، کە لە ساڵی ١٣٦٧ی هەتاویدا لە لایەن «ئینتیشاراتی سەلاحەددینی ئەیووبی»یەوە چاپکراوە.

زاراوەکانی زمانی کوردی

سەلام لە گوێگری بەرنامەی تاپۆ. لە چەند بەرنامە لەمەوپێشەوە دەستمان کردووە بە لێکۆڵینەوەیەکی ئەوتۆ کە هەموو لان و بارێکی ژیانی کوردەواری بگرێتەوە. ئەمڕۆ گەیشتووینە سەر زمانی کوردی. هەڵبەت سەبارەت بە زمانی کوردی لە پێشا باسێکمان لە بەرنامەی رابردووا هەبوو و لەودا بەشکردنەکەی «مەککەنزی» و «تۆفیق وەهبی»مان باس کرد و هەر وەها باسی چەن جۆرە بەشکردنی تریشمان کرد. ئەمڕۆ ئەو بەشکردنەتان بۆ باس ئەکەم کە بە لای منەوە لە هەموان باشترە، بەم چەشنە:

زاراوەی کرمانجی ژوورو یا شیمال، یەکەم. زاراوەی کرمانجی خواروو یا جنووب، دووهەم. زاراوەی گۆرانی، سێهەم. زاراوەی کرماشانی، چوارەم.

هەڵبەت لە ناو لکی ئەو زاراوە ئەسڵیانەشا جیاوازی هەیە، واتە فەرهی موکری لەگەڵ فەرهی سولەیمانیا کە هەردووکیان لکی زاراوەی کرمانجی خواروون، جیاوازە. شێوەی دووان و مەخرەجی پیتەکان و پاڵ بە پیتەکانەوەدان، واتە تەکیە لە سەر

حەرفەکان و چەشنی ئەدای پیتێکی تایەت لە سولەیمانییا لەگەڵ مەهاباد و بەشەکانی تری موکریان جیایە. بۆنموونە، پیتی دال لە سولەیمانییا دالی کلۆرە بەتایبەت لە دوایی وشەکانەوە، ئەڵێن: سەوپەنجا. بەڵام لە موکریان بە تایبەت لە دەوروپشتی مەهاباد ئەڵێن: سەدوپەنجا. دالەکە باش دەرئەبڕن. جار جار لە سولەیمانی و دەوروپشتی سولەیمانی دال چەشنی گاف تەلەففوز ئەکرێ، بەتایبەت ئەگەر پاش دالەکە پیتی دوایی وشەیەکە، وشەیەك بێ کە پیتی یەکەمی لەگەڵ دالی کلۆرا بۆ کوتن قورس بێ، وەك ئەم شێعرەی مامۆستا گۆران: «هەرچەن ئەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم»... وەها دێتە بەرگوێ کە بڵێن: هەرچەنگەکەم!

... جیاوازی زۆرە، ئەمەش یەکیانە کە لە سولەیمانی زۆرتر ئەو «ئەلف»انە کە لە پێش «نوون»وە هەڵکەوتوون هەر وەك خۆیان بە «ئەلف» تەلەففوز ئەکرێن، بەڵام لە موکریان بە تایبەت لە ناو عێلی دێبۆکری و مامش و پیران و مەنگوڕ و گەورکی بەشی «مەهاباد» و «ئەڵێن» ئەو «ئەلف»انە ئەکەن بە «ێ»، وەك نێو. ئەم جیاوازییە واتە گۆڕانی «ئەلف» بە «ێ» لەنێوان شێوەدوانی «مەهاباد» و «سنە»شا هەیە. لە «سنە» ئەڵێن: «پا»، لە «مەهاباد» ئەڵێن: «پێ». ئێلاتی دەوروبەری مەهاباد ئەڵێن: لە شاری بووم. لە جێگاکانی تر ئەڵێن: لە شار بووم. یا بۆنموونە مەهابادی ئەڵێن: «دەستم دا تفەنگێ» و سنەیی و سەقزی و سولەیمانەیی ئەڵێن: «دەستم دا تفەنگ» یا «دەسم»، لێرەدا مەبەست «ێ»ی دوایی تفەنگە، نەك دەس و دەست؛ کە ئەویش خۆی جۆرێکە لە جیاوازی وەك «دەس و دەست»، «ماس و ماست»، «راس و راست»، ئەمانە هەموویان جیاوازین لە شێوەی دووانا و لە وشەشدا جیاوازی هەیە. وەك «قاچ و لاق»، «خاس و باش و چاك» و زۆر وشەی تریش. بەڵام ئەم جیاوازییە بچووکانە وەها نین کە بۆنموونە شێوەی دووانی سولەیمانی و سنەیی و مەهابادی ئەوەندە لە یەك دوور بکەنەوە کە ئەکرێ بە تێکڕایان بگوترێ زاراوەی کرمانجی خواروو.

مەبەستێکی تریش کە لێرەدا ئەشێ بکوترێ ئەمەیە کە بە پێی نزیکی هەرێمی زاراوەکان لە یەکتر، جیاوازی لە نێوان لکی زاراوەکانا پەیدا ئەبێ، وەك ئەمە «مەهاباد» هاو سنوورە لەگەڵ «رمزاییە» و کوردەکانی دەوروبەری ئەو شارە، وەك: «شکاك»، «هەرکی» و نزیکە لە کوردەکانی دەوروبەری «خۆ» و «شاپوور». وەك «جەلالی» و «میلانی»یەکان. لە بەر ئەمە زۆر وشەی زاراوەی کوردی کرمانجی ژووروویی لەوان وەرگرتووە، وەك ئەمە لە مەهاباد و لە ناو دانیشتووانی دەوروپشتی مەهاباد زەربولمەسەلێك هەیە، ئەڵێ: «ئەگەر زانییان ئەزم، ئەگەر نەیانزانی دزم!». لە کاتێکا ئەکوترێ کە کەسێك بۆ کارێکی خراپ چووبێ و سوود وەرگرێ لە ناسیاوی خۆی لای ئەو کەسانە کە کارە خراپەکەیان لەگەڵ ئەکرێ. ئەز لەم زەربولمەسەلەدا وشەیەکی کرمانجی ژوورووە و بە مانای «من»ە، ئەگەر زانییان ئەڵێم منم، ئەگەر نەیانزانی دزییەکەیان لێ ئەکەم. یا ئەڵێن: «رۆنیشە!» وەك «رۆنە»ی کرمانجی ژوورروو. بە «سەگ» ئەڵێن «کۆك»، هەڵبەت «سپلۆت» و «سەگ» و «سە»ش پێ ئەڵێن، کە «کۆك» و «سە» لە کرمانجی ژووروو وەرگیراون. سنە لە بەر ئەمە کە لە زاراوەی گۆرانی نزیکترە وشەی ئەو زاراوەی زۆر وەرگرتووە. بۆکان و سەقز کە لە نێوان مەهاباد و سنەدا هەڵکەوتوون شێوەی دووانیان کە هەندێکی لە مەهابادی ئەکا و هەندێکی لە سنەیی ئەچێ، ئەمە بۆ زاراوەی کرمانجی ژوورووش هەر دروستە. شێوەی دووانی بارزانی کە ناوبارەترە و نزیکترە لە زاراوەی کرمانجی خواروو؛ وشەی ئەم زاراوەی زۆرتر تێدایە، بەڵام «ستراکتۆر structure» و ئەساس و پایەی زمان لە هەموو زاراوەکانا یەکە.

با بچینەوە سەر باسەکەی پێشوومان؛ کوتمان کە «کوردی» ٤ زاراوەی گەورەی هەیە، کرمانجی ژووروو، کرمانجی خواروو، گۆرانی، کرماشانی.

١ــ کرمانجی ژووروو، زاراوەی کوردەکانی تورکیە و ئەرمەنستانی

شوورەوی و کوردەکانی سووریەیە، شیمالی کوردستانی عێراق و کوردەکانی غەربی زریەی بچووکی رەزاییە و کوردەکانی قووچان و کوردەکانی دەماوەندیش بە کرمانجی ژووروو ئەدوێن.

٢ـ کرمانجی خواروو، زاراوەی کوردەکانی جنووبی کوردستانی عێراق و کوردەکانی غەرب و شیمالی غەربی ئێرانە، هەڵبەت لە غەرب، کرماشان و دەوروبەری لێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوان خۆیان ئەکەونە سەر زاراوەیەکی تر بە ناوی کرماشانی و لە «شیمالی غەرب»یش دەوروپشتی رەزاییەی لێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوانیش کوتمان بە زاراوەی کرمانجی ژووروو، یا شیمال قسە ئەکەن.

٣ـ کرماشانی، کە خەڵکی کرماشان و سەرپێڵ زەهاو و قەسری شیرین و ئێلات و خێڵاتی دەوروپشتی ئەو شارانە بەم زاراوە قسە ئەکەن.

٤ـ گۆرانی، ئەم زاراوە زۆر لە فارسی کۆن نزیکە و گۆرانی زۆر بە سەرا نەهاتووە. لە بەر ئەمە هەندێ ئەڵێن کە رەنگە ئەو زاراوە کوردی نەبێ. ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە و گۆرانی بێ گومان کوردیە، بەڵام کوردییەکی کۆن و نزیك لە کوردی مادی. تۆفیق وەهبی لە بەشکردنەکەی خۆیا ناوێکی لە زاراوەی گۆرانی نەبردووە و بۆ من دەرنەکەوتووە کە چۆن لێکۆڵەر و کوردناسێکی وەك وەهبی بەم بێدەربەستییە بەسەر ئەم مەبەستەدا تێپەریوە؟

زاراوەی گۆرانی بە زاراوەی «هەورامی»ش ئەناسرێ، واتە زۆر کەس لە باتی زاراوەی گۆرانی ئەڵێن زاراوەی هەورامی. لە کاتێکا هەورامی لکێکە لە گۆرانی، بەڵام لە بەر ئەمە لە ئێران و عێراقا ئەو کەسانە کە بە گۆرانی ئەدوێن، زیاتریان لکی هەورامین. ئەم ناونانە باو بووە. کەمایەتی وەك: سیامە سووری و رۆژبەیانی و زەنگەنەش هەر لە سەر هەورامی ناو ئەبرێن، هەڵبەت ئەمە لە باری زانستی زمانناسی و تەنانەت کۆمەڵناسی کوردیشەوە هەڵەیە؛ بەشێکی زۆر لە «سیامەسوور»یەکان ئێستە

لە ئەفغانســتان ئەژین و بە گۆرانی ئەدوێن.

بەرنامەی ئەم حەوتەیەمان دوایی هات و لە بەرنامەیەکی ترا ئەچینە سەر باسی وێژەی کوردی و بەشەکانی ئەم وێژەیە، تا ئەوکاتە خواتان لەگەڵ.

سەرەتایەک لەسەر وێژەی کوردی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. ڕێزەوتارێکمان سەبارەت بە ژیانی کۆمەڵایەتی کورد دەس پێکردبوو و لە چەند بەرنامەیەکا باسی پێشینەی مێژوویی کورد و ئەوەی کە کەی و لە کوێوە هاتوون بۆ ئەم گۆڕەپانی ئێرانە، بە کورتی کرا. هەڵبەت پێم باشە لە پێش هەموو شتێکا بۆ چەندەمین جار دووپاتەی کەمەوە کە من لە هەرێمی مێژوودا دەسەڵاتم ئەوەندە نییە کە گومانێک بۆ گوێگری بەهەست نەمێنێتەوە لەوەدا کە ئەوەی وا ئەینووسم تەواو دروستە یا هەموو ئەو ڕاستەقینەیە کە مێژوونووسان قامکیان بۆ ڕاداشتووە و نیشانیان کردووە.

بۆ باسی مێژوویی من خۆم گوێ ئەگرم بۆ نووسراوە هێژاکانی مامۆستای بەرزی کورد جەمیل ڕۆژبەیانی و لە ڕاستی لانادەم کە زۆر کەلکیان لێوەر ئەگرم. مامۆستای دڵسۆز لە مێژووی ئێرانا دەستی داوەتە لێکۆڵینەوەیەکی هەرە بە نرخ کە لە پێشا نە مێژوونووسێکی ئێرانی و نە مێژوونووسە بێگانەکان و نە تەنانەت مێژوونووسێکی

کورد بەم چەشنە زانستییە نووسراوێکیان نییە.

مامۆستا لەناو مێژووی ئێرانا گەڕاوە و هەموو ئەو رووداوانە کە بە چەشنێ پەیوەندی لەگەڵ کوردا هەبووبێ، کۆی کردۆتەوە و خستوویەتەوە سەر یەك . ئەم کارەی مامۆستا هەم خزمەتێکی گەورەیە بە مێژووی ئێران و هەم تێکۆشانێکی هێژایە لە پێناوی کورددا.

مامۆستا بە رێکخستن و کۆکردنەوە و بردنەوەسەریەکی ئەو بنەماڵە کوردانە یا ئەو هێلە کوردانە کە چەن لاپەڕەی پڕ خەبات و کۆڵنەدانیان لە مێژووی ئێرانا پڕ کردۆتەوە، بۆ هەمووماني دەرخستووە کە هۆزی کورد تا چ رادەیەك تەئسیری لە مێژووی ئێرانا هەبووە و چۆن بۆ پاراستنی ناو و خاکەکەی بەرامبەر بە زۆردار و داگیرکەر وەستاوە.

بنەماڵەی حەسەنەویە و شوانکارە و عەیاریە راپەڕین و خزمەت و کۆششیان لە مێژووی ئێرانا دیار و بەرچاوە. بەڵام کەم کەس هەبوو بزانێ ئەمانە کورد بوون و ئێستەش کەم کەس هەیە تەواو شارەزای خەبات و شۆڕشیان بێ؛ چونکە مێژوونووسەکان کە باخەی کاریان لەسەر لێکۆڵینەوەی گشتی مێژووی ئێران داناوە، بەشێکی زۆر کورتیان بۆ ئەم بنەماڵانە تەرخان کردووە.

هێژایی کاری مامۆستا جەمیل رۆژبەیانی لەمەدایە کە ئەم هەموو کتێبە مێژوویییە لە ئەژمار بە دەرەی ئێرانی پشکنیوە. ئەو پەڕاوانە کە بە عەرەبیش سەبارەت بە مێژووی ئیسلام و ئێران نووسراون لە چاوی تیژبین و بیری وردی شاراوە نەبوون، تەنانەت بە کۆششێکی زاڵ و ماندوونەبوون و عیشقێکی ئەوتۆوە، کە هەر لە پیاوانی زانست ئەوەشێتەوە، پەڕاوە ئینگلیزیکانیشی خوێندۆتەوە و زۆر جار مانای وشەیەکی ئینگلیزی لە خۆم پرسیوە و بە خۆکەمزانینێکی عالمانەوە سەرەڕۆی شوێن هەموو زانستێك بووە لەم هەرێمی مێژووەدا، جا ناکامی زانست و ماندوونەبوون و ئیرادەی

مامۆستا بۆته چەند پەڕاو کە ئەکرێ لە مێژووی کورددا ناوی بنرێ: «هەنگاوی بەرزی سەرکەوتوو و کاری هێژای کەس نەکردوو.»

هیوادارم مامۆستا بتوانێ ئەم چەند پەڕاوەی لە چاپ بدا و خوێندکارە کوردەکانمان شارەزا بن کە هۆزەکەیان چ خزمەتێکی بە ئێرانی خۆشەویست کردووە. هیوادارم کۆسپی پارە و چەوتی پێتی قەڵایی چاپ، بەردی سارد و گەرمی نەخاتە سەر رێگا و من بە ناوی شاگردێکی مامۆستا هەر ئزام لە دەس دێ و سپاس.

پاش ئەم باسە کە پێویست بوو بکرێ، ئەگەڕێمەوە سەر باسەکەی خۆم. لە لێکۆڵینەوەکەماندا گەیشتینە سەر باسی ئەدەبی کوردی. بیوورن کە من جار جار ناچارم چەند هەنگاوێك لا بدەم و باسێکی ئاپۆرەوێن بهێنمە گۆڕێ. بێگومان ئەم باسە بە رووالەت ئاپۆرانە بۆ روونکردنەوەی دەور و بەری باسەکمان بەکەڵکن.

وێژە هەروەك ئەزانن باسێکی عەدەدی و ریازی نییە و دابڕاوی و نەگۆڕی و قەتعییەتی زانست لە هونەرا بەرچاو ناکەوێ و رەنگە لە هیچ لکێکی زانستی مرۆڤایەتی، واتە علوومی ئینسانی وەك فەلسەفە و سۆسیۆلۆژی (سایکۆلۆجی ـ سایکۆلۆژی)ش دا حەتمییەتی زانست نەبێ. هونەر راستە لە ئەشیا و حاڵات و ئەفسانیات و هەروەها لە باری بەرچاوی کۆمەڵایەتی کەڵك وەرئەگرێ و توێشە هەڵئەگرێ، بەڵام کاتێ ئەم شتانە برانە بەر دەستی زەمیری فەننان و دەروونی ئینسانەوە، ئەگۆڕێن و بە چەشنێکی تر دێنەوە دەرەوە و خۆیان ئەنوێنن. بۆ نموونە چیای «بیستوون» وەك بەرچاو ئەکەوێ ئەچێتە ناو بیر و زەینی شاعیرەوە، شاعیریش بۆ روانین هەروەك خەڵکی تر دوو چاوی هەیە، بەڵام لە دەروونی شاعیرا «بیستوون» تەنیا چیایەکی بەرز و بەردەڵان نیە؛ تەنانەت شاعیرێك لە بەرامبەر روانگەی بیستوونا وەك مێژوونووسێکیش بیر ناکاتەوە و ناچێتەوە سەر رووداوە مێژووییەکان کە ئەمە بەردەنووسی «هەخامەنشی»یە یا «ساسانی»، بەڵکوو بیر لە دڵی سووتاو و لەشی لە

خوێن هەڵکشاوی «فەرهاد» ئەکاتەوە. دەنگی تەشوێ و کوڵێنگی «فەرهاد» لەوپەڕی سنووری ئەفسانەوە، لە چیای دەروونی شاعیرا دەنگ ئەداتەوە. شاعیر وەها لەگەڵ «بێستوون» و «فەرهاد» و ئەفسانەی «شیرین» تێکەڵ ئەبێ کە خۆی ئەبێ بە «فەرهاد»، پێنووسەکەی ئەبێ بە کوڵێنگی «فەرهاد» و دەروونی پڕ دەنگ و جۆش و خرۆشی ئەبێ بە چیای «بێستوون» و شیرەی هەستی ئەبێ بە شێعرێك گەلێك روونتر لەو کانیاوە کە لەشی «شیرین»ی ئەگرتە باوەش و گەلێ سپیتر لەو جۆگە شیرەی کە لە چیای «بێستوون»ەوە تا ناو گۆلی کۆشکی «خوسرەو»، بە جادووی هونەری «فەرهاد»ی ئەندازیار سەرەولێژ ئەهاتە خوارەوە! سەبارەت بە «شیرین» و «فەرهاد» گەلێك هەڵبەستەی جوان نووسراوە، بەڵام هەموو باسی دڵداری و دەرد و پەژارەی «فەرهاد» و «شیرین»ە، وەك ئەمەو لە بیر چووبێتەوە کە رووداوە مێژوویییەکە و بەردەنووسەکان شتێکی تر ئەڵێن و کاتی نووسرانی ئەو تاشەبەردانە ئەبەنەوە بۆ زۆر بەر لە کاتی خوسرەو پەرویزی ساسانی.

بەم چەشنە هەم من بە ناوی نووسەری بەرنامەیەکی وێژەیی، بەتایبەت ئەمجارە کە باسەکەمان سەبارەت بە وێژەی کوردە و هەم ئێوە بە ناوی گوێگری پسپۆڕی ئەم بەرنامەیە مافمان هەیە هەرکام جۆرێك بیر بکەینەوە؛ چونکە دوو و دوو نییە کە بکا چوار. باسی هونەر و وێژەیە و زیاتری لەسەر لێکدانەوەی شەخسی و تاکییە. هەڵبەت باشە ئەمەشمان لەبیر بێ کە تەنانەت لە هونەریشا ئەسڵێك و مەنتقێك هەیە و هونەرمەندیش ناچارە لەبەرچاویان گرێ، جا ئەگەر ئەوەی من ئەیڵێم بە لاتانەوە دروست نەبوو و بیرێکی ترتان هەبوو، قەیدی نییە هونەر وەك ئاو وایە، لە هەر دەفر و کاسەیەکا شکڵ و قالبێ ئەگرێ

لە وێژەی کوردیا چوار فۆرم و قالبی جیاوازمان هەیە:

١ ـ شێعری وتاری یا بەیت ٢ ـ شێعری هیجایی ٣ ـ شێعری عەرووزی ٤ ـ

شیعری نوێ

لە ئەدەبی ئەسر واتە وێژەی پەخشان باس ناکەم، لەبەر ئەمە کە چەشنی تایەتی ژیانی کوردەواری کە تا ساڵەکانی دوایی سەدەی حەڤدە دەوارنشینی بوو زۆرتر لەگەڵ وێژەی هەڵبەستدا ئەهاتەوە، هەڵبەت ئەمە لە زۆرتری وڵاتە خۆرهەڵاتییەکانا بەرچاو ئەکەوێ و وێژەی شیعری هەم زووتر دەس پێکراوە و هەم لە باری زۆر و کەمیەوە لە پەخشان زۆرترە. وێژەی هەڵبەستە و هۆنراوە لەبەر ئەمە کە ڕەوان و لەسەر زمان سووکە، باشتر لەبەر ئەکرێ و لە سینەی بەیت بێژانی کوردا باشتر ئەتوانێ هەڵبگیرێ و لەگەڵ گەرمێن و کوێستانی خێڵ بڕوا. لەو کاتەدا کە ئێمە قسەی لەسەر ئەکەین و مەبەستمانە، ئاوایی تەنیا بە ناوی خێڵ بەزێکی کورتی زستانانە کەڵکی لێ وەرئەگیرا و پاش خێڵ خێزی سەرەتای بەهار ئاوایی ئیتر ئاوەدان نەبوو و چەن ماڵێك کە پێیان ئەکوتن پاش ماڵەی خێڵ لە ئاواییا، ئەمانەوە. ژیانی ئابووری کوردەواری لەسەر بناغەی ئاژەڵداری دامەزرابوو و کۆمەڵی ئاژەڵداری کورد لەبەر هات و چۆی هەمیشەیی لە گەرمێنەوە بۆ کوێستان و گەڕانەوەی لە کوێستانەوە بۆ گەرمێن، دەرفەتی خوێندەواربوونی کەم بوو، چونکە خوێندەوار بوون پێویستی بە قوتابخانە دروستکردن و نیشتەجێ بوون هەبوو و ئەمە کاری کۆمەڵی ئاژەڵدار نەبوو، لەبەر ئەمە ئەدەبی نووسراوە نەیتوانی پەرە بگرێ. شیعر ئەکرا بە یاد بسپێررێ و لەبەر کرێ، بەڵام ئەسر نەدەکرا. بەم چەشنە وێژەی وتاری کە هەر باشترە بڵێین شیعری وتاری لە کوردیا پەیدا بوو.

لە بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم باسە ئەڕۆین، خواتان لەگەڵ.

بەیت تەواو بە تان و پۆی خۆماڵی چندراوە

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە شێوەوێژەییەکانی شیعری کوردی بریتین لە چوار شێوە: «شێوەی شیعری وتاری» یا «بەیتی»، «شیعری هیجایی»، «شیعری عەرووزی» و «شیعری نوێ». هەروەها لە وتاری پێشوودا باسمان کرد کە لەبەرچی شیعر بەر لە ئەسر لە ناو کوردا و رەنگە لە هەموو خۆرهەڵاتیشدا پەیدا بووە.

«شیعری وتاری» یا «بەیت» بە لای منەوە گەنجێکی هێژا و سامانێکی گەورەی زەوق و چێشکەی هۆزەکەمانە. هەر لەبەر ئەمەیە کە «باسیل نیکیتین» و «خاچاتوور ئەبوویان» شاعیری ئەرمەنی ئەڵێن: «فۆلکلۆری کوردی ئەوەندە پڕو بەرز و خێرۆمەندە کە هۆزەکانی تری هاوسێی کوردیش کەڵکیان لێوەرگرتووە و کەوتوونەتە ژێر ئەسیریەوە.»

ئەم کوردناساە راست ئەکەن؛ بۆ نموونە بەیتی «خەج و سیامەند» کە

«هۆهانس شیراز»، شاعیری ئەرمەنی کردوویە بە شێعر، تەنانەت ئەوەندە ناوەرۆکی بەیتەکەی بە خۆماڵی زانیوە کە سیامەندی کردووە بە ئەرمەنی و بەم چەشنە بەهرەیەکی لە فۆلکلۆری کوردی کردووە بە نسیبی هۆزی ئەرمەنی.

بەیتی «مەم و زین» لەگەڵ ئەوەشا کە بە چەند رەوایەتی جۆربەجۆر کوتراوە و بەشێکی زۆری لە ئەفسانە و ئوستووورە تێکەڵ کراوە، لە لایەك «مەم»ی «ئالان»ە و لە لایەکی تر «مەم» کوڕی میرە و تەنانەت ناوی «حەڵەب» و «برایمپاشا»ش کە روون نیە چۆن هاتوونەتەوە ناو بەیتێکی کوردییەوە، لە بەیتەکە دابڕاوە. بەڵێ پاش ئەو هەموو گۆڕانە و لەگەڵ ئەم گشت گێڕانەوە لە یەك دوورانەش کاتێ «ئەحمەدی خانی» ئەمر بەیتەکەی کردووە بە شێوەی عەرووزی، لە شیرەی گیان و زەوقی خۆی زۆر مەبەستی خواناسانە و فەلسەفی هەڵرشتۆتە ناو بەیتەکەوە؛ بەڵام ئاکامی کارەکەی «خانی» بەهۆی پێنووسی جادووکار و بیری شاعیرانەی خۆی و ناوەرۆکی تێر و تەیاری بەیتەکەوە، بۆتە شاکارێك کە وێژەناسێکی گەورەی شوورەوی لە بەرزیدا ئەیخاتە پاڵ «شانامەی فیردەوسی»یەوە و بە یەکێك لە سێ شوێنەواری گەورەی خۆرهەڵاتی ناو ئەبا.

شێعری بەیتی زۆرتر باسی رووداوە مێژوویەکانی ناو کورد ئەکا و یا خۆی بەو مەبەستانە خەریك ئەکا کە لە ناو کوردا جێی رێز و خۆشەویستین، وەك بەیتی «دمدم»، بەیتی «قەر و گوڵەزەر»، بەیتی «شێخی سەنعان» ـ کە ئەم بەیتە مەبەستی غەیرە کوردیشی تێدایەـ بەیتی «زەنبیل‌فرۆش» ـ کە زۆر لە سەرگوزەشتی «بوودا» ئەچێـ بەیتی «ئاوڕەحمان‌پاشا»، بەیتی «شێر و کەڵ»، بەیتی «مەحمەڵ و برایمی دەشتیان» و زۆر بەیتی تر.

لە بەیتی کوردیا شوێنی زانستی بێگانە و دروشمی لاوەیی بەرچاو ناکەوێ و سووژە و ناوەرۆکەکان تەواو کوردین، لەبەرئەمە بەیت بەناوی فۆلکلۆر باس‌کراوە و بە داخەوە بێ‌دەربەستانە بە سەر ئەم راستەقینەدا تێپەڕیون کە بەیت شێوەی تایبەتی

کاتێکی دابڕاو و دیاریکراوی ژیانی کوردە؛ شێوەی ژیانی ئاژەڵداری تا ئەگاتە پەیدابوونی ئەمیران و بنەماڵە ئەشرافە کوردەکان. بەڵام وەك ئەزانین بەیت هەرگیز باسی ژیانی شارنشینی کورد ناکا و لەهیچ کام لە بەیتەکاندا ئێمە تووشی باسێکی ئەوتۆ نایین کە تەرخان کرابێ بۆ دەربارە بچووکەکانی ئەمیرانی کورد، وەك «بەدرخانی» و «ئەردەڵانی» و «بابانی».

بەیتی «لەشکری» و بەیتی «ئاوڕەحمانپاشا» هی کاتێکە کە کورد ئەمیری گەورەی لێ هەڵکەوتووە و ئەم ئەمیرانە تێکەڵن لەگەڵ رامیاری و سیاسەتی ئێران و عوسمانی و ئیمپراتۆرانی رووس. بەڵام بەیتبێژ کاری ئەوە نییە کە ئەم پێوەندە وردەسیاسییانە لێکبداتەوە و هەر لەسەر پێوشوێنەکەی خۆی ئەڕوا و بە گەز و ربەکەی خۆی ئەیپێوێ. «لەشکری» بۆیە خراپە، چونکە لەگەڵ گەورەی خۆی خراپ جووڵاوەتەوە، نەك لەبەر ئەمە کە لەگەڵ ئیمپراتۆری عوسمانی سازاوە و «ینی چەری» و سوڵتانی عوسمانیش بۆیە خراپن و بۆیە لە بەیتەکەدا بەناوی «بڵحە رۆمی» ناو براون، چونکە میرێکی کوردیان بە جامێك ژاراو بێگیان کردووە، نەك لەبەر ئەمە کە هێرشیان هێناوەتە سەر کورد و هەبوونی ئەتەوایەتییان لە ناو بردووە.

ئەمە باسی ناوەرۆکی بەیت بوو؛ هەڵبەت زۆر بەکورتی، چونکە لە سەرەتای نووسینی بەرنامەی تاپۆو بوومەلێڵدا، بە درێژەلەسەر ئەم باسە چووین و ئێستە مەبەست لە دووپاتەکردنەوەی تەنیا ئەمەیە کە کورتەیەك لە وتارەکانی پێشوو کە نزیکەی پێنج ساڵ بە سەریاندا تێپەڕیوە بێتەوە یادی گوێگرە بەرێزەکانمان، بەڵام رواڵەت و قالبی کەلامی بەیت بزانین چۆنە؟

بەیت هەروەك لە ناوەرۆکا تەواو کوردییە، لە قالبیشا وەهایە. لە بەیتا کورتودرێژی میسراع یا رازاندنەوەی رواڵەتی وتار بە چەشنێ کە لە شێوەی عەرووزییا هەیە، لەبەرچاو نییە و بە گرنگ دانانرێ. لە بەیتا مووسیقای کەلام و

ئاهەنگی وشە گرنگە و بەس. تێکەڵی و پەیوەندی بەیت لەگەڵ مووسیقا تا رادەیەکە کە هەر بەیتێ بە ئاهەنگێکی تایبەتی مووسیقا لێتەدرێ، تەنانەت ئەگەر وشە و وتاریش نەبێ، شمشاڵژەنێکی کورد ئەتوانێ بەیتێك لێبدا و گوێگر خێرا بزانێ کە خەریکی لێدانی کام بەیتە.

گوێگری بەرێز باشە ئەمە بزانێ کە لەم بەرنامەدا ئێمە باسی ژیانی کوردەواری ئەکەین، ژیانی گشتی کوردەواری و کارمان بەسەر ئەمە نەداوە کە شاعیرێك و یا زانا و نووسەرێکی بە ئەتەوە کورد، بە عەرەبی و یا زمانێکی تر چی نووسیوە. نووسین بە چەشنێ کە هەموو لایەك بگرێتەوە و لە هەموو ێڵی گش کەسێکا بێ، لە جامیعەی ئاژەڵداری کوردا نەبوو. لەبەرئەمە وێژەی نەسر نووسینیش تا کاتێ کە ژیانی شارسانی کورد دامەزرا و سیلاوی خێڵات لە هات‌وچۆی گەرمێن و کوێستان دامرکا پەرەی نەگرت.

ئەڵێن بەڵگەیەك دۆزراوەتەوە کە بە زمانی کوردی نزیك بە بەشی گۆرانی نووسراوە و لەو نووسراوەدا سکاڵا کراوە لە هێرشی عەرەب و کوژانەوەی ئاورگا و تاڵانی ئاوایییەکانی کورد؛ هەڵبەت بۆزانینی ئەم مەبەستە کە ئەم پارچە، یا ئەو پێستە وا شێعرەکانی لەسەر نووسراوە هی کام دەورەیە، ئەمڕۆ کەرەسەی باش هەیە و زوو ئەکرێ بزانرێ کە پارچەکە هی هەزاروچەند سەد ساڵ لێرەو بەرە، یان تازەیە و دەستی کابرایەکی هەلپەرەست بۆناو و پارە کۆنی کردووە و بەناوی بەڵگەیەك بۆ مێژینەی وێژەی کوردی خستوویەتە روو. هەرچی بێ کۆن یا تازە، ئەگەرچی لە بارەی وێژەییەوە لە کۆن ناچێ و دیارە لەسەر شێوەی هیجاییە، شێوەیەك کە تەنانەت ئەو کاتە لە ناو فارسە پێشینەدارەکانیشا نەبوو، بەڵام هەروەك گوتم کۆن و تازەبوونی ئەم نووسراوە رێگای لێکۆڵینەوەکەی ئێمە ناگرێ و نابێتە مایەی ئەم بیرە کە لامان وابێ شێوەی هیجایی بەر لە شێوەی بەیتی لەناو کوردەواریا هەبووە. ئێمە زۆر زانا و مەلا و نووسەر و

میژوونووسی گەورەی کورد ئەناسین کە لە زانستی ئیسلامییا هەڵکەوتوو بوون، بەڵام ئەو کەسانە لەگەڵ ئەوەشا جێگای ڕێزن، نایەنە ناو باسەکەی ئێمەوە، چونکە بەکوردی شوێنەواریان نییە و ئاساریان سەرچاوەی لە ژیانی کوردەوارییەوە نەگرتووە.

تا حەوتەی داهاتوو کە دیسانەوە پێکەوە دەچینەوە سەر ئەم باسە، بەخواتان ئەسپێرین.

بەیت، بانگەوازی بلاوێنی ژێر دەوار

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا گەیشتینە ئەم جێگایە کە بەیت یەکەمین و بێ تێکەڵاوترین شێوەی وێژەیی کوردییە. شێوەی هیجایی بە تایبەت پەست هیجایی کە لەگەڵ باری زمانی کوردییا باشتر ئەگونجێ، لە شێوەی کوردییا پێشینەیەکی لە مێژینەی هەیە، تەنانەت لە بەیتیشا زۆرجار تووشی شێوەی پەست هیجایی ئەبین؛ بەڵام شێوەی هیجایی بە چەشنێکی سەربەخۆ پاش شێوەی بەیت هاتۆتە ناو وێژەی کوردییەوە. وەك لە بەرنامەی پێشوودا باسمان کرد، ئەڵێن کە دەستە شێعرێك لە سەر پێستی ئاسك نوسراوەتەوە، دۆزراوەتەوە. شێعرەکە باسی هێرشی عەرەب ئەکا بۆ سەر خاکی کوردستان و خاپوورکرانی ئاوایییەکانی کوردستان و کوژانەوەی ئاورگاکان؛ لام وایە کە ژیانی کوردەواری لەو کاتەدا ئەگەیشتۆتە ئابووری زەوی کێڵگە و ئاوایییش بەو چەشنە کە لە شێعرەکەدا باس کراوە زۆر نەبووە. ژیانی کوردەواری لەو کاتەدا ژیانی ژێر دەوار و

رەشماڵ بووە و ئێلاتی کورد لە هات‌وچۆی گەرمێن و کوێستانا بوون؛ هەر لە بەر ئەمەش بووە کە لەشکری ئیسلام بە زۆری نەیتوانیوە بە سەریانا زاڵ بێ و شێوەی ژیانیان و بڕوای ئایینی ئەوان بگۆڕێ کە میهرپەرستی یا میترائیسم بووە و یا ئەگەر زۆر پێشکەوتووتر بووبێ، گەیشتۆتە یەزدانپەرستی و ئایینی زەردەشتی. کۆمەڵی کوردەواری ئەوکاتە لە سەر ژیانی ئاژەڵداری دامەزراوە و لە ژیانی ئاژەڵداریدا ناکرێ نووسراوەی شێعری بەم هەستە کۆمەڵایەتییەوە هەبووبێ.

خاوەنی تاریخی گوزیدە نزیکەی حەوسەد ساڵ لەمەوبەر باسێکی ئەوتۆ ئەگێڕێتەوە و هێرشی عەرەب و رووخاندنی ئاورگا و کوشتاری ئێرانییەکان باس ئەکا.

با بێینەوە سەر هەڵبەستی سەر پێستەکە. مامۆستا عەلائەددین سەججادی، حوسێن حوزنی موکریانی و چەند کەسی تر باسی ئەو بەڵگە شێعرییە ئەکەن، بەڵام هیچ کامیان ناڵێن کە خۆیان ئەو نووسراوەیان بە چاوی خۆیان دیوە؛ ئەوانیش هەر بە گوایە و ئەڵێن ئیشەکە ئەبڕنەوە و هێشتا کەس نەیپرسیوە ئەی کوا ئەم بەڵگە مێژاییە لە کوێیە و بە دەست کام کەسەوەیە.

حوسێن حوزنی ئەڵێ: «بازیل نیکیتین لە پەڕاوە بە نرخەکەیا کە ناوی «کوردەکان»ە باسی ئەم بەڵگەیەی کردووە.» من بە تەواوی بە تەرجەمە ئینگلیسییەکەی ئەم پەڕاوەیەدا گەڕام، باسێکی ئەوتۆم بەر چاو نەکەوت. بێگومان ئەگەر وێژەی کوردی لە سەدەکانی سەرەتای ئیسلاما گەیشتبایەتە ئەم پلە و پایەیە، تەنیا شوێنەوارێکی سێ چوار دێڕی لێ بەجێ نەدەما و ئەبوو ئێمە ئەمڕۆ زۆر پێستە ئاسکی وەهامان بەدەستەوە بوایە کە شێعری کوردی لە سەر نووسرابێ. نووسینی شەجەرەنامەی بێ بایەخ بۆ کورد نایگەیەنێتە هیچ کوێ و زۆرتر ئەبێتە هۆی سەرلێشێوانی ئەو کەسانە کە لێکدانەوەیەکی زانستیان بۆ هەموو رووداو و واقعەیەکی کۆمەڵایەتی هەیە.

بە کورتی بیرمەوە، لەم ریزە وتارەدا نامانەوێ ئەمە بچەسپێنین کە کورد لە

زانستی ئیسلامیا خاوەنی چ پلە و پایەیەك بووە و یا گوێ نادەینە باسێکی درۆ یا راستی وەك دۆزرانەوەی بەڵگەیەکی مێژوویی تاق و تەنیا بۆ وێژەی کوردی. باسی ئێمە لە سەر ژیانی گشتی خەڵکە، نەك هەڵکەوتوو و بلیمەتی وەها کە لە رادەی زانستی گەلەکەیان بەرزتر بوونەتەوە. ئێمە ئەمانەوێ باسی ئەو هونەرە بکەین یا ئەو رووداوە و ئەو بارە کۆمەڵایەتی و ئابوورییە بخەینە بەرچاو کە بە چەشنێ تەئسیریان هەبووە لە ژیانی گشتی کوردەوارییا و تایبەتی کۆمەڵی کوردن.

بەیت بانگەوازی بە تەوژمی ژیانی کۆمەڵی ژێر دەواری کوردە. بەیت لایەنگری ژیانی ئازاد و خوێنەبەستنەوەیە بە کشت و کاڵەوە. بەیت نەوای تێکەڵایەتی لەگەڵ سروشت و تەبیعەتی رازاوەی کوردستانە. هەروەك لە بەیتی «شێر و کەڵ»دا بەرچاو ئەکەوێ. لەو بەیتەدا بەیتوێژ بە ئاشکرا لایەنگری خۆی لە شێر ـ کە نموونە و مەزهەری ژیانی ئازادە ـ دەرئەبڕێ و بە سەر «کەڵا» ـ کە ئەویش بە نۆبەی خۆی مەزهەرێکە لە ژیانی نیشتەجێیی و ئابووری کشت و کاڵ ـ زاڵی ئەکا.

هەڵبەت ئەبێ ئەمە بزانین کە گۆڕانی ژیان لە ئاژەڵدارییەوە بۆ کشتوکاڵ لە تەواوی هەرێمەکانی کوردستاندا بە رۆژ و سەعات و سەردەمێکی دابڕاو دیاریکراو دەستی پێنەکردووە. ئێمە تەنانەت ناتوانین سەدەیەکی تایبەت هەڵبدەین و بڵێین لەو سەدەیەدا ژیانی ژێر خێوەت و دەوار، ژیانی گەرمێن و کوێستان چوونی خێڵات گۆڕاوە بە ژیانی ناو ئاوایی و خێڵات لە کۆڵ کەوتن و نیشتە بوون. لە بەر ئەمە ناشتوانین هونەری تایبەتی ئەو دوو چەشنە ژیانەش لە پەرژینی سەدەیەکی تایبەتا دامەزرێنین و هەر لە بەر ئەمەیە کە ئێمە لە ژیانی کۆمەڵی ئاژەڵداری کوردا ئەبینین کە شێعری عەرووزی هەیە و هی سەرای ئەمیرە کوردەکانە و هەروەها ئەشبینین کە لە ژیانی کشتوکاڵی کوردەوارییا بەیت ئەگوترێ. بەڵام نە شێعری عەرووزی ئەو کاتە و نە بەیتی سەردەمی ئابووری کشتوکاڵ، ئەو هێز و توانایەیان نییە کە ئەبێ بیانبێ. لە

راستیـیا شیعری عەرووزی سەرای ئەمیرە کوردەکان چەشنێك بەپیرەوەچوون و ئیستیقباله لە گۆرانێك کە چینی تیر و تەسەلی ئەوکاتە بە پێویستی ئەزانێ. واتە شێعری عەرووزی بێ ئەوە بتوانێ لە ناوی هەوای کۆمەڵا بژی و لە ناو باغچەی هەناوی گشتیا بڕوێ لە کۆشکی ئەمیران و لە گوڵدانی سەر هێلای خانووبەرەی چەند قاتی ئەوانا ئەپشکوێ. بێگومان ئەو گوڵە دەستێژە لەو گوڵدانە تەنگەدا ناتوانێ بە خۆیا بێ و چرۆ دەر بکا و بۆنی خۆشی بە هەموو لایەکا بڵاو کاتەوە.

بەتایبەتی لە سەردەمی زەوی کێڵگەشدا خاوەنی بارێکی ئەوتۆیە و ئەویش ناتوانێ بەهێز و پەرەگر و پتەو بێ، چونکە ئیتر لەو سەردەمەدا بەیت نیازی گشتی کۆمەڵی لێشتەجێ نیە و چینی خوارەوە بە بەیتگوتن لە راستیا ئەیەوێ بگەڕێتەوە بۆ سەردەمی پێشوو؛ یا لانی کەم، یادی سەردەمی پێشوو کە بەرەنگاری چینەکان هێندە زۆر نەبوو لە دەروونیا زیندوو کاتەوە.

بەم چەشنە شێعری عەرووزی سەردەمی ئاژەڵداری ئەبێ بە لایلایی بۆ کۆرپەیەك کە هێشتا لە دایك نەبووە و شێعری بەیتی کاتی ئابووری کشتوکاڵ ئەبێتە گریان بە سەر مردوویەکا کە ئیتر زیندوو نابێتەوە.

دیسانەوە باسەکەمان درێژەی ئەبێ و لە بەرنامەیەکی ترا کە پێکەوە کۆ ئەبینەوە، لە سەر لێکدانەوەکەمان ئەڕۆین. تا ئەو کاتە خواتان لەگەڵ.

وەزنی «عەرووزی» و وەزنی «بەیتی»

سەلام لە گوێگری هۆگری هونەر.

زۆرجار ئەم پرسیارەمان لێکراوە کە بۆچ لە بەرنامەکەماندا هەڵوێستێکی دژانە ئەگرین بەرامبەر بە شێوەی عەرووزی؟

هەندێ لە گوێگرە بەڕێزەکانمان لە رەخنەگرتنەکەیاندا شاعیرانی بەرزی کوردیان بە نموونە هێناوەتەوە و نووسیویانە کە «نالی» و «خانی» و «بێکەس» و «پیرەمێرد» و «وەفایی» بەم شێوەیە شێعریان گوتووە و دژبوونی ئێمە لەگەڵ شێوەی عەرووزی واتە دژبوونمان لەگەڵ بەشی هەرەبەرز و بەهرە و بەری داری وێژەی کوردی، جگەلەمانەش هەندێك لە رەخنەگرانی تووڕەمان نووسیویانە کە بۆچ ئێمە لامان وایە شێعری کوردی ئەبێ بگەڕێتەوە سەر شێوەی بەیتی کە شێوەیەکی سەرەتاییە و ناتوانێ واتەی قووڵی شاعیرانە لە خۆیا جێبکاتەوە؟ ئێمە پاش مووسیقایەکی کورت وەڵامی ئەم رەخنە و پرسیارانە بەوردی ئەدەینەوە.

پێش هەموو شت ئەبێ بڵێم کە ئەگەر چەوتی و هەڵەیەك لە بڕواکەمانا سەبارەت بە شیعر و لێکدانەوەی هونەری هەیە، هەر خۆمان ئەگرێتەوە و کاری بەسەر بیروباوەڕی هەموو نووسەرێکی کوردییەوە نییە.

عەرزتان ئەکەین کە ئێمە بە هیچ بارێ دژی شێوەی عەرووزی نین، تەنیا ئەوە ئەبێ کە تایبەتییەکانی ئەو شێوەیە و چەشنی پەیدابوونی لە وێژەی کوردییا باس ئەکەین و ئەڵێین کە شێوەی عەرووزی لە پێشا نەبوو و کاتێ هاتە ناو وێژەی کوردییەوە کە زیاتر لە هەزار ساڵ بوو لە وێژەی هاوسێکانی کوردا جێگیر بوو. لەراستییا داوخواز و نیازی کۆمەڵ نەبوو کە ئەو وێژەیەی کرد بە باو، بەڵکوو پێتەویستی کەمایەتییەکی ئەشراف و ئاریستۆکرات وەك دەرەبەگی زل و چینەکانی تری حەساوە و تێر و تەسەل بوو کە نیازی بە وێژەیەکی دوور لە تێگەیشتنی چەوساوەکان بوو بۆ خەڵە تاندنیان و گێژکردنیان. ئەمە ئیتر وەك رۆژ روونا کە «بەیت» هی خەڵك بوو و خەڵك لێی تێئەگەیشت؛ بە گوێ لێبوونی ئەگریا یا پێئەکەنی، یا هانئەدرا و ئەبزووت؛ لەکاتێکا کە بە شیعری مینیاتۆری و پڕپێچوقەمچ و رازاوەی عەرووزی کە باسی واتەیەکی بەرزتر لە وزەی دەسکورتی فامی ئەوانی ئەکرد هەر تەقەی سەریان ئەهات و زاریان تاك ئەبوو وەك ویردێکی جادووکارانە بیستن. شاعیری عەرووزی ئەیگوت:

بۆ لە سەر چەشمەیی چەشمم ئەچکێ قەترەیی خوێن

وشەکان هەموو فارسین ، جگە لە «بۆ» و «لە» کە دوو «قەید»ی بچووکن، لەکاتێکا ئەکرا بڵێ «بۆ لە سەر چاوەیی چاوم ئەتکێ تککەیێ خوێن».

رەنگە گوێگرانی بەرێز ئەمەیان بەدڵا بێت کە قۆناخی شێوەی عەرووزی جیا بوو و کات پێتەویستی بەمە بوو کە تێکەڵییەکی زۆرتری وێژەیی هەبێ لەنێوان ئەدەبی گەلانی دراوسێدا و نموونەیان ئەمە بێ کە وێژەی فارسی بە وەرگرتنی عەرووز لە عەرەب زیانێکی تووش نەهاتووە، بەڵکوو دەوڵەمەندتر و بەرینتر و شکۆدارتر بووە؛

بەڵێ دروستە، بەڵام وێژەی فارسی، «بەیت»ی نەبووە... و کاتێ عەرووز هاتووە وێژەی فارسی دەسکورت و سەرەتایی بووە، جگەلەمەش هەزارساڵ لە وێژەی فارسییا کار لە سەر عەرووز کراوە، «وەزن» و «بەحر»ی تازە و گونجاو لەگەڵ چۆنیەتی زمانی فارسییا دروستکراوە.

ئەگەر سەیری وێژەی شێوەی «خوراسانی» بکەین، بەتایەت لە شوێنەواری شاعیرانی پێشووی ئەو سەبکەدا زۆر جار چاومان بە لەنگولۆری و خێچوخواری ئەکەوێ و دەرئەکەوێ کە لە خۆڕایی نەبووە ئەم نیوە شێعرە لە فارسیا بۆتە نەزیلە و کەوتۆتە سەر زاری خەڵك. شاعیران ناچار بوون سەروگوێی وشە بشکێنن و لە قالبی دارژراوی عەرووزا جێگای بکەنەوە. لەبەرئەمەیە کە ئەڵێن «در تنگنای قافیه خورشید خر شود»؛ ئەگونجێ ئەمەش کە ئەڵێن «یجوزُ للشّاعِرِ مالا یجوزُ لِغَیْرِهِ» هەر لەبەر ناچاربوونی شاعیر بێ لە پەیڕەویکردنی عەرووز؛ کە وەها بوو کورد بۆچ وێژەی خۆی بخاتە چوارچێوەیەکی داتاشراوی دەستی گەلێکی ترەوە، کە زۆر تەسك و تەنگ و بڕستبڕە. ئایا کەس هەیە کەمەری وەك موو و بەژنی وەك چنار و چاوی وەك ئەستێرە و برژانگی وەك شیر و برۆی وەك کەوان و زوڵفی وەك زرێی پێ جوان بێ؟ ئاخۆ ئەگەر ئافرەتێك بەم شکڵ و سەر و سیمایەوە بێتە خەونی کەسێك لێی ناترسێ؟ بەڵێ کاتێ عەرەب و فارس ئەم تەشبیهانەیان کردووە کە ئەم چەشنە چەکانە لە شەڕا کەڵکیان لێوەرگیراوە و لە ژیانی کۆمەڵا تەئسیریان هەبووە، لە کاتێکا بۆ کورد ئەم باسە نییە؛ کورد کاتێ شێعری عەرووزی وەرگرتووە کە زرێ و شیر و تیر و کەوان تەنیا لە مووزە و هەمێکە خانەکاندا ماونەتەوە. بەمچەشنە وێژەی کوردی بە چاوێکی بەستراوەوە بۆ ماوەیەك کەوتۆتە شوێن تەقلید و لاساییکردنەوە و سەربەخۆیی خۆی لەدەست داوە. جا ئەمە لەبەرچی؟ بێگومان هەر لەبەر ئەمە کە چەك بێ بۆ چینی دەرەبەگ و چینە

بەدەسەڵاتەکانی تر.

«حاجی قادر» لە غەزەلێکا ئەڵێ:

پێم خۆشە غەزەل فەرشی قودوومی عوقەلا بێ
نەك بێتوو لەبەر کەن جوهەلا لەفز و مەعانی

لەگەڵ ئەوەشا کە «حاجی» بە لامەوە بەرێزە، ناچارم بپرسم «جوهەلا» کێن؟ ئەو کەسانەی کە دەرەبەگ رێگای خوێندنی لێ بەستوون؟ ئەو کەسانەی کە تێناگەن لەم هەموو پێچ و قەمچە کە شاعیران ئەیدەن بە شیعرەکانیان... ئاخۆ ئەمانەن «جوهەلا»؟! ئایا دانەری بەیتی «سەیدەوان» کە شان لە شانی «ئۆتێللۆ» و «هاملێت» ئەدا جاهیلە؟ لێرەدایە کە ئەبێ دەنگ بدەمە پاڵ دەنگی «گۆران» و بڵێم:

بەڵام چی بکەم لە ناو چاوی رەشی بەعزێ زەکای گەورە،
وەکوو تۆوی گوڵی دەم با لەسەر بەردێکی رەق ئەڕوێ.

هەر لەم غەزەلەدایە کە حاجی ئەفەرموێ:

تا دەستی ئەدا خەنجەر و ئەیفەرموو دەسا دەی...
ئەمزانیبوو دڵدارم دەهان و میانی هەیە

«دەهان» و «میان» کوردی نین و ئافرەتێك کە «دەهان» و «میان»ی دیار نەبێ، یەك لەبەر بچووکی و یەك لەبەر باریکی، جوانییەکەی لەکوێدایە؟ بەلای منەوە ئەمە نەخۆشییە... «ئاهۆ»یەکە کە وێژەی کوردی گرتوویە و ئەبێ تێبکۆشین لەوە رزگاری کەین. گۆران ئەڵێ:

ئەی قژ زەرد، ئەی بەژن و باڵا کەڵەگەت...

زۆر ساکار و زۆر جوان و نزیك له لێکدانه‌وه‌ی زۆربه و قسه‌ی رۆژانه‌ی خه‌ڵك. هه‌ر له‌م هه‌ڵبه‌سته‌دا که ناوی «بۆ قژ زه‌ردی به‌ر ده‌رگا»یه، «گۆران» ئه‌ڵێ:

ئه‌بینم په‌پووله‌ی نیازی گفتوگۆ
دوودڵ راوه‌ستاوه له‌سه‌ر گوڵی لێو
ئاخ خۆزگه هه‌ڵئه‌فڕی، ئه‌مزانی ئاخۆ
رامیێری چی پێیه بۆ گیانی په‌شێو

ئه‌م به‌رنامه‌یه لێره‌دا ته‌واو نابێ له سه‌ر رۆیشتنێکی زۆرتری ئه‌وێ که ئه‌یهێنینه‌وه بۆ به‌رنامه‌یه‌کی تر. تا ئه‌و کاته خواتان له‌گه‌ڵ.

١٣٥٢/١/٢٠

شیعری کوردی و کێشی عەرووزی

سەلامێکی بەتین پێشکەش بە گوێگری هونەرناس.

لە بەرنامەی پێشوودا وەڵامی پرسیارێکمان داوە بە ناتەواوی و هێشتمانەوە بۆ بەرنامەیەکی تر کە لە سەری بڕۆین. ئەگەر لە بیرتان مابێ رەخنەیان لە ئێمە گرتبوو کە بۆچ سەبارەت بە شیعری عەرووزی باش نادوێین. ئێمە بەرنامەی ئەمڕۆشمان دیسان تەرخان ئەکەین بۆ ئەم مەبەستە و بڕێ شوێنی تاریکی مەبەستەکە رووناک ئەکەینەوە.

بێگومان بیستووتانە کە ئەڵێن فلانە شاعیر یا فیسارە هونەرمەند خاوەنی

مەکەیێکی تایبەتە و ڕێگا و شوێنێکی تایبەتی خۆی لە هونەرا دۆزیوەتەوە. دۆزینەوەی ڕێگا و شوێنی تایبەت یانی چی؟ مەگەر هونەر بۆ نواندنی جوانی و دەرخستنی دزێوی نییە؟ هەموو هونەرمەندێك ئەبێ کاری ئەمە بێ و هەرکەس ئەمە کاری بوو، هونەرمەندە و لەگەڵ هونەرمەندی ترا جیاوازی نییە. بەڵێ وەهایە؛ هونەرمەند پردێك هەڵئەبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و ڕاستەقینەدا و ئەیەوێ ئەم دووانە بەیەکەوە پەیوەند بدا و بەیەکیان بگەیەنێ. واتە کاری ئەمەیە کە کۆمەڵ تێبگەیەنێ کە ڕاستەقینەی دەوروپشتی چییە؟ ژیان بە چ بارێکا کەوتووە؟ بەڵام ئاخۆ هەموو ئەندازیارێك وەك یەك پرد دروست ئەکەن؟ کە وەها بوو ئەبوایە پردەکانی تەواوی جیهان یەك چەشن بوایەن. کەچی ئێمە ئەبینین کە پردێك لە ئاسن و بتۆنە و ئەوی تر لە قوڕو قسڵە؛ سێهەمیان لە دار و پەردووە. یەکێك ڕاستە، یەك کەوانییە؛ یەك زۆر لە ڕووبارەکە بەرزترە و یەکێك نەوییە. هەرکام لەمانە بۆ ئاکامێك لە بەرچاو گیراون. جێگای وا هەیە هات‌وچۆی زۆر بە سەرا نییە، باری قورسی بە سەرا ناڕوا، ئەگەر لە دار و پەردووش بێ، قەیدی نییە. یەکێك لە ناو شارە و جگە لەمەی کە پردە، مەکۆی خەڵکە و جێگای گەشتی ئێوارانە، ئەبێ جوان بێ؛ با دراوێکی زۆریش بۆ ڕازاندنەوەی بدرێ. یەکێك کەوانییە، چونکە ئەندازیارەکە بە گوێرەی لێکدانەوەی ڕەق و نەرمی خاکەکە، وای باش زانیوە کە کەوانی دروست بکا و زۆری بۆ نەیەت. شاعیریش وەهایە. هەرکام چەشنێ ئەدوێ. گاهێ بە حەماسە، کاتێ بە وشەی نەرمی دڵدارانە، دەمێ بە ڕازاندنەوەی تەبیعەت و ژیان، تەنانەت گاهێ بە توانج و تەوس!! هەموو ئەم کارانەش بۆیە ئەکا خەڵك تێبگەیەنێ. لە ڕاستیا شێوەی هونەری هونەرمەند بۆ کورت‌کردنەوەی نێوانی خەڵك و ڕاستەقینەیە.

ئەڵێن حافز خاوەنی شێوەیەکی تایبەتە، هەروەها سەعدی، شکسپیر، هومێر، فردەوسی، گۆران، لێئۆناردۆ داوینچی، موتزارت، پیکاسۆ و زۆر هونەرمەندی تر. ئەوانە کە پاڵیان داوە بە لووتکەی بەرزی ناو و نیشانەوە لە هونەرا لاسایی‌کەرەوەی خەڵکی تر

نەبون. لە تەواوی شیعری شاعیرانی کوردیا بگەڕێی، زۆرتر لە چەن شاعیرت دەس ناکەوێ کە لاسایی کەسیان نەکردبێتەوە و خەڵك کەوتبێتە شوێن شێوەی ئەوان. ئێمە لە شیعری کوردیا چەند شێوەی دیار و تایبەتیمان هەیە. شێوەی بەیتی، شێوەی هیجایی، شێوی عەرووزی، شێوەی نوێ. لەو ناوەدا تەنیا شێوەی عەرووزییە کە پاش پاككران و ئامادەبوون بە هۆی گەلانی ترەوە گەیشتۆتە دەستی ئێمە و ئەگەر ماڵی خەڵك خۆر نەبین، ناتوانین بە خۆماڵی بدەینە قەڵەم. کە وەها بێ هەر لە پایەوە بەلای منەوە شاعیری عەرووزی شاعیر نییە، چونکە جگە لەوە کە کەوتۆتە شوێن شێوەی شاعیرێکی تر، شاعیرەکەی پێشووش کورد نەبووە. کورد نەبووە یانی چی؟ یانی لە باری ژیان و خەم و خۆشی و مێژوو و خوو و ڕەوشت و خواست و ویستی کورد نەشارەزا بووە. بەم چەشنە شاعیری عەرووزی هەرگیز نەیتوانیوە پردێك هەڵبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و ڕاستەقینەدا. چونکە ڕاستەقینەی ولاتی سەرسەوزی کورد و ئابووری تایبەتی ئەم وڵاتە ئەوە نییە کە شاعیری عەرووزی باسی ئەکا. من ناڵێم بە هیچ بارێك بە شێوەی عەرووزی ناکرێ باسی ڕاستەقینەی ژیانی کوردەواری بکرێ، ئەبینین کە شاعیری وەك پیرەمێرد و نالی ئەم کارەیان کردووە و باشیش سەرکەوتوون، بەڵام شێوەی نوێ باشتری ئەکا، هەراوترە، دەست و پێی شاعیر بە کۆت و زنجیری «مفاعلاتن و مفتعلن» نابەستێ.

دێمەوە سەر سەرەتای وتارەکە کە کوتم ئەڵێن فلان شاعیر شێوەی تایبەتی هەیە و چونکە ڕێگای تایبەتی دۆزیوەتەوە و نەکەوتۆتە شوێن شاعیرانی پێش خۆی، شاعیرێکی بەرزە؛ ئەگەر ئەمە بۆ تاقە شاعیرێك ڕاست بێ و دۆزینەوەی ڕێگای تایبەت نیشانەی گەورەیی و سەربەخۆیی شاعیر بێ، بۆ گەلیش وەهایە. واتە ئەگەر نەتەوەیەکیش ڕێگا و شوێنی ویژەیی تایبەتی خۆی هەبوو و دەستی بۆ هاوسێکانی درێژ نەکرد تا ویژە و هونەریان لێ بخوازێتەوە، ئەم گەلە لە ویژەدا سەربەخۆیە و مەزنە.

ئەزانین کە شێوەی عەرووزی هی کورد نەبووە، لەگەڵ تەبیعەتی زمانی کوردیا نایەتەوە، ناوەڕۆکی کە تا ئێستە شاعیرانی کورد (ئەگەر چاو پۆشین لە چەند شوێنەواری بچووک) خستوویانەتە ناو قالبی عەرووزەوە لەگەڵ لێکدانەوەی زۆربەی کوردا جیاوازی هەبووە و بۆنی غەریبی لێ هاتووە. کاتێ مەم و زین هەن، لەیل و مەجنوون کێن؟ کاتێ چیای مەغلووب و سەری سپیان و قەندیلی مامەکۆیان و پیرس و چیای شیرن و شاهۆ، سەریان لە سینگی ئاسمان ئەسوون، دوجەیلە و واحە چاڵاوێک و زیخی رەوان و دڕووی موغیلان و وشتری پێ پان، چین کە لە وێژەی ئێمەدا مۆڵ بخۆن؟! ئەمانە بۆ ئەوان باشن و بۆ ئێمە لێدوانیان هەر گێژی و کاسی پێوەیە و هیچی تر.

قسەی دوایی ئەمەیە کە دڵم ئەسووتێ لە سەر کانیاوێکی خوروشان کە لە ژێر رنووی بەفری کۆن دێتە خوارەوە دانیشم و بەردەمم دەشتێکی خەمڵیوی بە شەست پەڕو شەوبۆو شلێرە بێ و داوێنی چیای ئەوبەرم وەک نۆبووک تارای سووری داری ئەرخەوانی بە سەردا دابێ و من لەم حاڵەدا ناچار بم بیر لە دەشتێکی قاقڕی رەملین بکەمەوە کە «قەیس»ە شێتی تێدا وێڵ بوو. ئەوە من و ئێوەش نازانم!

تا بەرنامەیەکی تر خواتان لەگەڵ.

٥٢/١/٢٩

جیاوازی نێوان حافز و نالی

سەلامی گەرموگوڕی ئێمە پێشکەش بە گوێگری بەهەستی بەرنامەی تاپۆ. هیواداریین سەربەرز و بەختیار بژین. ئێستا لە سەرەتای بەرنامەکەدا گوێ بگرن بۆ پارچە هەڵبەستێکی مامۆستا نالی:

قوربان مەحاڵە پێکەوە بن سەبر و ئیشتیاق

خاریج لە نەسسی ئایەیە تەکلیفی «لایوتاق»

مەعنایی نوور و زوڵمەت و نەشری حەیات و مەوت
بوو، روو و زوڵف و رۆژی ویساڵ و شەوی فیراق
ئیزهاری ئیدیماتی ئەسەبوور لە وەسڵی تۆ
یا مەکرە، یا دەسیسەیە، یا کیزبە، یا نیفاق
بۆ تۆ کە بیکر و تازە، وەکوو حۆری جەننەتی
ئەیدی چییە عەجووزەی دونیا بدەم تەڵاق؟!
شیرینیی و لە تاڵی و ترشی هیتابی رووت
خاڵت لە سەر جەبین بووەتە دانەیی سماق
سۆفی لە فەقر و ناقە وەکوو ناقە فاقی دا
ئەسبیحی دام و دانەیە، ریشی دووفاقی فاق
ئەی میهری میهرەبان وەرە سەربانی بامیداد
با مەهرووان ببن بە هیلالی شەوی میحاق
نالی کە سەدری مەسنەدی تەمکینی تەکیە بوو
بۆ تۆ بووە بە دەربەدەری کووچە و سوقاق

نالی، مامۆستای بەرزی ئەدەبی کورد، رەنگ و بەروبووی شیعرەکانی لە شوێنەوارە بە نرخەکانی حافز ئەچێ. تەنیا جیاوازییەك کە لەنێوان ئەم دوو شاعیرەدا بەرچاو ئەکەوێ، تامێکی سۆفیانە و عارفانەیە کە لە شێعرەکانی خواجەی شیرازا هەیە، لە بەرامبەرەوە نالی زیاتر خۆی داوەتە رازاندنەوەی رواڵەت و هێنانی مەنایمی لەفزی و بە لێکدانەوەیەکی تر نالی لە باری تەعبیر و هەڵبژاردنی ئیستعارە و تەشبیهات، لە سەبکی هیندی نزیکە. بۆ نموونە واتەی سۆفی لە زبانی حافزا ئەم ئادەمیزادە سەرو پرچ ناڵۆزە فێڵەبازە نییە کە نالی باسی ئەکا، بەڵکوو ئینسانێکە گاهێ سەرەرۆی دوزینەوەی

رازی هەستییە و زەمانێکی تر شوێنگرتووی ڕێوشوێنی قوبووڵکراوی سەردەمی خۆیەتی و گوێلەمستی شێخ و پیر، بەڵام لە هیچ کاتێکا چەشنی ئەو سۆفییە کە نالی لەو شێعرانەی سەرەوەدا باسی ئەکا نزم نابێ و بە چاوی سووك تەماشا ناکرێ. حافز ئەڵێ:

صوفی سرخوش از این دست که کج کرد کلاه

بدو جام دگر آشفته شود دستارش

هەڵبەت لە سەردەمی حافزیشا خۆپارێزی بە درۆو خواناسی بۆفریوی خەڵك بووە، بەڵام شاعیری گەورەی شیراز ئەم تاقمە بە سۆفی ناو نابا، گاهێك بە قازی، جارێك بە موحتەسیب و شەحنە و دارۆغە و زەمانێ بە ناوێکی تر ئەیانگرێتە بەر تیری تانە و توانج. نالی خاوەنی ئیدئۆلۆژی و مەکتەب و فەلسەفەیەکی تایبەت نییە کە لە سەرتاسەری دیوانەکەیا شوێنی ئەم بڕوا ئایینی و کۆمەڵایەتییەی گرتبێ. جارێك شێعرەکانی لیریك و غەنایییە، گاهێك تیپك و حیماسی، زەمانێکیش ئەکەوێتە سەرباری شێعری گەلی. لە کاتێکا حافز بە هیچ بارێ خۆی لە کاری گەلی و ناسیۆنالیستی نەگەیاندووە. لە سەردەمی حافزا ئەنترناسیۆنالیستێکی کۆمەڵایەتی و حقووقی بە سەر هەموو وڵاتە ئیسلامییەکاندا فەرمانڕەوا بوو و لە ڕوانگەی زانیاری و ئەخلاقەوە وڵاتانی ئیسلامی زۆر بە یەکەوە بەستراو و لە یەك نزیك بوون.

لە تەواوی شوێنەوارەکانی سەردەمی پێش حافز وەك دیوانی ناسر خوسرەو، لەبوولەعلای موعەڕری و مەولانا دەرئەکەوێ کە مەبەستێك بە ناوی گەل نەهاتۆتە ناو شێعرەوە. تەنیا زامێك کە لەشی کۆمەڵی ئیسلامی ئازار دابێ بۆتە هۆی بزواندنی هەستی شاعیری بارهاتووی فەرهەنگ و زانیاری ئیسلام. تەنیا خوو و ڕەوشت و ڕێگا و شوێنێك بە خراپ دراوەتە قەڵەم کە لەگەڵ ڕەوشتی پەسندکراوی ئیسلامیا نەهاتبێتەوە. هەڵبەت ڕەوشتی ئیسلامی لە ڕوانگەی فەلاسەفە وفەقیهاندا جیاوازی هەیە و هەرکام بە

لێکدانەوەی خۆیان روانیویانەتە سەر ئەم رەوشتە. حافزی خاوەن مەشرەبی فەلسەفی، تەنیا رواڵەت و تێکوڵی مەبەستەکە نابینێ و بە ناخیا ئەچێتە خوارەوە و لە کاتێکا تێکوڵپەرستی رواڵەت بین گیرۆدەی زاهیرە. حافز ئەڵێ:

درِ میخانه ببستند خدایا مپسند

که درِ خانه‌ی تزویر و ریا بگشایند

یا ئەفەرموێ:

زاهدان کاین جلوه در محراب و منبر می‌کنند

چون به خلوت می‌روند آن‌کار دیگر می‌کنند

ئەبینین کە سکاڵای حافز لە مەیە کە ئایین و خوو و رەوشتی باش گۆڕاوە و ئەو کەسانە وا ئەبێ جێگای چاولێکەری و پەندوەرگرتنی خەڵك بن، خۆیان هەڵەڕەوتی سەرشێوێنن.

ز باده هیچت اگر نیست این نه بس که ترا

دمی ز وسوسهٔ عقل بی‌خبر دارد

لە جێگایەکی تریشا ئەفەرموێ:

پیاله بر کفنم بند تا سحرگه حشر

بمی ز دل ببرم هول روز رستاخیز

شاعیرێکی تری فارسیش خەفەتی خۆی لەم هەموو خراپە و نزمییە کە لە کۆنەڵا بەرچاو ئەکەوێ، بەم چەشنە دەرئەبڕێ و بێزاری ئەنوێنێ لە خەڵکی جیهان:

مرا به روز قیامت غمی که هست این است

که رویِ مردم دنیا دوباره باید دید

هەڵبەت بەرامبەرکردنی نالی و حافز کاتێکی هەراوتری ئەوێ. بەڵام لە خوێندنەوەی

شوێنەوارەکانی ئەو دوو شاعیرە و لە ناوەڕۆکی غەنایی شوێنەوارەکانیان دەرئەکەوێ کە لەیەکچوون و لەیەکنزیکی لە نێوانیانا زۆرە. لێرەدا کوتتی مەبەستێك بە لای منەوە زۆر پێویستە و رەنگە بکرێ ئەسڵ و پایەیەکی کۆمەڵایەتی لە سەر دابنرێ. مەبەستەکە ئەمەیە کە پاش شێوەی عێراقی، شێوەی هیندی لە ئێرانا پەیدا ئەبێ و لە ئورووپا لە دوای شێوەی رومانتیکدا شێوەی سووررێتالیسم و سەمبولیسم باو ئەبێ و ئەزانین کە شێوەی هیندی بەم هەموو پێچ و تەمچ و مینیاتۆری رواڵەتەوە کە هەیەتی زۆر لە شێوەی سەمبولیکی ئورووپا ئەچێ. من لام وایە هەم لە ئێران و هەم لە ئورووپا کاتێ هونەرمەند و شاعیر دڵسارد ئەبێ لە گێڕانەوەی ئەو شتەوا لە پێشا هەبوو و مەئیووس ئەبێ لەوە کە ئەو شتەوا دڵخوازیەتی دایمەزرێنێ؛ ناچار دان بە شکستی خۆیا ئەنێ و تەریك ئەبێ و پاڵ ئەدا بە تاقمی کەمایەتی بێ دەربەستەوە. لە ئورووپا شاعیر هەست ئەکا ئەوشتەوا بۆ دامەزراندنی تێکۆشا، واتە بورژوازی، زۆر لە روانگەی دادگەرییەوە جیاوازی نیە لەگەڵ فێئۆدالیسم و لە ئێرانا کاتێ رێکوپێکی و برایەتی ئیسلامی ئەشێوێ و شاعیر بە چاوی خۆی نزمی و چەپەڵی پەرەگری کۆمەڵایەتی ئەبینێ و هیچیشی لە دەس نایە هەر دووك مەئیووس ئەبن. ئەو شوێنێ سەمبولیسم ئەکەوێ و لە تونی تارادا بووکی واتە و مەفهووم ئەشارێتەوە؛ ئەم دەس ئەکا بە رازاندنەوەی رواڵەتی خالووبەرەیەك بە ناوی هونەری شێعری کە ناو ماڵ و ژوور و هۆدەکانی هیچیان تێدا نەماوە.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. ئەم کاتە و هەموو کاتێکی تری ژیانتان شاد.

کەی کێشەی نێوان شێعری کۆن و نوێ ئەبڕێتەوە؟

سەلام لە گوێگری هەستیار و بیستیاری هۆگری هونەر.

گوێگرێکی بەڕێز بە ناوی وەفای عەزیزی لە سنەوە نامەیەکی گەرموگوڕ و برایانەی بۆنووسیوین و چەند پرسیارێکی کردووە. نامەی ئەو گوێگرە بەڕێزەمان کە وا دەر ئەکەوێ خاوەنی چێشکەیەکی پاراو و بەهرەو بەرێکی هونەرییە بۆ ئەوە ئەشێ کە برێکی بۆ بیستیاران لێ بخوێنینەوە.

... کاک وەفا ئەنووسێ: «جیهان و کەون لە گۆڕاندایە بە تایبەت بەپێی گۆڕانی

جیهان خواست و ویستی ئادەمیزادیش ئەگۆڕێ و کاروباری کۆمەڵایەتی و ئەوەی وا پێی ئەکوترێ زانیاری کۆمەڵ و کۆمەڵناسی لەگەڵ چەرخ و خولی جیهانا ئەگۆڕێ. واتە ئەو شتە کە ئەمڕۆ باوە و کۆمەڵ نیازی پێی هەیە، بەیانی کۆن ئەبێ و لە ریزی نیاز و پێداویستەکانی گەل و کۆمەڵ ئەخرێتە کەنارەوە و شتێکی تازە جێگای ئەگرێتەوە. ئەم گۆڕانە ومنەبێ هەر لە هونەرا بێتە پێش، بەڵکو لە هەموو بار و لایێکی ژیانی ئینسانیشا خۆی ئەنوێنێ. دوێنێ کابرای فیلسووف و فیزیکزان کاتێ هەستی کرد کە لە گەرماوەدا سەنگایی هەمووشت کەم ئەبێتەوە، بە لەشی رووت لە گەرماوەکە هاتەدەر و سەرخۆشانە ئەڕانی: «دۆزیمەوە... دۆزیمەوە!» پاش ئەو زانایەکی تر لە ژێر دارە سێوێکا دانیشتبوو؛ سێوێکی گەیشتوو لە لقی دارەکە بۆوە و کەوتە سەر کۆشی. بیری کردەوە لە لکی دارەکەوە تا سەر زەوی فەزایەکی بەتاڵە و لە دارەکەوە بەرەو سەرووتریش بەتاڵە و جگە لە هەوا هیچی تری تێدا نییە. کە وەهایە بۆچ ئەو سێوە بۆ فەزای ژوور ناچێ و ئەکەوێتە سەر زەوی؟ بە بیر کردنەوە بۆی دەرکەوت کە ئەبێ کێشەرێک لەم زەوییەدا هەبێ وا هەرشتێک لە بەرزاییەکەوە بەری‌دەیەوە ئەکەوێتە سەر زەوی و لەو رۆژەوە کە «نیوتون» ئەم رازەی دۆزییەوە یاسای کێشەری گشتی واتە قانوونی جازیبەی عمومی پەیدا بوو. ئەو رۆژانە بۆ ئادەمیزاد زۆر بە بایەخ بوون و پێداویستی ئادەمیزاد بوو کە سەر لە م رازانە دەربهێنێ. بەڵام ئەمڕۆ هەموو منداڵێکی پۆلی ناوەندی ئەم کەشفە زانستییە گرینگانە ئەزانێ، کە وەهایە هەموو شت لە گۆڕان دایە و هەموو شت پاش ماوەیەک کۆن ئەبێ و جێگای خۆی ئەدا بە شتێکی نوێ. ئەی لەبەرچی باسی کۆن و نوێ لە شێعرا نابڕێتەوە؟ بۆچ بەم شێوەیە کە شێوەی باوی رۆژگاری ئێمەیە ئەڵێین شێوەی نوێ؟ جا چ لەقاشی بێ، چ پەیکەرەسازی، چ وێژە؟ ئاخۆ باشتر نییە ئەم شەڕی کۆن و نوێیە بیڕێتەوە، وەک لە زانستا بڕاوەتەوە؟ ئەمە پرسیارێکم بوو، پرسیارێکی تریشم هەیە؛ لە بەرنامەی تاپۆدا زۆر جار وشەی ئیماژمان بەرگوێ ئەکەوێ. ئاخۆ ئیماژ هەر

ئەو سفەتە لەفزییە یە کە لە شیعری کۆنا پێی ئەگوترا ئیستعارە؟»

لە پێش هەموو شتێکا سوپاست ئەکەم و پیرۆزبایی ورد بوونەوەت لە مەوزووعە هونەرییەکان. پاشان وەڵامی پرسیارەکانت. لە زانستا تاقیکاری هەوێنی بەرەوتیە و هەموو شت لە سەر ئەو بناغەیە دائەمەزرێ. واتە زانا ناچارە ئەسڵە زانستییە کۆنەکانی قوبووڵ بێ و بە پێی ئەوان بجووڵێتەوە. یەکەم کەسێ کە بەرد و ئەستی دۆزییەوە بناغەی دانا بۆ دۆزینەوەی ئاگر و ئاگر بوو بە بناغەیەك بۆ زۆر شتی زانستی کە ئەمڕۆ هەیە.

چەشنی مووشەکێ کە پیاو ئەباتە سەر گۆی مانگ، جا با ئەو شتە کە گەرمایی لە مووشەکا پێکدێنێ، ئەو ئاگرە نەبێ کە لە بەرد و پووشوو پەیدا ئەبێ. لە هەرحاڵێکا ئاگرە و گەرمایی و هێز ئەخوڵقێنێ. بەڵام بناغەی هونەر لە سەر عاتیفە دائەمەزرێ و ئەشزانین کە عاتیفەی هەموو کەس چەشنێك نییە. چەن کەس بچنە ناو دارستانێکەوە، ئەوەی کە دارتاشە لە بەر خۆیەوە بیر ئەکاتەوە ئەم دارگوێزە چەند ڕەختە و لە بارە بۆ دەرگا و پەنجەرە لێ دروست کردن. ئەوەی کە هونەرمەندی پەیکەرسازە ئەڵێ: ئەم دارە، باش ئەکرێ ڕواڵەتی ژوولی سێزاری لێ دروست بکەی. ئەو کەسەیان کە شاعیرە ئەڵێ: چەندە خۆشە پاش شەکەتی ڕێگا لە ژێر سێبەری ئەو دارە دانیشی و شەیەکی فێنك ئارەقەی لەشت وشك کاتەوە. ئەگەر بازرگانێکیشیان لەگەڵ بێ، ئەڵێ بریا ئەم دارستانە هەموو هی من بوایە و بمفرۆشتایە بەم دارتاش و پەیکەرسازە و دراوەکەم لە تەنکەی گیرفانم بنابایە. ئەبینی کە هەر کەسێ چەشنێ بیر ئەکاتەوە و هونەر کە بناغەی لە سەر بیر و عاتیفەیە، زۆرتر لە زانست جیاوازی تێدا بەرچاو ئەکەوێ. زانست ناگۆڕێ. بەڵام پێش ئەکەوێ و هەڵئەچێ. چەشنی نەمامێك کە ساڵ بە ساڵ گەورەتر و ڕاکشاوتر و هەڵچووتر ئەبێ. بەڵام تۆ ئەزانی کە ئەم دارە گەورەیە هەر نەمامە بچووکە دەسچێژەکەی خۆتە، لە کاتێکا هونەر ئەگۆڕێ و لە پایەشەوە ئەگۆڕێ. دوێنێ

هونەری شیعر و ویژەوانی بۆ پێهەڵکوتنی ئەمیر و پایەبەرزان و بەدەسەڵاتان بوو تا شاعیر بەخشش و سیلەیەك كە بە گوێی شیعرەكە وەریەگرێ خۆی پێ بەخێو كات؛ بەڵام ئەمڕۆ شیعر بۆتە چەكێك كە ئەكرێ سێدارەیەكی بۆ خنكاندنی دوژمن لێ‌ساز بكەی. ئیتر شیعری پێهەڵكوتن باوی نەماوە. لە بەر ئەمە ئەڵێین شیعری كۆن و شیعری نوێ؛ بەڵام بەلای منەوە ئەگەر شاعیرێك بتوانێ لە قالبی هەرووزیشا واتە و مەفهومێكی ئەمڕۆیی دەربڕێ، شیعرەكەی نوێیە و كۆنی قالب نابێتە هۆی كۆنی شیعرەكەی. كە وەها بوو بۆچ شیعری نوێ زۆرتر لە قالبی نوێ ئەخرێ؟

شاعیران لایان وایە خۆ بە قافیە و كورت و درێژی دوو نیوە شیعر و رەوی و رەدیفەوە خەریك‌كردن رێگایان نادا بیر لە كاكڵەی شیعرەكە بكەنەوە و لە قالبی ئازاددا باشتر سەرئەكەون.

وەڵامی پرسیاری دووهەمیشتان ئەمەیە:

بەڵێ ئەتوانین بڵێین ئیماژ كە وشەیەكی بێگانەیە، لەگەڵ ئیستعارە كە ئەویش هەر وشەیەكی بێگانەیە ـ بەڵام زۆرتر بیستراوە ـ هەر یەك مانایان هەیە؛ بەڵام وردەیەك جیاوازیشیان لە نێوانا بەرچاو ئەكەوێ. ئیستعارە لە شیعری قەدیما زۆر زوو ئەناسراوە، بۆنموونە نێرگس ئیستعارە بوو بۆ چاوی كەژاڵ؛ سەرو ـ كە بە كوردی ئەبێتە سەوڵ ـ ئیستعارە بوو بۆ بەژن و باڵا. بەڵام ئیماژ زیاتر شەخسی و تەكیە و هەر شاعیرە بۆ خۆی ئیماژێكی هەیە. هەڵبەت ئیماژی واش هەیە كە هەموو شاعیرێك یا زۆربەی شاعیرانی نوێ‌بێژ كەڵكی لێ وەرئەگرن. دوو نموونە ئەخەینە بەرچاو كە شار كراوە بە ئیماژی سفەت و بێ بەزەیەتی و پارەپارێزی و نزمی خوو و رەوشت. شاعیرێك كاتێ قسە لەگەڵ مەعشووقەكەیا ئەكا ئەڵێ:

تەواری بەسامی كەژی كوردەواری

بە جوانی دلێر و بە نازی كەنیشكانە تیر و تەیاری

دەسا بەشقی خوا بەس کە تاوێ
بە کەولەنجە شێت و چەواشەم مەکە
دەمێ لێم گەڕێ
سەرنجم دەمێکە
زولاڵی نەماوی چەپەڵگای هەراسانکەری گەورە شارە
بلا با لە چاوی گەش و روونی دوو چاوی شێت
کە هەر وەك زرێباری بەر تاووساوی بەیانە
مەلەی دەم!

شاعیرێکی تریش هەر لەو کاتەدا کە دەردەدڵی خۆی بە لای دڵبەرەکەیەوە ئەکا، ئەڵێ:

گوڵم دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
لە شاری چاو لە بەر چرای نێژن شەوارەکەت

هیوا دارم کاك وەفا وەڵامەکانی گوێ لێبووبێ و پەسەندی کردبێ. تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

تامی ناڵی بەزین

بەڵێ هەرچی بوو ئەوەندە بوو کە مات و وردەیەك مایەوە و تێپەڕی؛ چەشنی سێبەری شەو کە لەبەر تیژەی ئاڵتوونی شازادەی بەیان ڕائەکا، یا زەردەی نیوەڕەنگی هەتاو لەسەر لووتکەی کێو کە بە بزەیەکەوە کە تۆ هەرگیز بۆت دەرناکەوێ، بزەی بەزەییە، قەشمەرییە، یا خۆماڵاوایی، ئاوا ئەبێ و بۆ تۆی ڕوانکار هەر ئەوەندە ئەمێنێتەوە کە دانیشی و بیر بکەیەوە ئاخۆ لەودیو سنووری خۆراوا هەتاو چی ئەکا؟ سەر لە کام گوڵ و گیا ئەدا؟ بە سەر کام دەریای کاسا پڕشنگ ئەداتەوە و لە خەو ڕایەچڵەکێنێ؟

بەڵام داخێك و سەد مەخابن، گەلۆ، گەلی دە ماجەرایە! ئەمڕۆ منم و هەواڵی هەمیشەییم، گەرمتر لە هەمیشە دەستەملانم بووە و هەر ئەڵێی لە دڵما لێدانە، لە خوێنما بزووتە، لە سەر چاوم دوو تنۆکی قەتیس‌ماوی فرمێسکە، بە خەم ئەڵێم برادەر. خەمی وەك ڕۆژێکی زەردی پاییزی بەرەو زستان لەگەڵما یەك ماڵە و بێ جیاوازی. تۆ بڵێی برای ماوپشتم نەبێ؟! ئێستە بمبوورە کە گوڵ و ئەستێری هەڵگرتن و توانام لەبەر چەخماخەی هەوری بە بارشتی خەفەت لەبەر ڕەمێڵەی گریان پاش برووسکەی ئێش و ئازار سەرڕێژ ئەکا و وشکاروی زەردی ڕوخسار و داوێنم ئەکا بە زۆنگ و زەل! ببوورە کە ناچارم ڕووگەم وەگوێزم و بە زاراوێکی ئاڵتر و ژاراوێتر لە ژەقنەمووت بڵێم ئەوین بێهوودەیە. بێهوودەیە لەم سەردەمەدا کە خرینگەی پووڵی ورد جێگای شمشاڵی شوانی ئەویندار گرتۆتەوە شوێن پەرییەکی سپی‌پۆشی ئەفسانەیی کەوم کە ناوی لە پەڕاوە کۆنەکانا ئەوین نووسراوە.

ڕۆژێك بوو ئەمکوت ئەوین واتەی ژیانە، ئەوین بەیانە، ئەوین هەموو شتێکی ئێسانە. ئەمکوت با بکوژێتەوە چوڵەچرای ڕەنگ‌بزرکاوی هەتاو، ئەگەر خول و گەڕانی خۆر بۆ نیایش و لەدەورگەڕانی خوای ئەوین نەبێ. ئەمکوت کۆیلەتم ئەوین، هەر تۆم هەبێ خوونکارم. تۆم ڕێنوێنی بێ ڕزگارم! با بڵێم ئەمڕۆ چۆنم. بمبوورە کە دێمە دەنگ وەك قامیشەلانی دەم‌بای ساردی ئێوارانە. لە هەر دەمارێکمەوە نەوایەکی خەم و ماتەم هەڵدەستێ. کوتم ئەبم بە بەردی ژێر گۆم، بێ هەست و خوست دائەکەوم. ئەبم بە شوورەی پۆڵا با قەڵماسکەی ئاگرینی خەم ئەمرووشێنێ و ئەمشەمزێنێ. با ئەگەر سەرم بێ شۆرە و دڵم بێ هیوا، لانی‌کەم شایەم بە خۆم هەبێ کە پیاوم، نەبەز و ڕاوەستاوم. ڕاستە کە لێقەوماو و داماوم؛ بەڵام نە وزەم بەرداوە و نە فەوتاوم. ئەبینی برادەر خۆ فریودان گاهێ پێویستە بۆ ئەوەی ناتەوێ پێ لە مردنی خۆت بنێی و سەر دابنەوێنی، بۆ ئەوە کە هەنگاوێ وا هەڵگرت و وەستای هەنگاوی دوایی بوو و لەمەوبەدوا هەرچەندە

ڕێ بڕی، هەوراز و لێژ بپێوی، خۆت شەکەت و ماندوو کەی، هەر لە دەوری خۆت ئەسووڕێی و گێژ ئەبی. چەشنی مێروولەی ناو گۆی بلوور دەرەتانت نامێنێ؛ ناچاری ئەم ڕاستەقینەیە کە وەك داوی جاڵجاڵۆوکە دەست و پێ و هەست و گیانت ئەخاتە ناو کەمەندەوە وەرگری. هاوار لە من کە ملکەچ‌کردن بۆدواییەاتن هەر مەرگە تاڵەکەیە وا لێی‌ئەترسایم.

لە نێوان هیوابڕان و وەرگرتن و هەموارکردنی هیوابڕاویدا بەتاڵییەك، دۆڵ و شیوێك هەیە کە پیاو کاتێ ئەیگاتێ، هەم لە ساماڵنگی ئەلەرزێ و هەم خۆی ناچار ئەبینێ کە بۆی بڕوانێ. وەك کەسێك کە لەسەر هەڵدێرێکی بەرز وەستابێ و بیەوێ خۆی بخاتە خوارەوە، نە ئەتوانێ بگەڕێتەوە و نە لێ‌ئەبڕێ بچێتە پێشەوە. بەڵام هەرچی هەیە ئەم سنوورە کە لە هەوادایەکی هاوریشمین باریکترە، تەنها جێگایەکە کە مرۆڤ دەرفەتی هەیە بیری تیا بکاتەوە. بیری ئەوەی کە هات و تێپەڕی، ئەوەی کە لە ناخی دۆڵەکەدا بە سەری دێ و من لەم سەر سنوورە لەگەڵتا ئەدوێم. ئەی برادەرێ کە خۆمی یا ناوێنەی خۆمی! و ئەمەیە کە بە دڵما دێ و دێتە سەر پێتووسم.

دێتەوە بیرت کە پێت داکێشاوەتە ناو ڕووبارێکی بچووك و ڕوون و ماسی بچووکی سەر پشت ڕەشی بەر زگ زەرد لە سامی تاریکی قووڵایی ناوەڕاستی ڕووبارەکە هاتوونە کەناری تەنك و تاو تێزاو و بە دەمی لووسیان بەرەپێت ختیلکە ئەدەن، تۆش سەرت ناوەتە سەر سەرینی سەوزەڵانی ڕوو لە هەڵچوون و شلك و خۆرەتاو بە هەموو مێهرەبانی خۆیەوە ڕوومەتت ئەلاوێنێتەوە. یادێك پێ ئەنێتە سەر گلێنەی چاوی نیوە خەوتووت. پەلکەزێڕینە بزەی بێڕەنگ و نادیار، کاروانێ کە دەنگی زەنگی وشتری پێشەنگی لە گوێتا ئەزرینگێتەوە، کیژۆڵەیەك کە لە پەناتا دائەنیشێ؛ تۆ لە جیهانی خەون و خەیاڵا بەرخە مامزی خنجیلانەت بە سرکی و سڵی‌یەکا، بە ڕوانینی گەرمی نیونیگایا، بە شنەیەکی فێنك و بۆنخۆش کە بە داوێنی کراسی موونسی شاگوڵی لەشی

ئەپژێنێتە ناخی دەماختا، ئەناسییەوە و بێ یارمەتی زمان و وشە و دەنگ پێی ئەڵێی خۆشم ئەوێی. گڵی زیندوو، تووترکی کێوی و عەتری ئەو با نەرم و نیانە کە مەست و سەرخۆش لە میوانی شلێرەجارِ ئەگەڕێتەوە. ئەمەیە خەوبینینی تۆ. بەڵام داخی‌گرانم، تۆ بە خەوبینین قنیات ناکەی. ئەتەوێ هەرچی لە خەوا ئەیبینی، لە بەخەبەریا بتبێ. دەس درێژ ئەکەی تا پەردەی تارمایی لادەی. بە هەر دوو دەس چاو ئەگلۆفی و خەون و خەیاڵ ئەتارێنی. پاشان دەس ئەگێڕی تا داوێنی ئەوینت بگری و بەری‌نەدەی، کەچی دەستت بێهوودە هەوای بەتاڵ ئەپشکنێ. تۆوەك پەپوولەی هاوریشم ئەتەوێ لە تالاری رەنگاورەنگی تانوپۆت بێیە دەر؛ بەڵام لە دەرەوە جگە لە زبری و رەنگی خۆڵەمێشی هیچی‌تر نییە. تۆ ئەو کاتە ئەزانی کە هەی داد و بێداد چیت بە سەر هات. ئیتر نە هەتاو ماوە، نە دڵدار کە کەزی شۆڕی ئەتکوت پرچی گوڵەبەڕۆژەیە. ئەتەوێ بگری. لە کاولی تەنیاییتا بگری. هەوا تەزووی ساردە و لەشت ئەتەزێنێ. بزەی پێرەنگی هەتاو و ماسی بچووکی کەناری هەتاوگر لە ترسی هەوری رەش تاراون. هەور بە نەرمی و پیاوانە ئەگری و تۆ تەنانەت تنۆکێکت فرمێسك بۆنەماوەتەوە کە بە سەر ئاگری دەروونتا بیپژێنی. وەرگرتن و ملکەچ‌کردن رێگات لێ‌ئەگرێ. داخی‌گرانم کە ملکەچ‌کردن و وەرگرتن هەر ئەو مەرگە تاڵەیە کە لێی ئەترسای.

کام شاعیر لای کۆمەڵ ڕۆڵەیە؟

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

«گەورەیی» گەورەترین شاعیر و نووسەر، یا هەر هونەرمەندێکی تر لەوەدایە کە هەرچی لە دڵیا هەیە و هەر مەبەستێکی بە دەستەوەیە باش بینووسێتەوە. هەر وەك ئاوێنەیەکی ڕوون کە هەر شتێ لە بەرامبەریا بێ، لە ناویا دەرئەکەوێ. هونەری ئیلقاکردن و ڕاگەیاندن و تێگەیاندن، هونەرێکی هەرە مەزنە و ڕاستییەکەی ئەمەیە کە زۆربەی کەس لە دڵی خۆیا شاعیر و نووسەرە. بیری یەکجار جوان لە زۆر مێشك و دەروونا

هەیە کە خاوەنەکەی شاعیر نییە، واتە ناتوانێ بیرە جوانەکانی بخاتە چوارچێوەی وشە و عیبارەتەوە. کە وەها بێ، جیاوازی هونەرمەند لەگەڵ خەڵکی ئاسایی ئەوە نییە کە باش هەست نەکا و باش جوانی نەناسێ، چونکە ئەم هێز و توانایە لە خەڵکی تریشا هەیە. ئەوەی شاعیر لە خەڵکی ئاسایی بەرزتر ئەکاتەوە و جیای ئەکاتەوە ئەمەیە کە هەستە دەروونییەکانی باش بە خەڵك رائەگەیەنێ. راگەیاندنی هەستی شاعیرانە، یانی ئەو چەشنە هەستە کە تێکەڵ بووە لەگەڵ هەوێنی عاتیفە و رواڵەت و قالب و چەشن و تەرزێکی تری پەیدا کردووە، یەکجار دژوارە، چونکە شاعیر زۆر شتی وردی وەها ئەبینێ کە دیتنی بۆ زۆربەی کۆمەڵ ساکار نییە. جگە لەمەش شاعیر تەنیا پلانێك لە کارەساتێك یا روانگەیەك هەڵناگرێ کە بێ دەس‌لێدان و گۆڕین بیخاتەوە بەرچاوی سەیرانکار. شاعیر بەتایبەت شاعیری ئەمڕۆکە ناتورالیسم بە شێوەیەکی دواکەوتوو ئەزانێ، وەها نایبتە کۆیلەی تەبیعەت کە بێ دەسکاری کۆپی لێ‌هەڵگرێ. شاعیر، شەیء و مەکان و حاڵات، واتە ئەو شتانە کە لە دەور و بەرین، ئەو کاتە کە تێیدا ئەژی، ئەو ئەفسانیات و حاڵەتانە کە هەیەتی تێکەڵ ئەکا و ئاوێنەیەکی لێ دروست ئەکا کە تەواو ئەو شتە نییە کە لە دەرەوە هەیە و خەڵکی‌تر ئەیبینن. بە کورتی کاری شاعیر ستاتیك static و وەستاو نییە، واتە زێهنی شاعیر چەشنی مەکینەی وێنەگر لە یەك حاڵەتی قەتیسی یەك کاتی کورت وێنە ناگرێ. کاری شاعیر دینامیکە dinamic، واتە بە درێژایی زەمان و کات لە جووڵانەوە دایە چەشنی فیلمی سینەما، لە سەرەتای پەیدابوونی شتێکەوە تا دوایی‌هاتنی ئەو شتە لە هەموو حاڵێکا ئەیداتە بەر تیشکی روونناك کردنەوە. بۆنموونە، بۆرەپیاوێك ئەبینێ کە منداڵێکی برسی لە باوەش دایکی ترساو و سەر لێشێواودا خەوی لێ‌کەوتووە، هەندێك کە ئەڕوا ئەبینێ منداڵێکی خڕ و خوڵ و چاوگەش و لێو سوور لە ناو باغچەی پڕگوڵ و سەوزەی حەوشی باوکی دەوڵەمەندیا خەریکی کایە کردنە. بۆ ئەو بۆرەپیاوە ئەگەر زۆر تێنەگەیشتوو بێ، یا دڵی

تەواو رەق و رەش بووبێ، دیتنی ئەو دوو روانگە جیاوازە باسی هیچ شتێك ناكا. بۆرەپیاو تێپەرێ و نەخشێك ناكەوێتە سەر هەستی، یا ئەگەر هەستیشی جوولا، هەر بۆ ماوەیەكە، پاشان ئەچێتەوە سەر باری ئاسایی خۆی، تەنانەت ئەگونجێ كەسێك ئەم دوو روانگەیە ببینێ و كارێكی گران و شوێنێكی قووڵ بخاتە سەر هەستی و لە بیریشی نەچێتەوە. بەڵام ئەو هەوێنە كە لە هەستی ئەوا مەیبوە، هەر لای خۆی ئەمێنێتەوە و ئەو بەرهەمە كە هاتۆتە بەر هەر لە گیانی خۆیا پاشەكەوت ئەبێ و هەرگیز بە چەشنی شیعرێك نایەتە دەر كە خەڵكی تریش لە راستەقینەی كارەسات بگەیەنێ و ئەوانیش وەك خۆی بخاتە سەر زریەی بیر و خەیاڵەوە، بەرزتر لەم رادەیەش ئەگونجێ روو بدا، واتە كەسێك كە ئەو دوو روانگەیەی چاو پێكەوێ، روانگەی مناڵێكی لاواز و بێ‌هێز لە باوەشی دایكێكی هەژار و نیگەران و شرۆڵ و مناڵێكی لەش پتەوی چاوگەش و بزۆز لە باخچەی بەگوڵ رەنگاوی باوكی دەوڵەمەندیا، دڵی لەم جیاوازییە سەیرە پڕ بێ لە خەم و بیەوێ خەڵكی تریش تێبگەیەنێ كە چی دیوە. بەڵام یا هەر باسی ئەو روانگەیە ئەكا و لێكی‌ناداتەوە كە بۆچی وەهایە یا ئەگەر شارەزاش بێ و بیەوێ هۆیەكانی ئەم بەرز و نزمییە دەرخا، ناتوانێ بە زمانێكی هونەری بدوێ و ئەگەر توانی ئەمە هونەرمەندە و خەڵكی ئاسایی نیە.

شاعیری ئەمرۆ ئەڵێ كە لە كۆمەڵا تووشی فڵان مەبەست یا كارەسات یا روانگە هاتم، بە لێكدانەوەیەكی زانستی لێكمداوە. واتە بەروودوای شتەكەم هەڵسەنگاند، هۆیەكانم لە سەرەتاوە شی كردەوە، پاشان ئەو مەوادە خاوەی كە كۆمەڵ و تەبیعەت دابوویان بە من و لە ژێر تیشكی زانستا بە باشی سەرنجم لێ‌دابوو، بردمە ناو كارگەی زێهن و عاتیفەی هونەریمەوە و لەو كارگەیەدا رێك و پێكم كرد، لێك‌ولووسم كرد، ئەوەی وا دزێو بوو بە رەنگی هونەر رازاندمەوە و بە كورتی شتەكەم گۆڕی، بەڵام نەك گۆڕینێكی ئەوتۆ كە نەناسرێتەوە. پاشان ئەو دەسكردەی كارگەی خەیاڵی خۆم خستە

بەر تماشای خەڵك، ئەوانیش لێی تێگەیشتن، چونکە لەگەڵ ئەوەشا کە لەگەڵ قسەی ڕۆژانەی خۆیان جیاواز بوو بەڵام هەر بە زمان و لێکدانەوەی ئەوان بوو و پێیان خۆش و گوێیان بۆ شل کرد، چونکە دەردی‌دڵی خۆیان بوو و لەبەر ئەمە من کە شاعیرم بووم بە ساحیر و کۆمەڵ لە خۆی پرسی: چۆلە وانەزانێ ئێمە چیمان ناتەواوە؟ چیمان ئەوێ؟ و بەیانی ژیانمان چۆن ئەبێ؟ من کە شاعیرم و ساحیرم و ئەزانم کۆمەڵم چی نییە و چی هەیە و چۆن ئەبێ لەوانەی کە هەیەتی کەڵك وەربگرێ بۆ بەدەست‌هێنانی ئەوانەی وا نییەتی، خۆشەویست بووم، بە گوێم کرا و قسەم ڕەوا بوو، شێعرم برەوی پەیدا کرد و کۆمەڵ ناوی نام: «ڕۆڵە».

تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین. هیواداری شادمان و بەختیار و سەرکەوتوو بن.

بەرە هەر لە لای تەنگییەوە دەدرێ!

کۆڵان و گەڕەکی شار لە ژێر پۆپەشمینی مانگەشەوا خەویان لێکەوتبوو. هەناسەی ژین جار جار بە ئەسپایی ئەهاتە گوێ. دوو دڵدار لە ژێر سێبەری سەردەرانێکا قسەی شیرین و هیوابزوێنی لەوینیان بە گوێی یەکترا ئەچپاند. سەرخۆشێك لە مەیخانەی سەر رووبار ئەگەڕاوە و بە دەنگێکی بەسۆز خاڵەی رێبواری ئەکوت. وشەکانی هەر وەك هەنگاوەکانی تێکەڵ و پێکەڵ ئەبوون، گاهێ دەستی بە دیوارێك ئەگرت و بە دەسرەسرێنکی چڵکن کە لە پێشا وا دەرئەکەوت پڕبووە لە

خواردەمەنی مەزەی ئارەق و ئێستە هیچی تێدا نەماوە ئارەقەی سەرگۆنای گڕگرتووی ئەسرێ. گاهێ پۆلێك خەڵك پاش شەوباش و تۆخۆش و من خۆش لە ماڵێك ئەهاتنە دەرەوە. پرشنگی چرای ناوماڵ وەك مافوورەیەكی زەردی كاری كرمان لە داڵانی تاریكەوە رائەخرا و ئەگەیشتە سەر تاریكایی جۆگەی سەر شەقام، پاشان بە پێوەدانی دەرگا ئەپێچراوە و تەنیا رەنگی نیوەڕەنگی مانگەشەو لەما كە لە بزەیەك ئەچوو نەئەزانی بزەی دڵتەنگییە یا زەردەی دڵخۆشی. پۆلی میوان بە وتوویژیانا دیار بوو كە لە خوازبێنی ئەگەڕێنەوە. یەكیان كە گەنجتر بوو ئەیكوت جا ئەمە بوو بە چی! دەعەزارتمەن مارەیی، گوڵ و گوارەی زێڕ، ژێرچەنە و ملوێنكە و ئاینە و ئۆێنەی گرانبایی، هەیت و هووت و جڕو جانەوەر، سەر تا پاخوار پێنج دەست جل و بەرگ، پشتێنی پەشمینەی قەدیم، كراسی زرێوە و چیمەنی كوردوستان، كوڵۆنجەی چاوی لەم و ریشی ئەو![1] جەماڵ ئەگەر هەموو ئەمانە بكڕێ، پاشان ئەبێ بۆنانی شەو دەست بۆ ئەم و ئەو درێژ كا. كەس نییە بە حاجی بڵێ ئەمە كچ بە شوودان نییە، كچ فرۆشتنە.

یەكیان كوتی: «جا بە ئێمە چی برا!؟ لە سەرمان بوو بچین و خوازبێنی بكەین و كردمان، سازان و نەسازانەكەیان بە خۆیانە. جەماڵ ژن دێنێ و حاجی كچ بە مێرد ئەدا، ئێمە لەم نێوانەدا سەری سیرین یا قونچكی پیوازین؟» یەكی تریان وەدەنگ هات و كوتی: «كەچە ربەیە كەس پێی ناپێوێ، لە بەر خۆیەوە دەڵێ شازدە.»

زەنازەناییان هەر دەهات و كەمتر دەهاتە گوێ و خرمەی پێیان لە سەر قیلەتاوی شەقام ئەبڕایەوە. من سێ‌چوار رۆژ زۆرتر نەبوو هاتبوومە ئەو شارە، بەڵام ئەتكوت هەموو تەمەنم لەوێ رابواردووە. لە بەر چی هێندە هۆگری شارێك ببووم كە بە رواڵەت هیچ جوانییەكی تێدا نەبوو؟ نە دار و شینایی، نە كێوی بەرز و بەفراوی، نە خانووی

---

١ - چاوی «مەلا مستەفا» و ریشی «مام جەلال» ـ س . ع

خۆش و مەیدانی بە گوڵ و چیمەن. خۆم نازانم کە هی ئەوینێکی کوتوپڕبوو کە لە دڵما خەریکی چرۆدەرکردن بوو، یا ئەوینێکی لەمێژینەترم لەو شارە لە دڵدا بوو. ئەوینێکی لەوتۆ کە گەڵێ بەرینترە لە کەشم و نەشمی ئەندامی کیژۆڵەیەك یا بزەی لێونکی ئاڵ و نیونیگای دوو چاوی کاڵ. ئەوینێك کە منی دەکرد بە هاوشاری خەڵکەکە. ئادەمیزاد بریتییە لە دوێنێ و ئەمڕۆ و بەیانی و شارەکە بیری دوێنێی منی شیرازە گرتبوو. ئەمڕۆش دوو چاوی مەڕی رازاوەی شەرمێکی کچانە بە جادووی روانینێکی گەرم، هۆگری کۆنی منی بەم شارە بووژاندوتەوە.

ئەو شەوە من لە بیری شارەکە و رابردووی و ئەمڕۆی نەچووبوومە دەر. لە هەر گۆشەیەکی شارەکەدا تاپۆیەك وەستابوو و لە رووبەندەی ئەفسانەوە پێچرابوو. ئەتگوت پەیکەرەی مەرمەڕینی مەزنە پیاوێکە و هێشتا پەردەی لە سەر لانەبراوە. ئەمانە بیری مێشکم بوون و بیری دەمارم؛ بەڵام دڵیشم سەرەڕۆی بیرێکی تر بوو. بیری چاوکەژاڵێکی شلکەئەمام کە دەنگی ئەتگوت چپەی بە ئەسپایی شەوبای شەوگەرە و لارولەنجەی لە رەوتی ئاسکێکی سڵی ترساو ئەچێ. ئەم دوو بیرە تلاوتلیان دام و بە دەردی خەورەوینەوە هەستام و چەشنی مقەستێك بە دەست بەرگدروویەکی ناشارەزاوە لە حەریری زەردی مانگەشەو نیشتم. ئەڕۆیشتم، بێ ئەوە بزانم بۆ کوێ! هەنگاوم بێ ئەوە نیازی بە فەرمانی مێشکم بێ، بەرەو پێش ئەچوو. شاری میهرەبان، دەنگی پێی منی ئەکرد بە لێدانی دڵی. قانگڵەی کۆڵان لە ژێر پێما ئەپێچرایەوە و هەڵئەکرا و من کاتێ بە دەور و پشتما روانیم جگە لە چەند خانووبەرەی بە مۆزە دروستکراوی یەك نهۆمی لار و کۆم، نیشانەیەکی لە شار نەمابوو. خانووبەرەکان هەندێکیان بە نووری بێرەنگی مانگەشەو لە بزەیەکی بێ تەوژمی رەنجەڕۆیەك ئەچوون کە خۆیشی نازانێ بە خۆی پێئەکەنێ یا کۆمەڵ و ئاسمان و خوار و ژووری نێوان تاقمی ئادەمیزاد بۆتە هۆی پێکەنینی؟ هەندێکیشیان کە سێبەری شاخیان بە سەرا کشابوو ئەتگوت گنجی ناوچاوانی مۆلی

کەسێکن کە شکاوە، بەڵام نەبەزیوە. بێدەنگی تەنها دەنگێك بوو کە لەم ماڵانەوە نەیلووراند. من ئەو شەوە زانیم کە دەنگی بێدەنگی چەندە بەرز و گوێکەرکەر و زراوبەرە. نەترسام بەڵام ئەکێشرام بەرەو خانووبەرەکان. گۆڕستانی زیندووان ئەبێ چی تێدا بێ کە بێ‌ڕەزاترین کەڵکەڵەی من هان ئەدا تا بچم و لە رازی زیندووی زیندەبەگۆڕ سەر دەربهێنم. هەنگاوێك، دوو هەنگاوی بە ترس، تا کاتێ سێبەری کێو منیشی داپۆشی. بە خۆما روانی، ببووم بە یەکێك لەو خانووبەرانە کە خانووبەرە نەبوون و تاپۆی خانووبەرە بوون! نە؛ لێکدانەوەکەم کورتی هێنا، من ببووم بە گیانی خانووبەرەکان؛ گیانێکی سەرگەردان کە لە بەر دەرگای هەموو خانووبەرەکانا ئەوێستا، گوێی ئەگرت و چپەی ئەوینداارانەی بووك و زاوایەکی بە شەرمی لە ناو خانووبەرەکانی لێ‌ئەگۆڕا لەگەڵ لێدانی دڵی خۆی و ناڵەی ساوایەکی نەخۆشی لەگەڵ ئاخێك کە دەروونی ئاگرین ئەکرد لێ تێکەڵ ئەبوو. ئافرەتێك بە گریانێکی بەرگیراوەوە ئەیکوت: «چی بکەین پیاوەکە؟» دەنگی پیاوێك لە درزی دەرگاوە خۆی بە گوێما ئەدا کە وەڵامی ئەدا: «روو لە خودا بکەین!» بەڵام وا دیار بوو زۆری ئەم وتەیە بە ژنەکەی کوتبوو، کاتێ کە چەند ساڵ لێرەوبەر زەماوەندی کردبوو و بۆ شەوی یەکەمی ژیانی خێزانداری هەر ئەوەندەی بە دەستەوە بوو کە ئەو رۆژە بە قورەکاری پەیدای کردبوو و پاشانیش زۆر جار کوتبووی: «ئافرەت! کار نیە خودا چاکی نەکا.» ئەمشەو کە کۆرپە ساواکەیان بێ سەر و زمان کەوتبوو و دەستیان بە هیچ لایەك رانەدەگیشت، لە خۆی رانەدی ئەم وتەیە دووپاتە کاتەوە، بەڵام ئەو پیاوی ماڵەکە بوو، ئەبوو قسەیەك بکا.

بایەکی سەرشێت، کەلێنێکی دابووە دەرگاکە؛ من ئەمدی ئافرەتەکە بە چاوێك سەیری منداڵەکەی ئەکا و چاوەڕوانی رووداوێکی تاڵە، بە چاوێکی تریش ئەڕوانێ بۆ شووەکەی و لای وایە ئەتوانێ دەروویەکی روون لەم شەوە رەشە بکاتەوە. ئەمدی کە ساوای بێ‌تاوان، سەر کوڵمی بە ئاگری تاو و یاو بۆتە پۆلووی ئاگری سوور و ئەمدی کە

پیاوی لێقەوماو کە لە لایەکەوە شوو بوو و لە لایەکی ترەوە باوک، هەر لە وشەیەک ئەگەڕا کە هەندێ هیوادەرتر بێ لەوەی تا ئێستە کوتوویەتی. من خۆم پێ نەگیرا و لەبەرخۆمەوە کوتم: «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ!» شووی سەرلێشێواو بێ ئەوە بزانێ دەنگەکە لە کوێوە هات، بە شوێن مندا دووپاتەی کردەوە: «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ».

بای ئارامی سەری شەو، ئەیلووراند و چەشنی چنجرووکی ئافرەتێکی ئازیەتبار روومەتی کێو و دار و دەوەنی ئەڕنی. ئیتر شار جوان نەبوو. بیری کیژە بە لەنجە و لارەکە لە دڵما نەمابوو. دڵ بە خەم و ئاڵۆز، بەرەو شار ئەگەڕامەوە تا پەنا بەرم بۆ خەو. لە دوورەوە دەنگی سەرخۆشێک ئەهات و با، سەربەندەکەی بە هەموو شارا بڵاو ئەکردەوە:

رێگاکەم دوورە، مزڵم کوێستانە

شەوم لێ دادێ، خەم لێم میوانە

تراویلکە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك.

لە هۆدەیەکی بەرەو هەتاودا هەر دانیشتن و چاو لە دەرگا بڕین، تا کەی زاری بەستراو و تەوێڵی گنج و مۆنی دەرگا بە زەردەیەك بکرێتەوە و بەژنێکی کچانەی کەڵەگەت لەناو دووتای دەرگاکەوە دەرکەوێ، لە بەر دەرگاوە بە دەستەوە پێکەنێ و پاشان بە ڕەوتێك کە پیاو ئەکەوێتە گومانەوە کە ئەم دوو پێ بچووکە بە سەر زەویدا ئەڕۆن یا

وەك مژی بەهاری بەسەر زەویدا نەرمونیان خشکە ئەکەن، بەرەو لات بێ و بە دەنگێکی ئاشنا پێت بڵێ، دەی چۆنی و پاش ئەوە وەڵامت دایەوە، دەس پێ بکا بە باسێکی کە هەزارها جارت بیستووە، بەڵام هەرگیز بیرت نەکردۆتەوە کە وشە و وتە و واتەکان بۆ ژۆ و کۆنن. لە پێشدا کەمێك خۆگرتن کە ئەمە چ ژیانێکە؟ بیستی هەزاران ناڵە و نیوەنووزە، بە بیراهاتنی هەزاران دەستی بێ‌گۆشت و هەیکەلی بەئێسقان جارێك لە بیافرا ئەو جارەکەی تری... و لەوێوە بیرت بچێ بۆ ئەو هەموو گەنمە کە لە ئاوی ئۆقیانووس ئەکرێ تا نرخی بازاری بژیو نەشکێ؛ گوایە نرخی بازارِ دڵی ئادەمیزادە، ئەگەر شکا....

راستی من کارم چییە بە سەر ئەم قسانەوە؟ خەریك بووم بڵێم تۆ لە هزدەیەکا کە هەموو جیهانی تۆیە دانیشتووی بە هیوای کەشم و نەشم و لەنجەولاری بەژن و بارێك. راستی دەردمان چییە؟ ئەو ئاورەی کە بە واتەی عەلی‌بەردەشانی:

بەر بۆتە دەروونی دەروونخانێ
نە بە بای دەکوژێتەوە نە بە بارانێ
نە بە باچ و پێنەڕە و گڵ وەسەردانێ
داخوا بڵێـەی کام کڵی دائەمرکاوە؟

دوێنێشەو هەنگی سەرشێتی بیر و خەیاڵ لە پلوورەی سەرما پوورەی دابوو؛ ئیتر خەوی چی؟ با هەستم بڕۆم لەو سێبەری شەوەدا کە هەوای دەرەوە زرنگاوە بە تاسەی بۆنی دوورترین کوێستانی سەر بە تەمی پڕ لە هەڵاڵە و بەیوونەوە سەرم هەڵگرم و کەمێك پیاسە بکەم. کۆڵانی چۆڵ لە ئێشی هەزاران قوندەرە و پێڵاوی کینە لە دڵی رۆژانە رزگاری ببوو، ئەحەسایەوە و من لە ژێر پێیما لەوانە بوو هەناسەی هێدی و لەسەرخۆی خەوی خۆشی پاش شەکەتی زەوی بیستم. بۆ وەهاین ئێمە؟ بۆ بێ‌ئەمەك و ناسپاس و سپڵەین لەگەڵ یەك، تەنانەت لەگەڵ سەرزەویش؟ لەگەڵ هەوا و دەریاش. هەر بە چەند مانگ جارێك کارگێکی ژاراوی لە نێوادا و سیبیری و

ئوقیانووسی گەورەدا ئەڕوێین، دێوێك لە ناو تەلەسمی زەرڕە بەرەڵڵا ئەکەین. جا هەزار هاوار بە پوولێك چوونکە ئێمە بەهێزین، ڕەگی ملمان ئەستوورە، یا هەر لە شەقام دانیشن ئەو پیرەژیرەی کە ناوی «ڕاسێل»ە؟ مەگەر ناکامی چییە جگە لە شەکەت بوون و خنکانی گوێی بە گرمەی بێ‌وچانی شەقامی پڕلە ڕەوڕەوەی ئاسن؟ هەر کەس گیرۆدەی شتێکە و داخی گران ئەمەیە کە هیچ شتێك تا سەر نییە. نە! مەبەستم ئەمە نییە کە ئادەمیزاد پیر ئەبێ و ئەمرێ، یا وەك ئەو شاعیرە خۆشەویستە خەفەت بخۆم کە جوانی دەم‌وچاو، تا سەر نامێنێ بۆ پیاو. مەبەستم ئەو بوتانەیە کە ئەیانتاشین بە دەستی خۆمان تا نەزانیمان زاخاو کا، تا هیوامان بیزوێنێ. پاش ماوەیەکی زۆر لە بیرمان ئەچێ کە لە پێشا چێو و چیلکە بوون ئەیانپەرەستین. تا ئێرە هەر نەزانییە بەڵام بە کێ بڵێم کە دەردی زانین گاهێ لە ئێشی نەزانی تاڵترە، بوت تاشین دەردی نەزانییە؛ بەڵگەی بێ‌هێزییە؛ بەڵام هەرچی بێ، هیوایە بۆ زیندوو مان. دەردی گەورە کاتێ دڵ پڕ ئەکا کە مێشك تێئەگا بوت هیچی لە دەس نایە. رووخانی بوت، یانی رووخانی هیوا. جا هەر بوت تاشینە و بوت شکاندن. هەر هیوایە و بێ‌هیوایی. ڕاستی کامەیە ڕێگا؟ کوانێ خاڵی ڕێبوار؟ من چی ئەڵێم خاڵی ڕێبواریش بوتێکی ترە.

ژیان یانی ئەوەندەی ئەو ماوەیە کە تینوویەك بەردەتراوکەیەك چاو ئەکا لە یەکەم هەنگاوەوە تا هەنگاوی دوایی، تا ئەو کاتە تێئەگا ئاوەکەی بۆتە بەردی داگرساوی بەر هەتاوی گەرم. تینوەتی ناخۆشە. بەشوێن ئاو گەڕان ناخۆشە. دیتنی بەردەتراوکە خۆشە، بەڵام لە هەموان ناخۆشتر ئەمەیە کە تێگەی هەرچی بە ئاوت زانی تراویلکە بوو، نەك هەر تۆ؛ هەرچی ئادەمیزاد دۆزیویەتەوە و ئەیدۆزێتەوە تراویلکەیە....

ئەمە پارچە پەخشانێکی سەمبولیك بوو پێشکەشمان کرد بەو گوێگرە بەڕێزانە کە زۆر جار بە نامە لە ئێمەیان پرسیوە بۆچ لە بەرنامەکەتاندا پەخشانی کوردی ناناسێنن

و نموونەیان ناخوێننەوە؟ بۆچ لە بەرنامەی تاپۆدا کە گوایە بەرنامەیەکی هونەرییە و ئەبێ بە هەموو لایەکی هونەرا رابگا زیاتر باسی شیعری کوردی ئەکەن؟ ئێمە لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا ئەڵێین کە بەرنامەی تاپۆ باسی هەموو چەشنە هونەرێکی بە گشتی کردووە و زۆرجار پەخشانی کوردیمان لەم بەرنامەیەدا بڵاو کردۆتەوە، بەڵام باشترین وەڵام بەجێهێنانی ویستی گوێگرەکانە بە کردەوە و ئەم پارچە پەخشانەش نیشانەی رێزدانانە بۆ ویستی ئەوان. جا ئێمەش تکایەکمان لە گوێگرە بەرێزەکان هەیە، ئەویش ئەمەیە کە لە شوێنەواری نووسەرانی کورد هەرچی دەستیان کەوت بۆمانی بنێرن، تەنانەت ئەگەر خۆشیان لێهاتوویی و جەوهەری نووسەریان هەیە لە شوێنەواری خۆیانمان بۆ بنێرن تا پاش لێکۆڵینەوە بە ناوی خۆیان بڵاوی کەینەوە. تا بەرنامەیەکی دیکە خواتان لەگەڵ.

ژیان و ئەوین

بەڵێ هەرچی بوو ئەوەندە بوو و ئێستە هەتاوی راستەقینە لە چاوم چەقیوە، وەك خوێ بە سەر برینی تازەیا کەی ئەیکزێنێتەوە. ئاخۆ ئەوین پووچ و بێهوودەیە؟!

لە، لێم گەڕێ با ناوی بنێم تاقیکارییەکی تاڵ و بێ سەرکەوتن، چونکە ئەوین خۆی راستەقینەیە؛ بەیانییە؛ هەمیشەیە. با بکوروژێتەوە کوانووی گەرمی خۆرەتاو، ئەگەر ئەپژێتە ناو پێشکەی ئەوین و بە سەر گۆڕی ئەوینا بدرەوشێتەوە. بێدەنگ بوون و لە بێدەنگیدا شوورەیەکی پۆڵایی دروستکردن کە توانای هەبێ خۆی راگرێ لە بەر

مەنجەنیقی غەم و تیری ئاگرینی ناهومێدی، ئەگەرچی نابێتە هۆی شادی، لانی کەم غروورێکی پیاوانەی تێدایە.

داخێك و سەد مەغابن. چەند بە ساکاری، چەند بە ئاسانی ناچارین ملکەچی بەسەرهات بین! مردنیش خۆی ملکەچییە بۆ دوایی‌هاتنی هەموو شتێك، بۆ ئەوە جێگایەك بۆ خۆی لێشاریتەوە، یا ڕێگایەك کە دەستی مردن نەیگاتێ. کاتی ئەمانی هاتووە و ئێمە بە دەستی پڕ چەپکە گوڵی سوورەوە لە سەر ڕێبازی دانیشتووین. هاکا هات. هات و بە بزەیەك مژدەی بەهاری پێ ڕاگەیاندین. ڕۆژاوا بە ئاسۆی زەردییەوە لە بەر چاومان ئەبێتە ڕۆژهەلات و هەزار خورەتاو هەڵدێ، بۆ ئەوە تاقە یەکێکیان تینی بدا بە لەش.

دێتەوە بیرت کە پێت شۆڕ کردبۆوە بۆ ناو چۆمیلکەیەك و ماسی بچووك کە لە ترسی قووڵی و ڕەشی گۆم هاتبوونە بەر خورەتاوی کەناری چۆم، دەمی لووسیان بە ژێر پێتا ئەهێنا و ختیلکەیان ئەدای. سەرت کردۆتە سەر سەرینی سەوزەی تازە و تازەهەڵچوو و خورەتاو هەموو میهرەبانی خۆی کردۆتە پێشکەشی لەشی گەرماخوازت. یاوێك لە چاوی بەستراوەتەوە ئەبێتە میوانی دڵی دڵاوات. زەردەخەنەی وەك کۆڵکەزێرینە تێتەوە ئەپێچرێ. دەنگی زەنگی دوورەدەستی هەزار کاروانی ڕۆیشتوو بۆت ئەبێتە لایەلایە و تاسەی خەوێکی خۆش دەماری لەشت شل ئەکا.

لە جیهانێکا کە نە خەوە و نە بێداری خشپەی کراسێکی کچانە ئەبیستی و بۆنی مێخەکی بەرۆك و عەتری لەشی زیندووی خۆشەویستەکەت موچڕکێکی ئۆخەی ئەخاتە سەر هەستت. بۆ ئەوە نیازت بە وشە و لێو و دەنگ هەبێ، بە لێدانی دڵ پێی ئەڵێی خۆشم ئەوێ. خاکی ژیاناوی، تووترکی کێوی، بۆنی خۆشی شنەبایەك کە دوێشەو میوانی شلێرەجاڕی کوێستان بووە، پڕت ئەکەن لە گیان، لە هیوا، لە ژیان. خەوبینین لە بێداریدا! ئاخ گەلی دەبرادەران، ژیان هەر خەوبینینێکی دوور و درێژ نییە

که شەقزلی تاڵی مردن لەو خەونە رامانەچڵەکێنێ.

بە داخەوە تەنانەت خەوبینینیش قیاتی هەتا سەر ناکا. ئەتەوێ بەخەبەر بی. بە چاوی واڵاوە سەیری دەوروپشتت بکەی. ئەتەوێ بە هەموو لەش دڵنیا بی کە خەونەکەت راستە. هاوار بۆ تۆ. ئەو دەستەی وا درێژی ئەکەی، تارای خەیاڵی و خەو لە سەر رواڵەتی بووکی هیوا لا بەدەی، ئێتەبیتە پیورێك کە ریشەی ئاواتت ئەبڕێ. ئیتر نە ناو ئەمێنێ نە سەوزە و پەلکەزێڕینە. ماسیە وردیلەکان لە ترسی هەوری رەش پەنایان بردۆتەوە بەر قووڵایی. تەزوویەکی سارد. مێروولە بە پێستی هۆگری گەرمات ئەکا. «دونیات لێ ئەبێتە چەرمی چۆلەکە.» تۆی و تەنیایی. تۆی و خەم و تەم. لە بەر خۆتەوە ئەڵێی بڕایەوە. هەموو شت تەواو بوو. بریا وا بوایە وەك تۆ ئەڵێی. بریا دوایی هەموو شت بوایە. بەڵام بە هەڵە چووی. تەنیا خۆشییە بڕاوەتەوە. ناخۆشی و تاڵی و زبری سەرەتایەتی. ئەبی بە مەلێکی پەڕەوازەی هێلانە لێشێواو. سەر هەموو لکی دارێك لێت ئەبێتە تەلەسمێك. هەموو باز و شمقارو کۆلارەیەك لە راو کردنت ئەگەڕێن. تۆ لە تەنیایی و تەریکی پێ بڕانەوەتا وشەی باڵ و سێبەری ترسێنەریان ئەبیستی و ئەبینی. تا کاتێ دێیە سەر ئەم بڕوایە کە مردن وەك ئەڵێن دزێو نییە. بیری مردن، بیری پەنابردن بۆ سنوورێك کە ئارامی و حەسانەوەی هەتا هەتایە، بێدەنگی و بێڕەنگی رووتە، بۆت ئەبێتە ئامانج. تۆ مل کەچ ئەکەی بۆ مردن و مردن جگە لە وەرگرتنی راستەقینە و دوایترین راستەقینەی ژیان هیچی تر نییە.

لەگەڵ ئەوەشا، با ئەڵێم ئەوین بێهوودەیە. با ناوی بنێم شیرینترین بەری داری ژیان. دارێك کە ئەگەر تۆوی بکەوێتە دەم بایەکی سەرشێت و لە شۆرەکاتا بڕوێ، ئەبێتە ژەقنەمووت و ئەگەر لە زەوییەکی بە پیتر و پیتا شین بێ، بەری سێوە لاسوورە دێنێ. بەڵام ئەوین زۆرتر لەو دڵانەدا ئارام ئەگرێ کە تانوپۆیان لە خەو و خەیاڵ پێکهاتووە، زرمە و خرمەی پێ و چەك لە کوێ و جیهانی نەرم و نیانی ئەوین لە کوێ؟

لە دوایی بەرنامەکەدا وەڵامی گوێگرێکی بەرێز ئەدەمەوە کە نووسیویەتی: «وێژەری بەشی وێژەیی رادیۆ مەهاباد بە باشی شێعر ناخوێنێتەوە. بۆ نموونە نووسیویەتی ئەڵێ: «لە خوێندنەوەی پارچە شێعرێکی گۆرانی ئەمرا تووشی چەند هەڵەیەك هاتووە و خوێندوویەتەوە:

کوردستان گەڕام

دۆڵاو دۆڵ پێوام

نە لە شار و نە لە دێ

نەمدی کەس وەك تۆ جوان بێ

تۆیت و بەس

پاشان مووسیقای نێوان دوو پشوو هاتووە و پاش مووسیقایەکە، وێژەر دەستی کردۆتەوە بە خوێندنەوەی پاشماوەی شێعرەکە:

کچە کوردێ وەك گوڵ وا بێ

کوردستانی پێ ئاوا بێ

..............»

بەڵێ گوێگری بەرێز، ئەم چەشنە خوێندنەوەیە هەڵەیە. ئەبوو پاش «تۆیت و بەس» رانەوەستێ و دوایەکەی بخوێنێتەوە، چونکو ئەگەر وەهای نەخوێندبێتەوە شێعرەکەی مامۆستای تێك داوە، بێ مانای کردووە. هیوادارین وێژەری بەشی وێژەیی زۆرتر ورد بێتەوە. هەروەها لە جیلوەی شانۆشا وێژەر وەك گوێگری بەرێزمان نووسیویە تووشی هەڵە بووە و خوێندوویەتەوە: «بە سۆزی تەشویقی مەتاعیبی گوزەران» و چەشنێکی ئەدا کردووە کە مانای شێعرەکە بەم چەشنە بەرچاو بکەوێت کە بە سۆزی تەشویقی مووسیقا ناخۆشی و تەعب رابوردن و لاچوون....

لە کاتێکا ماناکەی ئەمە نییە و بەم جۆرەیە:

به سۆزی تەشویقی
مەتاعیبی گوزەران
هێواش هێواش لەتکێتە دەروونی نیسیانێك
کە ڕەمزی لەززەتە
میفتاحە بۆ تەلیسمی ژیان
ژیانی ئینسانێك...!

واتە بە سۆزی تەشویقی مووسیقاکە، ئەهەیێ کە لە پێشا بە سەر پیاوا هاتووە لە بیر ئەچێتەوە.

تکام لەم گوێگرە ئەمەیە ئەگەر هەڵەیەك لە بەرنامە کوردییەکانی رادیۆ مەهابادا بەدی ئەکەن، یا بۆ کاربەدەستانی رادیۆی مەهاباد بنووسن، یا بۆ تاران بە ناو نیشانی: «جاده پهلوی ـ بلوار جانسپار، برنامەهای خارجی ـ شورای نویسندگان کُردی» بنووسن. دڵنیا بن ئێمە ئاواتمان ئەمەیە بەرنامەکەمان کەمایەتی و هەڵەی تێدا نەبێ و بە سپاسەوە گوێ ئەگرین بۆ گشت ڕەخنە و ڕێنوێنییەك کە لە لایەن گوێگرەکانمانەوە بێ.

٥٢/٦/١١

«تاپۆ و بوومەلێڵ» یانی چی؟

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ و بوومەلێڵ. پێش هەموو شت ئەبێ عەرزتان بکەم کە بە ڕاستی ناوی بەرنامەکە بۆتەهۆی هەزاران پرسیار. کەم گوێگری وامان هەیە کە نامەیان نەنووسیبێ و نەیانپرسیبێ تاپۆ و بوومەلێڵ یانی چی؟ گوێگرانی واشمان هەبوو، کە بێ ئەوە تەنانەت پرسیارێکی وێژەیی بکەن یا دیارییەکمان بۆبنێرن، تەنها ئەم پرسیارەیان کردووە. ئێمە زۆر جار وەڵامان داوەتەوە و ئێستە لەمە ئەترسین ئەگەر دیسانەوە ئەم دوو وشەیە مانا بکەینەوە و پێوەندییان لەگەڵ

یەکا هەڵدەین، لە لایەکەوە ئێمە تاوانبار بکرێین بەمە کە باش سەردێری وتارەکانمان مانا نەکردۆتەوە و لە لایەکی ترەوە گوێگرەکانمان وەها بدرێنە قەڵەم کە گوایە باش گوێ بۆ وتارەکان ناگرن، بەڵام لەگەڵ ئەوانەشا، جارێکی تر ئەڵێین: تاپۆ بە تارمایی و هەیکەلێ کەم دیار و نائاشکرا ئەگوترێ؛ وەك ئەمە کە ئەڵێن تاپۆی کەسێك لە تاریکی شەوا دیار بوو، واتە هەر ئەوەندە بوو کە ئەزانرا ئەم هەیکەلە ئادەمیزادە، بەڵام روون نەبوو کێیە و رواڵەتی چۆنە. ئەمە مانای تاپۆ. بوومەلێڵیش، تێکەڵە لە دوو وشەی بووم و لێڵ. بووم هەر ئەو وشەیە کە لە نێوان کوردی و فارسیا هاوبەشە و هەر دووك زمان بە وڵات و هەرێم و سەرزەوی ئەڵێن بووم. لە فارسیا ئەگوترێ: «بومی» یا «مەرزوبوم». بوومی واتە خەڵکی هەرێمێکی تایبەت. پیتی «ی»ی دوایی وشەی بووم، «یا»ی نسبەتە. مەرز و بوومیش واتە سنوور و وڵات. لە کوردیا ئەگوترێ بوومەلەرزە کە بە فارسی زمین‌لەرزەی پێ‌ئەگوترێ. واتە لەرزینەوەی زەوی. هەڵبەت لە کوردیا بوولەرزەش ئەڵێن کە هەر بە مانای بوومەلەرزەیە.

دەچینە سەر وشەی لێڵ و لام وایە پێویست بە گوتن ناکا کە لێڵ بە مانای کەدیرە، واتە ناسافی و تەمگرتوویی. بەڵام رایتە و پێوەندی ئەم دوو وشەیە بە یەکەوە چییە؟ ئەمە شتێکە کە حاڵەتێکی تەجەرڕودی و ئینتزاعی هەیە. واتە مەفهوومێکە کە نووسەری بەرنامەکە لە بەرچاوی گرتووە و پێویست ناکا لەگەڵ لێکدانەوەی تاکە تاکەی گوێگرەکاندا یەك بگرێتەوە. نووسەری بەرنامەکە هەیکەلێکی تەمگرتووی نیوەدیاری لە تاریك و روونی بەیانیدا راگرتووە و لە کارگای زێهنی خۆیا مەبەست و واتە و مەفهوومێکی داوە بەم هەیکەلە. رەنگە مەبەستی ئەمە بووبێ کە ئەم هەیکەلە موناسەبەت و لەیەکچوونی هەیە لەگەڵ وێژە و هونەری جادووکارانە و غەیرە سەریحی وێژەوانیدا. هەر دووکیان لە وزووح و ئاشکرایی دوورن. هەردووکیان وێنەی خەیاڵ ئەدەن و بیری مرۆڤ ئەبزوێنن. ئاخۆ ئەم هەیکەلە نیوە دیار و دوورە لە دەسەڵاتی

هەرێمی پرشنگ و نوورە، کێیە و چییە کە لە ناو تەم و مژی بەربەیانێکی نیوەتاریکا وەستاوە؟ ئەمە هەیکەلی وێژەوان و شاعیرە؟ ئەم بوومەلێڵە جیهانی پڕ لە ئیما و ئیشارە و ئیستعارەی شێعر و ئەدەبە؟

گوتم رەنگە نووسەری بەرنامەکە وەهای لێکدابێتەوە، ئێوەش بە ناوی گوێگری بەرنامەکەیفی خۆتانە ئەم لێکدانەوەیە وەربگرن، یا لە سەردێڕی بەرنامەکە بە گوێرەی بەراورد و لێکدانەوەی خۆتان شتێکی تر ساز بکەن.

لە مهابادەوە گوێگرێکی خۆشەویست کە ناوی خۆی بە تەواوی نەنووسیوە، نامەیەکی بۆ نووسیوین و پرسیاری کردووە: «ئاخۆ کاتی وێژەی ژنانە تەواو نەبووە و لە سەر نووسەر پێویست نییە لە سەردەمێکا کە مرۆڤایەتی کەوتۆتە بەر هێرشی هەزاران مەترسی لە نووکی خامەکەی وەك شمشێرێکی تیژ، نەك چەشنی هودهودی سولەیمان، کەڵك وەرگرێ؟» ئەم گوێگرە بەڕێزمان کە لە ژێر نامەکەیا دوو پیتی «م.ع» بەرچاو ئەکەوێ و هیچی تر، لە ناو دوو پەڕانتێزا نووسیویە:

«مەبەست لە هود هودی سولەیمان، مەزهەری دڵداری و حەزلێکارییە و ئەم باڵدارە وەك ئەڵێن نامەی سولەیمانی بردووە بۆ بەلقیس و ئەگەر نووسەریش بە خامە و نامە هەر کارەکەی هودهود بکا ئیتر نووسەر نییە، دەڵاڵە».

لە وەڵامی ئەم گوێگرەدا ئەبێ بڵێین کە ئێمەش لامان وایە دەوری ئەو جۆرە وێژەیە کە تەنیا هاندەری حەزلێکاری و دڵداری بێ، بە سەر چووە. بەڵام لامان وایە ناونانی وێژەی دڵدارییانەی رووت بە وێژەی ژنانە، نە جوانە و نە پڕ بە پێستە. چونکە ئێمە ئەمڕۆ لە ئێرانا ئافرەتی زۆر گەورەمان هەیە کە لەگەڵ ئەوەشا گیانی ناسکی ژنانە لە نووسراوەکانیاندا خۆی ئەنوێنێ، نووسراوەکانیان لانی کۆمەڵایەتییەکی هەرە بەهێزیان هەیە، وەك «فرووغی فەرڕوخزاد»ی خوالێخۆشبوو. جگەلەمەش کاتێ کە ئەڵێین ئەمڕۆ قەڵەمی نووسەر شمشێرە، مەبەستیان ئەمە نییە کە خامە ئەکرێ بیکەی بە چاوی

دوژمنا، دوژمنێ کە بێگومان بە کەرەسەی قورسی شەڕەوە دێتە مەیدان. مەبەست ئەمەیە کە ئەم شمشێرە ئەتوانێ سەری دوژمنێ کە بریتییە لە ناحەزی و دزێوی ناو کۆمەڵی ئینسانی بپەڕێنێ و سپای بێداد و تاوان تێکبشکێنێ. ئاخۆ کاک «م.ع» لایان وا نییە کە بەشەری سەردەمی ئێمە لەم بارەشەوە زۆر ئازار و ئێشی پێگەیشتووە کە ئیتر ناتوانێ وەك پێشوو لە مانای وشەی بەرزی خۆشەویستی تێبگا، ناتوانێ کەسێکی پڕ بە دڵ خۆش بوێ؟! ئاخۆ ئەگەر ئادەمیزاد ئەتوانێ ئاسایی ترین و لەدڵنزیکترین خۆشەویستی کە بریتییە لە خۆشەویستی دوو کوڕو کچی لاو تێبگا، رووتر بڵێین ئەتوانێ کەسێکی خۆش بوێ چۆن ئەتوانێ هەموو کەسی خۆش بوێ؟!

حەز لێکردن و دڵداری و خۆشەویستی نێوان دوو ئینسانی ژن و پیاو ئەگەر تێکەڵ نەبێ لەگەڵ نزمی، تاقیکارییەکە بۆ خۆشەویستییەکی گەورەتر بە ناوی خۆشەویستی بەشەرییەت.

کاك «م.ع» دڵنیا بێ ئەگەر نووسەر بتوانێ خۆشەویستی بەرەو مەرگ زیندوو کاتەوە، ئەو کارەی کردووە کە «عیسا» لەگەڵ «لازار»ی مردووی کرد. واتە کاری نووسەر ئەبێتە بووژاندنەوەی بەهار و گوڵ و سەوزایی و هیوا، نەك دەڵاڵی، وەك گوێگری بەرێزمان نووسیویەتی و با برای خۆشەویستمان لەمەش دڵنیا بێ ئەگەر کەسێك ئەتوانێ مووسیقای دەنگی ئافرەتێك و لار و لەنجە و نیو نیگای چاوێکی کەژاڵی پێ جوان و خۆش بێ، بێگومان ئاشتوانێ لە هەرێمێکی گەورەترا ئەوینداری جوانی و مرۆڤایەتی بێ.

تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین. ئەم کاتە و هەموو کاتێکی ژیانتان خۆش.

رەزبەری ١٣٥٢

•

«روودەکی» مامۆستای مەزنی شێعری فارسی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

ئەبووعەبدوڵلا جەعفەر کوڕی محەممەد کە نازناوی روودەکی بووە، یەکێکە لە شاعیرانی پایەبەرزی ئێران و بێگومان هەوەڵ کەسێکە کە شێعری فارسی پتەو کرد و توانی لە ناو وێژەدۆستانا پەرەی پێ بدا. روودەکی مامۆستای گەورەی شێعری فارسی لە ساڵەکانی ناوەڕاستی سەدەی سێدا لە ئاواییەك بە ناوی روودەك کە لە هەرێمی سەمەرقەندا هەڵکەوتبوو، لەدایك بوو. هەر بە ناوی ئەو ئاواییەوە پێیان گوتووە:

روودەکی، واتە خەڵکی روودەك.

هەموو تەزکەرەنووسانی ئێرانی لەم بڕوایەدان کە هەر بە منداڵی وریا و زرەنگ بووە. عەوفی، نووسەری پەڕاوی «لباب الالباب» لە پەڕاوەیەکا ئەنووسێ: «کە روودەکی لە تەمەنی هەشت ساڵییا بە تەواوی قورئانی پیرۆزی لەبەر بووە و شێعری باشیشی هەڵبەستووە.» نووسەری «لباب الالباب» هەروەها ئەڵێ: «کە روودەکی خاوەنی دیمەنێکی جوان و دەنگێکی خۆش بووە و لای «ابوالعبك» کە مووسیقارێکی بەناوبانگی ئەو سەردەمە بووە، لێدانی چەنگ فێر بووە.»

رودکی چنگ برگرفت و نواخت

باده پیش آر که سرود انداخت

ئەمیر نەسری سامانی، ئەمیری ئەدەب‌پەروەر و هونەرناس و نیشتمان‌خۆشەویست، کاتێ ناوبانگی روودەکی بە گوێ ئەکا، ئەنێرێ بە شوێنیا و ئەیباتە دەرباری خۆی و لە دەرباری ئەوا روودەکی بەرێز ئەگیرێ و ئەبێتە گەورەی شاعیرانی ئەمیر نەسر.

سەبارەت بەم مەبەستە کە روودەکی بە کوێری لەدایك بووە یا پاش ماوەیەك ژیان، کوێر بووە، بیر و بڕوای جۆربەجۆر لە ناو وێژەناساندا هەیە. هەندێك ئەڵێن کە روودەکی زگماك کوێر بووە و برێکی‌تریش لایان وایە کە پاش ماوەیەك ئەو شاعیرە گەورەیە، چاوی نابینا بووە. عەوفی لەو کەسانەیە کە لای وایە روودەکی کوێری زگماکی بووە و ئەڵێ: «روودەکی شاعیری دڵ رووناك، ئەوەندەی هەناوی رۆشن بوو چاوی تارێك بوو و هەرگیز چاوی بە هەڵاتنی مانگەشەو و پشکووتنی گوڵ نەکەوت، لە کاتێکا لە هەزار شاعیری چاو رووناك باشتر بە تانوپۆی جوانی سروشتا چووە.» نووسەری مێژووی سیستان، سەمعانی و نیزامی و عەرووزی هیچکامیان نیشارەیەکیان بەم مەبەستە نەکردووە کە روودەکی کوێر بووە یام نە. هەڵبەت ئەمەی کە روودەکی چاوی بەسترابێ و نەیتوانیبێ جیهانی رۆشن ببینێ لە رێز و هێژایی ئەو شاعیرە گەورەیە

کەم ناکاتەوە. چونکە ئێمە ئەمڕۆ کاتێ باسی هونەرمەندێکی رابردوو ئەکەین کارمان بە سەر ڕواڵەت و ئەندامیەوە نیە، کەلەپووری هونەرمەند بۆ گەلەکەی و بۆ ئەو کەسانە کە پاش مەرگی ئەو دێنە جیهانەوە، شوێنەوارە؛ کە لە توێی پەڕاوەکانیدا و لە ناو خولقاوەکانی مێشك و بیریا ئەبێ بۆ دۆزینەوەی بگەڕێین. شاعیرێکی ئێرانی ئەڵێ:

در سخن مخفی شدم مانند بو در برگ گل

هر کە دارد میل دیدن در سخن بیند مرا

واتە لە ناو وتاری خۆما شاراومەوە، هەروەك بۆنی گوڵ لە ناو پەڕەی گوڵا. کەسێك کە ئەیەوێ من ببینێ لە ناو قسەکانما ئەمدۆزێتەوە.

ڕوودەکی لە دەرباری ئەمیر نەسرا جگە لە شاعیری، موونس و هاودەمی ئەمیریش بوو. بە پەنجەی سێحراوی کاتێ تەلی چەنگی ئەهێنا لەرین و هەزار ئاهەنگی خەیاڵاوی لێ هەڵئەساند و بە دەنگی وەك خوڕەی ئاوی جۆبار، شەپۆلی ئەخستە سەر هەوای کپی زەوقی دانیشتووانی کۆڕی بەزم و ئاهەنگ، ئەمیر نەسر فەرمانی ئەدا کۆشی پڕ کەن لە زێڕ. ئەم مەبەستە شیاوی سەرنجدانە کە لە ئێراندا شاعیرانی دەربارەکان زۆر خزمەتی گەورەیان بە خەڵك کردووە و بە شیعری جوان، ناحەزی ڕق و تووڕەیی دەسەڵاتدارانیان لابردووە. لەو دەربارانەدا کە شاعیر و هونەرمەند و زانا زۆرتر هەبوون زەوقی ئەمیران نەرمتر و ئاگری تووڕەییان دامرکاوتر بووە. تەنانەت زۆر شاە و ئەمیری وا لە ئێرانا هەبووە کە خۆی شاعیر و ویژەوان و هونەرمەند بووە؛ بەڵگەی هەرە گەورە بۆ ئەمە کە شاعیران و زانایان کاریان کردۆتە سەر هەستی شایان و بەدەسەڵاتان، بنەماڵەی مەغوولە. ئەزانین کە ئەو بنەماڵەیە لە سەردەمی چەنگیزا چ کوشتارێکی بێبەزەییانەیان لەگەڵ ئێران کرد. پاشان بەهۆی تەئسیری زانایان و شاعیرانی ئێرانییەوە چۆن بە واتەی سەعدی خووی پڵنگانەیان وەلا نا و پیاوی وەك «بایسونقور» و «خودابەندە» و «غازان خان»یان لێهەڵکەوت کە هەرکام لە بارێکەوە خزمەتیان کرد.

بنەماڵەی سامانی ڕەگەز ئێرانی بوون و یەکەم بنەماڵە بوون کە گەلی ئێران پاش دووسەد و پەنجا ساڵ دیلی، هیوای خۆی بەوانەوە بەستبوو و چاوەڕوان بوو لە ژێر ئاڵای ئەو بنەماڵەدا سەربەخۆیی دۆڕاوی بێتەوە دەست. لە سەردەمی ئەو بنەماڵەیەدا بوو کە شێعری فارسی بە چەشنێکی پتەو سەرەتای دامەزرا و هونەر و هەموو نیشانەیەکی تری شارستانیگەری تایبەتی ئێران بووژایەوە. شێوەی خوراسانی لەو سەردەمەدا لە وجوودی شاعیری وەك ڕوودەکی بەهرەمەند بوو. هەندێ لە مێژوونووسانی ئەدەبی ئەڵێن کە هیچ کام لە شاعیرانی پێش ئەو و پاش ئەو بە ئەندازەی ئەو شێعری نەکوتووە. یەکێ لە شاعیرانی هاوسەدەی ڕوودەکی ئەڵێ:

شعر او را برشمردم سیزده ره صدهزار

هم فزون آید اگر چونانکه باید بشمری

واتە شێعری ئەوم ژمارد، کردێ سێزدەجاری سەد هەزار و ئەگەر باشی بژمێری لەوەش زۆرتر ئەکا. سێزدەجار سەدهەزار ئەکا ملیۆنێك و سێسەد هەزار.

ئەگونجێ ئەم ئەندازەیە کەمێك لە بڕواکردن دوور بێ، بەڵام بەڵگەی ئەمەیە کە ڕوودەکی بەرهەمی گوڵزاری زەوقی زۆر بووە و دەریای دەروونی پڕ بووە لە گەوهەری هێژای شێعر و وتاری ئاهەنگداری جوان.

وەك لە شێعرەکانی ڕوودەکی دەرئەکەوێ تەمەنێکی درێژی هەبووە. تەمەنێکی درێژی بە بەهرە و بار کە لەوا خزمەتێکی زۆری بە وێژە و ئەدەبی ئێران کردووە. هەر ئەو ژمارەش کە ئەمڕۆ لە شێعرەکانی ماوەتەوە، ئەندازەی خزمەتی ڕوودەکی دەرئەخا. خۆی سەبارەت بە پیری خۆی لە غەزەلێکا ئەڵێ:

مرا بسود و فروریخت هر چه دندان بود

نبود دندان، لا، بل، چراغ تابان بود

سـپـیـد سـیـم زده بـود و دژ مـر جـان بـود

سـتـارهٔ سـحـری بـود و قـطـره بـاران بـود

تـو رودکـی را ای مـاهـرو کـنـون بـیـنـی

بدان زمانـه نـدیدی کـه ایـن چُـنیـنـان بـود

بەم شیعرەدا دەرئەکەوێ کە رووده‌کی بە لاوەتی رواڵه‌تێکی جوانی هەبووه و ئەوەی وا عەوفی سەبارەت بەم باسه کوتوویه، راسته.

لەم بارەدا کە وتاری رووده‌کی لە گیانی ئەمیری سامانیدا تەئسیری زۆر بووه، داستانێك ئەگێڕنەوه و ئەڵێن: ئەمیر ماوەیەکی زۆر لە بوخارا دوور بوو. سپاکەی هەموو بیری ژن و ماڵ و منالیان کەوتبووه سەر، بەڵام هیچکەس نەیئەوێرا بە لای ئەمیرەوه باسی گەڕانەوه بکا تاکوو ناچار پەنا ئەبەن بۆ رووده‌کی و ئەویش پارچە هەڵبەستێك لە تاریفی بوخارادا ئەڵێ و لە کاتێکا ئەمیر سەرخۆشه بۆی ئەخوێنێتەوه. پارچە شیعرەکە بەم شێوه دەس پێ‌ئەکا:

بـوی جـوی مـولـیـان آیـد هـمـی

یـاد یـار مـهـربـان آیـد هـمـی

شـاه سـرو اسـت و بـخـارا بـوسـتـان

سـرو سـوی بـوسـتـان آیـد هـمـی

شـاه مـاه‌اسـت و بـخـارا آسـمـان

مـاه سـوی آسـمـان آیـد هـمـی

ئەڵێن پاش خوێندنەوەی ئەم شیعره، ئەمیری سامانی بە ئەندازەیەك هەوای بوخارای ئەکەوێتە سەر کە دەسبەجێ دەستوور ئەدا سپا بەرەو بوخارا بکەوێتە ڕێ.

لێرەدا بەرنامەکەمان دوایی هات. تا بەرنامەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

داخوا «ڕوودەکی» یەکەم شاعیری فارسە؟

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

گوێگرێکی بەڕێز پرسیاری کردووە کە باشتر نییە لەباتی ئەو هەموو جیاوازی بیر و بڕوایە کە لە نێوان مێژوونووسانی ڕۆژمدا پەیدا بووە و هەر کام سەبارەت بە هەوەڵ شاعیری ئێران شتێکیان نووسیوە و کەسێکیان هەڵداوە، ڕاست و ڕەوان ڕوودەکی بە هەوەڵ شاعیر دابنێین و خۆمان لەم هەرایە ڕزگار کەین. ئەو گوێگرە پاشان داوای کردووە کە ئێمە بۆی ڕوون کەینەوە کە ئایا ڕوودەکی هەر لە منداڵییەوە چاوی نەدیوە یا

پاشان چاوی بەستراوە. نووسەری بەرنامەکە بەم چەشنە وەڵامی ئەداتەوە و هاوکاریەکی ترمان پێشکەشی ئەکا.

راستە کە ئەمە هەڵەیە هەوەڵ کەسێك کە تەنیا شێعرێك یا تەنانەت نیوە شێعرێك هەڵبەستێ لە مێژووی ویژەدا بە هەوەڵ شاعیر بدرێتە قەڵەم، وەك بەهرامی گۆڕ کە ئەڵێن کوتوویەتی:

منم آن شیر دمان و منم آن پیل یله　　　نام من بهرام گور و کنیتم بوجبله

کە هەڵبەت کەمێك جێگای گومانیشە کە ئەم هەڵبەستە هی بەهرام بێت. یا وەك کوڕی یەعقووبی لەیس کە لە یاری منداڵانەدا کوتی: «غلطان غلطان همی رود تا لب گور».

ئەمانە و کەسی تری وەك ئەمانە ناتوانن هەوەڵ شاعیر بن. جگە لەمەش ئەگەر بچینەوە بناوانی کارەکە بۆمان دەرئەکەوێ کە هەوەڵ شاعیر، هەوەڵ ئادەمیزادێك بوو کە توانی وشە بە زمانا بهێنێ. ئەوەی کە کێ هەوەڵ شاعیر بوو و کام هەڵبەست یەکەم هەڵبەست بوو با بمێنێتەوە بۆ ئەو کەسانە کە مامۆستای ئەو کارەن و لە راستیدا بێکارن! بەڵام ئەوەی کە فەرموویانە راست و رەوان روودەکی بە هەوەڵ شاعر دائەنێن، ئەمەش هەڵەیە. چون پێش ئەو ئەبوو شەهید و حەنزەلەمان بووە و شاعیری باشیش بوون. راستە کە حەنزەلە تەنیا دوو شێعری لە تەزکەرەکانا ماوەتەوە و دیوانی نییە، بەڵام هەر ئەو دوو شێعرە نیشانەی دەسەڵاتی ئەوە لە هەرێمی شاعیریدا، بە چەشنێ کە خەربەندەیەك بە خوێندنەوەی ئەو دوو شێعرە وا هان ئەدرێ کە تێئەکۆشێ و ناوەستێ تا ئەگا بە پلەی ئەمیری. ئەم دوو شێعرە کە بۆتان ئەخوێنینەوە تەنانەت ئەمڕۆش نوێ و نەشەمزاون و ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی باشیان لێ دەرئەکەوێ. حەنزەلە ئەڵێ:

مهتری گر بەکام شیر در است　　　شو خطر کن ز کام شیر بجوی

یا بزرگی و عزّو نعمت و جاه　　　یا چو مردانت مرگ رویاروی

بەڵام سەبارەت بە روودەکی، ئەبوو عەبدوڵڵا جەعفەر کوڕی محەممەد کە نازناوی

روودەكی بووە یەكێكە لە شاعیرانی پایەبەرزی ئێران و بێگومان هەوەڵ كەسێكە كە شێعری فارسی پتەو كردووە و لەناو ویژەویستانا پەرەی پێداوە. روودەكی مامۆستای گەورەی شێعری فارسی لە ساڵەكانی ناوەڕاستی سەدەی سێ لە ئاواییەك بە ناوی «روودەك»ی سەمەرقەندا لەدایك بووە و بەم بۆنەشەوە پێی گوتراوە روودەكی. ئەو شاعیرە بە واتەی عەوفی، نووسەری پەڕاوی «لباب الالباب» ئەوەندە هۆشیار بووە كە لە تەمەنی هەشت ساڵیا تەواوی قورئانی لە بەر بووە و شێعری باشی گوتووە. هەر «عەوفی»یە كە ئەنووسێ دیمەنێكی جوان و دەنگێكی خۆشی هەبووە و لای «ابوالعبك» كە مووسیقارێكی ناسراوی ئەو سەردەمە بووە لێدانی بەربەت فێر بووە و ئاوازەی ناوبانگی بە هەموو وڵاتا بڵاو بۆتەوە و «ئەمیر نەسری سامانی» كە ئەمیری خوراسان بووە بردوویەتە لای خۆی. سەبارەت بەم باسە كە روودەكی بە كوێری لە دایك بووە یا پاش ماوەیەك بینایی لەدەس داوە، بڕوای جۆربەجۆر هەیە. «عەوفی» لای وایە كە هەر بە منداڵی و كاتی لەدایكبوون بە چاوی بەستراوەوە هاتۆتە دونیا، بەڵام سەمعانی و نیزامی عەرووزی و نووسەری مێژووی سیستان، هیچكام ئیشارەیەكیان بەم مەبەستە نەكردووە. لە روانگەی ئاوەزیشەوە سەلماندنی ئەمە كە روودەكی كوێری زگماك بووبێ كەمێك دژوارە. عەوفی لە پێش ئەوەدا كە بنووسێ روودەكی چاوی نەدیوە، ئیشارەی بە دیمەنی جوانی ئەو شاعیرە كردووە و ئەمە كەمێك سەیر دێتە پێش چاو كە عەوفی بە تانوپۆی جوانی رواڵەتی شاعیرێدا چووبێ كە جوانترین ئەندامی دەم و چاو و روخساری ناقیس بووە. جگە لەمەش ئەو هەڵدان و پێهەڵگوتنەی تەبیعەت و جوانی ئافرەت و دیمەنە، كە لە شوێنەواری «روودەكی»دا هەیە، نابێ هی كەسێك بێ كە هەرگیز بە چاو ئەو جوانییانەی نەدیبێ. لە باسی پیری خۆیا ئەڵێ:

مرا بسود و فروریخت هر چه دندان بود
نبود دندان لا، بَل چراغ تابان بود
سپید سیم زده بود و درّ و مرجان بود
ستارهٔ سحری بود و قطره باران بود
تو رودکی را ای ماهرو کنون بینی
بدان زمانه ندیدی که این چُنینان بود

کەسێك کە بەم مامۆستایی و ناسکییە باسی سەدەفی ددان و دوڕ و مەرجان و ئەستێرەی بەیان و دلۆپەی باران بکا، ناکرێ جوانی تەبیعەتی بە چاو نەدیبێ.

ڕوودەکی موسیقارێکی باش بووە و دەنگێکی خۆشیشی هەبووە و چەنگی باش لێداوە. چەنگ کەرەسەیەکی موسیقای تایبەتی ئێرانییە و لەبەرئەمە کە خوار بووە و بە مزراب لێدراوە پێیان گوتووە چەنگ. ئێستەش لە برێ شوێنی کوردستان بە شتێك کە خوار بێ ئەڵێن چەنگە. لە شوێنەواری شاعیرانی سەردەمی ڕوودەکی دەرئەکەوێ کە ئەو شاعیرە چەنگی باش لێداوە. شاعیرێك ئەڵێ:

رودکی چنگ برگرفت و نواخت باده پیش آر کو سرود انداخت

لەم شێعرە هەم چەنگ‌لێدان و هەم دەنگ‌خۆشبوونی ڕوودەکی دەر ئەکەوێ. جگە لەم هونەرانە لە شاعیریشا، ڕوودەکی لە سەردەمی خۆیا بێ‌هاوتا بووە. عونسوری، شاعیری گەورەی دەرباری غەزنەوی ئەڵێ:

غزل رودکی‌وار نیکو بود غزل‌های من رودکی‌وار نیست

ڕوودەکی زەوقێکی بەجۆشی هەبووە و دیوانەکەی یەکجار زۆر بووە و وا دەرئەکەوێ کە دیوانەکەی لە سەردەمی خۆیا بە دەستەوە بووە. یەکێ لە شاعیرانی تری شێوەی خوراسانی سەبارەت بە ژمارەی شێعرەکانی ڕوودەکی لە پارچە شێعرێکا ئەڵێ:

شعر او را بـرشـمـردم سـیـزده رەصـد هـزار

هم فـزون آیـد اگر چونـانـکه بایـد بـشـمـری

سێزدەجار سەد هەزاری ئەکا یەك ملیۆن و سێسەد هەزار. هەڵبەت ئەم ژمارەیە یەکجار زۆرە و لە بڕوا بە دوورە کە شاعیرێك بتوانێ ئەم هەموو شیعرە هەڵبەستێ ئەویش شیعری وەها ماموەستایانە.

ئەمڕۆ دیوانەکەی لە سێ چوار هەزار شیعر، تێناپەڕێ و ئەمەش بەڵگەیەکی ترە بۆ ئەمە کە ناکرێ لە یەك ملیۆن و سێسەد هەزار شیعر، تەنیا سێ هەزار شیعر مابێتەوە. هەرچی بێ بەلای منەوە چەندایەتی شوێنەواری هونەرمەند زۆر گرینگ نییە، ئەوەی وا گرینگە چۆنیەتی شوێنەواریەتی.

تا بەرنامەی داهاتوو هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین.

بەهاری دڵداری

ئەم پەخشانەی خوارەوە باسی بەهاری دڵداری و جیهانی رەنگاوی ئەکا، ئەو جیهانە کە لە هەرێمی دەستەڵاتیا هەرگیز شەو دانایە و گوڵی گەشی هەرگیز بە گەڵاریزانی پاییزیی ناژاکێ و سیس نابێ؛ سکاڵای ئەوینی لاوێك، سکاڵایەك کە چەشنی زایەڵەی دوورەدەستی دەنگی شمشاڵێکە لە بەرەبەیانییەکی زرنگاوەدا، یا چپەی پۆلی پەریانە لە کۆڕی جێگا کۆنەکانا.

چی بڵێم بەم دڵە کڵۆڵەم کە چەشنی کۆتری گیراو خۆی بە قەفەسی سینەمدا ئەدا... چۆن ئەو رازە کە سێ ساڵ وەك گەنجێکی هێژا لە کەلاوەی خاپوور و چۆڵی دڵما رامگرتووە، بە لاتەوە بیدرکێنم، ئاخۆ وشە و دەم و لێو مەحرەمی دڵن؟ ئایا ئەم هەوایە لە نێوان دەمی منەوە تا گوێی تۆ ئەوەندە رازدارە کە من وەك ماری سەرگەنج پاسەوانی ئەم نیازە بەتین و خۆشەویستییەی پێ بسپێرم. بریا و سەت بریا دڵ ئەبوو بە رشتێکی بێرەنگی بێ سنوور، سەرێکی لە هەرێمی خونکاری شەوەوە دەستی پێ ئەکرد و

ئەو سەرەکەی لە سنووری رۆژا ئەبرایەوە تا من بتوانم ئەو هەموو تاسەیە لە دڵما جێ بکەمەوە و هەرگیز ناچار نەبم بە دەربڕینی ئەوینم، هێمنی و مەندی گۆمیلکەی چاوە جوانەکانت بشڵەژێنم و خەوی خۆشی پرشنگی چاوت کە ئەڵێی ماسی زەرد و سووری دەریای ئارامە بشێوێنم.

جارێك ئەمەیە ئاواتم، جارێکی تریش ئەڵێم بریا دڵ لەمەش کە هەیە کەمتر ئەبوو تا گەرمتر وێنەی روخساری شکۆداری پاکت تاسەی هەرگیز نەشکاوی بیرەوەری لە باوەشی دڵ بنێ.

ئەمە شێتییە، بەڵام باوەڕ کە با ئەو هەڵۆ بەرزە کە ئەوینی پیاوانەی منە، شوێن باوێ و دە تیشکی خۆرەتاو کەوێ. هەڵۆی بەرەو بەرزی تا ئەو جێگایە پەڕو باڵی بە تینی خۆرەتاو ئەسووتێ و هەوری سپی وەك کفن و خەڵات لە دەورەی لەشیەوە ئەپێچرێن.

کوتم نا! با ئەو پێدەنگییە نەشکێنم، با هەرێمی سپی و بێگەردی خاموشی بە تیغی تیژی وشە هەڵنەبڕم، با بسووتێم، ئەڵێم دەردەدار و ئەویندارم، بەڵام تا کەی...؟ دەرد و دڵ داستانی شووشە و بەردە... تا کەی بە یەکەوە ئەسازێن...؟

جەرگی کونکونی خوێنتەڵێن بە چ زمانێك تێگەیێنم کە چەشنی بلوێر بلوێریتەوە...؟

پیاڵەیەك بوو لێوانی شەرابی خەم لە دەستم کەوتە سەر زەوی و بوو بە هەزار کوت... ئەمە ناڵە بوو، ناڵەی دەردەدارێك بوو کە ناچارە بناڵێنێ تا دەردی سووك کا....

ببوورە خۆشەویستەکەم! ئەمتوانی خۆم بگرم، دڵم گۆلێك بوو پەنگی خواردەوە پەژارە و سەرریژی کرد، ئەمە هەموڵ دڵۆپی ئەم سێڵاوە بوو کە لە دڵم هەڵقوڵی و بە گۆزنگەی لێوما هاتە خوار؛ بە خۆم نەبوو کە نووسیم، خۆشم ئەوێی!

لەمە شەرمەزار و پەشیمان نیم کە پرێسکەی دڵم لای تۆ کردەوە، ئەترسم هیوایەکی نادیاری بێڕەنگ کە ڕەنگ و واتەی ئەدا بە ژیانم وەك چرای شەوبێدارێکی هەژار لە تاقچەی سینەما بکوژێتەوە؛ ئەترسم نەکا چەپکەگوڵی هەستی ناڵم کە بە خەیاتەی خاوی شێعر و خەیاڵم هۆنراوەتەوە بە دیاری وەرنەگری؛ سێ ساڵ، سێ ساڵ لێدانی بێ‌وچانی دڵ؛ شەوانی تا بەیانی لە بیرا بە سەر چوو، ڕۆژانی تا شەو بە هیواوە تێپەڕیو، بڕستی منیان بڕی، وەك گەنجێکی کەم تەمەن شەرم و شکۆ دایگرتم و کوتم: خۆشم ئەوێی... بێدەنگ بوو. چۆن بڵێم کە ئەم بێدەنگییە کەمخایەنت چی بەسەر من هێنا؟

لایەکم بەهار بوو بە هەزار گوڵی ئاڵ و واڵاوە، بە هەزار مەلی دەنگخۆشی بە جیلوەوە، لە لایەکی ترم زستان زەمهەریر بوو بە سۆزی لەش ترسێنی، تین فڕێنی هەزار لوورەی با و کڕێوەوە، ئەترسام زیاتر لەم بێدەنگییەدا ئازارم بدەی، خەریك بوو هاوار بکەم و بڵێم دەرگای گوڵزاری دەمت بکەوە تا هەناسەی زیندووکەرەوەی مەسیحایی بهاژێتە گیانم، بەڵام دەخیلت بم هیوای سێ ساڵەی دڵێکی گەنج بە بادا مەدە، تۆ کە گیانی نەرم و هێمنی دڵی ناسکت نەهات ئەم پەپوولە ئەویندارە کە بە هەزار هیواوە بەسەر پای گوڵی دڵتەوە نیشتبوو بتارێنی؛ ئیستن ئەی ڕەمزی هەستی وا بەهار و ئەوین و جوانییە. هەر وەك لە پاڕانەوەکەما کوتم ئەتوانی بمخەیە بەر سێڵاوی ڕەشی شەوگاری دڕو کڕو ئەشتوانی دەستم بگری و بمبەیە مەڵبەندی بە گوڵ خەملیوی پڕشنگ و شادی. ئەمەش بزانە کە ئەگەر وەڵامت هەرچی بێ، ئەگەر موژدەی بەختەوەری بێ یا شەقڵ‌بوونی هیوابڕاوی، پەرژێنت بە گوڵی ئەوینی من تێکناچێ، من هەر ئەو شەیدایەم کە بووم، شەیدایەکی بەختەوەر، ئەگەر بڵێی ئەرێ بە شەیدایەکی چارەڕەش، ئەگەر بڵێی نا، لێم گەڕێ، بەڵام سوێندت ئەدەم بەو چاوە جوانانەت لە ئاگری دوودڵییا مەمهێڵەوە.

دیمەنی بەفر و زستان

سروشت لەم زستانەدا بە بەرگی سپی ئاوداوێنی بەفر خۆی رازاندۆتەوە بۆ هەر لایەك ئەڕوانی خێوەتی سپی هەڵدراوە. بەفر پیتە، بەهرەیە بۆ کانیاوی مووچە و مەزرای جووتیاران، داینکەری نیازی کشتوکاڵە و لە راستیا بەفر هۆی شێنایی و شیناوەردە.

کلووی بەفر کاتێ لە سەر سەکۆو کورسی گەرم لە پشت پەنجەرەوە سەیری کەی، روانگە و دیمەنێکی جوان دەخولقێنێ، بەڵام کرێوەیەك کە سەر لە رێبوار ئەشێوێنێ و تەنانەت بەرێی خۆشی نابینێ، ناتوانێ بۆ ئەو رێبوارە، رێ هەڵەکردووە شتێکی باش بێ و ئەو سەرمایە کە هەرگیز روو ناکاتە کەناری دەوڵەمەندان، بە لای ئەو منالە بێبەرگ و رەش و رووتانەوە کە لە ناو ماڵێکی سارد و سڕ و بێ تینا ژیان ئەبەنە سەر، ناتوانێ خۆش و خۆشەویست بێ.

باوکێکی هەژاری دێنشین لە هەموو جیهانا جگە لە کچۆڵەیەك شك نابا، کچۆڵەیەکی تازە پێگەیشتوو، هەموو ئاواتی ئەو باوکە پیرە ئەوەیە کە نازداری کچی بە شوو بدا و لەوەکانی خۆی لە باوەش گرێ و بڕوانێتە بزەی بێ تاوانانەی سەر لێوی سوور

و ئاسکیان.

زستان هاتووەو کار و کاسپی لە ئاواییا خەوتووە؛ دێ لە ژێر پێنخەفی سپی بەفردا خەریکی خەوی زستانە.

هەرچی داهاتە لە کشتوکاڵ هاتۆتە دەست، ئیتر کاتی ئەوەیە باوکی پیریش لە داهاتی کەم و کورتی خێزانەکەی، ئەندامی شلك و جوانی نازدار کە بەرگەی سەرمای تووڕەو لەش تەزێنی زستان ناگرێ، پۆشتە کاتەوە. باوك ئەچێ بۆ شار و چاوی چاوەڕوان و جوانی نازدار لە ڕێگایە و هەزار ئاواتی ڕەنگاوڕەنگی کیژانە لە دڵیا شەپۆل ئەبەستێ.

سێ چوار ڕۆژێك بە بێ‌وچان
کلووکلوو بەفر ئەباری
هەموو وڵات ساماڵسا بوو بە یەگجاری
ئاسمانی ڕەش تاوێك
نەیەترووکاند چاوێك
بەفر ئەباری... بەفر ئەباری
بستێك، ئەژنۆیەك، ناوقەدێك، باڵاپیاوێك،
لەم لاو ئەم لای دێیەکەوە
پەسا پەسا ماڵ ئەڕووخا
هێلانەی هەزار ئەشووخا
نا! نا! ئیتر چ ناڵێم ماڵ
گۆڕی گشتی ژن و منداڵ
سێ چوار ڕۆژ بوو باوکی نازدار
چوو بوو بۆ شار

چووبوو جلی بۆ بستێنێ
کراسی چاو
سەڵتەی بەرووپش بەلاشە
نازداری خۆی پێی داپۆشێ رووتی لاشە
ئێوارەیەك چەن تارمایی
تەرمێك لە کۆڵ
ئەیانشکاند بەفر و سەهۆڵ
ملیان ئەنا بۆ ئاوایی
تەرمی کێ بوو؟ تەرمی کێ بوو؟
تەرمی رەق بووی باوکی نازدار
هەی قوڕبەسەر خەڵکی هەژار
ماڵێك داڕووخاو
دڵێك پڕ زووخاو
ژنێکی فەرتووت
نازدارێکی رووت
بە میرات مابوو بۆ دایکی نازدار!
مەگری مەگری نازداری خۆم
مەگری بەسە.
هەر ئێمە نین
خەڵکی هەژار،
گش بێکەسە
مەگری! مەگری!

چاوەکانم بخەوی باشە.

فریشتەی خەو

بۆی دووری سەڵتەی بەلاشە.

زستان تەواو بوو، خێوەتی سپی بەفر پێچرایەوە، بەڵام ئەو زووخاوە کە زستان و سەرما لە دڵی دایکی نازدار و نازداری خستبوو هەرگیز بە هاتنی بەهار و سروەی بۆنخۆشی لای گوڵزار تیمار نەنەکرا.

زستان ئەبڕێتەوە، پاش سەرما و سۆڵی لەش ترسێن، بۆنی خۆشی گوڵزار ئەهاژێتە دەماری تەپەی تەوە، ئەوە ڕێ و شوێنی دابڕاو و دیاریکراوی ژیانی ئادەمیزادە.

گاهێ لە دنیا بەهارە و گاهێ لە دەروونیا زەمهەریرە، بەڵام ئەو دڵانە وا بە گەرمای خۆرەتاوی ئەوین و هەستی نەوعدۆستی داگەشاون، هەرگیز بە سەرمای زستان و بە گەڵاڕێزانی پاییز ناژاکێن، کام دڵ ئەوینداره ئەو دڵە ئەبێتە کوانووی دانەمرکاوی ئینسانیەت.

ئەوین یا هەستی ڕاستیی ئینسانی، ئاخۆ لەم زستانەدا بێدەربەست لە هۆدەی گەرما سەر ئەنێتە سەر سەرین لە کاتێکدا ئەزانێ کە دراوسێکەیان تەنیا بە دووکەڵی هەناسە و برینی دڵ گەرمی ئەبێتەوە؟! لام وا نییە، چونکە هێشتا کاتی ئەوە نەهاتووە، بە سەر تەرمی ئینسانییەتا بگرین، خۆزگا هەموو دڵێک ڕووگەیەک ئەبوو و ئەکرا نیازی لێ بخوازی و پەنای بۆ بەری.

لە کاتێکا مەبەست و واتەی بەرزی ئینسانی ئەکەوێتە ناو، خۆزگا گوڵی ئینسانیەت لە بەهاری ئەمساڵا لەم مەزرای دڵمانا چرۆی دەرئەکرد.

خەڵکی شاری نەوینم

هەوا تاریك بوو، هەوەڵ جار بوو کە من بە نوێژی نیوەڕۆیەرم لەوە دەکردەوە، ئەگەر خۆرەتاو تینی نەبێ ئەم سەرزەوییە کە هەزاران ساڵە ئێمەی لە سەر پشتی خۆی سوار کردووە چی بەسەر دێ؟ وڵات یەکپارچە ئەبێتە سەهۆڵ، دار و بەرد و ناو هەمووی ئەیەستێ و گەرمای ژیان سارد و سڕ دادەمرکێ.

نازانم لەو بیرە ئاڵۆزانەدا گەیشتبوومە کوێ کە بەژنێکی بەرز و کەڵەگەت بە کراسێکی زەردەوە بە لای منەوە دانیشت.

ئەمات وا تاریك ئەبوو، پرشنگێ کە لە خۆرەتاوەوە ئەمات و ئەکەوتە سەر خارای کراسی ئەو کچە وا لە لام دانیشتبوو، لە سەر کراسەکەی ئەبوو بە هەزار رەنگی بە ورشە، تێ‌گەیاندم کە تاو و ساوێکی خۆش خێوەتی هەڵداوە....

چاوم لە جووتێ کەوشی ژنانە هەڵگەڕا بەرەو ژوور، وەك مارێکی رەش بەڵەك و تینوو کە بە دارێکی شلك هەڵگەڕێ و بیەوێ لە ناو تورت و تەڕی لکی هەرە بەرزی دارەکە مانەوویی بحەسێتەوە، نیگام کەوتە سەر داوێنێکی خاوێن و لەوێ گەیشتە بەر

پشتێنێکی کەم و شل و مل و لە سەر سینەی دو گۆی زێڕین، دوو مەمکی قوت کە لە ژێر کراسە زەردەکەوە چرۆی دەرکردبوو وەستا! تاسەی گوشین دڵمی پڕ کرد و پاشان نیگای نەسرەوتووی برسیم راخوشی بۆ گەردنێکی بەرز کە چەنەیەکی خڕ و پڕ سێبەری لێ‌کردبوو، وەك سێبەری شەکەت لابەری دارەتوویەکی بەبەرگ و بەر.

ئاسکێك، ئاسکێکی ماندووی رەوەك و سڵ، هێندە بەرچاوە، کە لە گەرمای هاوین رانەکا بەرەو شنەیەکی چیای بژوێن و ئەگاتە پۆلە دودرکێك کە سێبەری رەوەزێك لە باوەشی گرتووە.

نیگای من ئەو ئاسکە بوو کە لە ژێر تووتڕکێك و مووی تازەهاتووی هەڵەگیراوی لاجانگی کچەکەدا ئارامی گرت؛ دیسانە ئەوا بیرم رۆیشت، بەڵام نەك بۆ دوور و دەر، وەك تیرێك کە کەوانە بکات بەرەو خۆم گەڕاوە و لە جەرگم هەڵچەقی؛ چوومە ناو خۆمەوە و بیرم کردەوە ئەگەر هەموو جیهان بە بەرگ و دارەوە، دەریا و چیا و جەنگەڵ و شار و ئاوایی و چۆڵ و دەشتەوە گیانیان هەبوایە چۆن ئەبوو؟ ئەم کاتە بەیان بزەی خۆی زیاتر ئەڕازاندەوە، گوڵ گەشتر خۆی ئەنواند و کۆلکەزێڕینە وەك ئەو بەرموورە رەنگاوڕەنگەی لێنەهات کە بەسەر پێستی لووس و پێگەردی گەردنی ئەم کچەوە ئەدرەوشێتەوە. دوو چاوی گەش و رەش گرتیانمە بەر روانینێ، تا ئەم کاتە نەمدیبوو، روانینێك ئەوندە بڕستبەزێن و گەرم و تاسەشکێن، ئەتکوت تەمەنێکی درێژە من هەر لەم جێگایە دانیشتووم و ئەو نیگا بەتینە ئاژاوەتە دەماری لەشم؛ ئەتکوت بێ ئەو نیگایە من هیچم، سارد و سڕم، وەك زەوییەك هەرگیز هەتاوی لێ هەڵنەهاتبێ. سەیرە بەڕاستی سەیرە، یارییەك کە گاهێ بزەیەك یا نیونیگایەك یا لەنجەولارێك بە دڵی پیاوی ئەکا، هەر بەم زووە بێ ئەوە بتوانم هۆگری وەك بۆنی گوڵزارێك کە لە پێچگەی بای شەماڵەوە ئەپێچرێ و لە بەر لووتی رێبوار ئەکرێتەوە هەموو دڵمی تەنیوە، هۆگری ئەو شتە کەس ئەبێ باشە و هەبێ خۆشە.

نیگامان وەك دوو ماری عاشقە و ماشقە تێکهاڵا، دڵم بە لیدانی بێ‌وچان پەردەی شوورەیی و خۆراگرتنی دڕی، کوتم لەو ئاوایە غەریبم، بۆ غەریب؟ هیچ شتێ لە تەبیعەتی بێدەنگ و خامۆش ئاشناتر نییە، ئادەمیزاد ناموێی نەکەن، بەڵام سروشت دڵئاوایە و بەخشندە، بێ پرتە و بۆڵە.

پێکەنی و ورشەی ددانی وردی کەوتە سەر لێوی سوور و کچانەی، بە شوێن زەردەکەیا کوتی: «تێەگەیشتم چیت کوت؟ ئەوندە ئەزانم کە تەنیا و غەریبی، ئەوەش ئەزانم کە لاوێکی جوانی.» ترسام. لەم چەشنە دووانە ترسام، بەڵام نەك لە بەر ئەمە کەمێکی گاڵتە تێدا بوو، نا... لەبەر ئەمە هەستم کرد من لە بەرامبەر کچێکەوە دانیشتووم کە بە ساکاری و لەباری و پێدەربەستی وەك شانازیکردن بە پەیکەری ڤێنوس و من وەك دێرینەناسێکی تامەزرۆ کە لە کەلاوەی خاپووری شارە کۆنەکانا لە شوێن عەنتیکەی هونەرییا وێڵە، ناچارم لە بەرامبەر ئەو کچەدا دەست‌بەسینە بوەستم. لەو تاسان و سەرسوڕمانەدا بووم کە لە پڕ لە زمانم هاتەدەر:

«تۆ... تۆڤێنوسی... تۆپەیکەرەی خوای ئەوین و جووانی...» بە سیلای چاو سەیری کردم و کوتی: «تۆ لە رادەبەدر شەرم ئەکەی وا دیارە کوردیش نازانی؛ لام وایە خەڵکی ئەم شارە دوورانەی کە ئەڵێن، سەریان لەبەر دووکەڵ بە تەمە.»

وتم: «نا، نا، خەڵکی هەرێمی دڵداری و دانیشتووی شاری ئەوینم.»

رووناك

هەر دەبوو بێدەنگ بم، دەبوو نەنووسم، بەڵام لەو کاتەوە کە دڵم بە دڵی تۆوە پەیوەند کردووە، خۆپەرستی و غروورم نەماوە، خۆت ئاگات لێیە کە تا ئێستە زۆرم هەوڵ داوە بۆ خۆمت ڕاگرم، هەر کات قسەیەك هاتۆتە پێشەوە و سەرچاوەی ڕوونی ئەوینمان لێڵ کردووە؛ لەگەڵ ئەوەشا من تاوانێکم لە پێکهێنانی ئەم نێوانەنا خۆشییەدا نەبووە دیسان هەر من دەستی ئاشتیم بۆلات ڕاداشتووە.

بە گیان و دڵ کڕیاری نازت بووم، گوێم نەداوەتە گرمەی ترسێنەری دێوی غرووڕێك کە لە دەروونمدا وەخەبەر هاتووە، لەبەر چی؟ چونکە خۆشم ویستووی، تۆش پاش ئەوەی هەستی ناسکی کچانەت دامرکاوە، داوای ئاشتی منت وەرگرتووە و بە پێکەنینێکت هەموو لای ڕەشبینی و ناهومێدییەکت لە دڵم ڕامالیوە. هەموو کچێك خاوەنی هەستێکی ئەوتۆیە، ئەیەوێ بۆ دڵدارەکەی ناز بکا، بتۆرێ و چاوەڕوانە کە پیاو هەنگاوی هەوڵ بۆ ئاشتبوونەوە هەڵگرێ.

ئەم ڕاستەقینەیە کە من باشی تێئەگەم، ئەزانی کە هەمیشە هەر من پێشەنگی

ئاشتبوونەوە بووم.

چ پەیمانێکمان بەست؟ چەندمان زەمزەمەی بەهار و ئەوین و دڵداری بە گوێی یەکا چپاند؟ چەند سەعاتی بە شۆر و هەرگیز لە بیر نەچۆوەمان لە لای یەك بەسەر برد؟ لە بیرتە کە من ئەترسام بە جارێ خۆم بسپێرمە دەس گەردەلوولی ئەوین؟ چونکە تاڵترین تاقیکاریم لەم بارەوە هەبوو، بەڵام تۆی باش، تۆی خاوێن ناچارت کردم تەسلیم بم، دەروونی من ئامادە بوو، بۆ بانگهێشتی میوانی ئەوین، ئەمزانی کە هەستی من تەنیا لە دوورگەی بەرین و سەوزەڵانی دڵدارییا تێەگا و پتەو ئەبێ؛ بەڵام ئەترسام ئەو دوورگەیە کە من لە دڵما سازم کردووە بەو هەموو مەلە جوانانەیەوە کە جریوەیان وەك مووسیقای بێوچانی ژیان دێتە گوێ لەپڕ بپێتە وشکاروێەکی چڕ. ئەترسام ئەو هەنگاوانە کە من بە تاسەی هەرێمی ئەوینەوە هەڵیانئەگرم بمگەیەنێتە وڵاتی درۆ و دەلەسە و فریوکاری. لە بیرت چۆتەوە ئەو رۆژە پاش ساڵێك کە بە چاو، بە روانین، بە هەناسەی سارد و گاهێ بە بزەی شەرمێونی لێو تێمگەیاندبووی کە گرفتاری تۆم؟ لە کۆڵانێکا تووشی یەك هاتین، ئێوارەیەکی بەهار بوو تۆ کتێبەکانت بە سەر سینگی پڕ لە رازی کچانەتەوە گرتبوو، شەکەتی چەند سات گوێگرتن بۆ دەرس کوتنەوەی مامۆستای خوێندگەکە کەمێك چاوی گەشی لێڵ کردبووی، دەتکوت گوڵاوێکی مەندە بە پەلکی شلك و تەڕی شۆڕەبی سێبەری لێکراوە.

لەمێژ بوو ئەمویست پرێسکەی دڵم لە لات بکەمەوە بەڵام نازانم چ سامێکی یەزدانیم لە چاوتدا بەدی ئەکرد؟ کە هەر لەگەڵ ئەمدیتی زمانم دەچووە بەست. بەڵام ئەو رۆژە شەپۆلی پەنگاو بەستووی هەستی من لەمپەری زمان و پەرژینی مژۆڵی رووخاند، کوتم: «رووناك!» راوەستای، بزەیەکی هیوابزوێن کەوتە سەر لێوت و رەنگت کە لە پێشا وەك پۆلووی ئاگر سوور بوو گۆڕا، وەك رۆژی سەرکەل پەڕی، پاش ئێستێکی کورت بووی بە ئاسکێکی سڵ و هەڵاتی. وەك دوێزدێکی تیژ هەڕیری هەوای

کوڵانت لەت کرد، کوڵان پڕبوو لە بۆنی خۆشی ئەوینت. من مامەوە بە دڵێکی لەدەست دەرچوو. گیانەکەم رەنگە لەبیرت نەمابێ چونکە ئەمڕۆ بۆم دەرکەوتووە ئەم ماوەیە هەر نەخشت گێڕاوە، رووبەندی دڵداریت بە سەر خۆتا کێشاوە و لە ژێرەوە گاڵتەت بە من کردووە.

لێت ئەپرسم، کاری ئەو باخەوانەت پێ چۆنە کە تۆوی گوڵ ئەچێنێ؟ شەو ئاوی لێ ئەدا، بژاری ئەکا، لەشی نەرم و نیانی گوڵەکە لە دەستدرێژی درکوداڵ ئەپارێزێ تا خونچە ئەکا، ئەپشکوێ و بە دەم بەیانەوە پێئەکەنێ، پاشان باخەوان پێشێلی کا، بیڕاکێشێ و لە ریشەوە دەریبهێنێ، بیخاتە بەر سووڕەتاوی بێبەزەیی نیوەڕۆی هاوین؟ پێم بڵێ کاری ئەو باخەوانە بێ هەستە، دەروون زبرەت پێ چۆنە؟

کارم بە سەر وەڵامی تۆوە نییە، بەڵام تۆ خۆت وەك ئەو باخەوانە باخچەی دەروونی منت بە جوانترین گوڵی هەست و دڵداری رازاندەوە، ئەو گوڵانەت بە ئاوی هیوا پەروەردە کرد تا شەپۆلی بۆنی خۆشیان دەماخی لاوێتی پڕ کرد. لەپڕ بێ ئەوە تەنانەت خۆشت بزانی بۆچ وات کرد گوڵەکانت خستە ژێر پێی بێبەزەیی؛ ناڵێم بۆچ وات کرد، لێت ناپاڕێمەوە کە ئەو بەهارە کە خۆت کردت خەڵاتم بۆچی لێم وەرئەگریەوە؟!

تەنیا ئەمەوێ جارێکی تریش بتبینمەوە، سۆنەی نیگام کە هۆگری زرێباری چاوتە، جارێکی تر لەم دەریا شین و مەندەدا مەلە بکا. ئەمەوێ بزانم دیسانەوە لەبەر چاوم هەر ئەو کەلە هەتاوگرەی بەربەیانی، یا بووی بە ئاسۆی زەردی رۆژپەڕ. زۆر سەیرە چۆن ئەبێ دڵێکی وەك دڵی من بێ تاوان لە پڕ لەوپەڕی بەختیارییەوە بێتە ئەم پەڕی چارەڕەشی؟ بەیانی کە چاوم کردەوە تۆم هەبوو، بزەی هەتاوم هەبوو، ژیان و هیوام هەبوو، کە شەو داهات نە تۆم مای، نە پرشنگی خۆرەتاو و نە ژیان و هیوا. نازانم بیرەوەری ئەوینی مردوومان ئەوەندە بێ هێزە کە بتکێشێ بۆ جێژوانی چۆڵی خاپوورمان یا

نا، بەڵام ئەگەر هاتی چاوت بە من یا باشتر بڵێم تاپۆی من ئەکەوێ و ئەو تاپۆیە پێت ئەڵێ بۆچ وات کرد؟

ئەم نووسراوە کورت و ساکارە کە پێشکەشتان کرا تەنیا لە روانگەی دڵدارییەوە سەیری دەوروبەری خۆی ئەکا و ناتوانێ بۆ کۆمەڵ کەڵکێکی هەبێ بەتایبەت ئەمڕۆ کە شێوەی رۆمانتیک کۆن بووە و دەرکەوتووە کە ناڵە و هاواری ئەویندارانە هیچ دەردێکی کۆمەڵ دەوا ناکا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشا ئێمە هێندە وشک و بێهەست نین کە بە جارێ ئەوینمان پێ بێهوودە بێ، ئەوین لە نووسراوەی «رئالیستی» یا ئەبێ کەرەسەیەک بێ بۆ هاندان و پتەوکردن و لابردنی شەکەتی، نەک خۆی بێتە ناومرۆکی مەبەست؛ واتە ئەوین بۆ ژیانی بەختەوەرانە لەگەڵ هەموو کەس، «نەک ئەوین بۆ ئەوین».

«نووری» شاعیری خەم

سەلام لە گوێگری هەستیار و پێستیاری هونەرناسی بەرنامەی تاپۆ.

لە سەرەتای بەرنامەی تاپۆدا رامانگەیاند کە ئەم بەرنامە جگە لەمەی وەڵامی پرسیارە ورژەییەکانتان ئەداتەوە، ئامادەیە بۆ ئەوە شیعر و نەسرەکانیشتان لە بەرنامەکەدا بنووسێ و بە ناوی خۆتانەوە بڵاوی کاتەوە. لەم بەرنامەیەدا پارچە شیعرێکتان پێشکەش ئەکەین لە شوێنەوارەکانی کاک محەممەدی نووری. کاک محەممەدی نووری بەداخەوە کەم کارە و چەوتی ژیان ماوەی نادا زۆرتر بە هونەرەکەیەوە خەریک بێ؛ ئەگەر وانەبوایە ئێمە ئێستە بینەری دیوانێکی جوان و رازاوەی شیعری ئەبووین. کاک نووری هەرچی شیعری هەیە هەموویان هیوابڕاوانەن. ئەمەش ئەگونجێ هەر لە بەر ژیانی ناساز و نەهاتی بێ. وا دەرئەکەوێ کە هەرگیز تیشی هومێدێک لە دڵی کاک نووریا نەبووبێ، بەڵام نە من و نە گوێگرەکان ئەم دەلیلەمان قبووڵ نییە کە کاک نووری نەهاتی و چەوسانەوە و

کەسەری خۆی بکا بە بەهانەی بەستنی سەرچاوەی زەوقی و ئێمە پێبەش بکا لەو ناوە زوڵاڵە. با ئەمەش بڵێم کە ئەم چوار شێعرانە بە زاراوەی موکریانین و ئەگەر وشەیەك یا شێوە دوانێك و تەعبیرێکی موکریانیتان تێدا بەرچاو کەوت لاتان سەیر نەبێ.

کاك محەممەددی نووری بەر لەوە شێعرەکەی دەست پێبکا ئەڵێ: شێعرێکی «گۆران»ی ـ لە سەرەمەرگی هیوادا ـ خوێندۆتەوە و نووسیویەتی: «هەموو کەس بۆ مردووی خۆی دەگری، بەڵام گریانی گۆران بۆ هیوا و بێکەس هەموو کەسێکی خاوەندڵ بانگ ئەکاتە سەر شیوەنگا. من لەو کۆڕە گەرمەشینەدا بە خوێندنەوەی ئەم هۆنراوەیەی مامۆستا گۆران بۆ چەند رۆژێك دڵم گەرم بوو. دەردی خۆم لە بیر چۆوە و سەرم دانەواند لە بەر دەرگای هونەر. هۆنەر فەرق ناکا کوردە، عەرەبە، یا تورك. کۆنە یا تازە، «حافز»ە یا «لامارتین»، رەشە یا سپی. هەرچی هەیە، هی هەر خەڵکێکە بە جوانی دەچرژێتە گیان و دەکشێتە ناو ژیان، هەم پێکەنینی جوانە و هەم گریانی شکۆدارە.» لێرەدا کاك نووری خۆی بە کەم داناوە و ئەنووسێ: «من نە نووسەرێکی زەبرم و نە شاعیرێکی زرنگ. تەنها ویستم بە زمانی بێزمانی کرنۆشێك بەرمە بەر بارەگای شێعر و شاعیر و بڵێم:

ئەمن چی بڵێم بە جوانی،
رێك و رەوان و روون بێ
وەك گۆرانی «گۆران»ی
هۆی ئارامی دەروون بێ
بزەی لێو و کزەی دڵ
ئینسانی بێ و یەزدانی
دەمی تیغ و پەڕی گوڵ،
سێحرێکی جاویدانی
«حافز» بە نیوەی شەوێ،

بە سروێکی ئاسمانی
«گۆران» بە چریکەی کەوێ
بە قاسپەیەك گۆرانی
فرشتەی یتە دەرکێ
پەری یتە هەڵپەڕکێ
زەوی بچتە سەمایە
ئەمن چی بڵێم لە دوایە؟
هونەرمەند بە سەرسوڕماوی پەنا ئەباتە بەر ئیلهام و ئەپرسێ:
ئەی هەوێنی دڵی هونەر
ئەی هۆی زانست و رووناکی
لە پێش دەرگات دادەنێم سەر
باوێژە زەینم بە چاکی
چیت پیشان دا، چیت خستە دڵ
وا جوان هاتە دەرێ لە کڵ
چیت لێ ستاند و چیت دایە
وا جوان هیناتە کایە؟
هونەر! ئەتۆ ئینسانی پاك
نموونەی باش! رەوشتی چاك
بۆ کێ دەگری؟ بۆ کێ دەژی؟
دەبیە پۆلوو، دەبیە رەژی؟!
چۆن سووتاوی؟ چۆن چۆڵبوی؟
جارێ شەمی، جارێ پەوی؟
هەڵدایستی بۆ دنیای روون
دادەمرێنی کوڵی دەروون
تۆ «فیردەوسی» و «ویکتۆر هۆگۆ»ی
تۆ لامارتین، یاخۆ «خواجۆ»ی
تۆ «گۆران»ی، ئەستێرەی کۆی

زەمان دەڕوا، کوا تۆ دەڕۆی؟
دنیای پڕ ئاوازەی تۆ
واتەی کۆن و تازەی تۆ
لە هەر کوێ خۆی بنوێنێ
خۆری و پرشنگ دەپژێنێ
هۆنەر بڵێ نە تۆ لەکوێی
نە ئاوا بووی، نە لە دەم سوێی
نە نزیکی نە لێم دووری
تۆ بڵێسـەی کۆگای نووری
برۆی، چاوی، برژانگی
لە رووی زەرد و رەشانگی
خوێنی لە نێو پێستی سوور
سپی پێستی وەك بلوور
گیانی لە نێو هەمووانی
رەنگ و زمان نازانی
تۆ بڕووسکەی یەزدانی
ئەمما کوڕی ئینسـانی
هۆنەر جێگات دیارە
گەنجی کونجی وێرانێك
ئاواڵ و هاورێ و یارە
شەمێك ، شەوێك پەروانێك
لەو خێرانە بچکۆلە
لەو وێرانە، لەو چۆڵە
جیهانێك ئەخەیتە روو
پڕ بە تاسە و ئارەزوو

شەوە

سەلامێکی خاوێن وەك شنەی شەماڵی دوورەشار پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر.

لە بەرنامەی ئەمجارماندا یەکێ لە جوانترین و بەنرخترین شوێنەوارەکانی شێعری نوێی کوردی بۆ ئێوە هەڵبژاردوومانە کە لەگەڵ شیکردنەوەیەکا بۆتانی دەخوێنینەوە. ئەم پارچە شێعرە هی شاعیرێکی گەنجی کوردە و ناوی شێعرەکە «شەوە» یە.

ئادەمیزادێکی سەرلێشێواو و کڵۆڵ بهێنە بەرچاو لە شەوێکدا، شەوێکی کپ و کەڕو کڕ هەتا چاو بڕشتی هەبێ و بیر بڕستی، تاریکیە و بێدەنگی، وەها کە ئادەمیزاد ئەسیری شەوەو تەنانەت لە بوونی خۆشی ئەکەوێتە دوودڵیەوە. تەنانەت هەناسەکێشان و روانینی چاو و هەستکردنی سامی شەویش ناتوانن ئەو دڵنیاکەن کە هێشتا زیندووە. «هەبوو، نەبوو» وەها سنووریان تێکەڵ دەبێ کە لەیەك ناناسرێنەوە. لەم حاڵەدا کە نە «تەواو نەبوون»ە و لە «تەواو هەبوون»، دەنگێك لە دوورترین سووچی شەوەوە دێتە گوێ. ئادەمیزادی بەندی زیندانی شەوگار هەست دەکا کە زیندووە و بە واتەی شاعیر: «شەووری گەرمی هەبوون بە گیانیا ئەگەڕێ». دەنگەکە پەرەگر ئەبێ. بەرزتر و نزیکتر دێتە گوێ. ئادەمیزادی تاسەبار تەواوی هەستی خۆی لە گوێیدا کۆئەکاتەوە تا بزانێ ئەم دەنگە خۆشە کە مزگێنی ژیان و هەبوونی پێوەیە چییە؟ بەڵام دەنگەکە هێشتا دوورە. ناچار ئادەمیزادی بە سۆز و تامەزرۆی دەنگ و بزووتن و ژیان بیرئەکاتەوە. جارێ بە دڵیا دێ ئەمە دەنگی «نووح»ە؛ جارێ لە بەر خۆیەوە ئەڵێ نە، ئەمە دەنگی نرکەی تەور بە دەستێکە کە خەریکی هەڵپەرتاوتن و بڕینی للەوێزی دارسانە تا رێگایەك بەرەو شاری رووناکی بکاتەوە. جارێکیش ئەڵێ ئەمە دەنگی دەنووکی مەلی بەیانە کە پەرژینی سەختی شەو کون ئەکا تا دەرووبەك لە سەر پڕشنگی هەتاو بکاتەوە. دەنگ هەر دێ و نزیکتر ئەبێتەوە، تاکوو ئەبێتە شەقڕێکی تاڵ و مەرگهێن. لە پێشا ئادەمیزاد لە بێدەنگی و خامۆشی شەو ئەترسا، ئەمجا دەروونی پڕ ئەبێ لە سامی دەنگەکە و تێئەگا ئەو زمزمە نەرمە کە لە دوورەوە وەك پەتەی سەرئاو وەها بوو و زایەڵەی ئەتگوت هەڵقوڵینی کانییە، کاتێ نزیك بۆوە، بوو بە دەنگێکی ترسێنەری مەرگاوی کە چەشنی شەو گەرووی ئادەمیزادی تەنیا و بە هەڵچوو ئەکوشێ...

وە ئێستە گوێ بگرن بۆ شێعرەکە:

پەسا پەسا پەرەگر بوو شەوی کڕی لاسار
نەما شنەی شەوبا،
نەوی بوو چەسپی زەوی بوو لە سامی شەو پاسار!
بە سیحری تاریکی «هەبوو، نەبوو»یەك بوو
نەما نیشانەی بوون
نەما نیشانەی من
لەشم تووایە دەروونی شەوێکی بێ‌ڕۆچن!
پەسا پەسا پەرەگر بوو
بەرەو فەزای بێ‌بن!
بەرەو فەزای بێ‌بن!
بەچاو و گوێ پەلەقاژەی شعووری بوونم بوو
سەرنجی چاوی بە هەڵپەم،
شەوی سمی لە هەموو لاوە بۆ ترووسکایی!
بە لەز بوو گیانی بە سوێ
دڵی بە خورپە لە بن گوێ
وە گوێ بە وریایی
بە کوڵ ملاسی جریوەی ژیان
بەڵام هەیهات...
مەلوولی کردم شەو
مەلوولی کردم شەوگار
عەزایی دامێ شەوی بێ‌ڕەزا
بە گۆڕەوشار

کەچی لە دوورترین سووچی ئەم شەوا
ناکاو، بە نەرمە ئاهەنگێ
درنگ، درنگ، دەنگێ
وەکوو پتەی سەرتاو
شەپۆلی خستە دەروون
لە گوێم تەنینی لە گوێێ هەڵقوڵینی کانی بوو
تەنینەوەی وەکوو بۆنی گوڵاڵە، ئانی بوو
شنەی بڵاوێنی، دنەی ئەدا بە خەیاڵ
هەرا هەرای نووحە
«نووح»ە گەمی ئەخولقێنێ،
کە دێوی زاڵمی شەو
هەواڵەکانی بە لافاوی رەش ئەخنکێنێ؟
بەیاخی کاوەیە ئاخۆ بە رەمزی فەتحی بەیانی
لە جەرگی شەو ئەچەقێ؟
مەلی بەیانە لە شەو زیزە بێ و چان و هەدا
دەنووکی سەختی لە پەرژینی قایمی شەو ئەدا؟
وە یا تەور بە دەسێکە لە دارسانی چڕی شەو
خەریکە تێپەڕێ روو لە شاری رووناکی؟!

نەهات... نەهات... نەهات...
نەهات و شەو شەق نەبوو
شەووری گەرمی هەبوون

بە گیانما ئەگەڕا
جێ بە سامی شەو لەق ئەبوو!
ئەهات... ئەهات... ئەهات...
ئەهات و گەورە ئەبوو، گەورەتر ئەبوو،
هەیهات!!
لە سامی شەو کڕبووم
لە سامی دەنگ پڕبووم
دڵم کوڵاوە بە زرمەی هەناسەتاسێتی!
ئەهات و گەورە ئەبوو، گەورەتر ئەبوو،
هەیهات!!
شەقۆنی تاڵی وەکوو مەرگی ناگەهانی بوو
تەنینەوەی وەکوو «ژمەری هەلاهەل» ئانی بوونی
هەرای دەروون ئاخن
پەسا پەسا پەرەگر بوو وەکوو شەوی لاسار
پەسا پەسا پشووبڕ بوو عەزایی گۆڕەوشار
وەرن، وەرن شەوە گرتوومی
بمگەنێ هاوار، هاوار!

سێحری نیگا

من بووم و دوو سێ گەز هەوای هۆدەکەم. ئەوەندە تەنیا بووم کە ئەتگوت ئادەمم لە یەکەم رۆژی خوڵقانیا. بێدەنگی هێندە پڕو چڕبوو کە دەنگی لێدانی دڵ و ئەبزی دەستم ئەتکوت گرمەی هەورەتریشقە و رژانی ئاوهەڵدێرێکی گەورەیە لە هەزاربەهەزاری شاخێکی سەختەوە. لە سەر هەودای ئەدیاری بیرەوەری، چەرخ و خولم ئەخوارد و بەرەوپاش ئەگەڕامەوە. ژیانی سی ساڵەم لە پەڕاوێك ئەچوو کە شنەیەکی نەرم و نیان لاپەڕەکانی هەڵداتەوە. لە منداڵیمەوە پێیا دەهاتمەوە. وەك فەقێیەك کە لە بەر

هەیوانی مزگەوت دەرسەکانی رابردووی دەور بکاتەوە.

منالّیم زۆر تیژ تێپەڕی. جگە لە بۆی لیوێک کە هی رواڵەتێکی خەمبار بوو، چی‌ترم نەدەهاتە بەرچاو. بۆی دایکم بوو کە زوو بەجێی‌هێشتم و بە ناوی یادگار هەر ئەو بۆی بۆ دانام کە هەمیشە لیوی ئەرازاندەوە، بەڵام هەمیشەش ئەو بۆیە بە رواڵەتێکی خەمبارەوە ئەنیشت. چەشنی قورینگێکی تەنیا کە چلەبڕی کردبێ و لە کەناری شەتاوێکی بە بەفر و سەهۆڵ گەمارۆدراو هەڵنیشتبێ. لەو ساتەوە فێر بووم کە بزانم کام بۆ هی دڵخۆشییە و کام زەردە هی پەرۆشی و پەشێوی و هەر لەو کاتەوە خەم بوو بە هەوێنی بیرەوەریم. ئۆ چەندە تاڵە خەمنامەی ژیان خوێندنەوە، خوێندنەوەی پەڕاوێک کە ئەزانی هەمووی تراژیدییە و لە هیچ دێڕێک تووشی خۆشییەك نابی. بە با کردنی کای کۆن! لە هەموو کەلاوەیەکا بە شوێن گەنجا گەڕان؛ ئەمەیە تەقەلای من لە پێداچوونەوەی ئەوەی بە سەرم هاتووە و ئەو رۆژانەی کە بناغەی خانووبەرەی تەمەنی منیان دامەزراندووە.

دێتەوە بیرم لە ھۆدەیەکا کە بەرەو رۆژ پەنجەرەکانی ئەکرانەوە دادەنیشتم. زەردەی خۆرەتاو تا نیوەی مافوورەی ھۆدەکەمی بە پۆی زەرد ئەتەنی و شەبەقی ئەکەوتە سەر ئاوێنەیەك کە بە دیوارەوە ھەڵواسرابوو. پۆل‌پۆل پەرەسێلکەی تیژباڵ بە قاژوقیژ بە بەر پەنجەرەی ھۆدەکەمەوە تێپەڕین. قووقەی کەڵەشێرێك لە دەرەوە ئەھات و بالۆرەی سەگێکی برسی بەرز ئەبۆوە. کارەکەرە پیرەکەمان تا گوێی لە لوورەی سەگ ئەبوو لە ژێر لێویەوە نزایەکی ئەکرد و خێرا پەنجەرەی ھۆدەکەی ئەبەست و بە دەم کارەوە ئەیگوت:

«پەنا بە خوا ئەمجارە نۆرەی کێیە؟»

ناوی پوورە خاتوون بوو. بە هەزاران داستانی دێو و جنۆکە و پەری ئەزانی. جنۆکەیەك کە ئەبوو بە پشیلە و شەوانە ئەچوو لە کۆڕی زەماوەندی جنۆکەکانا زوڕنای لێ‌ئەدا، «گەسکەکوڵە» و «شەولەبان» و ناوی تر. من لەگەڵ ئەوەشا کە زۆر لەو

داستانانه ئەترسام و کاتی خەوتن سەرم ئەبردە ژێر لێفەکەمەوە، هەموو شەوێ گوڕووم ئەگرت و تا پوورەخاتوون داستانێکی بۆ نەگێڕابامەوە خەوم لێنەدەکەوت. هەر لە منالیێیەوە فێر بووم کە ئادەمیزاد ئەسیری چارەنووسە و هەر هەوڵێ بدا لە داوی چارەنووس ڕزگاری نابێ!

تەمەن لە شازدە و حەقدە تێپەڕی و من هەستم کرد لەگەڵ لاوانی ترا جیاوازم. شەرمن و کەمڕوو بووم؛ بەتایبەت کاتێ لەگەڵ کیژێکا رووبەڕوو ئەبووم، زمانم ئەبەسترا و قسەم بۆنەدەهات. هەر وەك کاتێ منالی، خۆم نوقمی خەیاڵ کرد. سەرم بردە ناو کتێبەوە. لەگەڵ جیهانی بێدەنگ و ڕەنگاوڕەنگی ئەوین و خەیاڵدا بووم بە هاودەمی شەو و ڕۆژ. هەر وەها بووم تا ڕۆژێك روانینی چاوێکی گەش و رەش دڵی لەرزاندم! نە... نە... تۆ نابێ پابەندی ئەوینی خاکی بی. ئادەمیزاد بێبەینەت و بەقان؛ چارەت ئەوەیە راکەی، هەر تا ئەتوانی خۆت دوور خەیەوە. ئەوین جوانە، بەڵام ئەوینی ناو هۆنراوە و پەڕاو؛ نەك هی ناو کووچە و شەقام... ئەم چاوە گەشانە داوێکە ئەتکا بە ئەسیرێکی دەستوپێ بەستراو. کاتێ خۆت و دڵت پێ سپارد جێتەمێڵێ.

هەموو ئەمانە هاتنە سەر لاپەڕەی بیرم؛ بەڵام سوودی نەبوو؛ ئەو دوو چاوە گەورە و گەورەتر بوونەوە. هەموو دەوروبەری منیان داگرت، وەك شەوێك کە بەسەرتا بکێشێ و بەرچاوت تاریك کا، یا وەك ئەمە لەپڕ ڕۆژ بگیرێ و نیوەڕۆت لێ بێ بە نیوەشەو و نەتوانی هەنگاو هەڵبڕی. ئەم دوو چاوە گەشە، بە روانینی گەرم و ئەویندارانەیانەوە تەنانەت بۆ وردەیەکیش وازیان لێم نەدەهێنا. بێوازی یەخەی گرتم. بیر و خەیاڵێکی تازە مێشکمی ئاڵۆز کرد، تا لەناکاو دیسانەوە لە کۆڵانێکی تەسکا کەوتمە بەر سیحری ئەو دوو چاوە گەشە. نەمزانی چ هێزێك پاڵی پێوە نام کە بۆ لای بکێشم و چ جادوویەکی زمانمی خستە کار. لەبەر خۆمەوە کوتم: «لام وا نەبوو ئیتر چاوم پێتبکەوێتەوە.» شەرمێکی کچانە ڕوومەتی کرد بە دوو پۆلووی سووری ئاگر.

پێکەنینێکی نادیاری لە دوو لێوی سوور و دوو چاوی ڕەشیا دیاری دا. ئەو دوو گۆمە قووڵە بە شەپۆلی وردی یەکلەدوای یەک شڵەژان و بە نەرمی نەسیمێکی ئێوارانەی هاوین گوتی: «منیش لام وا نەبوو!»

ـ «لەو ڕۆژەوە من ئەوینم ناسی و ژیانم ناسی. ئەگەر تۆنەبوایەی و ئەگەر تۆ بەم ڕێگا گەرمە نەتگرتبایەمە بەر سەرنج، من چ بووم جگە لە کرمێک لەناو لاپەڕەی کتێبی زانکۆی مافا؟ ئاخۆ، جێگایەتی بڵێم سپاس کە ژیانت پێ ناساندم!»

تا حەوتەی داهاتوو، خواتان لەگەڵ.

شانۆگەری چۆن و کەی سەری هەڵداوە؟

سەلامێکی گەرم و گوڕپێشکەش بە گوێگری هۆگری هەوای بزوێنی هونەر.

باسی ئەمڕۆمان تەرخان ئەکەین بۆ ئەم مەبەستە کە تیاتر یا شانۆگەری چۆن و لە کەیەوە لەناو کۆمەڵا پەیدا بووە و بە کوێ گەیشتووە و لە ناو کۆمەڵی کوردا ئەم هونەرە پێشینەی چیە و ئەمڕۆ لە چ پلەیەکدایە؟

شانۆگەری لەگەڵ نووسینی نمایشنامە جیاوازییەکیان لە باری زەمانەوە هەیە، واتە پێش ئەوە کە نووسین و خەت هەبێ شانۆگەری و نیشاندانی مەبەستێکی

کۆمەڵایەتی یا ئایینی بە چەشنێکی نزیك لە تیاتری ئەمڕۆ هەبووە و ئەم نیشاندانە ئەگەڕێتەوە بۆ هونەری جادووکارانە کە کوتمان دایکی هەموو هونەرێکی تری ئەمڕۆ بووە و هەر بەشێکی هونەر کە بیگری لە ئاکامی پەرەگرتنی ئەو شێوە جادووکارانەی هونەری پێشوودا پەیدا بووە. تەنانەت پەیکەرە دروست کردن و ئارشیتێکتی و تیاتری ئەمڕۆ.

بێگومان ئادەمیزادی بەروو، پێش ئەوە زمانی بکەوێتە کار و بۆ هەموو شتێکی دەور و بەری ناوێك دابنێ و کۆمەڵ ئەو ناوە بگرێ و بە کاری بهێنێ، دەستی لە کارا بووە. جا بیری لێ بکەنەوە کە ئەو ئادەمیزادە کاتێ ویستبێتی بە خێڵەکەی حاڵی بکا کە لە بێشەیەکا شێر یا ماری دیوە و بە ئیشارە و زیل و بەمی دەنگ ئەو کارەی پێەکراێ چی کردووە؟ بێگومان شکڵی ئەو دڕندە یا ماری لە قوڕ و بە وێنەیەکی سەرەتایی دروست کردووە. ئەمە پەیکەرە سازکردن. هەر ئەو ئادەمیزادە ناو غارەکەی خۆی بەش کردووە و هەر بەشەی کردۆتە جێگای تایبەتی شتێك. وەك شوێنی خەوتن، شوێنی هەمارکردنی خواردەمەنی و ئازۆخە و پێداویستی تر و ئارشیتێکتی هەر ئەم لەبەرچاوگرتنەی پێداویستەکانی جێگای حەسانەوە و یا کارکردنە کە جوانی و تەفەننونیشی تێکەڵ بووە. ئەمێنێتەوە تیاتر یا شانۆگەری کە ئەمڕۆوا دێتە بەرچاو کە گوایە تیاتر ناچارە نومایشنامەیەکی نووسراوی هەبێ و دەورگێڕەکان بکەونە شوێن پییەس و سووژەیەکی نووسراو. ئەپرسین تیاتر چیە؟ ئاخۆ تەنیا بۆ تەفەننون و سەرگەرم کردن پەیدا بووە و بەهرەیەکی کۆمەڵایەتی نییە و بە ناوی پێداویستێکی ژیان خۆی نەنواندووە؟ وەڵام ئەمەیە تیاتر یانی نواندنەوەی ئەو راستەقینە کۆمەڵایەتییانە کە ئامبازی ژیانی مرۆڤن بە چەشنێکی هونەرمەندانە واتە بە هێزی عاتیفە و بە هۆی جووڵە و قسە و حاڵەتەوە و بە کەڵك‌وەرگرتن لە وێنەسازی بۆ تەبیعەتێ کە داستانی رووداوە تیاترییەکەی تێدا هەڵکەوتووە. ئەم قەیدی دوایی، یانی کەڵك‌وەرگرتن لە وێنەسازی ـ دیکۆر ـ لە پێشدا پێداویست نەبووە، چونکە ئادەمیزاد خۆی لە تەبیعەتا ژیاوە و دیکۆری ئامادە و

سروشتی هەبووە.

تئاتر بۆ ئادەمیزادی بەروو، شتێکی خەریکەری تەفەنونی نەبووە، بەڵکوو بەشێکی پێویستی ژیانی ئەو بووە، کە وەها بوو بەهرەی کۆمەڵایەتی هەبووە. ئادەمیزاد ئەگەر ویستیێتی خۆی ساز بکا لەگەڵ دوژمنێکا شەڕبکا لە پێشا بۆ ئەو کارە تەمرینی کردووە. تاقمێ لە خێڵەکە بوون بە دوژمن و تاقمێکی تر ویستوویانە ئەو دوژمنانە کە بە رواڵەت کراون بە دوژمن بشکێنن و لە ناویان بەرن. ئەمە خۆی بۆتە مایەیەك بۆ شانۆگەری بێ ئەوە پیەسێك (نومایشنامە) لە کارا بێ.

لە سەرەتای سەدەی شەشەمی پێش لەدایکبوونی عیسادا، نومایشنامەی نووسراو لەناو یۆنانیەکانا پەیدا بوو. لە سەرەتاوە تراژێدی ئایینی بە چەشنی سروود، هەر وەك لە ئێرانی کۆنا سروودی ئاگر (نیایشی ئەهوورامەزدا) هەبوو، لە یۆنانی سەدەی شەشی پێش لەدایك بوونا دەستی پێکرد. بۆ نموونە سروودێ کە بۆ ڕێزگرتنی خوای شەراب دیونیسووس لە جەژنە ئایینیەکانا لە لایەن تیپێکی تایبەتەوە ئەخوێنرایەوە. سروودی قوربانیکردنی ئاسك، یەکێکی ترە لەو سروودە تراژدیکە ئایینیانە. گەورەترین تراژێدینووسی ئایینی ناوەڕاستی سەدەی شەشەمی بەر لە میلاد «تێ یس»ە کە ئاڵوگۆڕێکی لەو چەشنە نومایشنامە ئایینیانەدا پێکهێنا و دیالۆگی هێنا ناو سروودەکانەوە. ئاکتۆر actor واتە نەخشیاری شانۆ نەکەوتە دەمەتەقە و گفتوگۆ لەگەڵ سەرۆکی تیپەکە و بەم چەشنە تراژێدی لە سروودێکی رووتەوە گۆڕا بە وتوویژ و سروود، تێکەڵ.

ئاخۆ ئەم چەشنە شانۆگەریە زۆر لە بەیتە کوردیەکان ناچێ کە هەندێکیان بە قسە و پەخشان بوو و بڕێکیان بە شێعر و هەڵبەست؟ بەیتخوان لە کاتی خوێندنەوەی پەخشانەکەدا هەوڵی ئەدا بیری گوێگر ئامادە بکا بۆ پەردەیەکی تر لە بەیتە نومایشنامەکە و لەمجار دەستی ئەکرد بە خوێندنەوەی بەشە هەڵبەستەکە.

پاش تراژێدی ئاینی، درام یا دراما drama لە یۆنان پەیدا بوو. ئی‌سی خۆلۆس گەورەترین درامنووسی یۆنان بوو. ئی‌سی خۆلۆس لە ژمارەی سروودخوێنانی ساکاری نومایشنامەی کەم کردەوە، لە جیاتی ئەوە دیالۆگی درامی زۆر کرد و جموجۆڵ واتە نواندنی بە حەرەکەی باو کرد. پرۆمیووس ماگیدا بە نووسینی نومایشنامەی ئاگامی م نون و سۆفۆکل یا سۆفۆکلیس بە نووسینی ئۆدیپ گەورەترین تەئسیریان کردە سەر درامنووسینی یۆنان. یورپیدیس لە نومایشنامەنووسەکانی پێش خۆی زۆرتر، بە لای راستەقینەوە چوو. هیپولیتووس و میریا و ئەیوون چەن نومایشنامەی ئەو نومایشنامە بەرزەی یۆنانی کۆنن کە تەنانەت لە سەردەمی ئێمەشدا سەرلەنوێ رائەکێشن. شتراوس مووسیقاری بەناوبانگ، نومایشنامەی ئەلکترای کردووە بە ئۆپێرا operra.

بەداخەوە لە ناو کوردا تا ئەم دوایانە نومایشنامە نەنووسراوە، بەڵام شانۆگەری هەبووە، زۆرتری پارێەکانی کوردستان کە بە گەل ئەکرێن، چەشنە نومایشنامەیەکن. یەکێك لەوانە «میرمیرێن»ە کە نومایشنامەیەکی کومێدیە و بۆ رەخنەگرتن و قەشمەری کردن بە زۆردار ساز ئەکرێ. هۆی ئەمە کە بۆچ لە ناو کوردا نومایشنامە نەنووسراوە ئاشکرایە و لێدوانی ناوێ.

تا بەرنامەیەکی تر خواتان لەگەڵ.

ڕاسپێری هونەر

سەلام لە گوێگری بەزموق و چێشکە پاراوی بەرنامەی تاپۆ.

زۆرکەس لە خۆی ئەپرسێ کە ئایا هونەر وێنەی زانست، پێویستی ژیانی ئادەمیزادە، یام نە؛ ئایا هونەر لە کۆمەڵا چ نەخشێکی بەدەستە و ڕاسپێری چییە؟ ئاخۆ هونەر بۆ ئادەمیزاد لەو شتانەیە کە ئەگەر نەبێ زیان ئەگەیەنێ بە مرۆڤایەتی؟

لە زۆر کەسمان بیستووە کە بۆنموونە «هونەری شاعیری» بێبایەخ ئەدەنە قەڵەم و تەنانەت تاقمێکیش هەن کە شێعر و شاعیری بە ڕاگر و گێخێتەر و خنکێتەری کۆمەڵ ئەزانن. ئەوانە بێئەوە بیر بکەنەوە کە هونەر و زانست دوو لقەدوانەی کۆششی مێشک و ئاوەزی ئادەمیزادن، لانی لایەنگری زانست ئەگرن و ئەڵێن زۆر خوو بە هونەر گرتن و زۆر پەرژانە سەر هونەر ڕێگای بەرەوپێش چوونی زانست ئەگرێ، لەکاتێکا ئەگەر مێژووی خەباتی ئادەمیزاد لە هەوەڵی پەیدابوونی کۆمەڵی کلانییەوە(clan) تا ئەمڕۆ بزانن هەرگیز بڕوایان وەها نابێ کە هەیە.

ئادەمیزاد جیاوازی هەرە گەورەی لەگەڵ گیانداری ترا ئەوەیە کە بەدیهێنەری هونەرە، بەشێکی کەموکوور لە زانست تەنانەت لە ناو گیانداریشا هەیە، بەڵام هونەر تایبەتی ئادەمیزادە؛ لەو کاتەوە ئادەمیزاد دابەش بووە بە دەستە و تاقم و بەیەکەوە ژیاوە، واتە لەو رۆژگارەوە کە ژیانی خێزانی و بنەماڵەیی واتە کلان دامەزراوە، ئادەمیزاد هونەری ناسیوە و گرنگترین راسپێری خراوەتە ئەستۆی ئەو بەشەی مەعریفەتی ئینسانی. وشە و دەنگ و رەنگ و بزووتن، بە ریز ویژە و مووسیقا و وێنەگری و سەمایان پێکهێناوە، تەنانەت ئایین و ئوستوورەی «ماوراءالطبیعە» بەرهەمی پەنجەی یەزدانی و خوڵقێنەری هونەرن؛ هونەر هەمیشە لە درێژایی مێژووی ژیانی ئادەمیزادا چرایەك بووە بۆ رۆشن کردنەوەی بەرێی زانست. هەر کات ئادەمیزاد بە هۆی ئاوەزی کەموکورتیەوە دامابێ لە گەیشتنی بە ئاواتێك، پەنای بردۆتە بەر جیهانی پانوبەرین و بێ‌پەرژین و لەمپەری هونەر؛ ئەو جیهانە وا راستەقینەی وشك و زبری دەوروبەری ژیانی ئادەمیزاد ناتوانێ گەمارۆی بدا و تەنگی پێ هەڵچنێ؛ زانست ناچارە هەر لەو شتانە وەرگرێ کە لە دەوروپشتی هەن و خاوەنی مادە و جسمن، بەڵام هونەر لە دەریای بێ‌بنی عاتیفە و خەیاڵ سەرچاوە ئەگرێ؛ لە هونەرا هیچ بەرگرێك نییە کە پێش بە ئاواتی ئادەمیزاد بگرێ. لەو جیهانەدا هەڵفرین هەیە، خەوبینین هەیە، جوانی بێ‌خەوش و خاڵە. هونەر تا ئەو رادەیە کە ئاوات بڕوا ئەتوانێ هەڵفرێ، بێ‌ئەوە جیهانی راستەقینەش لەبیر بەرێتەوە. هونەر پردێکە لە واقعیەتەوە هەڵبەستراوە بۆ حەقیقەت. ماکسیم گۆرکی نووسەری بەرزی رووس ئەڵێ هیچ بەرهەم و داهاتێکی زەوقی ئادەمیزاد نییە کە بەهرەیەکی لە راستەقینە نەبێ. زیهنی ئادەمیزاد ئاوێتەیەکە لە ئاوات و راستەقینە. «قالیچەی باڵدار»، «چەکمەی خۆش ئاژۆ»، «دراکوڤلان»(dracovlan)، «کڵاوی سەخری جن»، «هەڵفرین و تەنوورەی دێو»، «چەرخ وفەلەکی پیرەژن»، هەموو نوێنەری هەڵپەی بێ‌وچانی هونەرن بۆ دۆزینەوەی رێگای زاڵبوون بە سەر فەزا و ئاسمانا

و دەرچوون لە کێشەر و پێوەندی خاك، بەتایەت «چەرخوفەلەکی پیرەژن» تەواو باری سەنعات و زانستی تیا بەهێزە؛ ئێستە وا باشە هەرکام لە سێ وشەی «چەرخ» و «فەلەك» و «پیرەژن» ورد بینەوە، تا دەرکەوێ کە ئیستعارە و ئیماژ و سەمبول‌سازی چ کارێکی کردووە.

چەرخ لە مێژە بە نیشانەی بزووتن و حەرەکە ئیستعارەیەکە بۆ زانستی مکانیکی و فیزیکی چەرخی چالاو کە بە کوردی پێی ئەڵێن کۆڵوبیر، هەڵبەت کۆلی تەنیا بە کەرەسەی بووزووتەنیش ئەڵێن، چەرخی چالاو رەنگە یەکەم دەزگایەکی سنعاتی بووبێ کە بەشەر کردوویە بە خزمەتکاری خۆی، تەنانەت ئێستەش لە هونەری نەقاشیبا لە سەبکی «ئەمپرسیۆنیسم»ەوە تا شێوە نوێیەکان «چەرخ» بە ئیستعارە و سەمبوڵ دانراوە بۆ سەنعەت، کە وابوو «چەرخ» واتە و مەفهوومێکی ئیستعارەیی یە بۆ زانستی میکانیکی، «فەلەك» واتە ئاسمان ئەو فەزا بەرینەیە کە ئادەمیزادی سەرزەوی ئەلکێ بە ئەستێرە گەشەکانەوە و بیری هەستیارانەی بەشەر هان ئەدا بۆ پشکنین و سەردەرهێنان و زانستی کورتە و وزەی فرێنی بیر و خەیاڵی زۆر و بەربلاوە، بیر ئەکاتەوە کە چەند سەیر ئەبوو بیتوانیایە بە چەرخێك واتە کەرەسەیەکی میکانیکی بە سەر ئەم رێبازە بێ‌گرێ‌وگۆڵەی فەلەکەدا باڵ بگرێتەوە، چونکە هەروەك شاعیری ئێرانی ئەڵێ:

شنیدستم که هر کوکب جهانی است
جداگانه زمین و آسمانی است

بەڵام بزانین «پیرەژن» لەم کارەساتەدا نەخشی چییە؟ پیرەژن رەمزی ئادەمیزادێکی پڕ تاقیکاری و ساردوگەرم چێشتووە و ئەم ئادەمیزادە ئەشێ کە رێبواری سەفەرێکی پڕ مەترسی بێ.

هۆیەکی تریش کە پیرەژن بۆ ئەم گەشتی فەزایە لەبەرچاو گیراوە کە پیرەژن لە

ئابووری کۆمەڵا پێکهێنەری بەرهەم و داهاتێك نییە و نەگەریش لەناو بچن و بێسەروشوێن بروا زیانێك لە کۆمەڵ ناکەوێ، هەر ئەو ئاواتەیە کە لە پێشا هونەر نوێنەری بوو ئێستە لەم چەرخەدا کە ئێمە تیا ئەژین لە چەشنی ئاواتێکی ئەفسانەیی دەرچووەو بووەتە کارێکی زانستی. ئەزا بە هەموو رەمز و رازێکیەوە کەوتۆتە بەر تیشکی زانست، بەڵێ هەر وەك لە هەوەڵەوە کوتمان زانست و هونەر دوو لفەدوانەی تێکۆشانی گیان و ئاوەزی ئادەمیزادن و نە وەك هونەر هەر تەنیا رێگای بەرەوپێش چوونی زانست ناگرێ، بەڵکوو ئەو رێگایە کە بە تەموومژ و تۆز و خۆڵ داپۆشراوە روون ئەکاتەوە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

گەورە شێت

هەموو هاوینێك ئاوایییەکەی ئێمە چەند ڕۆژی سەرەتایی جمەوجووڵێکی تێدەکەوت؛ هەر دووکەس کە ئەکەوتنە یەك، باس ئەبوو بە باسی «گەورە شێت». لە کانیژنان، لە سەر خرمانان، لە مزگەوت و حوجرەی فەقێیان، لە هەموو شوێنێك باسی گەورەشێتیان دەکرد. گەورە ئافرەتێکی شێت و سەرگەردان بوو کەس نەیئەزانی سێ وەرزەی دیکە بۆ کوێ ئەچێ و چۆن ئەژی؛ تەنیا ئەوە ئاشکرا بوو کە ئەو یەکەم ڕۆژی هاوین لەگەڵ یەکەم گزنگی خۆر لە سەر ئاسۆ دەرئەکەوت، کەمێك لە بەرزایی سەر گۆڕستانی ئاوایی ڕائەوەستا و چاوی ماندوو و شڵەژاوی بە هەر چوار لای گۆڕستانەکەدا ئەگێڕا. بای بەیان شڕۆڵی جل‌وبەرگەکەی ڕائەشەکاند، لەوکاتەدا لە خودای کوڵۆڵی یۆنانی کۆن ئەچوو، پاشان وەك خەونێکی پڕ ماتەم ئەهات بۆ ناو جەرگی ئاوایی و لەگەڵ خۆیا هەزار ئەفسانە و ڕاز و خەیاڵی لە دڵی دانیشتووانی دێدا ئەبووژاندەوە. ئەوانەی وا تەمەنیان زۆرتر بوو ئەیانگوت گەورە تەمەنی لە سی تێپەڕێ،

بەڵام زۆر حەستەم بوو کەسێ ڕواڵەتی تێکشکاوی گەوەر بیبینێ و بڕوا بەم قسەیە بکا، ئەتکوت بە نووکی گاسنی ڕۆژگار، چیمەنی سەرسەوزی تەوێڵ و گۆنای هەزار کووزی خوار و چەوتی تێکراوە، بەتایبەت نیگای بێگیان و بێدەربەستی کە نەتئەزانی تەوس و توانجی پتر تێدایە یا ڕق و تووڕەیی. هەرگیز نەبوو کە تۆ گەوەر ببینی و تروسکەی بێتین و تیژ تیپەڕی زەردەخەنەیەک لە سەر لێوی نەبێ، بەڵام ئەو زەردەیە زوو هێلانەی وشک و چۆڵی لێوی بەجێ ئەهێشت و ئەبووەوە بە پەیکەرەی خەم و دەرد. هەموو مێژووی ژیانی ئادەمیزاد، هەموو سەرکەوت و تێشکانێک لە یەک کاتی کورتا ئەوەندە مەلی نیگای تۆ لە چاوتەوە هەڵفڕێ و بگاتە سەر وشکارۆی ڕوخساری ئەو، وەک برووسکەی شەوێکی بە هەوری بەهار، ڕۆشن ئەبوو و ئەگۆڕاوە.

من هەمیشە بە تاسەوە بووم، وەک مەراقێکی وەدی‌نەهاتوو ئەمویست بتوانم قسەی لەگەڵ بکەم، چونکە زۆرم ئەفسانە و داستان سەبارەت بەم ئافرەتە بیستبوو، یەکێک ئەیکوت جنۆکە دەستیان لێ‌وەشاندووە، یەکی تر ئەیکوت حەزی لە گەنجێک کردووە و پێی نەگەیشتووە، لەبەر ئەمە شێت بووە، بەڵام هیچکام لەم داستانانە بۆ من جێگای بڕوا نەبوو. ڕۆژێک ئاواتم وەدی‌هات؛ کاتێ کە بەیانی زوو وەک هەمیشە ئەچووم تا لە بێدەنگی بەیانییا کەمێک لە کەناری ڕووباری بچووکی قەراخی ئاواییا دابنیشم و هەندێ بیر لە هەڵپەی بێ‌وچانی ئادەمیزاد بکەمەوە، ئەرمە ئاهەنگی ئاوی ڕووبار کە دەنگی ئەوپەڕی دیواری پۆڵایینی تەمەن بە گوێی مرۆڤا ئەچرێنێ و سەری بەرزی چیا کە لەگەڵ چەن پەڵە هەوری سپی و ئەزۆکا ڕاز و نیازیەتی و هەرگیز ئادەمیزاد نازانێ کە سروشت چی لەدڵایە و بەم بێ‌دەنگییە کە لە هەموو هاوارێک، لە هەموو بانگەوازێک بەرزترە، ئەیەوێ چی بە ئادەمیزادی سەرلێشێواو بڵێ؟!

کێشێکی بەهێز کێشامی و لە پاڵ دەستیا دایمەزراندم، بێ‌ئەوە ڕووی وەرگێڕێ و بزانێ من کێم، کوتی:

ـ «تۆش لە تەنیایی وەڕەز بووی؟»

هیچ دەنگم نەکرد. درێژەی دا:

ـ «بەڵێ ئادەمیزاد زۆربەیان تەنیان، لەگەڵ ئەوەشا کە بە رواڵەت هەزار هەڤاڵ و خزم و کەس‌وکاریان هەیە.»

لام سەیر بوو کە ئافرەتێکی شێت ئەم قسانە بکا. بە ئەسپایی و بە چەشنێ کە نەیسڵەمێتەوە پرسیم:

ـ «تۆش تەنیای؟»

بە ئەوسەوە روانی بۆم و دیتم کە لە نزیکەوە ئەکرێ جاڕێ جوانییەکی ئەماو لە زەوی پڕ لە خاڵ و خەوشی دەموچاویا بەدی کەی.

گوتی:

ـ «ئەوساڵەش هەر ئەم وەرزە بوو کە ئەو رۆیشت و من تەنیا کەوتمەوە.»

بەدوودڵییەوە پرسیم:

ـ«ئەو کێ بوو؟»

دیار بوو بیرەوەری تاڵی هاتۆتە خورۆش و سەرڕێژ ئەکا. کەمێك چاوی بە دەوروپشتیا گێڕا و کاتێ دڵنیا بوو کەسێ بە دەوروپشتمانەوە نییە، گوتی:

ـ «کوڕەکەم، کوڕەی نازار و خۆشەویستم!»

دەنگی ئەتکوت لەژێر چاڵێکی بێ‌بنەوە دێتەدەر؛ کپ و خەماوی بوو. لەسەر قسەکەی رۆیشت:

ـ «باوکم زۆر دەوڵەمەند بوو؛ زیاتر لە دیوەخانی ئاغا بوو؛ بەهارێکی سەوزی خەیاڵاوی کە یەکەم بەهاری گەنجی من بوو، فەقێ مارف هاتە ئاواییەکەمان و هێندەی پێ‌نەچوو کە من و ئەو دڵمان دا بە یەك. هاوین هات و گەرمای ئەوینی ئێمەش لەگەڵ گەرمای هەوا هەر هات و زۆرتر بوو؛ بەڵام باوکم ئامادە نەبوو من بدا بە فەقێیەك کە بە

واتەی ئەو نەیدەزانی کوڕی کێیە و لە کوێوە هاتووە. لایەکم ئەوین بوو کە بانگی ئەکردم بۆبەهەشتی خەیاڵاوی هەمیشە بەهار، ئەو لای ترم باوکم بوو کە لە بەر چاوم ببوو بە رواڵەتێکی دزێو و هەڕەشەی لێەکردم کە هەنگاو نەنێم بۆلای ئەو گوڵزار و بەهارە کە ناوی ئەوین بوو. کوتم کە من گەنج بووم، گەنجێکی تازەساڵ و نەمدەزانی لەم ناوەدا چی بکەم.

با سەرت نەهێنمە ئێش؛ من پاش دوو ساڵ ببووم بە دایکی کوڕێك کە لەگەڵ فەقێ مارفا ئەتکوت سێوێکن و کراون بە دوو کوتەوە، بەڵام فەقێ مارف هەر ئەوەندە مێردی من بوو؛ پاشان ڕۆیشت و منی تەنیا بەجێهێشت. کاتێ کوڕەکەم ببوو بە هەشت ساڵە، لەپڕ نەخۆش کەوت؛ من پارەم نەبوو کە بیبەمە لای دوکتور، باوکیشم لێم بە رقدا کەوتبوو و ماوەی ئەو دە ساڵە قسەی لەگەڵ نەکردبووم، تەنانەت ئەو ڕۆژەش کە چوومە لای داوام کرد پارەیەکم بداتێ، بە توانجەوە کوتی ئەم کوڕە باوکی هەیە، بۆ داوا لە فەقێ مارف ناکەی پارەی دوکتور و دەرمانی بۆبدا؟ پاڕانەوەو گریانی من دڵی وەك بەردی باوکمی نەرم نەکرد، کاتێ گەڕامەوە، گۆشەجەرگم، سۆمای چاوم لە جێگاکەیا....»

وا دیار بوو نایەوێ لەمە زیاتر قسە بکا، چونکە بێدەنگ بوو و چاوی بڕیە گۆڕستانی ئەوبەری. ڕووبارەکە تاوی بە سەر کشابوو و لە پێکەنینی توانجاوی ئافرەتێکی کوڕمردوو ئەچوو.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٣/٩/٢٤

ڕەخنەیەکی ئەدیبانە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ، هیواداریـن کامەران و بەختیار بن و پێوەندی خۆتان لەگەڵ ئێمەدا بەهێزتر کەن و هەر وەك لە بەرنامە پێشووەکاندا کوتوومانە، شەکەتیمان بە ڕەزامەندی ئێوەی بەڕێز لەم کارە کۆمەڵایەتییە کە بە ئەستۆمانەوەیە لائەچێ و پاداشی خۆمان وەرئەگرین.

گوێگرێکی بەڕێز لە سنەوە پرسیاری کردووە، بۆچ ئێمە ئەم بەرنامەیە چەشنێك لێ ناکەین کە وەك ماڵی گشتی یا پارك و باغی نەتەوایەتی، هەموو کەس بتوانێ بچێتە

ناویەوە و بڕوای هەرچی هەیە سەبارەت بە هونەر دەربڕێ؟

کاك مرادی بەختیاری کە وەك خۆی نووسیویەتی ساڵی شەشی ناوەندییە و بەم چەشنە درێژەی بە باسەکەی داوە: «ئایا ئێوە لاتان وا نییە کە بڕوای هونەری وەك بڕوای زانستی نییە کە ناچار هەموو وەك یەك بن؟ ئایا لاتان وا نییە کە هونەر پێوەندی بە عاتیفە و چێشکەوە هەیە و تەتبەتی بەشی زانست لە هونەردا نییە؟ کە وەهایە ئەبێ ئەمەش بزانن کە بڕوای تاکێك با زۆریش مامۆستا و لێزان بێ، ناتوانێ بۆ هەموو کەس ببێتە جێگای چاو لێکردن و سەرمەشق. هونەر هەزار رێگای لێ ئەبێتەوە کە گشتیان ئەگەنە ئاکام. لە زانستا شوێنی زانایەکی پێشوو کەوتن و بەکەڵك هێنانی تاقیکاری زانستی ئەو، تەقلید نییە. ئێستە کەس ناڵێ نابێ شوێنی ئەو کەسە کەوم کە لە پێشا کەشفی کرد زەوی خڕە، یا مانگ بە دەوریا ئەسووڕێ یا هەمو جەغزێك خاوەنی ٣٦٠ دەرەجەیە، بەڵام لە هونەرا تەقلید و شوێنگرتن بێ ئەوەی هونەرمەند خۆی چێشکەیەکی تایبەت لە کار بێنێ و رێگایەکی سەربەخۆ بدۆزێتەوە، شتێکی ناپەسندە.

ئەڵێن سەعدی غەزەلی باو کردووە. ئەمە خۆی هونەرێکە، بەڵام حافزیش هونەرمەندە چونکە نەیویستووە راستەوڕاست پێ لە جێگای پێی سەعدی بنێ، لەگەڵ ئەوەشا غەزەلی کوتووە و تام و بۆنێکی چێشکە و لێکدانەوەی تایبەتی خۆی ئاوێتە کردووە. زۆر شاعیری وامان هەبووە و هەیە کە نوسخە بەدەڵی شاعیرێکی گەورەن و رەنگە لە تەقلیدکردنی شاعیرە گەورەکەشا زۆر هونەریان نواندبێ، بەڵام هەرگیز نەبوون بە شاعیرێکی ناسراو و ئەگەر کەسێك بیەوێ تاریفی شاعیرێکی ئەوتۆ بکا هەر ئەوەندە ئەڵێ کە بەڕاستی جوان توانیویەتی شوێنی فلان شاعیری گەورە بکەوێ. لە راستیا هونەرمەندی ئەوتۆ، شەخسیەتێکی جەنبی و هەڵپەسێراوی هەیە. خۆی نییە بەڵکوو دەنگدەرەوەی شەخسیەتی کەسێکی ترە؛ جا ئەمەش ئاشکرایە تا نوسخەی ئەسڵی هەبێ، کەس مەیلی گوێگرتن و خوێندنەوەی نوسخەی بەدەڵی ناکا. کە وا بوو ماوە

بدەن کە چێشکە پاراوەکان و زەوقی لاوانی گوێگر بکەونە هەوڵ. با خۆیان ڕێگایەك لە هونەرا بدۆزنەوە. من لام وایە ئەم بەرنامەیە دەسەڵاتێکی ئەوتۆی لەسەر هونەرمەندانی لاو هەیە کە ئەیانگرێتە ژێردەست. هەر وەك ئەگونجێ ئەو سێبەرە کە لە سەر سەریانی ئەکا لە گەرمای هاوین بیانپارێزێ، ئەگونجێ بەری رۆژی گەرمیشیان لە چلەی زستانا لێ بگرێ.»

کاك مراد پاشان نووسیویەتی: «باشتر ئەوەیە کە نووسەری بەرنامەکە تەنیا ڕێگا پێشان بدا و ئەو شتانە کە ئەیزانێ و پاش هەوڵێکی زۆر بە دەستی هێناوە لە بەرنامەکەدا بۆ گوێگران روون کاتەوە، ئیتر کاری بە سەر ئەمەوە نەبێ کە کامە ڕێگا باشە و کامیان هەڵەیە. بە واتەی خۆی تەرازوویەك هەڵنەگری کە بەرد و وەزنەکانی و سووك و قورس کردنی تای تەرازووەکە هەر خۆی بیزانێ و کەسی تر. بۆ نموونە کاتێ باسی شێوەیەکی هونەری ئەکا، بڵێ کە چۆن پەیدا بوو و هۆی پەیدابوونی چ بوو، گەورەیانی ئەو شێوەیە کێ بوون، تایبەتیەکانی شێوەکە چین، کەی دوایی هات و لەبەر چی، نەك پێشداوەری بکا و لە هێزی زانستی هونەری خۆی کەڵك وەرگرێ بۆ ئەوە شێوەیەك بکوتێ و لە بەر چاوی خەڵکی بخا و شێوەیەکی تر کە خۆی لەبەر هەر وێستێك کە هەیەتی پەسەندی کردووە بەرز کاتەوە و ماوەی بیر کردنەوە و هەڵسەنگاندن لە گوێگر ببرێ و وزەی وەکارکەوتنی چێشکە و لێکدانەوەی نەداتێ. رەنگە کەمێك دوور لە ئەدەب بێ، بەڵام یاریەك هەیە لە کوردەواری کە باشە لێرەدا باسی بکەم. یاریەکە بەم چەشنەیە: چەن کەس دائەبن و چەن کەسی تر بە سەریانا باز ئەدەن. ئەو کەسە وا ناتوانێ باز بدات تەنیا دەس ئەنێتە سەر پشتی هەواڵی دابوو و ئەڵێ: «بە گوێی ماموەستام.»

ئاخۆ باشە لاوەکانمان هەموو بڵێن بە گوێی ماموەستا سوارە؟ من ئەو نووسەرەم زۆر پێ هونەرمەندە، بەڵام لەگەڵ ئەو کارەشیا موافق نیم کە ئەیەوێ چێشکەی ئێستاندارد و یەك چەشن ساز بکا.

من خۆم رەنگە بزانم ئەم موشکلەیە چۆن پەیدا بووە. لام وایە نووسەری بەرنامەکە وا بیر ئەکاتەوە ئەتوانێ هەرچی وا خۆی خوێندوویەتی و کردوویەتی و دیویەتی و بە هەموویانەوە بە واتەی فارسی دیدی هونەری و لێکدانەوەی زانستی و فەرهەنگی ئەویان پێکهێناوە لە چەند بەرنامەی کەم ماوەدا، ئەویش لە پشت میکرۆفۆنی رادیۆوە کە تەنیا یەکجار وزەی گوێگرتن ئەدا بە بیستیار، فێری گوێگرانی خۆی بکا. من خۆم خوێندکارم و لە ماوەی خوێندنمدا زۆر مامۆستای وەهام دیوە کە ئەوانەی خۆی ئەیانزانێ و بە بەدیهییاتی ئەوەڵییەیان دائەنێ، لای وایە کە خوێندکارەکەشی ئەبێ بێگومان بیانزانێ و لەسەر ئەم بڕوا هەڵەیە دەرس ئەڵێتەوە. بۆ نموونە، ئەڵێ فڵانە شاعیرە پێڕەوی فڵانە شاعیری تر بووە و بێ ئەوە هیچی لێ زیاد بکا تێنەپەڕێ، لە کاتێکا بۆ خوێندکار، هەر وەك شاعیری دوایی نەناسراوە، شاعیری پێشوویش کە پێڕەوی لێوە کراوە، نەناسراوە و لە راستیا دژواری و موشکلە ئەبێتە دوان. مامۆستا سوارەش ئەڵێ ئەزانین کە شێوەی دادائیسمی ئورووپا شێوەیەکی پاشەرۆك و بێ ناوەرۆکە و هەر شێوەیەکی تریش کە باری کۆمەڵایەتی تێدا بەهێز نەبێ هەر وەهایە.

کەس نییە و رەنگە من هەوەڵ کەس بم کە وێراومە بەم برا نووسەرمان بڵێم مامۆستا دادائیسم کامەیە؟ باری کۆمەڵایەتی بەچی ئەڵێی؟ ئاخۆ لات وایە بۆ تاقمێ خوێندەواری زانای وەك خۆت قسە ئەکەی یا بۆ من و هاوتای من؟! ئەگەر بۆ خۆت و وەك خۆتە ئەمە ئیتر کوتنی ناوێ. مەگەر بڵێی سەرتاشی پێکارم، سەری هەوالانی سەرتاشی ترم ئەتاشم! ئەگەر بۆ ئێمەشە تکایە بەپێی زانستمان بدوێ و بەرەبەرە بچۆ پێشەوە. بەرنامەکانت کورتە، مەبەستەکانت دژوارن و گوێگرەکانت هەموویان شارەزا نین. بیوورن کە ماوەتانم گرت و هەرچی لە دڵما بوو کوتم. ئەوە بزانن کە مەبەست باشتربوونە نەك رەخنەگرتن.»

لێرەدا نامە جوان و رێك و پێکەکەی کاك مراد تەواو ئەبێ و ئێمە چونکە پێمان

حەیف بوو هەموو نامەکەتان بۆ لەخوێندنەوە ماوەمان لەماوە وەڵامی بدەینەوە، بەڵام گوێگرانی خۆشەویست ئەوە بزانن کە ئێمە هەرگیز خۆمان بێ‌نیاز نازانین لە ڕێنوماییتان و هەرگیز بە ڕەخنەتان دڵـەند نابین و هەمیشە ئامادەی بیستن و کەڵك وەرگرتنی ڕێ‌بەدی‌کاریتانین. تا بەرنامەی داهاتوو کە وەڵامی ئەم گوێگرە بەڕێزە ئەدەینەوە خواتان لەگەڵ. شەوتان خۆش.

وەڵامی «ڕەخنەیەکی ئەدیبانە»

ژن :

سەلامێکی گەرم و گوڕپێشکەش بە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

لە بەرنامەکانی پێشوودا نامەی کاك «مرادی بەختیاری»مان بۆ خوێندنەوە و بەڵێنمان دا لە بەرنامەکانی داهاتوودا وەڵامی بدەینەوە، بەڵام باشترە کورتە و کاکڵێك لە نامەی ئەو گوێگرە خوێندەوارە بەڕێزەمان دووپاتە کەینەوە تا باسەکەمان لە یەك نەپچڕێ و هەر وەڵامێك لە بەرامبەر پرسیارێکا بێ و هەر ڕەخنەیەك کە ئەو برا بەنرخەمان لە نووسەری بەرنامەکەی گرتووە لە جێگای خۆیا وەڵام بدرێتەوە.

کاك مرادی بەختیاری نووسیویەتی کە بۆچ بەرنامەکە چەشنێك لێناکەن کە هەرکەس خاوەنی چێشکەیەکی هونەریە، بتوانێ لەو بەرنامەیەدا خۆی بنوێنێ؟

بۆ وەڵامی ئەم وتەیە ئەڵێین ئێمە لەمێژە لەم بەرنامەیەدا ڕامانگەیاندووە کە بەرنامەکەمان دەرگایەکی ئاواڵەیە بۆ هەموو ئەو کەسانە کە بە بەرگ و بارێکی هونەریەوە

دین. من رەنگە لە هەموو بەرنامەیەکا جارێکم ئەم مەبەستە راگەیاندبێ کە تاك هەرچەندە شارەزا بێ ـ کە من بێگومان نیم ـ ئاوەزی بە هەموو لایەك راناگا و هەرچەندە هونەرمەند بێ ـ کە من دیسانەوە نیم ـ ناتوانێ مەکۆی هەموو هونەرێك بێ، تەنانەت تاك لە یەك بەشی هونەریشا ناتوانێ بیروڕای لەسەداسەد دروست بێ.

ئێمەش هەروەك كاك مراد نووسیویەتی لامان وایە بڕوای هونەری و لێکدانەوەی عاتیفی هەموو کەس لە یەك جیاوازی هەیە، بەڵام من ناچارم لە راگەیاندنی ئەو شتانە کە بە لای منەوە باش و راستن و هەروەهاش ناچارم بێبەزەیی هەموو دەوروپشتی ئەو شتانە کە لە هونەرا بەلامەوە دواکەوتوو و دزێون روون بکەمەوە، بێگومان هەرکەسێ بۆخۆی رێگا و شوێنێکی هەڵبژاردووە کە پاش هەڵسەنگاندن و لێکۆڵینەوە پێی گەیشتووە و ئەو بیر و بڕوایە کە هەیەتی ئەیکاتە تەرازووی هەڵسەنگاندن و دیاریکردنی بەرجەوەند و نرخی شێوەیەکی هونەری. ئێمە هەزار جارمان کوتووە و دیسانەوە ئەیڵێینەوە کە ئەو هونەرە بێدەربەستانە کە جەنبەی دینامیکی و لایی بزووتن و ژیان و بەرەوپێش بردنی قافڵەی کۆمەڵیان تێدا نییە، بەلامانەوە بێنرخ و بەتاڵن، لامان وایە هونەرێ کە تەنیا فۆرم و قالبێکی مینیاتۆرییە و هیچی تر و چەشنی دەعۆڵی دەنگ‌زلی بێناوەرۆك مێشکی کۆمەڵ دێنێتە ئێش، دژی هونەری راستەقینەن. ئەگەر بێئینسافی نەکەن ئێمە لە سەرەتای پەیدابوونی هونەرەوە پێداهاتووین و بە چەشنێکی گشتی ئەم باسەمان شیکردۆتەوە کە هونەر چۆن پەیدا بووە و بەڵگەی بەنرخمان لە مێژووی کۆمەڵایەتی بەرەی ئادەمیزاد بەدەستەوە داوە و هەروەهاش قسەی مامۆستایانی هونەر و کۆمەڵناسیمان کردۆتە شاهیدی میسال. هەڵبەت لەپێش هەموو شتێکا تایبەتییەکانی شێوەیەکی ویژەییمان هەڵداوە و تا ئەو جێگایە لە وزەی دەسکورتی زانست و ماوەماندا بووبێ هەوڵمان داوە هۆی گەشانەوە و پەرەگرتن و کزبوون و لەناوچوونی شێوەکە لەباری ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە دیاری

کەین. وەك ئەزانی، ئەگەر دیسانەوە بە تەوازوع و خۆبەکەمزانینیەوە نەفەرمووی نازانم، هونەر و هەموو کاروبارێکی تری کۆمەڵایەتی وەك لیزگەی زنجیر بەیەکەوە بەستراون و هەموویان تەئسیری موتەقابیل و کاری دوولایەنیان لە سەر یەك هەیە.

هەڵبەت من بە پێچەوانەی «برتراندراسل» لام وا نییە ئەگەر لووتی «کلئۆپاترا» کەمێك کورتتر بوایە، جیهان ئەمڕۆ بە قۆناغێکی ترا تێئەپەڕی، چونکە نەخش و تەئسیری تاك هەروەك «پلیخانۆف» بە کەم ئەزانم لەسەر ناچاری مێژوویی و لەسەر کاری کۆمەڵایەتی؛ بەڵام ئەمەی کە ئەمڕۆ ئێمە قسەی لێئەکەین هونەرە و هونەر کاری تاکی نییە. ڕاستە کە تاك ئەیخولقێنێ، بەڵام کارێکی گشتی و کۆمەڵییە. ئەمەش تایبەتی بێکەم و زیادی کاری کۆمەڵایەتییە کە کار ئەکاتە سەر کۆمەڵ و لە کۆمەڵەوە کاری ئەکرێتە سەر. بەم چەشنە دەرئەکەوێ ماشەرەبەنی وەها ئاڵۆز کە هەر سەرەی بە شوێنێکەوە بەستراوە، دۆزینەوەی جەمسەری کارێکی دژوارە و من کە خۆم لەگەڵ ئەو پشێوە و ئاڵۆزییەوا خەریك ئەکەم، هەڵبەت هەروەك یەکێك لە ئێوە مافی ئەوەم هەیە کە شێوەیەکم بە لاوە پێباش بێ.

کاکی من بێگومان تۆ ئەوەت بەگوێ گەیشتووە کە ئەڵێن نووسەر پێویست نییە بتوانێ ئاکام لە نووسراوەکەی خۆی وەربگرێ، ئەو ڕاسپێری هەر ئەمەیە کە باش و خراپ ڕوون بکاتەوە. بە لای منەوە نووسەر و هەموو هونەرمەندێکی تر لەپێش هەموو شتێکا ئادەمیزادێکە کە هەموو تایبەتییەکی ئەندامانی تری کۆمەڵی تێدایە و هەر ڕوونکردنەوە و دەرخستنی باش و خراپ خۆی چەشنە ئاکاموەرگرتنێکە. ئەوەی کە ئەڵێن ئاکام وەرنەگرێ مەبەست ئەمەیە کە نووسراوەکەی نەکاتە مەیدانی شیمار و ڕمبەڕمب، دەنا ئەوەی کە «داستایووسکی» ئەنووسێ پەیکەرەی سی ساڵ چەوسانەوە لە بەرامبەر دەرەبەگی بەرچاو بە چلچرا ڕوونەوە ڕاوەستابوو، مەبەستی کابرای فەلایە؛ خۆی لە توانێ هاندەرانەترین ئاکام بێ. دیارە کە داستایووسکی لایەنی فەلای چەوساوەی گرتووە و بە سیحری وشە هەژاری و زۆرلێکراوی ئەوی لە بەرامبەر

دەربەگی تێروتەسەل و زۆردار دەربڕیوە.

ئادەمیزاد ئەویش کەسێك کە کاری هونەری ئەکا، چ نووسین بێ، چ شیعر، چ نەقاشی، چ پەیکەرسازی و ئەو کەسانە کە رەخنەگر و هەڵسەنگێنەری شوێنەواری هونەرین، وەك هەموو کەسێکی تر خاوەنی هەستی خۆشویستن و ناخۆشویستنن و ناتوانن کەنار بن لە کێشەری ویست و ئاواتیان. جگە لەمانە تکایە «کاك مراد» ئادەمیزادێکی لایەنئەگرم نیشان بدا و بەواتەی کوردی سەرم بشکێنێ.

بەڵام ئەوەی کە من لە هونەرا خەریکی دروستکردنی چێشکەی ئیستاندارد و یەك چەشنم. برای خۆشەویست وای دائەنێن کە بڕوای من لە هونەرا بڕوایەکی باش بێ، جا لەو حاڵەدا لاوەکانمان زیانێك نابینین لە شوێنگرتنی بڕوای من و ئەگەر دروست نەبێ لە سەر ئێوەو هەڤاڵانی تری وەك ئێوەیە کە هەڵەکانم راست بکەنەوە تا گوێگرەکان تووشی هەڵە نەبن. ئەمانە لە کاتێکدا ئەگونجێ کە من کارەکەم کاری هونەری رووت بێ. من لەم بەرنامەیەدا زیاتری کارم لەسەر نەقد و هەڵسەنگاندن ساغ بوەتەوە و ئەگەر لاوێك بڕوای منی بە لاوە دروست بێ، ئەمە ئیتر دروستکردنی چەشکەی ئیستاندارد نیە. خۆتان ئەزانن کە من ئامادەم بۆ بیستن و وەرگرتنی ئینتقاد و بەئاوات ئەخوازم گوێگرانی بەڕێز هەموویان چەشنی ئێوە گوێ بگرن بۆ بەرنامەکە و ئەگەر تووشی هەڵەیەك هاتن کە بێگومان بیری ورد و ئاوەزی بەکار و چەشکەی پاراوتان زۆر لە بەرنامەکەدا تووش دێ، بۆمی بنووسن و منەتبارم کەن. ئەوا ئێوە و ئەوەش بەرنامەکە، دەیجا فەرموون بەخێر هاتن.

تا حەوتەی داهاتوو بەخواتان ئەسپێرم. شەوتان باش.

یەکەم و دووهەم قۆناغی نەسری کوردی

سەلامێکی گەرموگوڕو پڕبەدڵ پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر و بیستیاری هەستیاری بەرنامەی تاپۆ.

بڕێ لە گوێگرە بەڕێزەکان پرسیاریان کردووە کە بۆچ لە بەشی وێژەیی ئێران و کوردەواری و بەگشتی لە وێژەی رۆژهەڵاتا هەر باسی شێعر هەیە و لە بەرنامەکەتاندا ناوێك لە نەسر نابەن. ئەو گوێگرە بەڕێزانە پێیان خۆش بووە بزانن کە نەسر لە کوردەواریدا چ بارێکی هەبووە و هەیە.

بەڵێ ئەمە راستە کە لە شەرقا زیاتر باوی شێعر و وتەی رێك و ئاهەنگدار بووە تا نەسر و ئەم باسە چەن هۆی هەیە کە ئێمە لامان وایە لە بەرنامە پێشووەکاندا باسمان کردبێ، بەڵام وەڵامی پرسیارەکە:

پەخشان یا نەسر لە ئەدەبی کوردیدا لکێکی ساوایە، لەبەر ئەمە سەردەمانی پێشوو باری تایبەتی ژیانی کورد نیازێکی زۆری پێی نەبووە.

ئەزانین کە ژیانی کورد بە دوو قۆناخی ئابووریا تێپەڕیوە: یەکیان ئابووری خێڵاتی و عێلاتی کە بە ئاژەڵداری و بەخێوکردنی ماڵاتەوە بەستراوە، دووهەمیان ئابووری فیئوداڵی یا دەرەبەگی نیشتەجێن کە لە سەر زەوی‌وزار دامەزراوە و هیچکام لەو دوو ژیانە ئابووریانە نیازیان بە نەسر نەبووە، چونکە نە واقعەنووسین نە شیکردنەوەی بە وردی ژیان بە چەشنی نەسر پێویست نەبووە و لەگەڵ گیانی ئابووریەکە نەهاتۆتەوە، تا کاتێ کە شارنشینی و لانی‌کەم ئابووری سەوداگەری و بازرگانی لە شار پەرە ئەگرێ. بە پێی ئەو پەرەگرتنە گۆڤار و رۆژنامەی کوردیش پەیدا ئەبن و نیاز بە نووسینی نەسر لە ئەدەبی کوردیا خۆی ئەنوێنێ.

ئەم نیازە و هەروەهاش پەیدابوونی نەسر بە ناوی لکێکی تایبەت لە وێژەی کوردیا لە بەرامبەر مێژینەی شێعرەوە ساوا و کەم‌تەمەنە، لەم تەمەنە کورتەی پەخشانی کوردیشا دوو بەشی جیاواز بەر چاو ئەکەوێ: بەشی هەوەڵ زیاتر تەرخانی راگەیاندنی مەبەستی رامیاریە و هێشتا تاشراو و رێک‌وپێك و لێك‌ولووس نەکراوە. نەسرێکی پڕ لە زمانزەنا و رەبەرەبە کە زیاتر لە نوتق و خەتابەیەکی ساکار ئەچێ کە جگە لە رواڵەتی دەرەوە مانایەکی جوانی لە ناوەرۆکیا نەشاردۆتەوە؛ بە جۆرێکی تر بڵێم هێشتا نەسر راسپێری تایبەتی وێژەیی دەس‌نەکەوتووە و لەگەڵ خەتابە و وتاری هاندەرانەی دروشمداری رامیاری جیاوازی نیە، نووسەری لەو کاتەدا شارەزایی و پسپۆڕی گەرەك نیە، هەرکەس خاوەنی ـ هەرچەند کەم و کەم‌قووڵایی و بێ تێبینی ـ دەس ئەداتە پێنووس و رووپەڕەی رۆژنامەیەك رەش ئەکاتەوە. گاهێ نووسەر ماوە بە خۆی کە مەبەستی تەواو شەخسی وەك سکاڵا لە دەس خزمێکی خۆی یا گلە لە کابرایەکی ئاپۆرەی نەناسراو لە رۆژنامەدا بنووسێ. نەسری ئەوکاتە پڕە لە مەبەستی ئەفسانەیی و میتافیزیکی کە مەزهەب و رەوشتی کۆنی ئەفسانەیی ئەخاتە روو، وەك خەودیتن و ئاوات خواستن، ئەڵێی هەموو کەس لە دەروونیا دەریایەکە کە سەرریژ ئەکا و پەلەیەتی لە نووکی پلووسکی پێنووسەوە بیرژێتە سەر کاغەز.

دوایی ئەم بەشە کەمێك باشترە، ئەگەرچی هێشتا ئەسرنووسین هەروەك منالێك کە خەریکی پێگرتنە، هەڵدەستێ و دەکەوێتەوە، بەڵام فێربوونی زمانی بێگانە و کرانەوەی روانگەی هەراوی ویژەی بێگانە بەتایبەت رۆژاوا ماوە ئەدا کە وەرگێرانەوەی شوێنەوارە لاوەییەکان باو بێ، وەرگێڕراوەکان ناوەرۆکێکی پتەو و بەکەڵکیان هەیە، بەڵام لەبەر نەبوونی دەسەڵاتی وەرگێڕەکان، وشە هێشتا ناقوڵا و نەسازاوە؛ باشە ئەمە بڵێم کە لەوکاتەدا مەیدانی نووسراو هەر سەر لاپەڕەی گۆڤارەکانە و داستانێ لە زمانی بێگانەوە ئەبێ تەرجەمە بکرێ کە لە لاپەڕەی تەنگ و تەسکی گۆڤارا بگونجێ، بەم چەشنە زیاتری تەرجەمەکان داستانی کورت و نۆوێلن. ئەسری تەحقیقی لەبارەی هۆز و رەگەزی کوردەوە و هەروەهاش وەرگێرانەوەی شوێنەواری کوردناس و ئۆریانتالیستەکانیش بەرهەمی ئەو کاتەیە. کارم بەسەر ئەمەوە نییە کە زۆر جار بڕوای سەیر و شیاوی پێکەنین لەم نووسراوانە دەرئەکەوێ، یەکێك ساسانی بە کورد ئەداتە قەڵەم و کەسێکی تر کەیانی بە کورد ئەزانێ و سێهەمی پارتەکان ئەباتەوە سەر رەگەزی مادی؛ بێ ئەوە شارەزای دێرینەناسی و عیلمی تاریخ بن، ئەبینین کە تەنانەت لە مەبەستی تەحقیقیشا هەستی بە لەز و خورۆشانی گەلی کار ئەکا.

لە بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم مەبەستە ئەڕۆین و ئەگەینە قۆناخی سێهەم کە لە راستیا قۆناخی دوایی و ئەمڕۆیی ئەسری کوردییە.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

دوایین قۆناغی نەسری کوردی

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ.

لە بەرنامەی پێشوودا باسی نەسری کوردیمان کرد و قۆناغی هەوەڵ و دووهەمی نەسری کوردیمان هەڵدا و بەڵێنمان دا کە ئەمجار باسی نەسری وێژەیی بکەین کە دوایین قۆناغی پەخشانی کوردییە.

لە سەرەتای مەرحەلەی سێهەما، نەسری کوردی ئەکەوێتە سەر بارێکی تر و خۆی لە دەس هەراهەرای بێ سوود و بێ کاکڵ رزگار ئەکات. ئەو نووسەرانە کە خەشی دڵیان رشتووە و جانتایان هیچی تێدا نەماوە، ماڵئاوایی لەگەڵ پێنووس ئەکەن و روو ئەکەنە هەرنمێکی تر. نووسەریەتی ئەبێتە بەهرەیەك کە هی هەموو کەس نییە. هەروەك شاعیری، نووسەریەتی وێژەیی لە نووسەریەتی تەحقیقی جیا ئەبێتەوە، واتە لێکۆڵینەوەی زانستی ئەدرێتە زانایان و وێژەی رووت ئەگەڕێتەوە بۆ لای هونەرمەندان و عاتفەداران، دیسانەوە هەر چەن شێعر ـ لێرەدا نەسر و شێعر ـ واتە پەخشان و وتاری

ناهەنگدار و هەڵبەست لەیەك نزیك ئەبنەوە، هەردووك راسپێرداری شیکردنەوەی بەر و پشتی ژیانی کۆمەڵایەتین؛ هەرکام بە رواڵەتی تایبەتییانەوە، بەڵام هێشتا پەخشان رێگای رێئالیسمی بە تەواوی نەدۆزیوەتەوە.

ئەمە سەرەتای قۆناخی سێهەمە و لە ئەنجامی ئەم قۆناخەدا دیسانەوە گۆڕانێکی بەرەوباشی دێتە پێش.

نووسەرانی کوردی ئێرانی هەوڵ ئەدەن رێبازێك کە نووسەری کوردی عێراقی پیاسەی بەسەرا کردووە، بێگرێوگۆڵتر کەن و ناوەرۆکێك کە لە عێراقا پێکهاتووە پتەوتر و بەهێزتر کەن و نەك هەر لە باری ناوەرۆکەوە، بەڵکو لە روانگەی دیوی دەرەوە واتە لەباری قالب و «فۆرم»یشەوە بیرازێننەوە؛ هەروەك شێعری نوێ لە عێراقا بە مامۆستا گۆران دەس پێئەکا و لە ئێران بەرز ئەکرێتەوە و شوێن ئەگیرێ، هەروەهاش پەخشانی کوردی لە ئێران گاهێ شانلەشانی شوێنەوارە بەرزە رێئالیستەکانی جیهان ئەدا، هەڵبەت لەبیرمان نەچێ کە وزە و ئیمکان و بۆلوان بۆ نووسەر زۆر شەرتە. بەداخەوە گاهێ لە ئێرانیش پەخشان کەمێ ئەکەوێتە ناو تەمومژی سووررێئالیسم و سەمبولیسمەوە و لە هەرێمی فام و تێگەیشتنی خەڵکی ئاسایی دوور ئەکەوێتەوە. هەرچی بێ ئەمە رەخنەیەکە لە سەر نووسین، لەگەڵ ئەوەشا ئەزانین سەمبولیسم پێتەویستێکی کۆمەڵایەتییە و ئەمڕۆ لانی کەم ناکرێ نەبێ؛ ئەم خۆشاردنەوەی «بووکی مانا»یە لەناو تارای وشە و لەتوێی «حەریری تەعبیر»دا بۆ شێعریش هەر هەیە. رەنگە هەندێ بپرسن کە ئاخۆ ئەگەر پەخشانێك زۆر ساکار و بێگرێوگۆڵ نووسرابێ، یا پارچە شێعرێك کە ئیماژ و ئیستعارەی تێدا نەبێ جیاوازی چییە لەگەڵ وتاری ئاسایی و رۆژانە؟

من لام وایە کە راستەقینەی دەرەوە هەر وەك هەن پاش ئەوە لە دەروون و هەستی هونەرمەندا جێگر بوون دەرناخرێنەوە. عاتفە رەنگی تایبەتی خۆی لە راستەقینە و رووداوی ناو کۆمەڵ ئەدا. پێوەندێکی زەریف و نادیاری لەنێوان رووداوەکانا دروست

ئەكا. دوێنێ و ئەمڕۆ و بەیانی بە یەکەوە ئەلکێنێ و ئاکامیان بە چەشنی هونەرەکەی جا چ نووسینی ئەسری، چ شێعری و چ بەشەکانی تری هونەری پێ دەرئەخا و ئەزانین کە بۆ ئەم دەرخستە ورد و عاستەمە زمان و وشە و لێکدانەوەیەکی وردیش پێویستە کە ناچارە بەرزتر بێ لە ریزی ئاسایی، بەڵام داپۆشراوی و تەعقید و ئیماژ و ئیستمارەی دوور لە دەسکەوتی دەسکورتی خەڵکی گەرەك و کۆڵان نابێ ئەوەندە زۆر بێ کە بە تەواوی هونەرەکە بکاتە شتێکی مینیاتۆری و رواڵەت جوان، بەڵام بێکەڵك و سوودی کۆمەڵایەتی.

ئێستە تکایە گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك کە لە سەرەتای نۆوێلێك وەرگیراوە و شوێنەواری نووسەرێکی نەناسراوی ئێرانییە.

هەتاوی رۆژپەری پاییز ئەڵێی بزەی نابەدڵی ماڵئاواییە. خوایە ئەمڕۆ چەن زوو تێپەری؛ دیسانەوە شەو، دیسانەوە یاوی گەرمی ئەم منالە بێگوناهە. عەزیز لە بەربەرۆچکی مزگەوت هەستا، خۆی تەکاند و کەمێ چاوی گێڕا کە خواحافیزی بکا و بەرەو ماڵ بێتەوە. کەسی نەدی، پێکەنینێك وەك بزەی نابەدڵی هەتاوی رۆژپەری پاییز کەوتە سەر لێوی... «وا دیارە من لە مێژە سەرم بەرداوەتەوە و خەریکی بیرکردنەوەم، هەموو رۆیشتوون و من بە تەنیا ماومەتەوە.» هاتەوە بیری کە هەمیشە تەنیا بووە، کەس نییە هەواڵی تێشکاو بێ. راستی هەژار بۆ مردن باشە؟! سەری هەڵێنا لەسەر ئاسۆ چاوی بە داری وشکی چاك کەوت، بایەکی نەرم پەڕۆی شینی دارەکەی ئەشەکاندەوە. ئەو پەڕۆیە خۆی دوێنێ لە دارەکەی هاڵاندبوو، ئەیزانی هیچ ناکا، بەڵام باش بوو بۆڵەی لە خێزانی ئەبری.

ـ «تۆ هیچ ناکەی، نابزوویەوە. هیوا لەشی وەك پزلوو ئەگرێ، تۆش هەر دەستەوئەژنۆ دانیشتووی. ئاخر نووشتەیەك، شەخس و پیرێك.»

ـ «کچێ ئافرەت ئەخۆش چی داوە بە سەر نووشتە و دۆعاوە؟! هیوا سەرمای

بووە، هەموو گیانی رووتە، ئەبێ بیبەینە لای دوکتۆر.»

کاتێ پیرەکەی بەم جێگایە گەیشت پێکەنین گرتی: «کام دوکتور؟ بە کام دراو؟!» هەناسەیەکی ساردی هەڵکێشا، وەك بیەوێ لەدەس ئەم پیرە ئاڵۆزانە راکا، هەنگاوی هەڵبڕی بەرەو ماڵ.

ـ «هیوا چۆنە، ئافرەت؟»

زۆر بۆوەڵامەکەی ماتڵ نەبوو. لە بەیانیەوە چوبووە دەرەوە کە پارەیەك پەیدا کا، بەڵام هیچی بۆ نەکرابوو. چووە سەر سەری هیوا. لێفەیەکی شڕی بەسەرا درابوو، هەڵیداوە. ئارەق زەنگۆڵ زەنگۆڵ لەسەر گۆنای گەرمی هەڵنیشتبوو، هەناسەی باشتر ئەهات و ئەچوو.

خێزانی پرسی:

ـ «کارێکت بۆ کرا؟»

عەزیز سەری بەرداوە و بە ئەسپایی گوتی:

ـ «نە، ئەمڕۆ گزیری ئاغا هاتە دەرکی مزگەوت و دەنگی دام بۆ بێگار، بەیانی جۆماڵە.»

خێزانی بە ناڵینەوە گوتی:

ـ «خوا هەڵینەگرێ»

عەزیز وەك کەسێك لەبەرخۆیەوە قسە بکا گوتی:

«ئەمە راسپێری سەرشانی خۆمانە!»

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین، شەوتان باش.

وەڵامی گوێگرێکی خۆشەویست

سەلام لە گوێگری بەڕێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

کاک ڕەحیمی بەهرامزادە لە بۆکانەوە نامەیەکی بۆنووسیوین و پاش ئەوە کە نزای بۆ سەرکەوتنمان کردووە لە خزمەتی گەلا، چەن ڕەخنەیەکی لێ گرتووین و ئێمە لەم بەرنامەیەدا وەڵامی ئەدەینەوە. کاک ڕەحیم وا دیارە گەنجێکی بەشۆر و هونەرناسە و دەمێکەوێ بەرنامەی تاپۆی چەن حەوتە بەر لە ئێستەی گوێ لێ بووە کە لەودا کوتبوومان نابێ ماوە بدرێ ئەو شتە نزمانە کە ئەمڕۆ بە ناوی گۆرانی کوردی لەناو خەڵکا باوە پەرە بگرێ. لە نامەکەیا نووسیویە کە ئێوە خۆتان زۆر کاری وا ئەکەن کە خەیانەتە بە هونەری کوردی. کاک ڕەحیم مەبەستی ئێمەی کاربەدەستی ڕادیۆی کوردی بووە و نووسیویە کاتێ کە شێعرێکی کوردی ئەخوێندرێتەوە، پێتەویستی چییە کە لە ناوی هونەرمەندێکی کە کورد نییە لە مووسیقای ئەوان لەگەڵ شێعرە کوردییەکەدا کەڵک وەربگیرێ. ئەمە ڕەخنەی یەکەمیەتی. ڕەخنەی دووهەمی ئەمەیە کە بۆچ ئێمە هەر باسی

هونەرمەندانی رابوردوو ئەکەین و لانی هونەرمەندانی گەنج و ئەمرۆییمان بەرداوە. ئەو گوێگرە هوشیارەمان نووسیویەتی کە بەڵێ باسی خزمەت و تێکۆشانی رابوردووان بەکەڵکە، بەڵام ئەبێ بۆ گەنجەکانیش کە تامەزرۆی هونەرن هەنگاوێك بنرێ و رێنوێنی بکرێن و هان بدرێن. رەخنەی سێهەمی ئەمەیە کە بۆچی بەستە فارسی و تورکییەکان وەرئەگێڕنەوە بە کوردی؟ ئەمانە ئەبنە مایەی لەناوچوونی رەسەنی ئاهەنگی کوردی. دانەری ئاهەنگ کە لە خەڵکی کورد دوورە و لەناویاندا نەژیاوە و ئاگای لە چلۆنیەتی ئاهەنگە بەرووەکان نییە، کاتێ کە پێی ئەکوترێ ئاهەنگێکی کوردی بۆ بڵاوبوونەوە لەسەر رادیۆ دابنێ، ناچار پەنا ئەبا بۆ ئەو ئاهەنگانە کە یا تورکین، یا فارسی و خۆی لە دانانی ئاهەنگێکی تازە رزگار ئەکا. پاشان ئەو ئاهەنگە کە بێگومان پڕ بە پێستی چێشکە و هەستی کورد نییە، شیعرێکی بێتام و بۆنی کوردی ئەخرێتە سەر کە تەنانەت شیعرەکەش پێناسی کوردی نیە. جا پرسیاری لێ بکەنەوە کە لەم ناوەدا تەنیا وشەی ئاهەنگەکە کوردییە، نە گیانی شیعرەکان، نە هەناوی ئاهەنگەکە کوردی نین. کاك رەحیم پاشان پرسیار ئەکا ئاخۆ ئەم کارەی ئێوە باشترە لە کاری گۆرانیێژێکی کەمزان کە وشەی نزمی دوور لە خوو و رەوشتی جوانی بەسەر زمانا دێ و بە واتەی نووسەری تاپۆ ئەڵێ: «دایکی حموت کوڕی پێت دەکەم حاشا»؟!

برای گەنج و هێژامان کاك رەحیمی بەهرامزادە!

ئێمە هەرگیز نەمانکوتووە کە کارمان بێکەموکووڕی و کەمایەتییە. رەنگە زۆر کەمایەتی وا لە کارمانا هەبێ کە گوێگرەکان وەك خۆمان شارەزای نەبن؛ بەهیواین وردەوردە بەسەر ئەو کەمایەتییانەدا زاڵ بین، بەڵام ئەوە کە ئێوە نووسیوتانە باسی هونەرمەندە گەنجەکانیش بکەین، لامان وایە کە ئێمە لە ناساندنی ئەو برا بەهەست و هونەرمەندانەدا، چ مووسیقار، چ شاعیر، چ نووسەر و یا دەنگخۆش کۆتاییمان نەکردووە، مەگەر لە هەبوونی ئەوان ئاگامان نەبووبێ، کە ئەویش تاوانی ئێمە نییە. رەنگە

ئەوە کەمتەرخەمی ئێوە بێ کە ئاگاتان لە بوونی شاعیرێکی گەنج یا هەر هونەرمەندێکی تر هەبێ و بە ئێمەی نەناسێنن. ئێمە لە هەموو بەرنامەیەکدا دووپاتەی ئەکەینەوە کە بە دەستێك چەپڵە لێنادرێ. ئێمە و ئێوە بە یەکەوە ئەتوانین راسپێریمان بە باشی بە رێوە بەرین، چونکە ئێمە ناتوانین و لە وزەماندا نییە هەموو هونەرمەندێك لە هەموو شوێنێك بناسین، کە وەها بوو هەموو گوێگرێك لە سەریەتی کە هونەرمەندانی شار و ئاوایی خۆی بە ئێمە بناسێنێ، شوێنەوار و کاریان بۆ ئێمە بنووسن و بنێرێ و ئێمەش راسپێریمانە کە ئەگەر شوێنەوارەکانیان کەڵکی بڵاوکردنەوەی هەبێ بە ناوی خۆیانەوە بڵاویان کەینەوە و کارێك بکەین کە لە هەموو شوێنێك بیناسن، بەڵام یەك شت هەیە کە نابێ لە یاد بکرێ و ئەویش ئەمەیە کە ئێمە کۆڕی نووسەرانمان هەیە و هەر نووسراوێك چ هی نووسەرانی خۆمان بێ و چ لە لایەن گوێگرەکانەوە بێت ئەو کۆڕە بە وردی ئەیخوێنێتەوە و بڕوای لەسەر ئەدا، تەنانەت ئەتوانێ ئەگەر لەنگ و لۆڕییەك لە نووسراوەکەدا هەبێ دەستی تێبەرێ و چەوتییەکان راست کاتەوە.

ئێمە زۆرمان پێخۆشە کە پەیوەندێکی پتەومان لەگەڵ ئێوە هەبێ، گەشەی کاری ئێمە بەمەوە بەستراوە کە ئێوە لە کارمان رازی بێ؛ هەڵبەت ئەمە کە ئێوە لە سەداسەد رازی بێ، نە بۆ ئێمە باشە و نە بۆ ئێوەش ئەلوێ، چونکە لەو حاڵەدا ئیتر ئێمە خۆمان بە راسپێردار نازانین بۆ بەرەوپێش چوون و باشترکردنی بەرنامەکانمان و ئێوەش هەوڵ نادەن بۆ دۆزینەوەی هەڵەکانی ئێمە و رێنوێنیکردنمان.

با ئەمەش لە دوایی ئەم باسەدا بڵێم کە ئەم بەرنامانە گشتیان بۆ ئێوەن و هی ئێوەن و باشتر بوو کە لە کاتی رەخنەگرتنا ئەمەتان لەبەر چاو بێ کە بەشێك لە بەرزکردنەوەی بەرنامەکە هی ئێوەیە.

کاك حەسەنی رەسوڵی خوێندکاری زانکۆی وێژەی زانسگەی تاران پرسیاری کردووە ئایا بە لای ئێوەوە هونەرمەند هەر بە شاعیر و نووسەر ئەکوترێ؟ ئەگەر لاتان وا

نیه بۆچ باسی گۆرانیبێژێك، نەقاشێك یا مووسیقارێکی کورد ناکەن؟

وەڵامی کاك حەسەن ئەمەیە کە نەخێر هونەرمەند بە لای ئێمەوە هەر تەنیا بە شاعیر و نووسەر ناکوترێ مووسیقار و نەقاش و دەنگخۆشیش هونەرمەندن، بەڵام شاعیر و نووسەر لە ناو کوردا زۆرترن لە مووسیقار و نەقاش و هونەری دەنگخۆشیش لەو چەشنە هونەرانە نیە کە بەرنامەی لەسەر بنووسرێ؛ هەر ئەوەندە کە دەنگیان لە رادیۆوە بڵاو ئەکرێتەوە خۆی چەشنێك ناساندنە. ئەگەر نەقاش یا مووسیقارێکی کورد هەبێ و بە ئێمەی بناسێنن، زۆر سپاستان ئەکەین.

لێرەدا بەرنامەکەمان دوایی هات؛ تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٣/١٠/١

جیاوازی نێوان شێوە وێژەییەکانی فارسی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

لە لێکۆڵینەوەی وێژەی ئێرانا گەیشتینە ئەم ئاکامە کە جیاوازییەکی بنەڕەتی وا کە لە نێوان شێوە وێژەییەکانی ئورووپادا هەیە لە ناو سەبك و شێوەکانی فارسیا نییە، واتە شێوەی کلاسیك و ڕۆمانتیك و ڕیئالیك لە بناغەوە جیاوازن و هەرکام ڕاگەیێنەری مەبەستێکی تایبەت و فەلسەفەییەکی سەربەخۆن. لەکاتێکا لەنێوان سەبکی «خوراسانی» و «عێراقی» و «هیندی» ئێرانا جیاوازی بەم ئاشکراییە بەرچاو ناکەوێ، تەنیا جیاوازییەکی ئەوتۆ کە ئەبێتە هۆی ناسینەوەی شێوەیەك و هەڵاواردنی لە شێوەکانی تر جیاوازی ڕواڵەتییە، واتە دیوی دەرەوەی وتار. ئەم پرسیارە دێتە پێش کە بۆچ وەهایە و چۆنە لە ماوەی کورتی کەمتر لە چوارسەد ساڵا چەن شێوەی تەواو جیاواز کە جیاوازییان لە ناوەرۆك و کاکڵدا بەیەکەوە هەیە، لە ئورووپا پەیدا ئەبن و لە ئێران لە ماوەیەکی هەزارساڵیا واتە لە هەوەڵی پەیدابوونی شێوەی «خوراسانی»یەوە تا دوایی

شێوه‌ی «هیندی» جیاوازیه‌کی ئه‌وتۆ ناکه‌وێته ناو شێوه شیعریه‌کانه‌وه‌؟!

له وه‌ڵامی ئه‌م پرسیاره‌دا ئه‌بێ بڵێین ئابووری فیئۆدالی گۆڕا به ئابووری بازرگانی و به شوێن ئه‌م گۆڕانه‌دا شێوه‌ی کلاسیك که به‌رهه‌می ئابووری فیئۆدالی و ئاریستۆکراسی بوو، بوو به شێوه‌ی رۆمانتیك که نیازی کۆمه‌ڵی سه‌وداگه‌ری ئورووپا بوو. ئێمه زۆرجار کوتوومانه که هونه‌ر و زانیاری و خوو و ره‌وشت و هه‌موو ئه‌و شتانه رووکاری ژیانن و له سه‌ر بناغه و پایه‌ی ئابووری دامه‌زراون، ئه‌گه‌ر بناغه بڕووخێ بێگومان رووکاریش خۆی پێناگیرێ و ناچاره به‌ره‌و نه‌مان و فه‌وتان بڕوا. شێوه‌ی رۆمانتیك ورده‌ورده گۆڕا به شێوه‌ی ریئالیسم، چونکه ئابووریه‌کی نوێتر هاتبوو. لانی که‌م ئه‌گه‌ر وڵاتانی ئورووپا هه‌ر له‌سه‌ر ئابووری بازرگانی مانه‌وه، به‌ڵام پێشکه‌وتنی سنعه‌ت و تێکنیك و په‌یدابوونی چه‌ند تاقیکاری له ئابووری گشتیا و ده‌رکه‌وتنی بێدادی، شێوه‌ی ئابووری بێ‌ده‌ربه‌ستی تاکی بۆرووناکبیران و خاوه‌ن پێتووسانی ئورووپایی روون کردەوه که هه‌رێمێکی بژوێنتر و ئینسانیتر هه‌یه له تاك‌په‌رستی و بڕوا به کۆللێکتیڤ(collective)، چ له ئابووریا و چ له هونه‌را په‌ره‌ی گرت.

مه‌به‌ست ئه‌مه‌یه که له ئورووپا بناغه گۆڕا و به گۆڕانی بناغه‌ی ئابووری رووکاریش که هونه‌ر به‌شێکیه‌تی گۆڕا، به‌ڵام له ئێرانا بۆماوه‌ی دوو هه‌زار ساڵ ئابووری فیئۆدالی مایه‌وه، گاهێك بێ‌هێز بوو، به‌ڵام له‌ناو نه‌چوو و توانی هه‌ڵداته‌وه، هه‌روه‌ك له «چین»یشا وه‌ها بوو و ئابووری ده‌ره‌به‌گی زیاتر له دوو هه‌زار ساڵ به حه‌وسه‌له و گیان‌سه‌ختی‌یه‌وه خۆی راگرت، به‌ڵام ئه‌مه‌ش خۆی پرسیارێکه و شیاوی وه‌ڵامێکی تره که بۆچی له ئورووپا ئابووری گۆڕا و له ئێرانا نه‌گۆڕا. ئه‌زانین که هه‌موو گۆڕانێك له به‌ره‌نگاری «تێز» و «ئانتی‌تێز» دێته به‌رهه‌م و هیچ مه‌به‌ستێك له‌م هه‌رێمه تێناپه‌ڕێ و ئه‌م ده‌سه‌ڵاتی تێز و ئانتی‌تێزه به‌سه‌ر هه‌موو مه‌به‌ستێکا ره‌وایه و لێره‌دا پێویسته بزانین چ هۆیه‌ك یارمه‌تی مانه‌وه‌ی تێزه‌که ئه‌دا که ئانتی‌تێز ناتوانێ به سه‌ریا

زاڵ بێ و «سەنتێر» بێتە روو؟ بە چەشنێکی تر چ بارێکی تایبەت دێتە فریای فیێۆدالیسم کە ماوە نادا لە ژێر هێرشی بازرگانیا لەناو بچێ؟

شاڵاوی هۆزە بیابانگەڕە کۆچەرەکان بۆ سەر «بانوو» واتە فەلاتی ئێران، هۆی هەرە گرنگی دواکەوتنی ئابووری ئێرانە. ئەو هێرشانە وڵاتیان شڵەژاند و باری بەرەوپێشکەوتنی ئابووریان تێکدا و ئەوەك تەنیا بوونە هۆی راوەستانی بەلەزی پێشکەوت، بەڵکوو بەرەو پاشیش ئابووریان گێڕاوە.

ئەزانین پاش پەیدابوونی ئایینی ئیسلام جگە لە دوو سێ خانەدانی وەك «ئالیزیار» و «ئالیبوویە» و «سامانی» هەر ئەمیر و سوڵتانێك کە هات و لە ئێرانا فەرمانڕەوایی کرد تا دامەزرانی «سەفەویە» رەگەز ئێرانی و راهاتووی ژیانی کۆمەڵی ئێران و هۆگری خوو و رەوشتی ئێمە نەبوو، زیاتریان لەو هۆزانە بوون کە بۆ لەوەڕاندنی مەڕ و ماڵات لەوپەڕی «ماوراءالنهر» و لە «تورکستان»ەوە هاتبوون و بە چەمن شەڕ و پشێوە دروستکردن توانیان هەرکام حکوومەتێك پێکبهێنن وەك «سەلجووقی» و «غەزنەوی» و «ئاققۆینلوو»؛ هیچکام لەو حکوومەتانە جگە لەوە کە ئێرانی نەبوون ئەوەندەش دەسەڵاتیان پەرەدار نەبوو کە تەواوی ئێران بگرێتەوە و ماوەی حکوومەتی بنەماڵەشیان زۆر نەبوو. هێرشی مەغوولەکان کە گەورەترین بەڵای پێشکەوتنی ئێران بوو لەوەی کە بووش ئابووری زیاتر وەدواخست. ئەو ئەمیر و دەسەڵاتدارانە خۆیان لە پێشا بە مەڕداری و شوانی ئەژیان و ئابوورییەکەیان دواکەوتوو بوو. ئەزانین کە لە سەردەمی ئەشکانیش «اقطاع» و «فیێۆدالیسم» ـ کە خاوەنی ئابوورییەکی پێشکەوتووترە لە ئابووری ئاژەڵداری ـ لە ئێرانا دامەزرابوو، تەنانەت لەدوایی سەردەمی ساسانیا بەرەو بۆرژوازی بازرگانیش چووبوو.

سنعەتکار لە شارەکان پەیدا ببوون و بەپێی کتێبە داستانییە ئێرانییەکان بازرگان لە کۆمەڵا رێزێکی زۆری هەبوو؛ رێگای تیجارەتی هاوریشم کە ئورووپای بە

هیندوچین و شەرقی ئێستاوە پێوەند ئەدا بە ئێرانا تێپەڕی؛ لەبەر ئەمە ئابووری ئێران کاتێ بە هۆی فەرمانڕەوایی ئەو هۆزە ماڵاتدار و کۆچەرانەوە ڕەنگی ئابووری شوانی گرت لە ڕاستیا دواکەوتی بەسەرا هات. شارنشینی وەك لە ئورووپا هەبوو پاش تێکڕووخانی «چاچ» و «سەمەرقەند» و «قەرغانە» و «هەرات» و «ئۆزگەنج» و «خوجەند» لە ئێرانا پەیدا نەبوو؛ ئەمە هۆیەکی هەرە گەورە بوو کە لە ئاکامیا ئەشرافە فێئۆدالەکان وەك لە ئورووپا جێ‌گرتوو و بەدەسەڵات بوون، لە ئێرانا نەیانتوانی تەئسیریان لە حکوومەتا هەبێ. هێرش و شەڕو کوشتار هێمنی نەهێشت کە ئەزانین هێمنی بۆ پێشکەوتی ئابووری گەلێك پێویستە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. هیوامان بەختەوەری ئێوەیە.

«گۆران» و «هەژار» کامیان بەرزترن؟

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

کەمێك بە بۆنەی کارەکەمەوە و بڕێکیش لەبەر ئەمە کە مەڤاڵ و ئاشنا و رۆشنای هونەردۆستم زۆرە، دوچاری هەندێ کۆڕی وا ئەبم کە تیا دائەمێنم و گاهێ پرسیاری وەهام لێئەکرێ کە وەڵامەکەی نازانم، یا وا ئەبێ کە لە نێوان شیکردنەوە و لێدوانی مەبەستێکی هونەریا مەبەستی وا دێتە پێشەوە کە لە پێشا بیرم لێنەکردبۆوە. ئەم کۆڕ و ئەنجومەنە بچووك و دۆستانەیە بۆمن جێگای شەوی شێعر و کۆڕی وێژەیی و هەڵسەنگاندنی هونەری ئەگرێتەوە و لام وایە ئەو بڕوایانە کە لەو دانیشتنە گەرم و برایانەدا دەرئەبڕێ، کەڵکی ئەوەی هەبێ کە ئێوەش گوێتان لێبێ و لێی ئاگادار بن. هەڵبەت ئەگەر بڕوایەکی ترتان هەبێ و بەڵگەی باشتان بۆ بڕواکەتان لە دەستدا بێ، ئێمە بڕواکەی ئێوەش بەناوی خۆتانەوە بڵاو ئەکەینەوە. بەم چەشنە رایەڵکەیەکی لەیەکگەیشتن و هەڵسەنگاندن لەنێوان ئێمە و ئێوەدا بەدی دێ کە زۆر جێگای کەڵکە و

ئەگونجێ زۆر شت لەم ئاڵوگۆڕی بڕوایەدا روون بێتەوە.

شەوێك لە کۆڕێکی بچووکی دۆستانەدا ئەم باسە وێژەییە لە گۆڕێ بوو کە «پلەوپایەی دەسەڵات و سامانی شاعیری "گۆران" و "هەژار" کامیان بەرزتر و زۆرترە؟» بۆ روونبوونەوەی باسەکە لە پێشدا باس لەوە کرا کە شاعیر ئەبێ چ ئیمتیازێکی هەبێ بۆ ئەوە بچێتە ریزی شاعیری باشەوە و هەموو پێکهاتین کە شاعیر ئەبێ جگە لە دەسەڵاتێکی مەعنەوی کە «هەوێنی شاعیرانەی دەروونی» ئەتوانین پێ بڵێین، واتە جگە لەوە کە ئەبێ زەوق و لێهاتوویی سروشتی هەبێ بۆ شێعرکوتن، ئەبێ چەند شتی تریشی هەبێ کە بریتین لە شارەزایی بە مێژووی هونەری وڵاتەکەی خۆی و وڵاتانی تری جیهان، بۆ ئەوە کە بتوانێ لە سەرچاوەی هونەری گەلانی تر خۆی تێراو کا. وا باشترە کە زمانێکی زیندووی بێگانە بزانێ، چونکە بەو زمانانە کتێبی زۆر سەبارەت بە هونەر و وێژە نووسراوە کە ئەگونجێ وەرنەگێڕرابێتەوە بۆ زمانەکەی خۆی. تەنانەت ئەگەر شاعیر وەرگێڕراوی دیوانێکی شێعریشی لەبەردەست بێ، ناتوانێ بەهرە لە هەموو ئەو جوانیانە کە لە ئەسڵی کتێبەکەدا هەن وەربگرێ، چونکە هەر زمانێك شتی وەها تایبەتی تێدایە کە بە وەرگێڕاندن لەناو ئەچن. کە وەها بوو شاعیر ئەبێ هەم زەوقی شاعیرانەی هەبێ، هەم لە وێژەی جیهان ئاگادار بێ. هەواڵێك پرسیاری کرد سەبارەت بەم راستەقینە ئەڵێن چی کە بەپێی لەگەڵ ئەوەشا شوێنەواری زۆر گەورەی خوڵقاندووە جگە لە زمانی گەلەکەی خۆی زمانێکی تری نەزانیوە. وەڵام ئەمە بوو لەو کاتەدا ئەکرا شاعیری کورد خۆی بێنیاز بزانێ لە زانیاری و وێژەی گەلانی تر، چونکە ژیانی کورد ساکار بوو. ئابوورییەکی ساکار و کۆمەڵێکی ساکار، بەڵام ئەمڕۆ لەو ساکارییە، نە لە ئابووریدا و نە لە کۆمەڵ و ویستی کۆمەڵایەتیدا نیشانەیەك نەماوە. ژیانی کورد پێچوقەمچی پەیدا کردووە و چارەنووسی تێکەڵ بووە لەگەڵ چارەنووسی جیهان. ئابوورییەکەی گۆڕاوە. شارنشینی و بازرگانی و سنعەت پەرەی سەندووە و شاعیری

کورد ناتوانێ خۆی بپارێزێ لەو هەموو گۆڕانە و ناچارە بۆ ئەمڕۆ و کۆمەڵی ئەمڕۆ شێعر بڵێ.

«هەژار» و «گۆران» هەردووکیان فارسی و عەرەبی و تورکی و کوردی ئەزانن و هەردووکیان زمانێکی ئورووپایی تا رادەیەك کە بتوانن نووسراوی ئەو زمانە بە بێ یارمەتی وەرگێڕ بخوێننەوە شارەزان کە وەها یە لەم بارەوە بەرامبەر دێنەوە، بەڵام ئەگونجێ کە «هەژار» بەسەر زاراوە جۆربەجۆرەکانی کوردییا شارەزاترێ، چونکە «کرمانجی ژوور» کە لە ئێران پێی ئەکوترێ «بادینی»، باش ئەزانێ و لە شێعرەکانیا کە بە زاراوەی کرمانجی خواروون، وشەی کرمانجی ژووروو زۆر ئەهێنێ، وەك «یەرکم»، «هەیڤ»، «شەپاڵ»، «چەلەنگ» و زۆر وشەی تر؛ تەنانەت «هەژار» لە شێوەکانی زاراوەی کرمانجی خواروو کە لە ئێران «سۆرانی» پێ ئەڵێن چەشنی «سنەیی»، «موکریانی»، «هەولێری»، بەتایبەت شێوەی «دەشتی دزەیی» و «سلێمانەیی» کەڵك وەرئەگرێ و بەلایەوە زاراو و شێوەکانی کوردی بەیەکەوە جیاوازیان نیە و شاعیری کورد ئەتوانێ لە وشەی هەموویان کەڵك وەربگرێ، ئەم کارە لە شوێنەوارەکانی مامۆستا «گۆران»دا بەرچاو ناکەوێ. جا یا لەبەر کەمدەسەڵاتی بەسەر شێوەکانی کوردییا، یا لەبەر ئەمە کە پێی باش نەبووە لە شێعری سۆرانیا وشەی کرمانجی ژووروو بەکار بێنێ.

کۆڕەکەی ئێمە لەدوای لێکۆڵینەوەیەکی زۆر بەم ئاکامە گەیشت کە لە ناو کوردا شاعیرێك کە لە ناسکی زەوق و جوانی تەعبیرا بگاتە «گۆران» زۆر کەمە، بەتایبەت لە پێهەڵگوتن و پەسندی جوانی تەبیعەتا، لەباسی ئەوین و جوانی ئافرەتا کەس ناگا بە «گۆران». هەڵبەت ئەوە کە ئەڵێین لەم رێبازەدا گۆران رێبواری تاقانە و چالاکە، مەبەستمان ئەمە نییە کە لە رێبازەکانی ترا دواکەوتووە. شێعری بەرزی «جیلوەی شانۆ» یا «تاقەستارە» یا «دەروێش عەبدوڵڵا» یا «بۆ هاوڕێم بێکەس» لەو شێعرە بێوێنانەن کە بە راستی سامانی وێژەی کوردی دەوڵەمەندتر کردووە و گوڵزاری

زەوقی شێعرناسانی بەهاراوی کردووە. کێ ئەتوانێ لە چەند دێڕی کورتا باسێکی ڕەوانناسی وەها باریک کە لە پارچە شێعری «تاقەستارە»دا هاتۆتە گۆڕێ بەیان بکا؟

ئەمە سەبارەت بە «گۆران»؛ هەژاریش لە هەرێمی شێعری حەماسیدا بێوێنەیە.

لە ڕۆشنایی ئەم ڕاستەقینانەدا کە باسمان کرد بەم ئاکامە گەیشتین کە «گۆران» شاعیرێکی «لیریک»ە[1] و «هەژار» «ئێپیک»ە[2] و هەرکام لە هەرێمی خۆیانا دەسەڵاتدارن؛ بەڵام کاتێ «هەژار» لا ئەدا بۆ شێوەی «غەنایی»، یا «گۆران» ڕوو ئەکاتە مەڵبەندی «حەماسی»، کەمێك لە بەرزییەکەیان کەم ئەبێتەوە. ڕەنگە «گۆران» لە شێعری حەماسییا کەمدەسەڵاتتر بێ تا «هەژار» لە شێعری غەناییدا.

شتێکی تریش ئەبێ بکوترێ، ئەویش ئەمەیە کە «هەژار» لە «شێوەی نوێ»دا تەواو کەمدەسەڵاتی خۆی نیشان ئەدا و «گۆران» لەم شێوەدا لەپێشترە تا شێوەی هەرووزی، بەڵام لە شێوەی هەرووزیشا شێعری گەورەی خوڵقاندووە.

بەهیوای ئەوە کە بڕوای خۆتانمان بە بەڵگەوە بۆ بنووسن. تا حەوتووی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٢/١٠/١٥

---

١ - لیریك = غەنایی

٢ - ئێپیك = حەماسی

تراژیدی سەیدەوان

کۆمەڵ لەسەر ڕێگای ڕاستە و هەرچی لە ناو کۆمەڵەوە هەستێ و باسی خواس و ویستی کۆمەڵ بکا، جوانە؛ چونکە ئەوەی وا بە هەڵە دەچێ تاکە و کۆمەڵ کەم وا هەیە ڕێگای چەوت بگرێتە بەر.

کۆمەڵ بە لای منەوە بەو کەمایەتییە ناڵێن کە سوودێکیان هەیە جیا لە سوودی گشتی و هونەرێکیان هەیە بەپێچەوانەی هونەری کۆمەڵ.

چینی پێکهێنەر، واتە ئەو کەسانە کە زۆربەن و هەمیشە ڕوویان لە ژیانی مرۆڤایەتی و بەرزکردنەوەی پلە و پایەی ژیانی ئینسانییە، بە لێکدانەوەی من کۆمەڵ بەوان ئەکوترێ؛ ئەوانن کە خەمیان وەك تەمومژی سەر چیا وایە و شادییان چەشنی پێکەنینی هەومڵ زەردەی خۆرەتاوە؛ ئەوانن کە هونەریان ئێسك سووك و لەدڵ نزیك و خوێن شیرینە؛ هونەرێك کە بە خشڵی خۆماڵی ڕازاوەتەوە و ڕەنگ و بۆن و تامی بێگانەی پێوە نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا لە هەموو شوێنێك چ لە ناوخۆ و چ لە دەرەوە هەر جوانە،

چونکە مانای بەرزی جوانی ئەو جوانییە یە کە پێوەندی بە هەرێمی بەرپانی جوانەوە هەیە و لەگەڵ باسی خاوەنیی یەك مانان؛ لە هەموو لایەك و بە لای هەموو کەسەوە بەرزە.

ژیانی خێڵاتی هێندێ خوو و رەوشتی تایبەتی خۆی هەیە، کە یەکیان دڵاوایی و بەخشین و ماڵی دنیا بە لاوە کەمبوونە، چونکە لەو چەشنە ژیانەدا ئاسان بژێوی و کەم بەرێچوون هەیە و باری ژیانەکە چەشنێکە کە ئادەمیزاد بەرامبەر بە پاشەکەوتکردن و بیر لە بەیانی ژیانکردنەوە بێ‌دەربەست دەبێ. لەبەر ئەوەیە کە کورد سەربەرزی و ئازایەتی و میوانگری زۆرە و بەیتی «سەیدەوان» داستانی ئەم چەشنە ژیانە ئەگێڕێتەوە.

بەداخەوەم کە وێژەی ئێمە لە ناو گەلانی جیهاندا بڵاو نەبۆتەوە، دەنا خوا حالم کە بەیتی «سەیدەوان» زۆر لە «هاملێت»ی «شکسپیر» بەرزترە. شکسپیر لای وایە «هەبوون» یا «نەبوون»، مەبەست یەکێ لەو دوانەن؛ بەیتێژی «سەیدەوان» ئەڵێ:

«دیلان یا ماتەم.» کامیان مەبەستی ژیانە؟!

قارەمانی شکسپیر «هاملێت»ی باوك‌کوژراوە؛ دایکی خەیانەتکار و مامی پیاوکوژ بوونە هۆی پەژارەی «هاملێت»؛ بەڵام لە بەیتی «سەیدەوان»دا باوکێك سێ کوڕی گەنجی ئەمرن، کە یەکێك بە دەسی باوکەکە ئەکوژرێ.

خەمی «هاملێت» بە ئەندازەی پەژارەی «عەبدولعەزیز»ی رۆڵەکوژراو گران نیە.

جا با بچینەوە سەر داستانی «سەیدەوان».

«رەبی خودایە ئەتو هەوری رەحمەتێ بێنی لە لای قیبلەی موبارەك.
لە داوێنی فەرەنگیان. لەسەر قەبری پیر خدری هەڵبرێژی.
کێ دیویەتی لە سەر سێ کوڕانڕا بووك بچنەوە ماڵی بابیان بە کیژی؟»

«عەبدولعەزیز»ی داسنی، سێ کوڕی ئەبێ بە ناوی «سەیدەوان» و «نێچیروان» و «مەلکەوان». سێ کوڕی گەنج کە کاتی ژنهێنانیانە و سێ بووکیان بە رۆژێك بۆ دێنن. عەشیرەتی داسنی هەموو لە شایی و زەماوەندا بەشدارن، «مەلکەوان» شەوی هەوەڵ

«پەردووگیر» ئەبێ و ئەمرێ و خەفەتێکی گەورە ئەخاتە سەر دڵی باوکی، بەڵام «عەبدولـعەزیز» کوردە، سەرۆکی خێڵی «داسنی»یانە، چۆن رووی هەیە بە عەشیرەتەکەی بڵێ:

«دەستی دیلان بەردەن و بڵاوەی کەن!»

راستە کە کوڕمردن پشت‌شکێن و بڕست‌بڕە، بەڵام ئەی سەرۆکی چی؟ ئەی پیاوەتی و میوان‌خۆشەویستی چی لێ بکا؟ «عەبدولعەزیز» دەنگ ناکا و هەڵپەڕکێ و زەماوەند هەر دەمێنێ. تا شەوی دووهەم دەشتەوانان هەواڵی دەدەنێ کە «نێچیروان» لە رەوەز، رەوەزی تووش و چڕە هەڵدێراوە و مردووە. دیسانەوە باوکی کۆس‌کەوتوو برینی ئەکولێتەوە و خەم بە هەموو گرانییەکەوە ئەکەوێتە سەر دڵی و بیر ئەکاتەوە دوو کوڕی جوانەمەرگ بوون، ئەم زەماوەندە شوومە، ئەم بەهارە بێ فەڕە، بێ‌فەڕو دزێوە، چی بکا؟

ئایا لەگەڵ ئەوەشا کە تەرمی دوو کوڕی لە بەر دەستییەتی، زەماوەند هەر بمێنێ؟ ئەگەر بە داسنیان بڵێ: من زەماوەند ناگێڕم و ئێوە هەڵپەڕکێ بوەستێنن، چی پێ ئەڵێن؟!

ئاخۆ ناڵێن: «عەبدولعەزیز، پیرە، خەرفاوە و پیاوێکی ئاخرشەڕە؟»

ئەمانە ژێردەستی خۆی؛ بێ جیاوازی کوڕە داسنی کوڕی ئەون و هەموو ئەورۆ لە شادی ئەوا بەشدارن. میوانن، گەڕی هەڵپەڕکێ گەرمە، کیژ و کوڕی داسنی خەریکی «رۆینە» و «سوێچکەیی» و «چۆپی» و «سێ جارە»ن. ئاخۆ بچێتە ناویان و بە پڕمەی گریانەوە بڵێ: «ئەی کوڕو کیژی داسنی دیلانەکەتان بەردەن، لەباتی شایی، شین بگێڕن، «مەلکەوان» و «نێچیروان» مردن و ئێوە بۆ دوو زاوای ئەماو شایی ئەکەن!؟»

بەڵام نا، عەبدولعەزیز کوردە، ئەوانەش میوانن. ڕەوا نییە زەماوەندەکەیان بشێوێ. ئەی دڵی پەژارەداری چی لێ بکا؟ ئەم هەموو خەم و دەردە بۆ کوێ بەرێ؟

وا باشە لە ئاوایی دەرکەوێ، پەنا بەرێتە بەر داوێنی چیا، خەفەتی بدا بە دەم

شەماڵی سەرشێتی شیو و دۆڵا. با لە هەرای هەڵپەرکێ رزگار بێ، ئاگری بەجۆشی دەروون ئەیبا، ئەیبا تا ئەو جێگایە وا ڕێبازی مەڕو بزنە کێوییە. لەژێر بەردێکدا ئارام ئەگرێ، بەڵام دڵی وەك ئاوی سەر ئاگری بەتین ئەجۆشێ و هەڵەچێ. فرمێسکی گەرمی بە سەر گۆناى پڕ چینیا دێتە خوارەوە!

دەوروبەری بەهارە، بەڵام چ بەهارێك، بەهارێکی رەش و ناحەز، ناحەزتر لە هەموو زستانێك.

چاوی تیژی وەك هەڵۆی پیری چیا ئەڕوانێتە ئەوبەری دۆڵەکە! بەهانەی لە ماڵ دەرکەوتن و کۆڕی زەماوەند جێهێشتنی ئەمەیە، کە دەچێ گۆشتی راوێك بێنێتەوە. لێرەدایە کە تراژێدی دەگاتە ئەوپەڕی خۆی، دەستێکی بەهێز لەکاردایە بۆ پەروەرداندنی دڵتەزێنترین بەسەرهات.

دەوروبەر بەهارە، گیا شینە، لاسکی ئاسکی گوڵی کێوی بە دەم بای ئەرمەوونیانەوە ئەلەرێتەوە. دڵی باوکێك پڕە لە مەینەت، پەردووی زاوای دوو کوڕی گەنج بەتاڵە، دوو بووك چاوەڕوانە، داسنی لە شایی و خۆشیا نوقم بوون. «عەبدولعەزیز» گامێ بە دڵیا دێ: ـ «دوانم مردن، دەسەیدەوانەم ماوە! ژیان شایی یە یا شینە؟!»

دەنگی گۆرانیبێژ و دەهۆڵ و زوڕنای ناو دێ کە زۆر دوور لە دەرەوە دێتە بەر گوێ، ئەو جارانە وا شەماڵ ئەیهێنێ، ئەڵێ: «ژیان شایی یە!» دوان مردن، هەموو دەمرن، چونکە لە هەوەڵەوە نەبوون، هاتن و پاشان رۆیشتن، کە وەهایە ژیان ئۆناخێکی کەمخایەن و کورتە لە نێوان دوو نەبوونی درێژ و بێبەستێنا. هەرا و بگرتنێکە لە بەینی دوو بێدەنگی و هەدادان، کە وەهایە ژیان شایی یە و بۆنەمانی بێدەنگی ماوە زۆرە، بەڵام دۆڵی کپ و خامۆش کە ئەڵێی گریانێکی بەکوڵی پیاوانەی لە گەروودا بەستراوەتەوە، ئەڵێ: «نا، نا، ژیان ماتەمە، ژیان کۆس کەوتنە، ژیان لە کۆ کەوتنی دوو لێوی پڕ بزەیە!»

با، لەوبەری دۆڵەکەوە یاری بە مووی زەردی ریشی بزنەکێوییەك ئەکا و لێکی ئەدا و ئەیهەژێنێتەوە و «عەبدولعەزیز» بە چاوێکەوە کە فرمێسکی مەینەتی تێزاوە،

ئەڕوانێتە ئەو مووە زەردانە کە ئەڵێی پڕچی «گوڵەبەڕۆژە» یا قژی «گەنمەکابە»یە و با ئەیشەکێنێ. وا ئەزانێ بە ڕاستی مووی ڕیشی بزنە کێوییە. تەقەی تفەنگ هەڵئەستێ، وەك پرمەی گریانێکی بەکوڵ ئەچێ، نا ئەڵێی قاقای پڕلە تەوسی ئینسانە بە ژیان! شتێکی زیندوو لەپشت بەردێکەوە ئەکەوێتە خوارەوە، وا دیارە پێکراوە. «عەبدولعەزیز» دەگاتە سەری، ئەبینێ «سەیدەوان»ە، مووی زەرد و خوێنی سوور و دەموچاوی سپی لە سەر گیای سەوز تێکەڵ بوون؛ هەناسە لە سینگی چیادا قەتیس ماوە، کەو لە قاسپە کەوتووە، ڕۆژ خۆی لە ژێر هەورێکی چڵکنا شاردۆتەوە!

«عەبدولعەزیز» چی بۆ ماوەتەوە؟! دائەنیشێ، چونکە ئەژنۆی هێزی نییە؟ لە پێدەنگی ئەترسێ و ناشتوانێ بگری، چونکە پەشۆکاوە، هەموو دنیا لەبەر چاوی دەبێتە یەك پرسیار: ژیان شینە یا شایییە؟! خەم لەوە گەورەترە کە لە دڵی پیر و ناسکی «عەبدولعەزیز»ا جێگای ببێتەوە. ئەپاڕێتەوە، لەبەر خوا ئەپاڕێتەوە:

«ڕەبی خودایە بای ڕەحمەتێ بێنی لە لای قیبلەی موبارەك

لە داوێنی فەرەنگیان. بیدەی لە خەمی «عەبدولعەزیز»ی و

لە بەحری خوێنەی تێیەڕێنی!»

چەند خەمێکی گەورەیە، خەمی «عەبدولعەزیز»ی داسنی کە دوو کوڕی ئەمرن و یەکێکی بە دەستی خۆی ئەکوژێ؛ لەکاتێکا بەهارە و کاتی بووژانەوە و ژیانە. بەیتێژ چ تراژیدیەکی بەرزی پێکهێناوە، گیانی ئەمری شاد بێ.

نومایشنامەی سەیدەوان

[دەنگی دەهۆڵ و زورنا، لەدوورەوە، لە مەتندا]

وێژەر:

دەواری ڕەش وەك خاڵی سەر گۆنای كیژێكی جوان لە داوێنی دەشتی سەوزی بەگوڵ خەملیو بۆتە نەخش. بەهار ئەڵێی گیانی ئەوینە ئەهەژێتە ناو هەناوی سروشت. زەردەی خۆرەتاو كراسی خارای كردۆتەبەر چیا بەرزەكان. ڕووباری كەف چەرێن وەك

کەحڵاتی تازەگیراو حیلەی دێ و بەرەو نشێو پەل ئەکوتێ. لکی بەرزی هەموو دارێك بە تیشکی خۆر، زەردەی تێراوە و ئەڵێی دار هەموو لەشی بۆتە چاو و ئەڕوانێتە ئەو مەلە ئەویندارانە کە بە جریوەی خۆیان بەستەی بەهار و ژیان بە گوێی گوڵاوی مەندی چاو بە خەوا ئەخوێنن. دەهۆڵکوت و زوڕناژەن لە مەیدانێکا کە بە دەواری ڕەش دەورە دراوە، خەریکی لێدانی ئاهەنگی «سەحەری»ن. خەوی خۆشی پاش شەکەتی، وەك دڵدارێ کە تازە هاتبێتە جێژوان و بە پەرژینی دەستەملان و داوی لێو لە سەر لێودانان ڕێگای سڵی و ڕاکردنی لە دڵبەر تەنیبێ، ماوەی نەدەدا دوو پێڵووی چاوی گەنجان دەس لەیەك بەردەن، بەڵام دەنگی نرکەی دەهۆڵ و زوڕنا بە ئاهەنگی دڵبزوێنی «سەحەری» وەك شەپۆلی بۆنی گوڵاڵە خۆی ئەکرد بە دەلاقەی گوێی لاواندا و لەگەڵ خۆیا چەپکێ هەستی سووری دڵدارانەی ئەخستە سەر سینەی دڵ. هەر چاو بوو وەك پەنجەرەی بەرەو خۆر ئەکرایەوە و هەر لاوی تاسەباری هەڵپەڕکێ بوو ڕالەپەڕی و ڕووی ئەکردە گۆڕەپانی جێگای هەڵپەڕکێ و زەماوەند. پاش ماوەیەك دەوار چۆڵ ببوون و مەیدان لەبەر حەشیمەت جمەی دەهات. میر عەزیزی سەرۆکی هێلی داسنی لە خێوەتی سپی خۆیدا کە ئەتکوت تاکە چڵی سپی ناو ڕیشی ڕەشە، دانیشتووە. چەن ڕیش سپی و کەیخودای داسنی لە لای دانیشتوون و چەند نۆکەر دەس لەسەر دەسکی خەنجەر چەشنی پەیکەرەی بەردین، بێدەنگ وەستاون. عەزیزی داسنی ڕوو ئەکاتە ڕیش سپی و مەزنەپیاوەکان و ئەڵێ:

- «ئەمڕۆ ئەڵێی ڕۆژ بۆیە هەڵاتووە تا لە شادی منا هاوبەش بێ. حەفتا بەهارم بەڕێ کردووە، بەڵام بەهاری ئەمساڵ پێش ئەوەی سەری «سپانی» برازێنێتەوە و چیای مەغلۆوبێ بخەملێنێ، لە دڵی منا خێوەتی هەڵداوە. لە دارایی و سامانی جیهان سێ کوڕم هەیە کە ئەمڕۆ زەماوەنی هەرسیانیانە. ئەمە بۆ باوکێکی پیر، نیشانی ئاخربەخێرییە. کوڕە جەحێڵی داسنی هەر وەك لە ڕۆژانی سەختی شەڕو کوشتارا شان بە شانم

وەستاون لە شایەکەشا بە هاوبەشی پڕبە دڵیان، دڵمیان گەشاندۆتەوە. هەزار و هەزار بار شوکر خوای مەزن؛ من گەنجی خۆم لەم سێ کوڕەدا بەدی ئەکەم. نێچیروانم کوڕی شەڕو گژوەند و مەیدانە، مەلکەوانم گەورەی خێڵ و سەپان و شوانە، سەیدەوانم خانی خانان، قسە لە پێشی دەرك و دیوانە.»

[مووسیقای کورت . ورتەورت و پچەی چەند کەسێك]

میر عەزیز [بە حەسرەتەوە]: ـ «نە؛ لە کاری گەورەی خێڵی داسنی ناچن. لێم دەکەن بە پەرۆی شین و بە سەر شانما ئەیدوورن. بەیانی لەناو هەموو دەوارێکا لە دیوانان، لە گەرەك و کۆڵانان ئەیکەن بە بەند و بالۆرە و ئەڵێن عەزیز زەماوەندی تێکدا. دڵی گەنجانی داسنی شکان. نە. دەنگ ناکەم. با لە دڵی منا کونەبووی مەرگ بخوێنێ. با لەگەڵ هەر پێیەك کە کۆڕی هەڵپەڕکێ بە سەر زەوییا ئەدا، بەندێك لە دڵی من پسێ و با خرمانەی خەم لە دەوری سەرم بهاڵێ، بەڵام نەڵێن عەزیز میوانی لەماڵی خۆی دەرکرد. با نەڵێن جیاوازی دانا لە نێوان کوڕی خۆی و کوڕی عەشیرەتەکەیا. خوایە بریا شوانێك بوایەم و بمتوانیایە پەژارەی مەرگی «مەلکەوان»م لە گەرووی شین‌گێڕی شمشاڵەوە بڕژاندبایەتە ناو دۆڵی چیای سپان تا ئاگرێکی وەهای تێبەربوایە کە هەتا هەتایە نە چڵەگیایەکی لێ شین بوایە و نە ئاسك و مەڕەکێوی بە هیوای بەفراوی ژێر بەفری چەند ساڵە لێی بوایەن بە میوان؛ نە قەت جارێکی تر شەنگەبێری و شۆڕەسواری خێلاتی کوردەواری بیکەن بە جێژوان. بەڵام من مەزنی عێلی داسنیم. شین گێڕانم شوورەییە و دەستی هەڵپەڕکێ‌بەردانم لێ‌ناوەشێتەوە. خودایە سەبرێکم دەوێ و بە ئەندازەی دڵۆپی زریای وان و زێ‌یە بادینان، بە قەدرایی گەڵای داری جەنگەڵی سەردەشت و مەریوان.»

ویژەر:

میر عەزیزە کۆرەی داسنی سێ‌بووکی بە رۆژێك بۆ سێ کوڕی گەنجی هێناوە.

سەرۆکی پیری عێلی داسنی لە هەموو تیرە و خێڵەکانی عەشیرەتەکەی خۆی گێڕاوەتەوە و کۆڕی زەماوەند و هەڵپەڕکێ گەرمە. خۆشخوان و بەیتبێژ، لاوك و حەیران ئەڵێن. لەم کاتەدا سەیدەوان دێتە ژوورەوە و بە چاو باوکی تێئەگەیەنێ کە کاری پێیەتی. سەیدەوان هەواڵێکی پێیە کە ئەترسێ ئەگەر بۆ باوکی بگێڕێتەوە، داری پیر و بە سێبەری عێلی داسنی، واتە میرعەزیز بە گەردەلوولی ژاراوی هەواڵەکە لە بن بکەوێ و ریشەی وشك بێ. دڵی باوك لە پەنجەرەی تەمگرتووی چاوی سەیدانەوە ئەڕوانێ و هەورێکی رەش بەدی ئەکا. لەبەر خۆیەوە ئەڵێ: «چی بووە سەیدەوان؟!»

زۆرجار هەیە ئادەمیزاد پێی خۆشە بزانێ و ناوێرێ بزانێ. ئەیەوێ دەستی بەو پووشە بێهێزەوە بەند بێ کە پێی ئەکوترێ هیوا. ئیتر بیر ناکاتەوە، دەریا دەمی شەپۆلی کردۆتەوە بۆ هەڵلووشینی! میر عەزیزی داسنیش ئەیزانی کە کۆسپێکی گەورە یا کۆستێکی کەوتوو ئەم هەموو خەم و تەمەی باراندۆتە سەر چیمەنی تێراوی تازە شین بووی روخساری سەیدەوان. لە بەر ئەمە تەنیا توانی دیسانەوە هەر ئەمە دووپاتە بکاتەوە: «چی بووە سەیدەوان؟!»

سەیدەوان و میر عەزیز لە رەشماڵ و خێوەت و دەوار دوور کەوتبوونەوە. دەنگی دەهۆڵ لە دوورەوە لەگەڵ هەرای کوڕە داسنی و هەوهەوی سواری تەقڵەباز تێکەڵ ئەبوو. لەبەردەم ئەم باوك و کوڕەش جارجار جووڕەیەك ئەیجریواند و کۆرکۆڕەیەك دەرئەپەڕی. ئەتکوت گیانێکی پاکە و پەلەیەتی بۆ گەیشتن بە بەهەشت. چاوی پرسیاری میرعەزیز وەك هەناسەی گەرمی دەشتی گەرمێن؛ لێوی وەك سوورەگوڵی سەیدەوانی شەقارشەقار ئەکرد. بەڵام ئەو دوو لێوە، ئەو دەمە کە هەمیشە هەواڵی هاتنەوەی قاز و قورینگیان دابوو بە میر عەزیز و مژدەی بەهار و ژیانیان هێنابوو، چۆن ئەیانتوانی بە باوکێکی بە هیوا بڵێن ماڵی دڵت کە لە سەر سێ کۆڵەکە راوەستابوو بە ترازانی کۆڵەیەکیان خەریکی رووخانە؟!

سەیدەوان لەپڕ بە سۆزە دەستی کرد بە زەمزەمەی ئاهەنگی «گوڵە جوان» و گەیشتە سەر ئەو بەندە ـ «وەرە ئەمن و تۆ دەستان تێکەڵ کەین/ چونکە مردن داعبایەکی زەڕمەندەیە/ نە لە کەسمان خۆش دەبێ و نەلە کەسمان دەبوورێ».

سەیدەوان بێدەنگ بوو. دەنگی دەمەژێ و هەرای رەشماڵ و جریوەی مەلی بەهار برا. بۆ کورتەیەك سروشت مرد، ژیان کاس بوو. میرعەزیز پرسی: «کامەیان؟!»

سەیدەوان گوتی: «مەلکەوان!»

[مووسیقا]

وێژەر:

مەلکەوان پەردەگیر بوو، بەڵام ئەمە دوایین خەمی عەزیزی داستانی نییە. لە بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم تراژێدیە دراماتیکە ئەڕۆین. خواتان لەگەڵ.

درێژەی نومایشنامەی سەیدەوان

سەلام لە گوێگری بەڕێز. بێگومان ماوەکەوتنی نێوان دوو یا چەند بەشی داستانێك بە یەك حەوتوو، ئەتوانێ زیانێکی زۆر، بە هێزایی نووسراوەکە لە لایەکەوە و لەلایەکی تریشەوە بە تێگەیشتن و پێخۆشبوونی گوێگر یا خوێنەرەوە بگەیەنێ. من لە ریزی ئەو کەسانە نیم کە ئەڵێن وا باشە بۆ ئەوە داستانێك تەئسیری هەبێ، بەتایەت ئەگەر نووسراوەیەك بێ بۆ رادیۆ و تەلەویزیۆن، لە جێگایەکی حەستەم و گرنگا ببڕێتەوە تا گوێگر چاوەڕوانی بەشی دووەمی بکا، چونکە لام وایە نووسراو ئەبێ گیرایی و

کێشەری ئەوەندە هەیێ کە خوێنەرەوە یا گوێگر نەتوانێ دەستی لێ‌هەڵگرێ و گوێی لێ کلا کات. نەك لەبەر ئەمە کە بزانێ پایانەکەی بە کوێ ئەگا. کەسێ کە لەبەر ئانتریگ و رووداو گوێ لە داستان ئەگرێ و چەشنی نووسینەکەی لا گرنگ نییە، لەباری هەستی هونەرییەوە چەشنی منالێکە کە گوێ لە ئەفسانە و جنۆکە و دێو و پەری ئەگرێ.

پاش ئەم سەرەتایە، لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە میرعەزیز سەرۆکی هێلی داسنی لە رۆژێکا سێ کچی بۆ سێ کوڕەکەی هێنا و تەواوی عەشیرەتی داسنی بانگ کرد بۆ زەماوەند؛ بەڵام چارەنووس شتێکی تری لە ناو چاوانی میرعەزیزی پیر نووسیبوو. ئەبوو لێوی لەجیاتی زەردەی پێکەنین لەرزەی گریان لێی بێتە میوان. مەلکەوان پەردەگیر بوو.

میرعەزیز:

ـ «بەهارە، بەهارە، بەهارێکی سەر بە زستانە

لە لایەکەوە مەیتی مەلکەوان هێزی ئەژنۆ و سۆمای چاوانم لەبەر دەستانە

لەلایەکی دیکەوە سەمایە، هەڵپەرکێیە، جلیت و تەقڵە و دیلانە!

بروانە هەوری دە عاسمانێ، لە من وایە چاوی عەزیزی داسنییە و پڕ لە گریانە

بەڵام ئەگەر بڵێم هۆ خێڵی داسنی دەستی دیلانێ بەردەن

سۆرانییان دە خەمێ گرن

دەڵێن عەزیزە کوڕە پیرێکی ئاخرشەڕە، میوانی دەردەکا لە دەرك و دیوانێ

خودایە ئەگەر عومری نووحم هەبێ

لەگەڵ سەبری ئەییووب، لەگەڵ دەوڵەتی جومجومەسوڵتانێ

قەتم سوکنایی ناگاتە ئەو دڵەی قەڵەندەری بابانوێرانێ.

بەهارە، بەهارە، چەند بەهارێکی لە من شین دەنوێنێ.

تۆ خودا گەلی داسنیان کێ دیویەتی لە دەورەتی زەمانانێدا

لەسەر مەیتی شۆڕەسواری ڕەنج بەخەسار،
لەباتی قورعان و کەلامێ،
خۆشخوان و گۆرانیبێژ، ئایشەگوڵ و هەوای سوێسکەیی بخوێنێ؟»
ویژەر:

پیری دڵشکاوی کوڕمردوو لەگەڵ هەستی خوروشانی خۆیا شەڕیەتی؛ هەناوی گڕگرتوو هانی ئەدا بچێتە ناو کۆڕی هەڵپەڕکێوە بڵێ: «بەسیەتی! ئێوە لەسەر لەشی ساردەوەبووی لاوێکی ڕەنجەڕۆ هەڵەپەڕن. بەڵێ! مەلکەوان مرد و دیلان دوایی هات؛ بەڵام هێزێکی تریش لە دەروونیا هەیە بەرەلگاری وەستاوە و بە ئانەوە پێی ئەڵێ: نا پیرەپیاو! تۆ کوڕێکت مردووە، دوو کوڕی ترت ماون، تۆ کاتێ بووی بە گەورەی داسنیان، لەسەرت نووسرا هەموو لاوانی خێڵەکەت بێ‌جیاوازی بە کوڕی خۆت بزانی. نە، میر عەزیز! بۆ کارێکی تێپەڕیو شوورەیی مەهێنە سەر خۆت. بە تەنیا باری گرانی ئەو ماتەمە هەڵگرە و لێیان گەڕێ با لاوان لە خۆشی و شادیا نوقم بن.» میرعەزیز کوردە و ئیتر نایەوێ بڵێم سەر بۆ کامە هێزی دەروون دائەنەوێنێ. بەڵام زەماوەند هەر وا گەرمە، تەنیا دڵی باوکی پیر و کوڕێکی تازەی ژێر لووتکەیەکی بەفرین لە سەری سیانێ ئەزانن چ کۆستێکی گەورە کەوتووە.

عەزیزی داسنی ناچارە هەروەك جاران بەدەم میوانەکانیەوە پێبکەنێ. سەر لە خێوەتی پیاوماقووڵان بدا و بچێتە ناو ڕەشماڵی گەنجانەوە. تەنانەت ناچارە گەرێك لەگەڵ گەنجەکانا هەڵپەڕێ و شانازی بدا بەو گەنجانە کە پاشان بۆ دەزگیرانەکانی خۆیان بگێڕنەوە بڵێن ئێمە لەگەڵ گەورەی داسنیان لە کۆڕی هەڵپەڕکێدا دەستمان گرتووە. تراژێدی لێرەدایە، دڵێکی بریندار ناچارە بە دەستی خاوەنەکەی خۆی بکاتە سەر برینیا. ناچارە، چونکە گەورەی خێڵەکەیەتی. چونکە کوردە و میوانی هەیە؛ بەڵام ئاخۆ هەر بەمە دوایی دێ، یا تەبیعەت ئەیەوێ گەورەترین تاقیکاری لەسەر عەزیزی داسنی بکا

بۆ ئەوەی بزانن ئەم قەڵاڵە پۆڵا داڕژراوە کەی تێکەشکێ و کام بەڵا دەستی ئەگاتە ئەو لووتکە بەرزە، کە ناوی توانای ئادەمیزادە؟! [مووسیقای کۆتا] [دەنگی شەو]

میرەعەزیز [حاڵەتی دۆعا و پاڕانەوە]:

ـ «ئەی شەو! ئەی قەڵای میردان! هەمیشە لە لام خۆشەویست بووی. لەکاتێکەوە بە گەنجی دەوارەودەوار لەژێر باڵی ڕەشتا ئەگەڕام و کێشکی خێڵاتم ئەکێشا، لەوکاتەوە کە تۆ یارمەتیت ئەدام و گرانی خەوت ئەخستە سەر پێڵووی چاوی خاو و خێزانی یارەکەم و من تاریکایی تۆم ئەکرد بە جێژوان. خودایە گەنجی چەند خۆشە و مردنی گەنجان چەند تاڵە؛ بەڵام ئەی شەو! ئێستە من پڕبەدڵ لێت ئەترسم؛ لە ناوچاوانی گرژ و مۆنت لە تاریکی و تەنیاییت ئەترسم. خەو لە چاوم تۆراوە. چاوەڕوانم ئەستێرەی بەیان لەسەر هەوار هەڵێ و دەروازەی بەیانی بکرێتەوە. چەند دوور و درێژ و بێ سنووری ئەی شەوی ڕەش!»

[دەنگی چەند کەسێك، تێکەڵوپێکەڵ و ورتەورتی ئەسپایی]

شوان:

«داخی گرانم، میرم! کاتێ ئێمە گەیشتین هەناسەی دوایی بوو!»

[مووسیقای توند و بەتەوژم ـ زەربەیی ـ]

میرەعەزیز:

«کامەیان؟! نێچیروان یا سەیدەوان؟!» [بە سەرسووڕمانەوە دەیڵێت و دەنگی دەلەرزێ]

شوان:

«نێچیروان گەورەم! لە ڕەوەزێکی بەرز کەوتۆتە خوارەوە!»

میرەعەزیز:

«بیبەن لە پەنا گۆڕی مەلکەوان بینێژن؛ هەواڵ بدەن بە سەیدەوان. منیش هەر

ئێستا نەتانگرمەوە. بەڵام نابێ کەس بەم باسە بزانێ!»

وێژەر:

کۆڵەکەیەکی تریش رووخا. ئەستێرەیەکی تریش راخوشی و تواوەیەوە. بەسەرهات چی لە گیانی عەزیزی داسنی دەوێ؛ لە زەماوەندەوە تا مردن، لە هیواوە تا هومێدبڕان، لە بەهارەوە تا زستان؛ ڕێگایەکی دوورە، بەڵام تەبیعەت ئەیەوێ لە یەك چاوتروکاندنا میرعەزیزی داسنی بەم هەموو ڕێگایەدا رابکێشێ؛ چۆن نەبێ؟!

با بمێنێتەوە بۆ بەرنامەیەکی تر. خواتان لەگەڵ.